

SHIRINOV ANVAR QANOATOVICH

DAVLAT BOSHQARUVI ASOSLARI

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERISITETI**

SHIRINOV ANVAR QANOATOVICH

DAVLAT BOSHQARUVI ASOSLARI

**60310700 – “Siyosatshunoslik” bakalavriat
ta’lim yo’nalishi talabalari uchun**

Toshkent -2023

UO’K.101.327.3:009(075.8)

KBK 66.033.41ya7

Shirinov A.Q.

Davlat boshqaruvi asoslari. Darslik. A.Q. Shirinov. –T.: “Lesson Press” nashriyoti, 2023 y. -354 b.

Mazkur darslik 60310700 – Siyosatshunoslik yo’nalishi talabalariga mo’ljallangan bo’lib, unda davlatchilik an’analari, insoniyat tarixida davlatchilikning shakllanishida siyosiy qarashlarning ta’siri, ularning davlat boshqaruvi asoslari transformatsiyasidagi ahamiyati, xorijiy an’analarni o’zlashtirish kabi dolzarb masalalar o’z ifodasini topgan. Darslik oliy ta’lim muassasalari talabalari, magistrarlari davlat boshqaruvi islohotlari bilan qiziquvchi keng kitobxonlar ommasi uchun mo’ljallangan.

Muallif:

A.Q. Shirinov. Buxoro davlat universiteti “Yurisprudensiya, ijtimoiy-siyosiy fanlar” kafedrasida katta o’qituvchisi, falsafa fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD)

Mas’ul muharrir:

B.S. Turdiyev - Buxoro davlat universiteti “Yurisprudensiya va ijtimoiy-siyosiy fanlar” kafedrasida dotsenti, falsafa fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD)

Taqrizchilar:

R.G’. Jumayev - Siyosiy fanlar bo’yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

F.M. Bafoyev - Siyosiy fanlar nomzodi, dotsent

Ushbu darslik O’zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi Buxoro davlat universitetining 2023-yil 29-noyabrdagi 673-sonli buyrug’iga asosan nashrga tavsiya etilgan. Ro’yxatga olish raqami 673-7.

ISBN 978-9910-05-066-4

©A.Q. Shirinov, 2023

© “Lesson Press” nashriyoti, 2023

KIRISH

Kishilik jamiyatida yuz beradigan ko'plab voqea-hodisalar boshqaruvi masalasi bilan bog'liq ravishda sodir bo'ladi. Davlat boshqaruvi – bu hech istisnosiz, davlatning o'ziga tegishli barcha tashkilot, idora muassasalar va ularning a'zolarini belgilangan maqsad doirasida harakatlantiradigan, ularning faoliyat yo'nalishlarini ta'minlaydigan vazifasidir. Demak, davlat boshqaruvi deganda, barcha davlat organlari vakolatiga yuklatilgan vazifalar bo'yicha faoliyati tushuniladi. O'z navbatida, davlat boshqaruvi muassasalari faoliyati orqali amalga oshiriladi. O'zbekiston hududida shakllangan davlatlar va ularning taraqqiyot tarixini o'rganishda siyosiy-ijtimoiy jarayonlarini bevosita boshqargan davlat muassasalari faoliyatini chuqur bilish talab qilinadi.

Mazkur darslikda jahonda, O'zbekiston hududida davlatchilik munosabatlari shakllangan ilk davrlardan boshlab to XXI asrning dastlabki o'n yilliklarigacha bo'lgan muddatda siyosiy boshqaruvni amalga oshirgan davlatlar va ularning boshqaruv muassasalari, ularning siyosatdagi o'rni, vakolatlari doirasi, idora qilish usullari ananalari yoritilgan. O'zbekiston davlatchiligining asoslari, bu jarayonga ta'sir etgan omillar, markazlashgan davlat muassasalarining shakllari, vakolatlar, unvonlar va rutbalar, mutafakkirlarning davlat boshqaruvidagi o'rni hamda ahamiyati bilan bog'liq masalalar ham yoritilgan. Darslik mintaqamizda shakllangan davlatchilik an'analari va tamoyillarini tahlil qilish va aksincha, ayrim davlatlarda boshqaruvda hukm surayotgan samarali boshqaruv natijalarini keng targ'ib qilishda yordam beradi.

HOKIMIYATNING MOHIYATI BU QUDRAT, INSONLARNING QO'LIDA BO'LISHI, SUISTEMOL QILINISHIDIR. JAMES MADISON

1-BOB. BOSHQARUV TUSHUNCHASI. DAVLAT BOSHQARUVINING MAZMUNI VA XUSUSIYATLARI

1. Davlat, boshqaruv, davlat boshqaruvi, “mahalliy boshqaruv” tushunchalarining mazmuni va mohiyati. 2. Boshqaruv subyekti va obyekti. 3. Boshqaruv uslublari. 4. Davlat boshqaruvining turlari.

Davlat-bu boshqa ijtimoiy guruhlardan maqsadi, tartib va xavfsizlikni; uning usullari, qonunlari va ularning bajarilishi; uning hududi, yurisdiksiya maydoni yoki geografik chegaralari; va nihoyat suvereniteti bilan o'rnatish bilan ajralib turadigan inson birlashmasining shaklidir.

Brittanica qomusida davlatga quyidagicha ta'rif keltiriladi: “davlat, jamiyatning siyosiy tashkiloti yoki siyosiy organi, yoki tor ma'noda aytganda, hukumat institutlaridir. Davlat-bu boshqa ijtimoiy guruhlardan maqsadi, tartib va xavfsizlikni o'rnatish uning usullari, qonunlari va ularning bajarilishi; uning hududi, yurisdiksiya maydoni yoki geografik chegaralari; va nihoyat suvereniteti bilan ajralib turadigan inson birlashmasining shaklidir. Davlat, keng ma'noda, nizolarni qonunlar shaklida hal qilish vositalari borasida shaxslarning kelishuvidan iboratdir. AQSh, Avstraliya, Meksika va Braziliya kabi mamlakatlarda davlat (yoki uning turdoshi) atamasi shuningdek o'zlari suveren bo'lmagan, ammo yirik davlat yoki federal ittifoq vakolatiga bo'ysunadigan siyosiy birliklarni ham anglatadi¹.

G'arb davlatchiligii tarixi qadimgi Yunonistonda boshlanadi. Aflotun va Arastupolis yoki shahar-davlat haqida butun jamoaning diniy, madaniy, siyosiy va iqtisodiy ehtiyojlarini qondirish mumkin bo'lgan ideal uyushma shakli sifatida yozishadi. O'zini o'zi ta'minlashi bilan ajralib turadigan bu shahar-davlat birinchi navbatda Aristotel

¹ <https://www.britannica.com/topic/state-sovereign-political-entity>

tomonidan inson xarakterida axloqni rivojlantirish vositasi sifatida ko‘rilgan. Yunon g‘oyasi ko‘proq millatning zamonaviy konsepsiyasiga, ya’ni umumiy til, madaniyat, tarixga ega belgilangan hudud aholisiga mos keladi. Respublika barcha Rim fuqarolariga ularning huquqlarini himoyalab va ularning majburiyatlarini aniqlagan yurisdiksiya tizimi hisoblangan. Rim tizimining parchalanishi bilan tartib-intizom va xavfsizlik uchun qudrat, ehtiyoj masalasi uzoq muddat davomida Yevropaning feodal hukmdorlari orasidagi kurashga olib keldi.

Davlat boshqaruvi nazariyasida davlat boshqaruvining asosiy tamoyillarini shakllantirishga uchta asosiy yondashuv mavjud: siyosiy yondashuv; 2) boshqaruv yondashuvi; 3) huquqiy yondashuv.

Davlat jamiyatning siyosiy tashkiloti shaklidir. Uning asosiy maqsadi kishilarga iroda, hukumatning nufuzi, majburlash va boshqa vositalar bilan mavjud ijtimoiy tuzumga, faoliyat va xatti-harakatlarga ta’sir qilish orqali tartib va intizomni himoya qilishdir. Davlatning belgisi sifatida uning yurisdiksiyasi amal qiladigan ma’lum bir hududning, shuningdek sanksiya beruvchi meyorlarni mustahkamlovchi huquqlarning, hokimiyat funksiyalarini, ya’ni boshqaruv tizimini amalga oshiruvchi maxsus organ va muassasalar tizimining mavjudligi namoyon bo‘ladi. Boshqaruv ilmiy adabiyotlarda turli jihatlarida ko‘rib chiqiladi va tegishlicha uning tushunchasiga mazmun kiritiladi.

“Boshqarish” tushunchasini aniqlashda turli yondashuvlarushbu yagon hodisaning ko‘p qirraliligi va murakkabligi bilan bog‘liq hodisalar bilan tavsiflanadi. Ilmiy nashrlarda boshqaruv:

inson mehnatining o‘ziga xos shakllaridan iborat, ularga adekvat hollarda to‘g‘ri keladigan turlarda boshqaruv“faoliyat” atamasi orqali tavsiflanadi;

inson faoliyatida alohida munosabat sifatida namoyon bo‘ladi, iyerarxiyalı ijtimoiy tuzilmada bu munosabat odatdagiga ko‘ra o‘z xarakteriga ko‘ra bu vertical hisoblanadi va bu yuqorida turuvchi tomonda o‘z irodasini hukumat darajasida ifodalash va amalga oshiradi.

Munosabat shaklida ko‘rib chiqiladi, chunki u haqiqatan ham ijtimoiy munosabatlarning tizimiga kiradi va kishilar ortasidagi

“vertikal” bo‘yicha va “gorizontal” bo‘yicha ma’lum munosabatlarni shakllantiradi.

O‘zaro ta’sir atamasining vositasi hisoblanadi, u boshqaruvdagi asosiy tushunchaga - ongga, xulq-atvorga va kishilarning faoliyatiga ta’sir ko‘rsatadi. Mahalliy hukumat belgilangan sohalarda odamlar va korxonalar uchun bir qator hayotiy muhim xizmatlar uchun javobgardir. Ular orasida ijtimoiy yordam, maktablar, uy-joy, rejalashtirish va chiqindilarni yig‘ish kabi kundalik funktsiyalar, litsenziyalash, biznesni qo‘llab-quvvatlash, ro‘yxatga olish xizmatlari, zararkunandalarga qarshi kurash kabi unchalik ko‘p ma’lum bo‘lmagan funktsiyalar mavjud.

Angliyada bir milliondan ortiq kishi mahalliy hokimiyatning turli darajalarida ishlaydi va joylarda 800 dan ortiq turli xizmatlarni taqdim etishadi. Mahalliy hokimiyatning eng keng tarqalgan turi bo‘lgan mahalliy kengashlar saylovlarda jamoatchilik tomonidan saylanadigan maslahatchilardan iborat. Maslahatchilar mahalliy odamlar va sheriklar, mahalliy korxonalar va boshqa tashkilotlar bilan kelishib, mahalliy muammolarni hal qilish uchun ishlashadi. Qarorlar har kuni xizmat ko‘rsatadigan doimiy kengash xodimlari, kengash xodimlari tomonidan amalga oshiriladi. Boshqaruvning 4 ta asosiy maqsadi mavjud (ish bilan bandlikning amalga oshishi (narxning barqarorligini ta’minlash, iqtisodiy o‘sishga erishish va to‘lovlarning amalga oshirilishi).

AQShning sobiq Prezidenti A.Linkolnning ta’kidlashicha “hukumatning qonuniy obyekti kishilar jamoalari uchun qilinishi kerak bo‘lgan, biroq o‘zlari alohida shaklda va individual imoniyatlariga ko‘ra qilolmaydigan ishlarni qilishdir” deb aytgan.

Teodor Roosevelt o‘zining yangi davlatchilik asarida “Hukumatning obyekti kishilarning farovonligidir. Mamlakatning moddiy taraqqiyoti va ravnaqi barcha yaxshi fuqarolarning axloqiy va moddiy farovonligiga olib borgandagina talab qilinadi” (1910, *The New Nationalism*).

Boshqaruv uslublari: Boshqaruvning demokratik shakllari – To‘g‘r‘idan to‘g‘ri demokratiya, Vakillik demokratiyasi, Respublika hukumati, Parlament hukumati.

Nodemokratik boshqaruv shakli: Avtoritar, Totalitar, Monarxiya, Oligarxiya, Texnokratiya, Teokratiya, Diktatorlik.

Yunoniston dunyoning ilk demokratiyasi hisoblanadi. Mil. avv. 507 yilda Afinalik yetakchi Kleisfen demokratiya, yoki “xalq hokimiyati” (yunoncha demos, xalq va kratos, hokimiyat) deb nomlangan siyosiy islohotlarni boshlagan. Mazkur tizim uchta alohida muassasalardan tashkil topgan edi: ekklesiya, qonunlarni yozuvchi hukmron va tashqi siyosatni olib boruvchi organ; boule, Afinadagi o‘nta qabiladan tashkil topgan kengash va dikasteriya esa qur’a tashlash yo‘li bilan tanlangan sudyalar oldida fuqarolar sud masalasini hal etadigan organ. Afina demokratiyasi ikki asr davomida hukmronlik qilgan bo‘lsada, demokratiyaning otasi deb hisoblangan Kleisfen qadimgi Yunonistonning zamonaviy dunyoga samarali ta’sir ko‘rsatuvchi hissasi hisoblanadi. To‘g‘ridan tog‘ri demokratuyaning yunon tizimi jahon bo‘ylab vakillik demokratiyalari uchun yo‘lni ochib bergan.

Qadimgi Yunonistonda kimlar ovoz berish huquqiga ega edi. Gerodotning qayd etishicha “birinchidan u yerda fazilatlarning eng muhtashami hisoblangan qonun oldida tenglik mavjud edi”. Kleisfenning demokratiyasi siyosiy qaror chiqarish jarayonida monopoliyaga ega bo‘lgan Afina aristokratlari va o‘rta hamda armiya va harbiy dengiz flotida band bolgan ishchilar tabaqalariga mansub kishilar orasidagi farqni bekor qildi. Aynan quyi tabaqa kishilari orasidagi norozilik mazkur islohotlarga sabab bo‘lgan. Ekklesiyaning ixtiyorida kishilarning Afinadan 10 yilga badarg’a qilinish imkoniyati mavjud bo‘lgan.

Gerodotning qayd etishicha “tenglik” tushunchasi Afina aholisining kichik bir qismiga tegishli edi. Misol uchun, mil. av. IV asrning o‘rtalarida Afina aholisi 100 ming atrofida bo‘lgan (Afina fuqaroligi faqat afinalik ota-onalardan tug‘ilgan erkaklar va ayollargagina tegishli bo‘lgan), 10 ming atrofida metoikoi yoki xorijiy fuqarolar va 140 ming qullardan iborat edi. Mazkur kishilardan 18 yoshdan katta bo‘lgan erkak kishilargina demosning tarkibiga kirib bu demokratik jarayonda qatnasha olgan.

Ekklesiya. Afina demokratiyasining dastlabki bosqichi hisoblangan ekklesiya Afinaning suveren hukmron organi hisoblanadi. 40 ming erkakdan iborat demosning har qanday bir vakili ekklesiyaning Akropolning g'arbidagi Pnyx deb ataladigan tepalikda har yili 40 marta bo'ladigan yig'ilishlariga qatnashish imkoniyatiga ega bo'lgan; qolganlar esa armiyada yoki harbiy dengiz flotida xizmat qilayotgan, yoki oilalariga qarashgan.

Ekklesiya yig'ilishlarida urush va tinchlik masalalari ko'rib chiqilgan, qonunlarni yozishgan va unga tuzatishlar kiritishgan, nopok yo'l tutgan amaldorlar faoliyati qoralangan va yaxshi yo'l tutgan amaldorlarning faoliyati maqtalgan. Guruh oddiy ko'pchilikning ovozi bilan qarorlarni chiqargan.

Boule. Ikkinchi muhim muassasa Besh Yuz kishilar Kengashi deb hisoblangan boule hisoblangan. Boule har bir Afina qabilasidan 50 kishidan iborat bo'lgan 500 kishilik yig'ilish hisoblanib ular bir yil muddatga saylangan. Ekklesiyadan farqli ravishda boule har kuni yig'ilib hokimiyatning eng muhim masalalarini hal qilgan. U davlat ishchilarining faoliyatini nazorat qilgan va harbiy dengiz floti (*triremes*) va armiya otlariga qaragan. U boshqa shahar davlatlardan kelgan elchilar va vakillar bilan ham shug'ullangan. Uning asosiy funksiyasi ekklesiya oldiga qaysi masalalarni olib chiqishga qarorni berish bo'lgan. Buning vositasida boulening 500 a'zosi butun demokratiyaning ishlash uchun qarorni berishgan.

Boule bo'yicha qarorlar saylov orqali emas qur'a tashlash vositasida hal qilingan. Chunki, nazariyaga binoan tasodifiy qur'a saylovga qaraganda demokratik hisoblanadi. Har qanday holatda ham omadsizlik saylovdan ko'ra pul yoki mashhurlik orqali tuzatib bo'linmagan. Qur'a tashlash tizimi, hokimiyatdan suiiste'mol qilish yoki boyish qutqusi yashaydigan kishilarning doimiy guruhi shakllanishining oldini olgan. Biroq nufuzli, boy oilalar, ularning qarindoshlari Kengashda haqiqatda qur'a tashlanganiga qaraganda ko'proq ishtirok etishgan.

Dikasteriya. Uchinchi muhim muassasa xalq sudlari, yoki dikasteriya hisoblangan. Har kuni 500 dan ziyod qaror beruvchilar 30

yoshdan katta bo'lgan erkak kishilar orasidan tanlangan. Barcha demokratik institutlar orasidan, Aristotel dikasteriyani sudya deyarli cheklanmagan qudratga egaligi tufayli demokratiyaning kuchiga hissa qo'shadi deb hisoblaydi. Afinada mirshablar bo'lmagan, shu tufayli demosning o'zi sud ishlarini olib kelishgan, jazolash va himoya qilish uchun muhokama qilishgan va ko'pchilikning hukmi bilan qarorlar qabul qilishgan (Unda qaysi turdagi ishlar ko'rib chiqilishi va mahkamada nimalar aytilishi va aytib bo'linmasligi haqida qoidalar yo'q edi va shuning uchun Afina fuqarolari odatda dikasteriyadan dushmanlarini jazolash va ularni hayratda qoldirishda foydalanishgan)

Afina demokratiyasining intihosi. Mil. av. 460 yilda strateg Perikl davrida (strateglar saylanadigan, yan'i tayinlanmaydigan omma yetakchilari hisoblanishgan) Afina demokratiyasi biz hozirgi kunda aristokratiya deb ataydigan: Gerodot aytgani kabi "bir kishi, bu eng yaxshisi" tushunchasiga aylanib boradi. Garchi demokratik ideallar va jarayonlar qadimgi Yunonistonda saqlanib qolmagan bo'lsada, ular siyosatchilar va hukumatlarga ta'sir o'tkazib kelmoqda. Zamonaviy vakillik demokratiyalari to'g'ridan to'g'ri demokratiyalardan farqli ravishda ular uchun qonunlarni yaratadigan va ularning haqiqiyligini ta'minlaydigan vakillar uchun ovoz beradigan fuqarolarga egadirlar. Kanada, AQSh va JAR kabilar vakillik demokratiyasining zamonaviy ko'rinishlaridir.

Boshqaruv subyekti. Boshqaruv fan sifatida siyosiy institutlarning jarayoni va tuzilmasi bilan shug'ullanadi. Tadqiqotlarda hukumatning mamlakatni idora qilishdagi ishtirok etadigan qanotini tushunishga imkon yaratadi. Inson zoti bir-bir bilan jamiyatning taraqqiyoti davomida turli va nizoli manfaatlar yuzasidan muloqotga kirishib boradi. Insondagi nizoli manfaatlarni tartibga solishga bo'lgan ehtiyoj va sulhparvar jamiyatni yaratishga bo'lgan xohish hokimiyatning tuzilishiga xizmat qilgan. Agarda kishilarning faoliyatini tartibga soluvchi idoralar yoki organlar bolmaganda edi jamiyat T. Gobbs qayd etgani kabi ibtidoiy jamiyatga aylangan bo'lar edi. Bunday jamiyatda hayot yolg'zlikka mahkum, kambag'al, nochor va qisqa bo'ladi. Jamiyatda tartibsizlikning oldini olish maqsadida kishilar doimo ham

o‘zlarining tabiiy huquqlarini hukumat deb ataladigan organ yoki muassasaga ishonib topshirishlari kerak. Mamlakatda hukumatning yo‘qligi kuchli kishining doimo haq sanalgan anarxiyaga, ya’ni boshboshdoqlik, huquqsizlikka olib borishi mumkin. Jamiyatda doimo ham tashkiliy hokimiyatning yo‘qligini qo‘llab-quvvatlaydigan kishilar mavjud bo‘lgan. Bu tushuncha sotsiologlar tomonidan anarxiya deb nomlanadi. Shu tufayli hokimiyat mamlakatda qonunlarni yaratuvchi va kuchga kirgizuvchi organ hisoblanadi. Bu mamlakatning maqsadi va qiyofasini chizib beradigan vosita hisoblanadi. Bu siyosiy jamiyat tomonidan kishilarga umumiy farovonlikni targ‘ib qilishda asqotadigan muassasa hisoblanadi.

Hukumat boshqaruvning jarayoni sifatida. Hukumat boshqaruv san’ati sifatida qudrat va kuch ishonib topshirilgan hukumat organlarining tinchlik, xavfsizlik, shuningdek qonunlarni yaratish va kuchga kirgizish uchun ishtirok etishidir. Mamlakatdagi siyosatni shakllantirish va ijro etish orqali hukumat boshqaruv jarayoni sifatida fuqarolarning faoliyatlarini tartibga soladi va mamlakatning vazifalarini amalga oshiradi.

Boshqaruv san’atining osonroq va samarali bo‘lishi uchun hukumat birta emas uchta alohida organga bo‘lingan holda faoliyat yuritadi. Ular qudratga ega bo‘lib turli, biroq bir-birini toldiruvchi funksiyalarga ega. Ular ijro etuvchi, qonun chiqaruvchi va sud hokimiyati hisoblanishadi.

Qonun chiqaruvchi organ qonunlarni chiqarish va ularni ijro etuvchi organga amalga oshirish uchun taqdim etadi. Ijro etuvchi organ qonunlarning ijro etilishini ta’minlab, Sud hokimiyati qonunlarini talqin etish va jinoyatchilarni jazolash bilan shug‘ullanadi. Boshqaruv tushunchasi siyosiy institutning barcha jarayoni bilan shug‘ullanadi. Mazkur bobda mamlakatning boshqaruvidagi vazifalarni amalga oshirishda mashg‘ul bo‘lgan muassasalarini tushunishda ko‘maklashish.

AQSHda hukumat demokratiya kishilarning hokimiyatga sherikligi – biroq fuqarolarning har bir sohada ham ovozi bermasliklari g‘oyasiga tayanadi. Aniqrog‘i fuqarolar o‘zlari uchun ovoz beradigan kishilarni(vakillarni) saylashadi. Bu Afinada mavjud bo‘lgan to‘g‘ridan

to‘g‘ri demokratiyadan farqlidir. Barcha hukumatlarning majburiyatlari o‘xshash bo‘lsada ularning vazifalari turlicha hisoblanadi va ular boshqaruvning shakliga ko‘ra turicha amalga oshiriladi.

Hukumat – bu mamlakatning, shtatning, provinsiya, shahar va qishloqning qanday boshqarilishi bilan shug‘ullanadigan tushunchadir. Hukumat bu siyosiy birlik yoki tashkilot yuzasidan hukmronlik qilishdir. Boshqaruvda qonunlar va siyosatlar jamiyatning kundalik hayotiga tegishli barcha ishlarning har bir bosqichida qabul qilinadi, barcha fuqarolardan mazkur qonunlar va siyosatga rioya qilish so‘raladi.

Demokratiya. Demokratiyaning turli shakllari mavjud bo‘lib ularning barchasi kishilarning ularga tegishli va manfaatli ishlarda kim boshqarishga qaror berishga qodirligidir.

Bu erkin va adolatli saylovlar orqali amalga oshib bunda odamlar o‘z jamoalarida sodir bo‘layotgan masalalar haqida o‘zlarining fikrlarini bera oladilar.

Parlament demokratiyasi. Monarxiya bu shunday boshqaruv shakliki, unda davlatdagi eng yuqori lavozimni umrbod egallab uni o‘zining qizi yoki o‘g‘liga qoldiradi.

Absolut monarxiya. O‘tmishdabarcha monarxlar katta qudratga ega bo‘lib bu mamlakatdagi barcha qarorlarni qabul qilishgan. Hozirgi kunda monarxlarning ko‘pchiligi marosimda ishtirok etish kabi ramziy rollarga ega bo‘lib ular mamlakatni real boshqarishda kam kuchga yoki umuman kuchga ega emaslar. .

<i>Monarxiya</i>	<i>Respublika</i>	<i>Demokratik respublika</i>	<i>Prezident respublikasi</i>
<i>Yarim prezidentlik respublikasi</i>	<i>Parlament respublikasi</i>	<i>Totalitarizm</i>	<i>Fashizm</i>
<i>Diktatorlik</i>	<i>Kommunizm</i>	<i>Oligarxiya</i>	<i>Anarxiya</i>
<i>Sotsializm</i>	<i>Teokratiya</i>	<i>Aristokratiya</i>	<i>Kolonializm</i>

<i>Korporativ respublika</i>			
----------------------------------	--	--	--

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar.

1. Davlat, boshqaruv, davlat boshqaruvi, “mahalliy boshqaruv” tushunchalarining mazmuni va mohiyatini tavsiflang.
2. Boshqaruvning subyekti va obyektini sharhlang.
3. Boshqaruv uslublari.
4. Davlat boshqaruvining turlarini darajalariga ko‘ra ochib bering.

2-BOB. DAVLAT TUSHUNCHASI, MOHIYATI, BELGILARI VA TIPLARI

1. Davlat tushunchasi va mohiyati.
2. Davlat mohiyatini organishga turlicha metodologik yondashuvlar.
3. Davlat tipologiyasi.
4. Davlatning ichki va tashqi funksiyalari va ularga ta’sir qiluvchi omillar.

Hukumat bu jamiyatning siyosiy tashkiloti bo‘lib, uning birligi va yaxlitligini ta’minlaydi, davlat ishlarining davlat boshqaruvi, suveren davlat hokimiyati tomonidan amalga oshirilib, bu fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini, qonun va tartibni kafolatlaydigan majburiy qonunning qiymatini taqdim beradi.

Falsafiy kategoriyaning mohiyati ma’lum bir hodisada muhim, asosiy va zarurdir. Davlatning mohiyati shundan iboratki, uning mazmuni, ijtimoiy maqsadi va funksiyasini belgilashi bilan eng xarakterli va ahamiyatlidir.

Davlatning mohiyati va tabiatini chuqur va har tomonlama tushunmasdan vakolatli, malakali boshqaruv bo‘lishi mumkin emas. Jamiyatning rivojlanish holati to‘g‘risida obyektiv zarurat va bilimga bo‘lgan amaliy ehtiyoj natijada ravishda unga empirik yondashuv va jaholatdan ustun turadi.

Davlat tabiatini inobatga olganda ikki jihatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega:

- 1) har qanday davlat siyosiy hokimiyat tashkilotiga ega (rasmiy jihat);

2) kimning manfaatlariga xizmat etish, tashkilot (kontent jihatdan).

Agar davlatning mohiyatini tahlil qilish faqat rasmiy tomonda qolsa, unda qadimiy va zamonaviy quldorlik davlati tabiatining bir xil ekanligi ayon bo'ladi. Shu munosabat bilan siz davlatning mohiyatiga nisbatan sinfiy, insoniy, diniy, milliy, irqiy yondashuvning tatbiq etilishini tanlashingiz mumkin. Xronologik jihatdan, birinchi sinfiy yondashuv haqida gapirganda, unda davlat iqtisodiy hukmdor sinfning siyosiy qudratini tashkil etish sifatida ta'riflanadi. Bunda davlat tor maqsadlarda asosan hukmron sinf, ijtimoiy guruh qatlami manfaatlarini ta'minlash vositasi sifatida ishlatiladi. Bunday holda, har qanday sinf manfaatlarining ustuvor darajada qondirilishi boshqa sinflarga tegishli kishilarda qarshilikka sabab bo'ladi.

Muammo zo'ravonlik, diktatura, hukmronlik orqali bu qarshilikni doimiy ravishda "olib tashlash" dadir. Quldorlik, feodal, dastlabki burjua, socialistik (proletariatning diktaturasida) davlat asosan tabiatan sinfiy xarakterga egadir. Davlatlar tarkibidagi umuminsoniy va boshqa manfaatlar ham mavjud bo'lib, biroq ular ikkinchi darajali hisoblanishadi.

Davlat tabiatini inobatga olganda ikki jihatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega:

1) har qanday davlat siyosiy hokimiyat tashkilotiga ega (rasmiy jihat);

2) kimning manfaatlariga xizmat etish, tashkilot (kontent jihatdan).

Agar davlatning mohiyatini tahlil qilish faqat rasmiy tomonda qolsa, unda qadimiy va zamonaviy quldorlik davlati tabiatining bir xil ekanligi ayon bo'ladi. Shu munosabat bilan siz davlatning mohiyatiga nisbatan sinfiy, insoniy, diniy, milliy, irqiy yondashuvning tatbiq etilishini tanlashingiz mumkin.

Xronologik jihatdan, birinchi sinfiy yondashuvni gapirirganda, unda davlat iqtisodiy hukmdor sinfning siyosiy qudratini tashkil etish sifatida ta'riflanishi mumkin. Bu yerda davlat tor maqsadlarda asosan hukmron sinf, ijtimoiy guruh qatlami manfaatlarini ta'minlash vositasi sifatida ishlatiladi. Bunday holda, har qanday sinf manfaatlarining

ustuvor darajada qondirilishi boshqa sinflarga tegishli kishilarda qarshilikka sabab bo'ladi.

Muammo zo'ravonlik, diktatura, hukmronlik orqali bu qarshilikni doimiy ravishda "olib tashlash" dadir. Quldorlik, feodal, dastlabki burjua, sosialistik (proletariatning diktaturasida) davlat asosan tabiatan sinfiy xarakterga egadir. Shu bilan birga, davlatlar tarkibidagi umuminsoniy va boshqa manfaatlar ham mavjud bo'lib, biroq ular ikkinchi darajali hisoblanishadi.

Aristotel o'z ta'limotlarida davlatni insonning tabiat tomonidan insonga xos bo'lgan muloqotga bo'lgan ehtiyojidan kelib chiqadigan ijtimoiy tuzilma deb hisoblagan. U inson siyosiy va ijtimoiy mavjudot ekanligini aytadi. Jamiyatning hayoti murakkablashsa, natijada shunchalik davlatning zamonaviylashuviga xizmat qiluvchi yangi institutlarni keltirib chiqaruvchi yangi ehtiyojlar shakllanadi.

Makiavellining yondashuvi antik davr va o'rta asrlar faylasuflarining pozitsiyalaridan farq qiladi, uning g'oyalariga ko'ra, shaxs tug'ilishdan boshlab siyosiy intilishga xos emas, u siyosiy tushuncha insoniyat evolyutsiyasining natijasi ekanligini aytadi. Insonning ehtiyojlari uning tabiatini, ayniqsa xavfsizlikka bo'lgan ehtiyojni o'zgartiradi. Jamiyatning hayoti qanchalik murakkab bo'lsa, yangi ehtiyojlar shunchalik shakllanadi, yangi institutlarni vujudga keltiradi, natijada davlatning yangilanishiga olib keladi.

Davlat Russoning kontsepsiyasiga muvofiq, "uyushmaning shunday bir shakli, u o'zining jamoasiga tegishli har bir kishining shaxsini va mulkini himoya qiladi va ihtolaydi va shu tufayli har bir kishi boshqalar bilan birlashgan holda faqatgina o'zigagina bo'ysunib, ayni paytda avvalgidek erkinligicha qolaveradi". Aynan bu masalada Grotsiy, Russo va Gobbsning hukmdorlarni cho'ponlarga, xalqni qo'ylarga o'xshatish kabi fikrlaridan farqli fikrlaydi. Russo agarda xalqning irodasi davlatni yaratgan bolsa, aynan shu iroda ularga erkinlikni kafolatlashi kerak degan fikrda sobit qoladi. Russoning asarlari antik davrning tafakkur tarzini tubdan o'zgartirib, agarda avvallari hokimiyat va hukumatni tenglashtirish an'analari mavjud

bo'lgan bo'lsa, hozirgi kunda hukumat xalqning irodasi bilan cheklanganligi go'yasi paydo bo'lgan

Ko'rib chiqilayotgan nazariyalar davlatning faqat bitta tomonini - umuminsoniy, umumiy ijtimoiy tomonni tan oladi degan xulosaga kelamiz. Ushbu asarlarning xilma-xilligi katta madaniy ahamiyatga ega va insoniyat rivojlanishining tarixiy tajribasini aks ettirib, davlatni ijtimoiy konsensus instituti va umumiy manfaatlarga erishish sifatida ifodalaydi.

Davlatning mohiyatiga ikkita yondashuv tatbiq etladi. Umumiy ijtimoiy yondashuv Aflotun, Aristotel, Makiavelli, Russo va boshqalar kabi mutafakkirlarning asarlarida aniq aks ettirilgan. Endi biz to'g'ridan-to'g'ri sinfiy yondashuv nazariyasini ko'rib chiqishga o'tamiz. Davlat va huquq nazariyasi metodologiyasi-bu davlat-huquqiy hodisalarning paydo bo'lishi va rivojlanishining asosiy umumiy qonuniyatlarini o'rganishning ma'lum nazariy printsiplari, mantiqiy usullari va maxsus usullari to'plamini qo'llash imkoniyatidir.

Maxsus yoki qo'shimcha metodlar –bu turli fanlar doirasida ishlab chiqilib, keyinchalik ular davlat-huquqiy hodisalarini o'rganishda qo'llaniladi. Mazkur metodlar qatoriga sotsiologik, statistik, kibernetik va boshqa metodlarni kiritishadi. Davlat va huquqning paydo bo'lish nazariyalari orasida ilohiy (diniy) manbadan kelib chiqqan nazariyalar eng qadimgisi hisoblanib, u dunyoning paydo bolishi haqidagi dastlabki tasavvurlarga borib taqaladi.

Boshqaruv metodologiyasi. Shunday qilib, boshqaruv metodologiyasi-bu faktlar ilmiy va tizimli ravishda kuzatilgan, to'plangan va tasniflangan uyushgan bilimlar to'plami. Ushbu faktlar ilmiy asosni tashkil etuvchi bir qator takliflar yoki printsiplarni shakllantirgan va isbotlagan. Ushbu printsiplar keyingi tadqiqot uchun asos sifatida ishlatiladi.

XIX asrga kelib, davlat hodisalari ilmiy tadqiqotlar uchun tegishli maydon sifatida qaraldi. O'shandan beri ko'plab usullar va yondashuvlar taklif qilindi va qo'llanildi. O.Kont tadqiqotning asosiy usullarini taklif qildi, kuzatish tajribasi va taqqoslash. Bluntschli falsafiy va tarixiy

metodni jihatdan tadqiqot va to'g'ri xulosalar uchun ishlatilishi kerak bo'lgan ikkita usul deb hisoblagan.

Jon Styuart Mill to'rtta usulni qayd etadi: Kimyoviy yoki eksperimental; Geometrik yoki mavhum; Jismoniy yoki aniq deduktiv va Tarixiy usul.

Mill dastlabki ikkita usulni xato deb hisoblagan va faqat deduktiv, tarixiy usullarni qayd etadi. Jeyms Bryce kuzatuv, eksperimental tarixiy va qiyosiy usullar yakuniy natijalarni beradigan yagona to'g'ri va mos usullar deb hisoblagan.

Frantsuz olimi Deslandres oltita usulni tan oladi: Sotsiologik, qiyosiy, dogmatik, yuridik, yaxshi ma'no usuli va tarixiy usul.

Songgi yillarda olimlar sotsiologik, biologik, psixologik va statistik tadqiqot methodlarining muhimligiga e'tibor qaratmoqdalar. Boshqaruvning Buyuk Britaniya maktabida yettita turli methodlar qo'llaniladi: Tarixiy, Yuridik, Falsafiy, InstitutSIONal, Tahliliy, Kuzatuv va sotsiologik methodlari qo'llaniladi.

Shu bilan bir qatorda ta'kidlashimiz kerak bo'lgan jihat hech bir uslub boshqaruvning davlat va hokimiyat masalalari hodisasida ko'maklasha olmaydi.

Boshqaruvning eng kop qollaniladigan metodlari quyidagilardan iborat: *Kuzatuv metodi, Tajriba metodi, Tarixiy metod, Qiyosiy metod, Analogiya metodi va Falsafiy methodlar*. Bularga statistik va miqdoriy usullar ham kiradi. Siyosatshunos olimlarning keksa avlodi kuzatuv metodiga tayanib, o'zlarining nazariyalarini a priori hukmlarga asoslashgan:

Davlatning tipologiyasi. Bu davlatlarning turli tiplariga (guruhlariga) ko'ra ularning umumiy ko'rsatkichlariga ko'ra ilmiy tasnifi hisoblanib, mazkur tipga kiruvchi davlatlarga tegishli ularning paydo bo'lishi, rivojlanishi va faoliyat yuritishi qonuniyatlarini aks ettiradi.

Hozirgi kunda davlat tipologiyasiga ikkita: tamadduniy va formatsion yondashuv mavjud: Tamaddun yondashuvining asosida ma'naviy belgilar – madaniy, diniy, milliy, psixologik va hokazolar yotadi. Tamaddun yondashuvining eng yorqin vakillaridan biri A.

Toynbeeni (XX asrni) ko'rsatishimiz mumkin. Tamaddun bu jamiyatning nisbatan yopiq va mahalliy shakli bo'lib, ular diniy, psixologik, madaniy va boshq belgilar bilan farqlanadi. Dastavval Toynbee 200 ga yaqin mustaqil tamaddunlarni ajratadi, biroq keyinchalik ularning sonini 20 taga yaqinga kamaytiradi. U bir birinchi almashtiruvchi tamaddunlarning tarixiy g'ildiragini asoslaydi. Paydo bo'lish, taraqqiyot, egilish va tanazzul jahon tarixiy jarayoni ichida sodir bolmasdan, har bir alohida olingan tamaddun ichida sodir bo'ladi. Formatsion yondashuvga ko'ra jamiyatning tarixiy shakli sifatida ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyaga tayanib insoniyatning bosqichma-bosqich taraqqiyotining asoslanadi.

Davlatning belgilari:

Hokimiyatning birligi; Hududiy birlik; davlat chegaralarining o'rnatilishi; Fuqarolik institutining mavjudligi; Alohida boshqaruv va majburlash apparatiga ega siyosiy hokimiyat; Davlatda jamiyatda kuchni qo'llashda monopoliya ega;

Huquqiy ijodkorlikda monopoliya; Davlat suverenitetining mavjudligi; Soliqlar yig'ish huquqi; Ramzlarning mavjudligi (bayroq, gerb, gimn). Shunday qilib hozirgi zamon davlatini, u jamiyatning tashkil etuvchi kuchi hisoblanib uning a'zolarining shaxsiy, umumiy manfaatlarni ifodalab himoya qiladi.

Mamlakatning ichki funksiyalariga davlatning ichida amalga oshiriladigan faoliyat turlari kiradi va ular mamlakatning ichki siyosatini amalga oshirishni kafolatlaydi: iqtisodiy, siyosiy, ekologik, gumanitar, huquq tartibotni saqlash va hokazolar kiradi.

Davlatlarning tipologiyasi – bu davlatlarning tarixan alohidalangan ma'lum guruhlariga tegishli umumiy belgilarning majmuasidir. Tipologiyaga ko'ra asosiy komponent sifatida davlatlarni yagona ijtimoiy-iqtisodiy formatsiya bilan bir-biriga bog'laydigan; o'zlarining ijtimoiy moljallanganligidagi umumiylik bilan sharhlanadigan ma'lum majmua - davlatning tarixiy komponenti namoyon boladi. Shu bilan bir qatorda davlat-huquqiy institutlarning mustahkam aloqasining borligini unutmaslik darkor. Shuning uchun ham tipologiya doirasida huquqning tarixiy shakli ham ajralib turib, bu o'z

navbatida jamiyatning huquqiy sohasining barcha jihatlarining xususiyatlari, huquqiy tamoyillar va huquqiy siyosatning mazmuni, tegishli tarixiy tipdagi davlat tomonidan o'rnatiladigan va muhofaza qilinadigan yuridik tizim bilan xarakterlanadi.

Iqtisodiy funktsiya. Mazkur yo'nalish muhim deb hisoblanadi va bu tasodif emas. Ko'pchilik, iqtisodiyot darajasi faqat mamlakatda biznes qanchalik rivojlanganligi va davlat jamg'armasiga qancha soliq to'lashi bilan o'lchanadi, deb noto'g'ri ishonishadi. Biroq, hamma narsa noto'g'ri. Iqtisodiyot haqiqatan ham biznesni o'z ichiga oladi. Ammo nafaqat o'rta va katta, balki kichik – yakka tartibdagi tadbirkorlik. Ya'ni, mamlakatning iqtisodiy darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, o'z-o'zini ish bilan ta'minlash, "o'z biznesini" amalga oshirish va boshqalar uchun ko'proq istiqbollar mavjud.

Iqtisodiyot darajasi ko'plab ijtimoiy sohalarga bevosita ta'sir qiladi. Davlatning ushbu funktsiyasi doirasida siz quyidagi misoldan foydalanishingiz mumkin: mamlakatda xususiy stomatologiya idoralari qanchalik ko'p ochilsa, bu soha shunchalik raqobatbardosh bo'ladi, ya'ni narxlar foydalanuvchi uchun mavjud bo'lgan darajada belgilanadi. Bunday misollar juda ko'p. Shu bilan birga, salbiy tomoni borligini unutmaslik kerak – iqtisodiyotni rivojlantirish kerak. Faqat bu holda, u yuqorida aytib o'tilgan barcha afzalliklarni beradi. Buning uchun davlatning iqtisodiy funktsiyasi javobgardir.

Ijtimoiy funktsiya. Ijtimoiy yo'nalishni rivojlantirish juda muhimdir. Bunda bir nechta asosiy jihatlarni ta'kidlash kerak, xususan:

mehnatni muhofaza qilish - ish uchun qulay va eng muhimi xavfsiz sharoitlarni ta'minlash; yolg'iz onalar, yetim bolalar, ko'p bolali oilalar, nogironlar va boshqalarni o'z ichiga olgan aholining himoyalangan qatlamlarini qo'llab-quvvatlash (ko'pincha ushbu toifalar o'zlarini va oilalarini ta'minlash uchun ish topa olmasliklari sababli moliyaviy qiyinchiliklarga duch kelishadi);

ish haqining belgilangan minimal darajasini belgilash, bu (ideal holda) yashash minimumiga mos kelishi kerak;

minimal pensiyalarning belgilangan darajasini, shuningdek ish staji uchun hisob-kitoblarning aniq tizimi va boshqalarni belgilash;

muayyan sabablarga ko'ra ish topa olmaydigan odamlarga vaqtinchalik to'lovlarni taqdim etish. Ko'pincha bunday vazifalarni amalga oshirish uchun alohida tashkilotlar tuziladi. Mazkur yondashuv ijtimoiy sohaning muayyan muammosini yanada malakali hal qilishga imkon beradi.

Siyosiy funksiya. Davlatning siyosiy vazifasi mamlakat ichida tanlangan tartibgaaniqrioya qilishnita'minlashdir. Bundan tashqari, u siyosiy barqarorlikni qo'llab-quvvatlash uchun javobgardir. Ba'zan bu funksiya huquqiy funksiya bilan birlashtiriladi. Shuni ta'kidlash kerakki, bu holda vazifalar doirasiga davlat fuqarolarining huquq va erkinliklarini himoya qilish, shuningdek majburiyatlarning bajarilishini nazorat qilish kiradi.

Madaniy va ilmiy funksiya. Davlatning ushbu ichki funksiyalari alohida yoki birgalikda ko'rib chiqilishi mumkin. Shuningdek, ular ta'lim, tarixiy, sport va boshqa funksiyalarni o'z ichiga oladi. Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu holatlarning har birida uchta yo'nalish ko'rib chiqiladi:

millat (davlat) merosiga taalluqli bo'lishi mumkin bo'lgan yutuqlarning xavfsizligi-arxitektura eslatmalari, foto va video yozuvlar, turli xil tarixiy qadriyatlarni kiritamiz;

mamlakat fuqarolariga muzeylar, teatrlar, stadionlar va boshqalarni o'z ichiga olgan madaniy, sport va ta'lim muassasalaridan foydalanish imkoniyatini berish;

sport, madaniy va boshqa yo'nalishlarda yosh avlod uchun qulay shart-sharoitlar yaratish-o'quv kurslarini tashkil etish, sport zallari qurish va h. k. Ushbu funktsiyani juda keng ko'rib chiqish mumkin, ammo uning bajarilishi ko'p jihatdan tarixan shakllangan davlatning salohiyatiga bog'liqligini tushunish muhimdir.

Ekologik funksiya. Bu holatda, gap nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilish, balki yashash, ishlash va dam olish uchun sog'lom sharoitlarni ta'minlash haqida boradi. Muayyan yo'nalishlar sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

Tabiiy landshftning saqlanishi; Qurigan o'tlar, shox-shabballarni o'z vaqtida qiriqish va uni yosh o'simliklar bilan almashtirish; Qo'riqxonalar va maxsus jihozlangan rekreatsion zonalarini yaratish;

Atmosferaga zararli chiqindilarni chiqarishni kamaytirishga yonaltirilgan qonun loyihalarni yaratish va hkz.

Ko'pincha davlatning boshqa qo'shimcha ichki funktsiyalarini ham ajratib ko'rsatishadi. So'nggi paytlarda raqamli yo'nalish ayniqsa dolzarb bo'lib qoldi. Bu yerda ko'plab xizmatlar, tovarlar va hokazolarga raqamli yo'nalishni ochish ko'zda tutilgan, masalan, elektron chipta orqali metroda sayohat qilish yoki bank kartasi yordamida avtobusda sayohat qilish imkoniyati.

Davlatning tashqi funktsiyalariga diplomatik, xorijiy davlatlar bilan munosabatlarni o'rnatish va uni qo'llab – quvvatlash bilan bog'liq turli sohalardagi xalqaro hamkorlik; - ekologik; - xalqaro huquq va tartibni saqlash; - davlatni tashqi tajovuzlardan himoya qilish va boshqalar kiradi.

Davlat boshqaruvining tashq funktsiyalari -bu davlat va uning fuqarolari o'rtasidagi inklyuziv kelishuvning asosini tashkil etadigan muhim muammo. Boshqaruv shaxslar va tashkilotlar o'rtasidagi munosabatlarni belgilaydigan va fikr-mulohaza, hisobdorlik va qayta ko'rib chiqish uchun imkoniyatlar yaratadigan qarorlarni qabul qilish huquqlari va ko'rsatmalarini yaratish uchun yagona qoidalarni talab qiladi. Boshqaruvni to'g'ri yo'lga qo'yish, rivojlanayotgan mamlakatlarda tashkiliy islohotlarni mahalliy sharoitga moslashtirish, korruptsiyaning oldini olish uchun kuchli monitoring va hisobdorlik tizimlarini targ'ib qilish va muvaffaqiyatga misol sifatida aktivlarga asoslanishni talab qiladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Davlat tushunchasini yoritib bering.
2. Davlat mohiyatini organishdagi metodologik yondashuvlarni tavsiflang.
3. Davlatning tipologiyasini bayo eting.
4. Davlatning ichki va tashqi funktsiyalari, ularga ta'sir qiluvchi omillar nimalardan iborat?

3. BOB. SHARQ MAMLAKATLARIDA DAVLAT BOSHQARUVI TAMOYILLARI RIVOJLANISHINING TARIXIY ILDIZLARI

1. Sharqda ilk davlatchilikning qaror topishi va asosiy omillari. 2. Ilk davlatlarning boshqaruv tamoyillari haqidagi yozma manbalar. 3. O‘zbekistonda hududida shakllangan davlatlardagi boshqaruv tamoyillarining ilk bosqichlari va ko‘rinishlari. 4. Abu Mansur al-Moturidiyning “Maahiz-ash-sharoyi” (Musaffo yo‘l) va “Kitob at-tavhid”, Abu Nasr Farobiyning “Fozil odamlar shahri”, Nizom ul mulkning “Siyosatnoma”, “Dastur al-vuzaro”, “Qonun al-muluk”.

Qadimgi Sharq tarixi qadimgi dunyo tarixining umumiy kursining ajralmas qismi bo‘lib, u qadimgi hodisalar (qadimgi Yunoniston, qadimgi Rim) yoki “klassik antik davr” tarixini ham o‘z ichiga oladi. Qadimgi Sharq, Yunoniston va Rim tarixini bitta tushunchaga — “qadimgi dunyo tarixi” ga kiritish mexanik yoki ixtiyoriy emas. Bu qadimgi Sharq xalqlari, qadimgi yunonlar va rimliklarning ijtimoiy-iqtisodiy tizimida, siyosiy institutlarida, diniy-madaniy sohalarida asoslarga ega bo‘lgan ba’zi xususiyatlarning mavjudligini nazarda tutadi, bu ularga qadimgi dunyo tarixi doirasida birlashishga imkon beradi. Ushbu fan doirasida uchta mustaqil qismni — qadimgi Sharq, Yunoniston va Rim davlat boshqaruv tarixini kuzatish qoidaning axloqiy mintaqalarning ijtimoiy-madaniy tizimidan o‘ziga xos xususiyati mavjudligini ko‘rsatadi.

Qadimgi Sharq, Yunoniston va Rim boshqaruv tizimlarini nima birlashtiradi? Birinchidan, eng muhim haqiqat shundaki, ularning barchasi yuz minglab yillar davomida hukmronlik qilgan, tabiat oldida insonning himoyasizligi, qabila munosabatlari, omon qolishning elementar darajasi, rivojlanmagan mantiqiy va mavhum fikrlash bilan ajralib turadigan ibtidoiy ibtidoiy tizimdan kelib chiqqan. Turli xil ekologik sharoitlarda qadimgi Sharq xalqlari, qadimgi yunonlar va rimliklar omon qolish, atrof-muhitga moslashishning yeng qiyin muammosini turli yo‘llar bilan hal qilishdi va o‘z sivilizasiyasini yaratdilar. Aynan tamaddunning insoniyat jamiyatlari rivojlanishining yangi bosqichi sifatida yaratilishi uzoq ibtidoiylik davrining tugashini va insoniyat jamiyatining insoniyat mavjudligining barcha sohalarida jadal

taraqqiyot yo‘liga kirishini, Qadimgi Sharq, Yunoniston va Rim tarixining komplekslar sifatida yakkalanishini anglatardi.

Jahon tamaddunining tubdan yangi bosqichi sifatida tamaddunining oltita asosiy belgisi mavjud:

1) jamiyat ixtiyoriga sezilarli ortiqcha mahsulotni olib keladigan samarali iqtisodiyotni, oqilona tashkil etilgan qushimcha qiymat olib keladigan ishlab chiqaruvchi iqtisodiyotni yaratish (o‘zlashtiruvchi va shuning uchun foyda keltirmaydigan ibtidoiy xo‘jalik);

2) xususiy mulk va mulkka, shu jumladan yerga egalik qilish institutining yaratilishi va shuning uchun boylikni ba‘zilarning qo‘lida to‘planishi va boshqalarda uni yo‘qotish imkoniyati. Bu avvallari yagona bo‘lgan ibtidoiy jamoaning ijtimoiy tabaqalanishiga, boy va kambag‘al guruhlarining paydo bo‘lishiga olib kelgan;

3) ijtimoiy munosabatlar va nizolarni tartibga soluvchi maxsus organning ya'ni davlat va huquq institutining paydo bo‘lishi, ayni paytda ibtidoiy jamoalarda munosabatlar uzoq ajdodlarning urf-odatlariga ko‘ra yoki qabila oqsoqollarining o‘zboshimchalik bilan qarorlari bilan tartibga solingan;

4) shaharning mintaqa yoki mintaqaning iqtisodiy, ma'muriy, harbiy, madaniy va diniy markazi sifatida, mintaqaning moddiy va intellektual resurslari, aqli, energiyasi va aholisining tadbirkorligi to‘plangan joy sifatida paydo bo‘lishi. Shahar jamiyat taraqqiyotining kuchli tashkilotchisiga aylanadi;

5) monumental qurilish, ajoyib binolarni yaratish imkoniyati: Misr piramidalari va ibodatxonalari, Mesopotamiya zigguratlari, podsho saroylari. Ushbu binolar rivojlanayotgan tamaddunining ulkan imkoniyatlarining yorqin namoyishi bo‘lib, uning zahiralari va mehnat resurslari bilan faoliyatni amalga oshiradi;

6) yozuv, ya'ni undagi ma'lumotlar, hayotning turli sohalarida to‘plangan tajriba bilan inson nutqini yozib olish va avlodlarga yetkazishga qodir bo‘lgan grafik belgilar va belgilar tizimining yaratilishi. Yozuvning kashf etilishi yangi mentalitetning paydo bo‘lishidan, tamaddunning moddiy va intellektual imkoniyatlari sohasida ulkan sakrashdan dalolat beradi.

Sharq xalqlarining tarixini o'rganishning boshlanishini birinchi sinfiy jamiyatlarning mil. avv. IV ming yillikning ikkinchi yarmida Nil va Frot vodiylarida va miloddan avvalgi IV asrning 30-20 yillarida Yaqin Sharqda yakunlanganligi bilan tugatish odatiy holdir. Makedoniya qo'shinlari Aleksandr Makedonskiy boshchiligida butun Yaqin Sharqni, Eron tog'ligini, Janubiy qismi O'rta Osiyoni va Hindistonning shimoli-g'arbiy qismini egallab olishdi. Aleksandr Makedonskiyning yurishidan beri bu hududda "Qadimgi Yunoniston tarixi" kursida o'rganiladigan yellinistik davlatlar paydo bo'ldi. O'rta Osiyo, Hindiston va uzoq Sharqqa kelsak, bu mamlakatlarning qadimiy tarixi milodiy III-V asrlarga qadar o'rganiladi, ya'ni feodal jamiyati bu yerda qadimgi jamiyat o'rnini yegallagan vaqtgacha. Qadimgi Sharq xalqlari tarixi taxminan uch ming yillikka ega.

Shartli ravishda Qadimgi Sharq deb ataladigan katta geografik hudud G'arbdan sharqqa Karfagen joylashgan zamonaviy Tunisdan zamonaviy Xitoy, Yaponiya, Indoneziyagacha, janubdan shimolga — zamonaviy Efiopiyadan Kavkaz tog'lari va Orol dengizining janubiy qirg'oqlariga qadar cho'zilgan. Bu yerda qadimgi davrlarda tarixda muhim rol o'ynagan ko'plab davlatlar mavjud yedi: buyuk qadimgi Misr podshohligi, Bobil davlati, Xett imperiyasi, ulkan Ossuriya imperiyasi, Urartu davlati, Finikiya, Suriya va Falastin hududidagi kichik davlat tuzilmalari, Frigiya va Lidiya podsholiklari, Buyuk Britaniya. Eron tog'lari davlatlari, shu jumladan jahon fors monarxiyasi, unga yaqin Sharq va deyarli butun yaqin Sharq hududlari, Markaziy Osiyoning davlat tuzilmalari, Hindiston, Xitoy, Koreya va Janubi-Sharqiy Osiyo hududidagi davlatlar kiradi.

2. Davlatni shakllantirish atamasi ko'pincha hududiy suveren davlat shaklida zamonaviy siyosiy hukmronlikning paydo bo'lishiga olib kelgan uzoq muddatli jarayonlarni tavsiflash uchun ishlatiladi. Bir nechta asarlarda davlat qurilishi, davlat qurilishi yoki muassasa qurilishi atamalari davlat shakllanishi bilan sinonim sifatida ishlatiladi. Ijtimoiy fanlarning asosiy adabiyotida zamonaviy davlat shakllanishi Yevropada paydo bo'lgan va Yevropa mustamlakachiligi va keyinchalik postkolonial davlatlarning xalqaro davlat tizimiga qo'shilishi orqali

boshqa dunyo mintaqalariga kengaygan deb tushuniladi. Ushbu adabiyot Yevropada zamonaviy davlat shakllanishini va xalqaro davlatlar tizimining parallel shakllanishini turli xil markaziy yelementlarni o'z ichiga olgan murakkab yo'naltirilgan, ammo boshqarilmaydigan tarixiy jarayon sifatida qayta tikladi. Bularga, yeng muhimi, qonuniy zo'ravonlik vositalarini monopollashtirish va institusionalizasiya qilish va shu asosda amalga oshiriladigan turli funksiyalar, masalan, soliqqa tortish, ijtimoiy tartib va polisiya, harbiy salohiyatni saqlash va ulardan foydalanish kiradi; ushbu monopoliyalarni ketma-ket demokratlashtirish; Burokratizasiya, rasionalizasiya va depersonalizasiya qoida; g'oyasi hududiy chegaralar davlat hukmronligi g'oyasi bilan birlashtirilgan davlat suvereniteti; davlat hukmronligining qonuniyligini ta'minlashga qaratilgan ramziy amaliyotlar; ushbu jarayonlarni iqtisodiy takror ishlab chiqarishning dominant shakli sifatida kapitalizmning kengayishiga; millatlar va sinflarning paydo bo'lishiga ko'maklashadi. Ushbu adabiyotda ustun kelishuv shundan iboratki, boshqa dunyo mintaqalarida zamonaviy davlat institutlari asosan Yevropaning mustamlakachilik hukmronligi tomonidan kiritilgan, ammo siyosiy tashkilotning mahalliy shakllari bilan bir qator yo'llar bilan birlashtirilgan. Mustamlaka va postkolonial davlat shakllanishining trayektoriyalari Yevropa tajribasidan farq qilib, rivojlanish holati, neopatrimonial davlat yoki sosialistik-byurokratik davlat kabi zamonaviy davlatlarning har xil turlarini keltirib chiqardi. Ushbu o'zgarishlarning bir qismi sifatida davlatchilikning amalda xarakterini ko'rsatadigan, ammo xalqaro miqyosda rasmiy tan olinmaydigan norasmiy davlatlar zamonaviy davlat shakllanishining yana bir shaklini anglatadi. Yevrosentrik qarash zamonaviy davlat shakllanishi davlat zamonaviylikka e'tibor qaratish taklif qilganidan ancha uzoqroq traektoriyaga yega yekanligini va uni faqat uzoq muddatli tarixiy istiqbol orqali tushunish mumkinligini ta'kidladilar (Braudelning *longue durée* g'oyasi). Boshqalar g'arbiy davlat shakllanishiga tez-tez e'tibordan chetda qolgan Sharq ta'siriga ishora qildilar. Tarix va gumanitar fanlarning turli sohalaridan va ijtimoiy va siyosiy izlanishlarda tanqidiy va dekolonial yondashuvlardan kelib

chiqqan ushbu tanqidiy istiqbollar zamonaviylik, kapitalizm, imperiyalar va tamaddunlar kabi tushunchalar bo'yicha kengroq munozaralar bilan qamrab olingan. 1990-yillarning o'rtalaridan boshlab davlatni shakllantirish, shuningdek, ko'plab zamonaviy xalqaro harbiy va fuqarolik aralashuvlarining markaziy maqsadi va vositasi bo'lgan davlat qurilishi siyosatining qabul qiluvchi davlatlarga tasirini tavsiflovchi konsepsiya sifatida muhokama qilindi. Bu yerda davlat shakllanishi xalqaro harbiy va fuqarolik aralashuvlarining davlatlarning de-institusionalizatsiya dinamikasiga ularning belgilangan maqsadlaridan bir nechta mo'ljallangan va kutilmagan ta'sirini farqlash uchun ishlatiladi.

Dastlabki davlatlar ko'plab xususiyatlarda bir-biridan juda farq qilgan. Ammo, agar biz ularni rivojlangan va yetuk davlatlardan nimasi bilan ajratib turishini tushunishga harakat qilsak, dastlabki davlatlar har doim to'liq bo'lmagan davlatlar ekanligini aniqlaymiz. Dastlabki davlatlarning ko'plab versiyalari mavjud yedi, ammo ularning har birida davlatchilikning ba'zi muhim yelementlari yo'q yedi yoki sezilarli darajada rivojlanmagan. Ko'pgina hollarda, bu to'liqsizlik to'g'ridan-to'g'ri ifoda etilgan, chunki dastlabki davlatlarning aksariyati markazlashtirishning minimal zarur darajasiga yoki/va ba'zi muhim davlatchilik xususiyatlariga yega bo'lmagan yoki ularni yetarli darajada rivojlantirmagan. Bu, ayniqsa, professional boshqaruv, nazorat va repressiya apparati, soliqqa tortish, hududiy bo'linish, yozma qonunning yetarlicha yuqori darajasi kabi davlatchilik atributlariga nisbatan juda muhimdir. Ammo bu to'liqsizlik davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarga nisbatan ham dolzarbdir.

Rivojlangan davlat-bu shakllangan va tugallangan va markazlashgan davlat, shuning uchun dastlabki davlatning siyosiy tizimida mavjud bo'lmashligi mumkin bo'lgan davlatchilik atributlari rivojlangan davlat tizimida mavjud bo'lishi shart. Rivojlangan davlat ijtimoiy jarayonlarga ancha maqsadli va faol ta'sir ko'rsatadi. Bu nafaqat jamiyatning ijtimoiy va korporativ tuzilishining o'ziga xos xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq, balki ularni siyosiy va sud institutlarida ham quradi. Shu munosabat bilan u mulk-korporativ davlat sifatida qaralishi mumkin. Yetuk davlat kapitalistik rivojlanish va sanoat

inqilobining natijasidir; demak, u sifat jihatidan har xil ishlab chiqarish asoslari va ijtimoiy tuzilishga ega va o'zining barcha o'ziga xos xususiyatlari bilan shakllangan yoki shakllanayotgan millatga asoslanadi. Bunday davlat tashkiliy-huquqiy jihatdan, ixtisoslashtirilgan boshqaruv va nazorat muassasalariga nisbatan sifat jihatidan ancha rivojlangan. Rivojlangan va yetuk davlatlarning tavsiflari quyida keltirilgan.

Rivojlangan davlat. Rivojlangan davlatning uni dastlabki davlatdan ajratib turadigan eng muhim xususiyatlari:

a) rivojlangan davlat ko'proq davlatchilik atributlariga yega bo'lib, ular qo'shimcha ravishda ishlab chiqilgan. Rivojlangan davlat quyida keltirilgan barcha davlatchilik xususiyatlariga juda aniq va tizimli shaklda ega: aholidan ajratilgan maxsus professional boshqaruv/majburlash apparati; muntazam soliqqa tortish; va sun'iy hududiy bo'linish. U har doim yozma qonun va yozma hujjatlar, ro'yxatdan o'tish va nazorat qilishning maxsus madaniyatiga yega. Soliqqa tortish muntazam va tartibli bo'ladi. Arxaik vazifalar va daromadlar (o'lpon, sovg'alar, mehnat ijarasi va boshqalar) yo'qoladi yoki bo'ysunuvchi rollarni o'ynaydi.

b) rivojlangan davlat mulk-korporativ davlatdir. Rivojlangan davlatning ijtimoiy tuzilishi dastlabki davlatlarda joylashgan ko'plab mayda ijtimoiy qatlamlar yoki ijtimoiy-hududiy birliklar (masalan, avtonom shaharlar yoki maxsus imtiyozlarga yega ibodatxonalar) bilan yemas, balki katta ijtimoiy guruhlar bilan ifodalanadi. Qabilalar va kichik xalqlarning uyushmalari o'rniga yirik etnik guruhlar rivojlanadi. Natijada jamiyat ijtimoiy jihatdan yetarlicha mustahkamlanadi. Davlatlarga nisbatan rivojlangan davlatning faoliyati mulklarni huquqiy shakllantirishga, jamiyatni yanada barqaror qilishga, ijtimoiy harakatchanlikni tartibga solishga qaratilganligini payqash mumkin emas. Boshqa tomondan, davlat tuzilishi ham, uning siyosati ham uning ijtimoiy (va etnik) kelishuvining o'ziga xos xususiyatlarini aks yettiradi; davlat jamiyatning ijtimoiy tuzilishiga faol ta'sir qiladi va turli mulklar/korporatsiyalar o'rtasida vositachi vazifasini bajaradi.

c) rivojlangan davlat har doim markazlashgan davlatdir; umuman olganda, u dastlabki davlatga qaraganda ancha bardoshli va barqaror. Rivojlangan davlat, dastlabki davlatlarga nisbatan tez-tez bo'lgani kabi, siyosiy konglomerat bo'la olmaydi. Bu shunchaki, markaziy hokimiyat zaiflashishi bilanoq parchalanadigan hududlar to'plami yemas. Albatta, rivojlangan davlatlar parchalanishni muntazam ravishda boshdan kechirishi mumkin (ayniqsa, ibtidoiy davrdan tipik rivojlangan davlatchilikka o'tish davrida). Ammo, agar bunday davlatning keyingi rivojlanishi ro'y bersa, u har doim ko'proq yoki kamroq bir xil hududda markazlashtirishning yangi va qattiqroq shakli bilan bog'liq. Bu rivojlangan davlat umumiy madaniyat, mafkura va yozuvga ega bo'lgan aniq, tarixan tayyorlangan (moddiy va madaniy jihatdan) hududda shakllanganligi va aloqa, savdo, pul turlarining ma'lum bir birlashishi, chora-tadbirlar, qonun va boshqalar bilan qo'llab-quvvatlanganligi bilan izohlanadi.

d) rivojlangan davlatda davlatning ijtimoiy roli o'zgaradi. Rivojlangan davlat barqaror ijtimoiy tartibga ega bo'lgan mulk-korporativ davlat bo'lib, majburlashni tashkil yetishdagi rolini dastlabki davlatga qaraganda ancha samarali bajaradi. Davlatning o'zi ijtimoiy tartibni saqlash funksiyasini o'z zimmasiga olganligi sababli, yuqori qatlamlarning o'z pozitsiyalarini majburiy qo'llab-quvvatlash muammolarini hal qilish imkoniyatlarini kamaytiradi (masalan, o'z qurolli kuchlariga ega bo'lishni taqiqlash orqali).

e) yangi turdagi davlat mafkurasi va/yoki dinning mavjudligi. Ushbu atamaning keng ma'nosidagi siyosiy mafkura qirol hokimiyatining ibtidoiy g'oyalari o'rniga rivojlanadi (afsonaviy ajdodlar tushunchalari asosida, suverendan o'zaro bog'liqlik va genealogik masofa tushunchasiva boshqalar). Xitoydagi konfutsiylik bunda yorqin misol sifatida keltiradi. Bunday mafkura odatda ma'lum diniy shakllarga ega edi (XVI-asr ruslarning Moskvaga nisbatan munosabati kabi) uchinchi Rim).

f) Turli davlatlar turli asrlarda rivojlangan davlat bosqichiga kirganligi tabiiydir. Biroq, ko'rsatilgan sanalar rivojlangan davlatchilikka o'tishning boshlanishini anglatadi, asosiy o'zgarishlar

keyinroq, ba'zan ancha keyinroq sodir bo'ladi. Misr mil. av. XVI-asrda yangi podsholik davrining boshlarida rivojlangan davlat bosqichiga kirdi. Xitoy bu bosqichga mil. avv. III-asr oxirida Tsi Shi Huandi davrida ilk marta birlashishi natijasida erishdi. Vizantiya boshidanoq rivojlangan davlat yedi, chunki u Rim imperiyasining vorisi edi. Mil. XIII-asrga kelib Eronni allaqachon Sosoniylar sulolasining mustahkamlanishi bilan rivojlangan davlat deb hisoblash mumkin. Fransiya bu bosqichga XIII - asr oxirida Filipp IV yarmarkasi davrida kirgan. Angliya bu bosqichga XV- asr oxiri va XVI -asr boshlarida (Atirgullar urushi tugab Tudorlar sulolasi hokimiyatga kelganidan keyin) kirdi. Ko'plab Yevropa mamlakatlari uchun XVI asr davlatchilikning barpo etilishi davri edi. Ammo bu asr Usmoniy imperiyasi, Rossiya, Hindiston va Eron kabi mamlakatlarning siyosiy evolyusiyasi uchun burilish nuqtasi bo'ldi.

Yetuk davlat. Bunday davlatlar ilk marta (Fransiya Lyudovik XIV davrida) XVII-asr oxirida paydo bo'lgan. XIX-asrda ular Yevropada va boshqa mamlakatlarda shakllana boshlashdi. Yetuk davlat kapitalizm va sanoat inqilobining rivojlanishi natijasidir. Bundan tashqari, yetuk davlatchilikka o'tish demografik inqilob bilan bog'liq.

Yetuk davlatning asosiy xususiyatlari:

a) siyosiy tashkiloti va huquqiy tizimining murakkabligi va samaradorligi bo'yicha rivojlangan davlatdan sezilarli darajada ustundir;

b) bu aniq xususiyatlarga yega bo'lgan professional byurokratiyaga yega bo'lishi shart (masalan, Veber 1947: 333-334), hokimiyatning qonuniy o'tishining alohida mexanizmlari va ishlab chiqilgan proseduralari;

c) odatda konstitusiyalarning ishlab chiqilgan shakllari va vakolatlarni taqsimlash mavjud bo'lib, qonunning (fuqarolik huquqining) roli sezilarli darajada oshadi. Natijada yetuk davlatning eng muhim vazifalaridan biri nafaqat ijtimoiy tartibni, balki rivojlangan davlatlar ko'pincha kam e'tibor beradigan huquqiy tartibni ham ta'minlashdir;

d) u zamonaviy millat turiga (yoki millatlar uyushmasiga) asoslangan, shuning uchun u faqat yagona milliy (yoki millatlararo) madaniyatga

ega bo'lgan jamiyat ichida mavjud bo'lishi mumkin (millat va davlat o'rtasidagi qattiq munosabatlar haqida, masalan, Gellner 1983). Shuning uchun bunday davlat uning madaniyatga ta'siri, shu jumladan til, din, ta'lim va boshqalarni nazorat qilish bilan bog'liq. Demak, yetuk davlat mafkurasi har doim ba'zi millatchilikni (yoki ushbu davlat aholisining ustunligi haqidagi boshqa g'oyalarni) o'z ichiga oladi; masalan, uning o'ziga xos progressivligi, inqilobiy ruhi, demokratiya/erkinlikka muhabbat, maxsus tarixiy ishlar va boshqalar.);

e) mulkiy munosabatlar rolining o'sishi, fuqarolarning huquqiy tengligini o'rnatish, mulk imtiyozlarining bekor qilinishi munosabati bilan yetuk davlat asta-sekin mulk-sinf davlatidan sof sinf-korporativ davlatga aylanadi. Shunday qilib, bunda davlat tizimida yangi sanoat sinflarining, ayniqsa burjuaziyaning roli keskin oshadi. Sinflarning bo'linishi asosan iqtisodiy va yuridik bo'lmaganligi sababli, ma'lum sinflarning ayrim qismlari va guruhlarining manfaatlarini (ba'zan umuman ma'lum bir sinf manfaatlarini) ifoda yetadigan tashkilotlar va korporatsiyalarga yega bo'lish zarurati tug'iladi. Bular ishchilar va burjuaziyaning turli tashkilotlari va siyosiy partiyalari, boshqa ijtimoiy qatlamlardir. Yetuk holat jamiyatlararo aloqalarning yangi turlariga asoslanadi:

- moddiy aloqalar-yagona iqtisodiy tashkilot va yagona bozor;
- madaniy aloqalar-yagona madaniyat-axborot tashkilotlari;
- milliy aloqalar-milliy birlikni anglash va ushbu birlikning yangi ramzlarini rivojlantirish: millat, milliy manfaatlar, oliy manfaatlar;
- mafkura asosida konsolidasiya: qonun va Konstitusiyaga sig'inish, millatga sig'inish;
- umummilliy tashkilotlar va korporatsiyalarda (kasaba uyushmalari, partiyalar, harakatlar) ishtirok etish va umummilliy saylovlarda ishtirok etish asosida konsolidasiya.

O'zbekistonda hududida shakllangan davlatlardagi boshqaruv tamoyillarining ilk bosqichlari va ko'rinishlari.

Bugungi kunda O'zbekiston tarixiy taraqqiyotini quyidagi yirik davrlarga bo'lib o'rganishni maqsadga muvofiq deb nadi.

- ibtidoiy jamoa tuzumi;

- qadimgi davr: davlatchilikning shakllanishi va rivojlanishi;
- o‘rta asrlar davri;
- chor Rossiyasi mustamlakachiligi davri;
- mustabid sho‘ro hokimiyati hukmronligi davri;
- Mustaqillik davri. Mazkur davrlashtirish ham kamchilikdan xoli emas, shu bois olimlarimiz bu masala ustida ishlab, uni takomillashtirishi maqsadga muvofiqdir.

Odamlarni qiyofasining o‘zgarishi va yashagan davriga ko‘ra homo xabilislar (“homo-habilis” – bilag‘on odam) va homo sapiyenslar (“homosapienes” – ongli odamlar)ga bo‘lib o‘rganamiz. Eng qadimgi odamlar bundan 3-3,5 mln. yil oldin paydo bo‘lib uzoq vaqt davomida ongi va qiyofasi o‘zgarib borgan. Ularning ilk topilmalari Zinjanthrop (habash odam) yoki Avstralopitek (Janub odami) deb nomlangan. Taxminan 1 mln. – 700-600 ming yil ilgari yashagan odam Pitekanthrop (maymun odam) deb ataldi. Eng qadimgi odamlar turkumining yakunlovchi vakili Sinantrop (Xitoy odami) bundan 600-500 ming yil ilgarigi yashagan.

Mil. avv. III–II ming yilliklarga kelib Markaziy Osiyoning iqtisodiy taraqqiyoti ilk shaharlar paydo bo‘lishiga imkon yaratgan. Dastlabki shaharlar ilk davlatchilik shakllanishida asosiy omillardan biri bo‘lib, bu ikkala jarayon uzviy holda kechgan. Mil. avv. II asr o‘rtalarida kichik shahar-davlatlar shakllangan. Tadqiqotlar shaharlardagi arxeologik topilmalardan ayrimlarining yoshi 2700-3000 yildan kam emasligini ko‘rsatdi. Afrosiyob, Ko‘ktepa (Samarqand), Qiziltepa (Surxon vohasi), Uzunqir, Yerqo‘rg‘on (Qashqadaryo vohasi) va boshqalar shular jumlasiga kiradi. O‘zbekistonda dastlabki shaharlar Shimoliy Baqtriyada (Surxon vohasi) yuzaga kela boshladi, keyin So‘g‘diyona (Qashqadaryo, Samarqand, Buxoro vohasi), Xorazm va Farg‘ona hududlariga tarqalgan. Shaharlar sug‘orma dehqonchilik rivojlangan vohalarda, qadimgi savdo yo‘llari bo‘ylarida, hukmdorlar qarorgohlari atroflarida paydo bo‘lgan. Ular vujudga kelgan davrdan boshlab siyosiy, iqtisodiy, madaniy, diniy va harbiy markaz vazifasini bajara boshlagan

Qadimgi shahar-davlatlar va davlat uyushmalari tuzilganligi to‘g‘risida arxeologik ma’lumotlar bilan birga qadimgi yozma manbalar,

jumladan, “Avesto” (qat’iy qonunlar ma’nosini anglatadi) to‘plami qimmatli ma’lumotlar beradi. “Avesto” mil. avv. I ming yillikning birinchi yarmida yuzaga kelgan zardushtiylik dinining muqaddas to‘plamidir. Unda ahmoniylargacha bo‘lgan geografik, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, diniy va boshqa ma’lumotlar joy olgan. Avestoda jamiyatda ijtimoiy guruhlar: kohinlar (atravanlar), harbiylar (rataistralar), dehqon-chorvadorlar (vasterya-fshuyant), hunarmandlar (xutlar) tabaqalari to‘g‘risida ma’lumotlar berilgan. Kohinlar va harbiylar hukmron tabaqalar bo‘lib, hokimiyatni boshqarganlar. Ayniqsa, kohinlarning mavqei baland bo‘lgan. Oila, qishloq, tuman, shahar va viloyatlar unvonli diniy yo‘lboshchilar tomonidan boshqarilgan.

Davlat yuzaga kelishining “Ovrupocha yo‘li”da xususiy mulkchilik shakllanishi tufayli kelib chiqqan jamiyatning ijtimoiy mulkiy tabaqalanish (tabaqalar shakllanish) jarayoni asosiy omil bo‘lgan. Markaziy Osiyoda davlatchilikning yuzaga kelishi jarayoni janubdan shimolga qarab kengayib borgan. O‘zbekistonning janubiy qismida ilk davlatchilikka o‘tish davri mil. avv. II ming yillikning o‘rtalari va ikkinchi yarmiga to‘g‘ri keladi. IX-VIII asrlar davlat tashkilotlarining rivojlanishi jarayoni mintaqaning katta qismiga yoyilgan. Mil. avv. VII-VI asrlarda Qadimgi Baqtriya, Xorazm va So‘g‘diyona davlat uyushmalari yuzaga kelgan.

“Katta Xorazm” (Avesto tilida – Xvarizam, qadimgi fors tilida – Xvarazmish, qadimgi yunon tilida – Xorasmiya) davlatiga oid tarixiy ma’lumotlar kamdir. Xorazmdagi yirik sug‘orish inshootlari, mustahkam mudofaa inshootlarining qurilishi (Ko‘zaliqir, Ding‘alja) mil. avv. VI-V asrlarga to‘g‘ri keladi. Qadimgi Xorazmning hududi to‘g‘risida aniq ma’lumotlar yo‘q. Xorazmning chegaralari taxminan o‘rta Amudaryodan Orol dengizigacha bo‘lgan hududlarni qamrab olgan. Ularga ishlov berish uslubi jihatidan Marg‘iyona, Baqtriya va So‘g‘diyona topilmalariga o‘xshab ketadi.

Qadimgi Baqtriya davlat uyushmasiga Surxon vodiysi, Afg‘onistonning shimoli-sharqi, Tojikistonning janubiy qismi, shuningdek Marg‘iyona va So‘g‘diyona ham kirgan deb taxmin qilinadi.

Mil. avv. VIII-VII asrlarda Qadimgi Baqtriya davlati yuksalgan. Davlatning poytaxti Baqtra shahri bo'lgan. Mamlakat rivojlangan ijtimoiy-iqtisodiy tizimga ega bo'lgan. Tashqi siyosatda Yaqin Sharq va Old Osiyo mamlakatlari bilan aloqalar o'rnatgan. So'g'diyona o'lkasi Zarafshon va Qashqadaryo vohalarini o'z ichiga olgan. VIII-VII asrlarga oid Sangirtepa, Yangitepa, Chiroqchitepa, Yerqo'rg'on manzilgohlari o'rganib chiqilgan.

Mil. avv. VII-VI asrlarda Qadimgi Baqtriya, Xorazm va So'g'diyona davlatlarining aholisi turkiy va forsiy tilda so'zlashgan. Ularning madaniy an'analari ham bir-biriga juda yaqin bo'lgan. Bunday o'xshashlik turar joylar qurilishida yaqqol ko'zga tashlanadi. Asosan savdo yo'llari bo'ylab tayanch istehqomlar qurish odat tusiga kirgan. Uy-joylar va jamoat binolari qurilishida inshootlarning mudofaa xususiyatiga katta e'tibor berilgan.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Sharqda ilk davlatchilikning asosiy omillari nimalardan iborat.
2. Ilk davlatlarning boshqaruv tamoyillari haqidagi yozma manbalarni tavsiflang.
3. O'zbekistonda hududida shakllangan davlatlardagi boshqaruv tamoyillarining ilk bosqichlari va ko'rinishlari.
4. Abu Mansur al-Moturidiyning "Maahiz-ash-sharoyi", "Kitob at-tavhid", Abu Nasr Farobiyning "Fozil odamlar shahri", Nizom ul mulkning "Siyosatnoma", "Dastur al-vuzaro", "Qonun al-muluk".

4-BOB. DAVLAT BOSHQARUVINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHIGA XOS BO‘LGAN YONDASHUVLAR

1. Davlat boshqaruviga oid nazariyalarning rivojlanish bosqichlari. 2. G‘arb davlatlarida boshqaruv nazariyalarining mazmuni va mohiyati. 3. Davlat boshqaruvi nazariyalarining rivoji. 4. Davlat boshqaruvi tizimida ma‘muriy islohotlarning zamonaviy usullari. 5. Davlat boshqaruvida turli yondashuvlar.

Davlat boshqaruvi fanining yutuqlari, shu jumladan ko‘plab yondashuvlari va tushunchalari fan sohalarining ko‘plab olimlari tomonidan ishlab chiqilgan va o‘rganilmoqda. Davlat boshqaruvining nazariy asoslarini rivojlantirishda to‘rt bosqich mavjud: birinchi bosqich - 1880 yildan 1920 yilgacha; ikkinchi bosqich - 1920 yildan 1950 yilgacha; uchinchi bosqich - 1950 yildan XX asr oxirigacha; to‘rtinchi bosqich - XXI asrdan hozirgi kungacha bo‘lgan davrni o‘z ichiga oladi.

Ilmiy adabiyotlarda ta‘kidlanganidek (1880 - 1920 yillar) XIX asrdan boshlab davlat boshqaruvi muammolari nazariy jihatdan o‘rganilmoqda. AQShda davlat boshqaruvi fanining asoschisi AQShning sobiq prezidenti V. Vilson bo‘lib, u o‘zining “Ma‘muriyatni o‘rganish” (*The Study of Administration -1887*) asarini yozib, mazkur asar orqali davlat boshqaruvi masalalarini nazariy rivojlantirishni boshlagan. U davlat boshqaruvida ishlab chiqarishni tashkil etishda, xususiy korxonalarni boshqarishda va biznesda qo‘llaniladigan usullarni qo‘llashni taklif qildi. AQShda Frank J. Gudnau va Vilson demokratik boshqaruv shakli bilan uyg‘unlasha oladigan davlat boshqaruvi modelini yaratish zarur deb hisoblagan. Bu zamonaviy demokratik davlatlarda davlat boshqaruvining asosiy prinsipi hisoblanadi.

Zamonaviy davlat boshqaruvi nazariyasi rivojlanishining ikkinchi bosqichi ilmiy adabiyotlarda 1920 yildan 1950 yillar o‘rtasida kechgan deb belgilangan. Davlat boshqaruvi nazariyasidagi eng keng tarqalgan yo‘nalish A. Fayolning klassik maktabi bo‘lib, u professional davlat boshqaruvini tashkil etishning yetakchi tamoyillarini ishlab chiqishga qaratilgan edi. Inson munosabatlari maktabi - davlat boshqaruvi nazariyasining yana bir yo‘nalishidir. Tashkilot samaradorligining

asosiy elementi - inson omilidir. Klassik maktabning mashhur olimlari: M. Follet, A. Maslou, Ye. Meyo hisoblasnishadi. Bu olimlarning barchasi ishchilarning o'z ishlaridan qoniqishiga olib keladigan psixologik omillarni aniqlashga e'tibor berishdi.

Zamonaviy davlat boshqaruvi nazariyasi rivojlanishining uchinchi bosqichi 1950 yildan XX asrning oxirigacha bo'lgan davrga to'g'ri keladi. Ushbu bosqichda xulq-atvor, tizimli va vaziyatli yondashuvlar kabi ta'sirchan tendensiyalar paydo bo'ladi. Xulq-atvor yo'nalishi vakillari D. Simon, D. Tompson, D. Iston edi. Ular tizimli yondashuvni qo'llab, bu boshqaruvchilarga muassasa va uning tarkibiy qismlarini bir butun sifatida ko'rishni osonlashtirdi.

To'rtinchi bosqich XXI asr boshidan hozirgi kungacha bo'lgan davr bilan belgilanadi. Ushbu bosqichda axborot davlati nazariyasi ishlab chiqilgan. Axborot boshqaruvning asosiy resursiga aylanadi. Zamonaviy axborot texnologiyalarining ta'siri ulardan davlat boshqaruvida foydalanishga olib keladi. Ushbu bosqichda "elektron hukumat" tushunchasi paydo bo'ladi. Shunday qilib, davlat boshqaruvi fani jadal rivojlanmoqda: asrdan asrga yemas, balki o'n yildan o'n yilgacha.

2. Davlatning genezisida, chorvadorlar qabilasi yoki dengiz ko'chmanchilari tomonidan dehqonchilik bilan shug'ullanadiga xalqining bo'ysunishidan boshlab olti bosqichni ajratish mumkin. Keyingi munozarada haqiqiy tarixiy rivojlanish, har bir alohida holatda, butun miqyosga bosqichma-bosqich darajada chiqadi deb o'ylamaslik kerak. Garchi, bu joyda ham, argument chala nazariy qurilishga bog'liq emas, chunki har bir alohida bosqich dunyo tarixida ham, etnologiyada ham ko'plab misollarda uchraydi.

Ammo bu bosqichlardan birini yoki bir nechtasini o'tkazib yuborganlar ko'p.

1 Bosqich: Talon-taroj. Birinchi bosqich chegaradagi janglarda talonchilik va qotilliklarni, na tinchlik, na sulh tomonidan buzilgan cheksiz kurashlarni o'z ichiga oladi. Bu erkaklarni o'ldirish, bolalar va ayollarni olib ketish, podalarni talon-taroj qilish va uylarni yoqish bilan belgilanadi. Dastlab huquqbuzarlar mag'lubiyatga uchragan taqdirda ham, ular qon adovati burchiga majburlanib, kuchliroq bo'lib qaytishadi.

Ba'zan dehqonlar guruhi yig'ilishi, o'z qurolli kuchlarini tashkil qilishi va ehtimol chaqqon dushmani vaqtincha mag'lub qilishi mumkin; ammo safarbarlik juda sekin va dehqonlar uchun juda qimmatga tushadigan zahiralardan iborat bo'lishi mumkin. Dehqonlar qurolli kuchlari, dushman kabi, oziq-ovqat zahirasini - podalarini o'zi bilan birga maydonga olib bormaydi.

Janubi-G'arbiy Afrikada nemislar yaqinda yaxshi intizomli va ustun kuch, ta'minot poyezdi bilan jihozlangan, temir yo'l ta'minot bazasiga qaytib boradigan va uning orqasida millionlab Germaniya imperiyasi bo'lgan holda bir hovuch chorvadorlar bilan ko'rishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni boshdan kechirdilar. Ibtidoiy ko'chmanchilar esa, bu qiyinchilik faqat o'z hududini hisobga oladigan dehqonning tor ruhi va urush davom etayotgan paytda yerlarda ishlov berilmaganligi bilan nemislarning qiyinchiliklar ortadi. Bunday hollarda, uzoq muddatda, kichik, ammo ixcham va oson safarbar qilingan guruh doimo katta tarqoq guruhni pantera buyvolni yenggani kabi mag'lub qiladi. Bu davlatlar shakllanishining birinchi bosqichidir. Davlat bu yerda asrlar davomida, ming yil davomida harakatsiz qolishi mumkin. Quyida to'liq xarakterli misol keltirilgan:

Bularning barchasi bizning ko'zimiz o'ngida sodir bo'ldi. Uning ba'zilari hali ham davom etmoqda. Bir necha ming yillar davomida u "butun Sharqiy Afrikani Zambezidan O'rta Yer dengizigacha qamrab oldi. 500 yil davomida Misr Sharqiy va Shimoliy cho'llarning cho'pon qabilalari — "hozirgi kungacha Nil va Qizil dengiz o'rtasida o'z chorvalarini boqadigan xalqlarning qarindoshlari Giksoslarga bo'ysungan — bu davlatning birinchi tasdiqlangan asosidir. Bu davlatlardan so'ng Nil mamlakatida, va janubroqda, uzoq Markaziy Kongo hududidagi Muata Jamvo imperiyasi sifatida ko'plab davlatlar barpo etilib bu haqda, Angoladagi Portugaliya savdogarlari XVI-asrning oxirida ma'lumot qoldirishgan, va nariroqda yaqin kunlarga mavjud bo'lgan Uganda imperiyasi davrigacha yashagan va Yevropaning kuchli armiyalari tomonidan bosib olingan. "Cho'l yerlari va sivilizatsiyasi hech qachon bir-biri bilan tinch-totuv yashamaydi; ammo ularning janglari o'xshash va takrorlardan iborat".

2 Bosqich: Sulh. Asta-sekin, ushbu birinchi bosqichdan boshlab, ikkinchisi rivojlanadi, unda dehqon minglab muvaffaqiyatsiz qo‘zg‘olon urinishlari orqali o‘z taqdirini qabul qiladi va har qanday qarshilikni to‘xtatadi. Taxminan shu vaqt ichida yovvoyi chorvadorning ongiga o‘ldirilgan dehqon endi shudgor qila olmasligi va buzilgan mevali daraxt endi hosil bermasligi g‘oyasi tasir eta boshlaydi. O‘z manfaati uchun, iloji bo‘lsa, u dehqon hayotining davom etishi va daraxtning jonlanishiga imkon beradi. Chorvadorlarning ekspeditsiyasi xuddi avvalgidek sodir bo‘ladi, har bir a‘zo qurol bilan dag‘dag‘a qiladi, lekin endi urush va zo‘ravonlik bilan o‘zlashtirishni xohlamaydi yoki kutmaydi.

Bosqinchilar ehtiromi ta‘minlash yoki yakka holda qilingan qarshilikni buzish uchun zarur bo‘lgan darajada yoqadi va o‘ldiradi. Ammo umuman olganda, asosan rivojlanayotgan odatiy huquqqa muvofiq barcha ommaviy huquq rivojlanishining birinchi kurtagi - chorvador endi faqat dehqonning ortiqcha mahsulotini o‘zlashtiradi. Ya‘ni, u dehqonga uyini, jihozlarini va oziq-ovqatlarini keyingi hosilgacha bolgna davrga omon qoldiradi.

Birinchi bosqichda chorvador asalari uyasini talash orqali uni yo‘q qiladigan ayiqqa o‘xshaydi. Ikkinchi bosqichda asalarilarni qishda parvarishlash uchun yetarlicha asal qoldiradigan asalarichiga o‘xshaydi.

Birinchi bosqich va ikkinchi bosqich o‘rtasidagi taraqqiyot ajoyib. Iqtisodiy va siyosiy jihatdan oldinga qadam uzoqdir. Boshida, biz ko‘rganimizdek, chorvadorlar qabilasi tomonidan sotib olinishi faqat bosqinchi edi. Oqibatlaridan qat‘i nazar, ular lahzadan zavqlanish uchun kelajakdagi boylik manbasini yo‘q qilishdi.

Bundan buyon sotib olish iqtisodiy bo‘ladi, chunki barcha iqtisodiyot oqil uy xo‘jaligiga yoki boshqacha qilib aytganda, kelajak ehtiyojlarini hisobga olgan holda lahzadan zavqlanishni cheklashga asoslangan. Chorvador “kapitalizatsiya” qilishni o‘rgandi.

Bu juda g‘alati odam yovvoyi hayvonlar singari o‘lja olib, qadr-qimmatga ega bo‘lib, boylik manbai sifatida tan olinsa, bu siyosatdagi ulkan qadamdir. Garchi bu barcha qullik, bo‘ysundirish va ekspluatatsiyaning boshlanishi bo‘lsa-da, ayni paytda qon

munosabatlariga asoslangan oiladan tashqariga chiqadigan jamiyatning yuqori shakli genezisidir.

Adolatning “o‘ziga xos buyrug‘i”, “boshqalar sizga qanday munosabat qilishlarini xohlasangiz, ularga ham shunday munosabat qiling” degani, shu paytgacha chorvadorlarni faqat o‘z qabiladoshlari va mehribonlari bilan munosabatlarida boshqargan. Endi birinchi marta qondoshlik munosabatlariga begona bo‘lganlar nomidan uyatchanlik bilan gapira boshlaydi. Bunda biz kichik qo‘shinlardan millatlar va xalqlar ittifoqlarini shakllantirgan o‘sha ajoyib tashqi birlashish jarayoni kurtagini topamiz va bu kelajakda “insoniyat” tushunchasiga hayot baxsh etadi. Shuningdek, bir vaqtlar ajralib chiqqan qabilalarning ichki birlashuvining kurtagini topamiz, undan “varvarlar” nafratining o‘rniga, insoniyatga, turli dinlarga bo‘lgan har tomonlama muhabbat paydo bo‘ladi.

Birinchi bosqinchi o‘z qurbonini samarali ishda doimiy ravishda ekspluatatsiya qilish uchun qutqargan payt beqiyos tarixiy ahamiyatga ega edi. U millat va davlatni, o‘ng va yuqori iqtisodiyotni tug‘dirdi, o‘sgan va bundan keyin ulardan o‘sib chiqadigan barcha o‘zgarishlar va samaralar bilan. Inson erishadiigan hamma narsaning ildizi davlat, adolat va iqtisoddan kam bo‘lmagan hayvoniy muhabbat va san’atning qorong‘u tuprog‘iga kiradi.

3 bosqich: O‘lpon. Uchinchi bosqich dehqonlar tomonidan olingan “ortiqcha mahsulotlar”ular tomonidan muntazam ravishda chorvadorlarning chodirlariga “o‘lpon” sifatida olib kelinib, bu tartib ikkala tomonga ham o‘z-o‘zidan ochiq va katta afzalliklarni beradi. Bu orqali, dehqonlar soliq solishning bir necha erkaklar boshiga taqillatish, ayollar xo‘rlanishi, yoki xo‘jaliklarining yoqib yuborilishi kabi eski usui bilan bog‘liq qonunbuzarliklardan butunlay ozod etiladi. Boshqa tomondan, chorvadorlar endi hech qanday bunaqa “amal”, “xarajat” va merkantil iborani ishlatganda mehnatga murojaat qilmasliklari, va vaqtlari va quvvatlarini boshqa dehqonlarni bo‘ysundirishga ishlatishlari lozim.

O‘lponning bu shakli tarixida ko‘plab taniqli holatlarda uchraydi: Hunlar, majarlar, tatarlar, turklar, ularning Ovrupo o‘lpon ularning yirik

daromad olingan bo'lishi. Ba'zan subyektlar tomonidan o'z xo'jayiniga to'lanadigan o'lponning xarakteri ko'proq yoki kamroq xiralashadi va bu harakat himoya uchun to'lov yoki haqiqatan ham subvensiya qiyofasini oladi. Konstantinopolda Attila va vassal shahzoda sifatida zaif imperator birgalikda tasvirlangan ertak yaxshi ma'lum; u xunga to'lagan o'lpon esa tolov sifatida paydo bo'ldi.

4 bosqich: Bosib olish. Bundan buyon dastlab xalqaro bo'lgan ikki guruhning munosabatlari asta-sekin millatlararo bo'lib bormoqda. Ehtimol, kuchliroq qo'shinlar chorvadorlarni oldinga siqib qo'ygan yoki ularning ko'payishi dasht yoki dashtlarning ozuqaviy qobiliyati bilan belgilangan chegaraga etgan bo'lishi mumkin; ehtimol, katta qoramol vabosi chorvadorlarni dashtlarning cheksiz doirasini ba'zi daryo vodiysining torliklariga almashtirishga majbur qilgan bo'lishi mumkin. Umuman olganda, chorvadorlar o'z dehqonlarining mahallasida qolishlari uchun ichki sabablarning o'zi kifoya qiladi.

O'z irmoqlarini boshqa "ayiqalar" dan himoya qilish vazifasi ularni o'z fuqarolari mahallasida yosh jangchilarning yig'imini ushlab turishga majbur qiladi; va bu ayni paytda ajoyib mudofaa chorasidir, chunki bu dehqonlarning o'z rishtalarini buzish yoki boshqa biron bir narsaga ruxsat berish istagiga yo'l qo'ymaydi chorvadorlar ularning xo'jayiniga aylanishadi. Bu oxirgi hodisa kamdan-kam uchraydi, chunki agar an'ana to'g'ri bo'lsa, bu Ryurikning o'g'illari Rossiyaga kelgan vositadir. Shunga qaramay, mahalliy qo'shilish tor ma'noda davlat hamjamiyatini anglatmaydi; ya'ni yagona tashkilot.

5 bosqich: Monopoliya. Voqealarning mantig'i to'rtinchi bosqichdan beshinchi bosqichga tez sur'atda o'tadi va shakl deyarli to'liq holatga keladi. Qo'shni qishloqlar yoki urug'lar o'rtasida janjal kelib chiqadi, xo'jayinlar endi jang qilishga ruxsat bermaydilar, chunki bu dehqonlarning xizmat qilish qobiliyatini kamaytiradi. Zamindorlar arbitraj huquqini o'z zimmalariga oladilar va agar kerak bo'lsa, o'zlarining hukmlarini ijro etishadi. Oxir-oqibat, qishloq egasi yoki urug' boshlig'ining har bir "sudida" hokimiyatni amalga oshiradigan rasmiy o'rinbosari bo'ladi, boshliqlarga esa hokimiyat ko'rinishini

saqlab qolishga ruxsat beriladi. Inkalarning davlati, ibtidoiy holatda, bu tartibning odatiy namunasini ko'rsatadi.

6 bosqich: Davlat. Bu Inklardan Lacedaemon, Messeniya, yoki Kritdagi Doriyaliklarga juda kichik qadam; va fulbe, fualla va darotseni kabi nisbatan qat'iy tashkil etilgan feodal davlatlaridan Afrika negr imperiyalari Uganda, Unyoro va boshqalardan deyarli farq qilmaydi.

Barcha joylarda bir xil natijalar bir xil ijtimoiy psixologik sabablarning kuchi bilan yuzaga keladi. Subyektlarni tartibda saqlash va shu bilan birga ularni mehnat uchun to'liq quvvat bilan ta'minlash zarurati beshinchi bosqichdan oltinchi bosqichgacha bosqichma-bosqich olib boradi, bunda davlat to'liq baynalmillallikka ega bo'lib, "millat" evolyutsiyasi bilan har jihatdan rivojlanadi.

Ikki guruh, ajratilgan, bilan boshlash uchun, va keyin bir hududida birlashgan, avvaliga faqat bir-biri bilan yonma-yon qo'ydi etiladi, keyin bir mexanik aralashmasi kabi bir-biri orqali tarqalib, muddatli kimyo ishlatiladi sifatida, asta-sekin ular "kimyoviy birlashtirish ko'proq va ko'proq bo'lib qadar. "Ular urf-odatlar va odatlarda, nutq va ibodatda birlashadilar, birlashadilar, birlashadilar".. Deyarli barcha holatlarda yuqori qatlam- quyi qatlamlarda kanizaklar sifatida foydalanish uchun chiroyli qizlarni tanlaydi.

Ma'muriy islohot muayyan davlat siyosati sohasi sifatida ko'rib chiqilmaydi. Bu shunchaki ma'muriy siyosatni yaratishning o'ziga xos usuli. Shunday qilib, ma'muriy islohot-bu haqiqiy institutsional kelishuvlarni, jarayonlarni va davlat boshqaruvi tartiblarini o'zgartirish uchun qasddan harakatlarni amalga oshirish orqali ma'muriy siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirish usulidir. Shunday qilib, ma'muriy islohot xavf ostida bo'lgan narsa tufayli o'ziga xos dinamikaga ega bo'lgan o'ziga xos siyosat jarayoni sifatida ko'rib chiqilishi va analitik ravishda ko'rib chiqilishi mumkin; bu ma'muriy maydondagi vakolatlarni turli manfaatdor tomonlar o'rtasida va ayniqsa ma'muriy siyosatning eng muhim ishtirokchilari bo'lgan siyosatchilar va byurokratlar o'rtasida qayta taqsimlanishini anglatadi. Ushbu xususiyatlar ma'muriy islohotlarning tarkibiy muammosining kelib

chiqishida: uni to'g'ri loyihalash qiyin va izchil amalga oshirish juda qiyin.

Ma'muriy islohotlarni oldindan bashorat qilib bo'lmaydi, chunki ma'lum bir natijaga erishish uchun turli to'siqlar va potentsial imkoniyatlar qanday aralashishi mumkinligi haqida faraz qilish oddiy emas. Albatta, to'siqlar talablarni ilgari suradi. Institutsional hamohanglik, gegemonik siyosat paradigmalari, chuqur ildiz otgan ma'muriy an'analar, moliyaviy yetishmovchilik va mustahkam manfaatlar ma'muriy islohotlarni amalga oshirish uchun jiddiy cheklovlardir; biroq, har doim islohotlar trayektoriyalarini tsiklik ochishga imkon beradigan imkoniyatlar (inqiroz, favqulodda vaziyatlar va muvozanatni o'zgartirishga intilayotgan rahbarlar va tadbirkorlar) mavjud.

Ma'muriy islohotlarni tushunish uchun ularni amalda ko'rish va shu bilan vaqt o'tishi bilan qanday rivojlanishini kuzatish kerak. Ma'muriy islohotlarning traektoriyalari ko'pincha maqsadga ergashish va shu bilan o'sha davrda yanada qonuniy deb hisoblangan siyosiy yechimlarni amalga oshirish bilan tavsiflanadi. Ammo yosh ruhi to'satdan o'zgarishi mumkin va ko'pincha kecha qabul qilingan qarorlar hozirgi zamon muammolari hisoblanadi. Buning sababi so'nggi bir necha o'n yilliklarda ma'muriy islohotlarning turli xil modellari davriy ravishda qabul qilingan va o'ttiz yil oldingi hukmron yechim (yangi davlat boshqaruvi) asta-sekin yangi Vebercha davlat, yangi davlat boshqaruvi kabi boshqa raqobatdosh misollar bilan almashtirildi, raqamli davr boshqaruvi va jamoat qiymatini boshqarish.

Mavzuni mustahlamlash uchun savollar:

1. Davlat boshqaruviga oid nazariyalarning rivojlanish bosqichlari nimalardan iborat?
2. G'arb davlatlarida boshqaruv nazariyalarining mohiyatini bayon eting?
3. Davlat boshqaruvi nazariyalarining rivoji?
4. Davlat boshqaruvi tizimida ma'muriy islohotlarning zamonaviy usullari.
5. Davlat boshqaruvida turli yondashuvlar.

5-BOB. DAVLAT BOSHQARUVI SHAKLLARI VA TURLARI

1. Davlatning respublika va monarxiya shakllari. 2. Davlatning unitar, federativ va konfederativ belgilari. 3. Davlat boshqaruv shakllari va turlariga oid ilmiy-nazariy yondashuvlar. 4. Davlat boshqaruvida federal, mintaqaviy va mahalliy boshqaruv shakllarini joriy etish tizimi.

1 §. Oliy sud, odatda, ularning siyosiy xarakterdagi kafolati haqidagi savollar yo‘l qo‘ymagan bo‘lsada, vaqti-vaqti bilan bunday muammolar mohiyati haqida qaror qildi. Mazkur qarorlar, zamondosh manbalar, ushbu band bilan kafolatlangan Respublika boshqaruv shaklining ma’nosiga oydinlik kiritdi. 2 masalan, “Federalist” gazetasining 39-sonida Jeyms Medison respublika shaklining o‘ziga xos belgilaridan biri sifatida xalq suvereniteti va majoritar nazoratni qayd etadi:

Siyosiy munozaralarda milliy o‘ziga xoslik, etnik statistika yoki respublika tamoyillarini tasdiqlash masalalari qayta tiklanayotgan bir paytda, integratsiya namunasi sifatida o‘nlab yillar davomida barpo etilgan frantsuz respublika modelini so‘roq qilish o‘rinli ko‘rinadi. Ba’zilar uchun inqirozli model, shahar atrofidagi tartibsizliklar orqali tasvirlangan. Erkinlik, tenglik va birodarlikni kafolatlashni maqsad qilgan ushbu model o‘z fuqarolari va xususan ozchiliklar uchun qabul qilish, hurmat qilish va integratsiyani samarali ravishda qo‘llab-quvvatlaydimi, deb hayron bo‘lishimiz mumkin.

Respublika, davlat fuqarolik organi vakillari tomonidan boshqariladigan boshqaruv shakli. Zamonaviy respublikalar suverenitet xalqqa tegishli degan g‘oyaga asoslanadi, garchi kim xalq toifasiga kiritilgan va chiqarib tashlangan bo‘lsa, tarix davomida turlicha bo‘lgan. Chunki, fuqarolar davlatni o‘zlari emas, balki vakillar orqali boshqaradilar, respublikalar to‘g‘ridan-to‘g‘ri demokratiyadan ajralib turishi mumkin, ammo zamonaviy vakillik demokratiyalari katta respublikalardir. Respublika atamasi davlat rahbari irsiy monarx bo‘lmagan har qanday boshqaruv shakliga nisbatan ham qo‘llanilishi mumkin.

XVII-asrgacha bu atama zolim rejimlar bundan mustasno, har qanday davlatni belgilash uchun ishlatilgan. Lotin iborasidan olingan res

publica (“ommaviy narsa”), respublika toifasi nafaqat demokratik davlatlarni, balki oligarxiyalar, aristokratiyalar va monarxiyalarni ham qamrab olishi mumkin. 1576 yilda yozilgan “Hamdo‘stlik haqida olti kitob” asarida uning suverenitetni kanonik qoida kabi totalitar rejimlar sifatida o‘rganishi, frantsuz siyosiy faylasufi J. Boden shu tariqa respublikaning keng qamrovli ta’rifini taklif qildi: “suveren hokimiyat tomonidan bir qator oilalarning va ularning umumiy tashvishi bo‘lgan narsalarning to‘g‘ri tartiblangan hukumati. Zolimlar bu ta’rifdan chiqarib tashlandi, chunki ularning obyekti umumiy manfaat emas, balki bitta shaxsning shaxsiy manfaati.”

XVII-XVIII asrlarda respublikaning ma’nosi absolyutistik rejimlarga qarshilik kuchayishi va ularning bir qator urushlar va inqiloblardagi qo‘zg‘olonlari bilan sakson yillik urush (1568-1648)ga Amerika inqilobi (1775-83) va Frantsiya inqilobi (1787-89). Ushbu voqealar asosida shakllangan respublika atamasi irsiy monarxiyalardan farqli o‘laroq, rahbar vaqti-vaqti bilan Konstitutsiya asosida tayinlanadigan boshqaruv shaklini belgilash uchun keldi.

Demokratiya ta’siriga qaramay, bu atama XX-asrda rahbariyati aksariyat an’anaviy monarxlarga qaraganda ko‘proq kuchga ega bo‘lgan davlatlar tomonidan da’vo qilingan, jumladan Chili harbiy diktaturasidagi Augusto Pinochet, KXDR kabi totalitar rejimlarning faoliyatidan kelib chiqadi.

2 §. Unitar hukumat bu shunday boshqaruv shakliki unda hokimiyatning barcha kuch-qudrati yagona markazda mujassamlashadi. Markaz barcha ishlarga qodir. Unitar mamlakat ma’muriy jihatdan boshqarishni osonlashtirish maqsadida kichik ma’muriy birliklarga bo‘linishi mumkin, biroq bu birliklarning o‘z konstitutsional maqomi mavjud bo‘lmaydi.

Unitar va federal hokimiyat o‘rtasidagi tafovut. Hokimiyatning bo‘linish tamoyiliga ko‘ra konstitutsiyalar asosida tuzilgan mamlakatlarning ikki turi mavjud: unitary hukumatlar va federal hukumatlar. Unitar va federal hokimiyat tizimlarining ikkalasi ham markaziy hokimiyatdir. Biroq markaziy hokimiyat boshqaruv unitary hokimiyat ustidan oliy hukumatga ega. Unitar hukumatlar odatda

devolyutsiyalar deb ataladigan submilliy hukumatlarga ega bolib hokimiyat va nazoratga egadirlar. Biroq, markaziy hukumat xohlagan bir paytda mazkur devolyutsiyalar ustidan boshqaruvni qo‘liga olishi mumkin. Odatda mahalliy va munitsipal darajadagi birta milliy hukumat mavjuddir.

Devolyutsiya. Devolyutsiyalar shtat, mahalliy yoki mintaqaviy hukumatlar kabi submilliy hukumatlar hisoblanib, unga markaziy hukumat hokimiyatni havola qiladi. Biroq ular xohlagan paytda cheklanishi yoki tortib olinishi mumkin.

Federal tizimda ham submilliy hokimiyat mavjud. Biroq, mazkur submilliy hukumatlarning ularga konstitutsiya tomonidan berilgan ma’lum bir darajadagi muxtoriyati mavjud bo‘lib markaziy hukumat ularni tortib ola olmaydi. Mazkur submilliy hukumatlar qonunlarni yarata oladilar, bunda federal hukumat milliy xavfsizlik kabi masalalarda qudratga egadirlar. Federal tizimlarda odatda submilliy hukumatning ikki darajalari mavjud bo‘lib buning birinchisi vositachi hisoblanadi AQShda shtatlar milliy hukumat va mahalliy submilliy hukumatlar o‘rtasida vositachi hisoblanishadi.

Federal hukumatda konstitutsiyalar markaziy va submilliy hukumatlar ortasida hokimiyatni bo‘lishda aniqroq hisoblanishadi. Qattiqo‘l bolganda bu markaziy hokimiyatni o‘z kuchini suiistemol qilishda va submilliy hokimiyatlar suverenitetiga tahdid qilinishining oldini olishga harakat qiladi. Shu tufayli federal hukumat konstitutsiyalari tuzatilishi qiyin masala hisoblanadi. Unitar hukumatda, konstitutsiyalarning tuzatilishi osondir. Ular osoblikcha tuzaltilishi tufayli ular ush paytda kishilarning talablariga javob bera oladilar.

Shu tufayli federal hukumat konstitutsiyalarni tuzatish qiyin hisoblanadi. Unitary hukumatda konstitutsiyalarni tuzatish aslida oson bolishi kerak. Ularni tuzatish oson bolgani tufayli ular kishilarning talablarini qondirishga qobildirlar.

Unitar hukumatning afzalliklari:

Tezkor javob. Unitar hukumat odatda inqirozlarga tezda javob beradi, chunki hukumatning faqat bitta darajasi mavjud va submilliy darajadagi javobga tayanishi shart emas.

Iqtisodiy samarali. Bu tejamkor, chunki saqlab qolish uchun byurokratiya darajasi unchalik ko'p emas.

Birlik. Hokimiyatning aksariyati markaziy hukumatda qolganligi sababli, siyosat ko'proq bir xillikka ega, bu fuqarolar o'rtasida birlikni rivojlantirishga yordam beradi va qutblanishni kamaytiradi.

Samaradorlik. Qarorlarni tezda qabul qilish mumkin, chunki amalga oshirish uchun bir nechta tasdiqlash qatlamlaridan o'tishning hojati yo'q.

Konstitutsiyaning moslashuvchanligi. Agar zarurat tug'ilsa, Konstitutsiyani tezda o'zgartirish mumkin.

Unitar hukumatning kamchiliklari. Unitar hukumatning ba'zi afzalliklari mavjud bo'lsa-da, uning ba'zi kamchiliklari ham mavjud.

Siyosiy ozchiliklarning vakili. Hukumatning keng doirasi tufayli siyosiy ozchilik guruhlarining ehtiyojlari ko'pincha qondirilmaydi. Shuning uchun unitar hukumatlar ko'pchilik boshqaruvni tezlashtirmoqchi bo'lgan narsani ma'qullashadi.

Diktatura. Unitar hukumatlar hokimiyatning yuqori markazlashuvi tufayli diktaturaga olib kelishi mumkin.

Siyosiy ishtirokning yetishmasligi: Markaziy hukumat hamma narsani hal qilganligi sababli, odamlar o'zlarining ovozi borligini his qilmasliklari va siyosiy faol bo'lishdan bosh tortishlari mumkin.

Tushunishning yetishmasligi. Unitar hukumatlar katta rasm masalalariga e'tibor berishadi va o'z fuqarolariga mahalliy darajada nima kerakligini tushunmasliklari mumkin.

Korruptsiya. Korruptsiya hokimiyatning markaziy tashkilotda to'planishi tufayli yuzaga kelishi ehtimoli ko'proq.

“Federalizm” va “konfederalizm” atamaları lotincha foedus so'zidan kelib chiqqan bo'lib, “shartnoma, pakt yoki ahd” degan ma'noni anglatadi. XVIII asr oxirigacha ularning umumiy dastlabki ma'nosi shartnomaga asoslangan suveren davlatlar o'rtasidagi oddiy ittifoq yoki hukumatlararo munosabatlar edi. Shu ma'noda Jeyms Medison Federalistning 39-sonida yangi AQSh Konstitutsiyasini “na milliy, na federal Konstitutsiya, balki ikkalasining tarkibi” (ya'ni, na bitta yirik unitar davlatni, na ligani tashkil etmaydi) deb ta'kidlagan edi.

Bir nechta kichik davlatlar o'rtasidagi konfederatsiya, lekin ikkalasining gibrididir). XIX asr davomida Qo'shma Shtatlarda federalizmning ma'nosi o'zgarib, Filadelfiya konventsiyasida o'rnatilgan yangi murakkab siyosiy shaklga xos tarzda kuchaydi, konfederalizmning ma'nosi esa davlatlar ittifoqida qoladi.

Federalizm-bu umumiy hukumatni (markaziy yoki "federal" hukumat) mintaqaviy hukumatlar (viloyat, shtat, kantonal, hududiy yoki boshqa kichik bo'linmalar hukumatlari) bilan yagona siyosiy tizimda birlashtirgan, kuchlarni ikkiga bo'lgan birlashgan va murakkab boshqaruv usuli. Zamonaviy davrda federalizm birinchi marta eski Shveytsariya Konfederatsiyasi davrida davlatlar uyushmalarida qabul qilingan.

Federalizm boshqaruvning umumiy darajasi mintaqaviy darajaga bo'ysunadigan konfederalizmdan va unitar davlat ichidagi hokimiyatning hududiy darajasi umumiy darajaga bo'ysunadigan devolyutsiyadan farq qiladi. U mintaqaviy integratsiya yoki bo'linish yo'lidagi markaziy shaklni ifodalaydi, integratsiyalashuv tomonidan konfederalizm bilan, integratsiyalashgan tomondan unitar davlat ichida devolyutsiya bilan chegaralangan.

Konfederatsiya (konfederatsiya yoki liga deb ham ataladi) - umumiy harakatlar maqsadida birlashgan suveren davlatlarning siyosiy ittifoqi. Odatda shartnoma asosida tuzilgan davlatlar konfederatsiyalari mudofaa, tashqi aloqalar, ichki savdo yoki valyuta kabi muhim masalalarni hal qilish uchun tashkil etiladi, Markaziy hukumat uning barcha a'zolarini qo'llab-quvvatlashi shart. Konfederalizm suveren mustaqillik yoki hukumat asosida sodir bo'ladigan davlatlar atrofidagi har qanday o'zaro ta'sir shakli sifatida tavsiflangan hukumatlararo munosabatlarning asosiy shaklini anglatadi.

Federalizmning dastlabki shakllari qadimgi davrlarda, davlatlar o'rtasidagi ittifoq shaklida bo'lgan. Mil.av. VII-II asrlarga oid ba'zi misollar arxaik Liga, Aetolik Liga, Peloponnes Ligasi va Delian Ligasi hisoblanishgan. Federalizmning ilk ko'rinishi ellinistik Gretsiyadagi Axey Ligasi edi. Klassik Yunonistonning shahar davlatlaridan farqli o'laroq, ularning har biri to'liq mustaqilligini saqlashni talab qildi,

ellinizm davridagi o'zgaruvchan sharoitlar ko'plab shahar davlatlarini hatto suverenitetining bir qismini yo'qotish evaziga birlashishga undadi. Keyingi davlatlar uyushmalariga birinchi va ikkinchi Shveytsariya konfederatsiyalari (1291-1798 va 1815-48), Niderlandiyaning Birlashgan Provinsiyalari (1579-1795), Germaniya Ittifoqi (1815-66), birinchi Amerika Qo'shma Shtatlari Konfederatsiyasi (1781-89) deb nomlangan Amerika Ittifoqi va ikkinchi Amerika Ittifoqi AQShni (1789-1865) misol sifatida keltiramiz.

Konfederatsiyani tashkil etuvchi a'zo davlatlar o'rtasidagi munosabatlarning tabiati sezilarli darajada farq qiladi. Xuddi shunday, a'zo davlatlar va umumiy hukumat o'rtasidagi munosabatlar va ularning vakolatlarini taqsimlash turlicha. Ba'zi erkin Konfederatsiyalar xalqaro tashkilotlarga o'xshaydi. Qattiq qoidalarga ega bo'lgan boshqa Konfederatsiyalar federal tizimlarga o'xshash bo'lishi mumkin.

Konfederatsiyaga a'zo davlatlar o'z suverenitetini saqlab qolishgani uchun ular yashirin ajralish huquqiga ega. Siyosiy faylasuf Emmerich de Vattel shunday dedi: "bir nechta suveren va mustaqil davlatlar o'zlarini abadiy konfederatsiya bilan birlashtirishi mumkin, xususan, mukammal davlat bo'lishni to'xtatmasdan.... Umumiy muhokamalar har bir a'zoning suverenitetiga zo'ravonlik qilmaydi".

Ichki tuzilish nuqtai nazaridan har bir konfederativ davlat konfederatsiyalangan davlatlar deb ataladigan ikki yoki undan ortiq tarkibiy davlatlardan iborat. Ularning siyosiy tizimlariga kelsak, konfederatsiyalangan davlatlar respublika yoki monarxiya boshqaruv shakllariga ega bo'lishi mumkin. Respublika shakliga ega bo'lganlar (konfederatsiya qilingan respublikalar) odatda Shtatlar (Amerika Konfederatsiyasi Shtatlari kabi, 1861-1865) yoki respublikalar (Serbiya va Chernogoriya sobiq ittifoqI tarkibidagi Serbiya va Chernogoriya respublikalari kabi, 2003-2006). Monarxiya boshqaruv shakliga ega bo'lganlar (konfederatsiyalangan monarxiyalar) turli iyerarxik darajalar bilan belgilanadi (1958 yilda Hoshimiylar Arab Ittifoqi tarkibidagi Iroq va Iordaniya qirolliklari kabi).

3 §. Hukumat-bu millat, davlat yoki boshqa siyosiy birlik uchun tartib tizimi. Hukumat jamiyat, mudofaa, tashqi ishlar, iqtisodiyot va

davlat xizmatlari qoidalarini yaratish va amalga oshirish uchun javobgardir. Barcha hukumatlarning majburiyatlari o'xshash bo'lsa-da, bu vazifalar boshqaruv shakliga qarab turli yo'llar bilan amalga oshiriladi. Hukumatning turli turlariga bevosita demokratiya, vakillik demokratiyasi, sotsializm, kommunizm, monarxiya, oligarxiya va avtokratiya kiradi.

O'rta asrlar davrida (500-1400 yy.) Ovrupada butun mintaqada turli xil hokimiyat shakllari mavjud edi. Bularga feodallar, imperiyalar, diniy idoralar, erkin shaharlar va boshqa hokimiyat organlari kirgan. 1648 yilgi Vestfaliya sulhi, Ovrupada soliqqa tortish, aholini majburiy nazorat qilish va rivojlangan byurokratiya uchun keng ko'lamli imkoniyatlarga ega zamonaviy davlatlarning rivojlanishi boshlandi. Boshqa zamonaviy davlatlar mustamlakachilikdan oldin Afrika va Osiyoda rivojlangan, ammo asosan mustamlaka hukmronligi bilan ko'chirilgan.

Siyosatshunos, sotsiolog va antropologlar tomonidan Ovrupa va boshqa joylarda davlatni shakllantirish jarayonlarining o'rganilishi Maks Veber tomonidan sezilarli darajada XVII asrdan boshlaydilar. 1970-yillarda davlatni shakllantirish asosiy manfaatga aylandi. Ovrupoda davlat rivojlanishi bilan bog'liq bir qator nazariyalar ishlab chiqilgan. Boshqa nazariyalar kech mustamlakachilik va mustamlakachilikdan keyingi jamiyatlarda davlatlarni yaratishga qaratilgan. Zamonaviy davrda davlatlarning shakllanishiga oid ushbu tadqiqotlardan olingan saboqlar ko'pincha davlat qurilishi haqidagi nazariyalarda qo'llaniladi. Boshqa nazariyalarga ko'ra, Ovrupodagi davlat Yevropadan tashqaridagi xalqlar bilan bog'liq holda qurilgan va Ovrupoda davlat shakllanishiga o'rganish uchun asos sifatida e'tibor davlat shakllanishining turli tarixini o'chiradi.

Ovrupa davlatlari modeliga asoslanib, rivojlanish davlatlar oxir-oqibat bosib o'tadigan tabiiy yo'l deb taxmin qilingan. Biroq, Herbst, Afrika davlatlari, shuningdek, boshqa mintaqalarning rivojlanayotgan mamlakatlarida rivojlanish tabiiy qadam bo'lishi shart emas, deb hisoblaydi. Ularning konsolidatsiyasiga qarshi kurashayotgan davlatlar doimiy ravishda zaif bo'lib qolishi mumkin.

Zamonaviy davlatning hukmron siyosat sifatida paydo bo'lishi uchun uchta taniqli tushuntirishlar toifasi mavjud: (1) urushning rolini ta'kidlaydigan xavfsizlikka asoslangan tushuntirishlar, (2) savdo, mulk huquqi va kapitalizmni davlat shakllanishining haydovchisi sifatida ta'kidlaydigan iqtisodiyotga asoslangan tushuntirishlar va (3) institutsionalistik nazariyalar bu davlatni raqobatdosh siyosiy tashkilotlarga qaraganda mojaro va hamkorlik muammolarini hal qilishga qodir bo'lgan tashkiliy shakl sifatida ko'radi. Filipp Gorski va Vivek Svaroop Sharmaga kora, "neo-Darvin" suveren davlatlarning paydo bo'lishi uchunilm-fandaustuvor tushunchasidir. Neo-Darvincha qarashlar zamonaviy davlatning tabiiy tanlanish va raqobat orqali hukmron tashkiliy shakl sifatida qanday paydo bo'lganligini ta'kidlaydi. T. Ertman 1997 yilda quyidagicha yozgan: "hozirda hududiy davlat boshqa mumkin bo'lgan siyosiy shakllar (imperiya, shahar-davlat, lordlik) ustidan g'alaba qozonganligi, chunki u shahar kapitaliga kirish va dehqon soliq to'lovchilari va armiya yollovchilari ustidan majburlash vakolatidan kelib chiqqan yuqori jangovar qobiliyat tufayli qabul qilingan".

Xendrik Spruytning so'zlariga ko'ra, zamonaviy davlat o'zidan oldingi siyosatdan ikki asosiy jihati bilan farq qiladi: (1) zamonaviy davlatlar o'z jamiyatlariga aralashish uchun ko'proq imkoniyatlarga ega va (2) zamonaviy davlatlar xalqaro huquqiy suverenitet printsipi va davlatlarning yuridik ekvivalentligi. Ikki xususiyat o'rta asrlarning oxirlarida paydo bo'la boshladi, ammo zamonaviy davlat shakli asrlar davomida mustahkam hosil bo'ldi. Spruyt suveren tenglik ikkinchi Jahon urushidan keyin dekolonizatsiya sharoitida to'liq global bo'lib qolmaganligini ta'kidlaydi. Adom Getachevning yozishicha, 1960 yilda mustamlaka mamlakatlar va xalqlarga Mustaqillik berish to'g'risidagi deklaratsiyaga qadar xalq suvereniteti uchun xalqaro huquqiy kontekst yaratilgan. Urush nazariyalari, iqtisodiy transformatsiya nazariyalari, feodal inqiroz nazariyalari, madaniyat nazariyalari, emulyatsiya va muassasalar, sulolaviy meros nazariyalar

4.Uch darajali hukumat-federal, shtat/viloyat va mahalliy hukumat-bubarcha federal tizimlar uchun umumiy; ammo, mahalliy

hokimiyatning o'rnini va roliushbu tizimlarda sezilarli darajada farq qiladi. Ba'zilarida mahalliy hukumat konstitutsiyaviy hisoblanadi hukumatning tan olingan sohasi, boshqalarda esa bu shunchaki vakolatdir davlat / viloyat hukumati. Shunga qaramay, mahalliy hukumat federal mamlakatlarni boshqarishdagi rolini oshirish, yangi talablarni qo'yish federalizm nazariyasi va amaliyoti. Bundan tashqari, uning holati o'zgarib borgan yangi roli bilan. Mahalliy hokimiyatning konstitutsiyaviy tan olinishi federal tizimlardagi hukumat zamonaviy hodisa. Birinchi federal zamonaviy davr konstitutsiyalari buyruq sifatida mahalliy hokimiyatni o'z ichiga olmagan hukumat edi. Kanada Konstitutsiyasida 1867, mahalliy hukumat faqat viloyat sohasi sifatida qayd etilgan vakolat hisoblanadi. 1901 yilgi Avstraliya Federal Konstitutsiyasi, jamiyati ham xuddi shunday ta'sirga ega edi – mahalliy hokimiyatni davlat mavjudotiga aylantirdi quvvat.

Submilliy konstitutsiyaviy tan olish

Avstraliya federal Konstitutsiyasida mahalliy hokimiyatni tan olishga urinishlar muvaffaqiyatsiz tugagan bo'lsa-da, mahalliy hukumat shtat konstitutsiyalarida tan olingan, ammo vakolatlar yoki avtonomiyalar bo'yicha hech qanday kafolatlarsiz edi. 1990-yillarda Viktoriya shtatidagi barcha munitsipal Kengashlarning birlashish jarayonida ishdan bo'shatilishiga to'sqinlik qila olmaydigan mahalliy hokimiyat vakolatlari va tuzilmalari zaiflashdi. AQShda, aksincha, turli xil amaliyotlar ba'zi Shtatlar o'zlarining davlat konstitutsiyalariga mahalliy hokimiyat organlari uchun keng qamrovli "uy qoidalarini" kiritgan davlat konstitutsiyalarida paydo bo'ldi.

Institutsional kelishuvlar: Qishloqlardan shahar davlat sari

Mahalliy o'zini o'zi boshqarishning muvaffaqiyatiga uning institutsional kelishuvlari ta'sir qiladi. Ko'pgina mamlakatlarda mahalliy boshqaruv muassasalarining keng doirasi mavjud, ammo bir nechta umumiylik paydo bo'ladi. Ko'p qatlamli tuzilmalar aksariyat mamlakatlarda mavjud. Qishloq va yirik shaharlar o'rtasida farqlar mavjud munitsipalitetlar, ikkinchisiga katta vakolat va funktsiyalarni sarflaydilar. Mahalliy o'zini o'zi boshqarishning institutsional kelishuvlari ko'pincha mahalliy hokimiyat organlarining rolining muhim

ko'rsatkichidir; resurslari kam bo'lgan kichik munitsipalitetlar cheklangan rolga ega, yirik metropoliten hukumatlari esa muhim boshqaruv funktsiyasi.

Mahalliy o'zini o'zi boshqarish doirasi: Vakolatlari va funktsiyalari. Mahalliy hokimiyatning funktsiyalari va vakolatlari turli sohalarni qamrab oladi, bu ikkala o'xshash vakolatlarni va sezilarli farqlarni aks ettiradi. Kuchlarni ajratish uchun turli xil texnikalar qo'llaniladi. Vakolatlarning tor ta'rifi biroq, vakolatlar tobora kengroq yalpi vakolatlarga yo'l ochmoqda.

Muhokama qilinayotgan mamlakatlarda rollarning chalkashligi va funktsiyalarning bir-biriga zidligi aniq.

Mahalliy hokimiyatga vakolatlarni taqsimlash usuli juda muhim edi. Vakolatlar hukumatning boshqa sohasi tomonidan berilganda, vakolat beruvchi organ ko'pincha vakolatlarning o'tkazilishini o'z vakolatlarini yo'qotish sifatida qabul qiladi. Bu "nol summali o'yin" sifatida qabul qilinadi. Ispaniyada mahalliy hokimiyat vakolatlari Konstitutsiyada qayd etilmagan, ammo yuqori darajadagi hukumat tomonidan berilgan. Mahalliy hukumat vakolatlari Hindiston Konstitutsiyasida keltirilgan bo'lsa-da, ularhali ham davlat hukumatlari tomonidan taqsimlanishiga bog'liq bo'lib, natijada paydo bo'ldi formatsiya va shuning uchun hukumat sohalari o'rtasida samarali hamkorlik zarurligi aniq.

Mahalliy hokimiyatning roli va maqomi uning vakolatlari va funktsiyalarining funktsiyasidir. Asosiy savollar: mahalliy hokimiyat muhim vakolatlarga egami?

Mahalliy hokimiyatning vakolatlari fuqarolarning mahalliy siyosatga qiziqishi uchun mahalliy o'zini o'zi boshqarishni mazmunli korxonaga aylantirish uchun etarli? Mahalliy hokimiyat organlarining imkoniyatlarini kengaytirish borasida sekin rivojlanmoqda. Biroq, vakolatlar ajratilgan bo'lsa-da, vakolatlarning bir xilligi har doim olib keladigan masaladir.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar.

1.Davlatning respublika va monarxiya shakllarining farqlari nimalardan iborat.

- 2.Davlatning unitar, federativ va konfederativ belgilariga misollarni keltiring.
- 3.Davlat boshqaruv shakllariga oid ilmiy-nazariy yondashuvlarni tavsiflang.
- 4.Davlat boshqaruvida federal, mintaqaviy va mahalliy boshqaruv shakllarining rivojlanish bosqichlari nimalardan iborat.

6-BOB. DAVLAT BOSHQARUVINING FUNKSIYALARI VA USULLARI

- 1.Davlat boshqaruvining obykti va subyekti.
- 2.Boshqaruv funksiyalarining tiplari va mazmuni.
- 3.Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining funksiyalari.
- 4.A.Fayolning boshqaruv funksiyalari tipologiyasi. Davlat boshqaruvida ma'muriy-huquqiy, tashkiliy, siyosiy boshqaruv, iqtisodiy, ijtimoiy, mafkuraviy usullarning mazmuni va mohiyati.

Davlat siyosati qarorlari birinchi navbatda fuqarolarning sog'lig'i, xavfsizligi va farovonligini oshirishga qaratilgan bo'lib, ta'lim muassasalari, transport faoliyati va uy-joy binolari uchun standartlarni belgilashi mumkin. Davlat boshqaruvining birinchi navbatda davlat siyosatini shakllantirish bilan bog'liq bo'lgan nazariy yondashuvlar ratsional tanlov nazariyasi, bosqichma-bosqich nazariya, siyosat natijalarini tahlil qilish, siyosiy tizim nazariyasiva institutsionalizm, guruh nazariyasi va elita nazariyasi.

Ommaviy siyosatning modellari quyidagilardir: institutsional model, guruh modeli, elita modeli, ratsional model, qo'shimcha model, o'yin nazariyasi modeli va tizimlar modeli.

Davlat siyosatini amalga oshirish nazariyalari: Birinchi navbatda davlat siyosatini shakllantirish bilan bog'liq bo'lgan nazariy yondashuvlar ratsional tanlov nazariyasi, bosqichma-bosqich nazariya, siyosat natijalarini tahlil qilish, siyosiy tizim nazariyasiva institutsionalizm, guruh nazariyasiva elita nazariyasi.

Davlat siyosati jarayoni. Hukumat tomonidan o'rnatilgan va amalga oshirilgan siyosat boshidan oxirigacha bir necha bosqichlardan

o'tadi. Bu kun tartibini qurish, shakllantirish, qabul qilish, amalga oshirish, baholash va tugatish. Siyosat yaratilishidan oldin hukumat e'tiboriga havola etiladigan muammo mavjud bo'lishi kerak.

Tashkilot muassasaning turli bo'limlari o'rtasida muvofiqlashtirish va aloqani yaratishning muhim vositasidir. Turli xil ishlar va lavozimlar tarkibiy munosabatlar bilan o'zaro bog'liqdir. U turli a'zolar o'rtasidagi aloqa kanali va uning rejimini belgilaydi.

Davlat siyosatini amalga oshirishdagi 8 ta bosqich quyidagilardan iboratdir.

- 1- bosqich: Muammoni aniqlash, tavsiflash va tahlil qilish;
- 2- bosqich: Siyosat variantlarini aniqlang va tahlil qilish;
- 3- bosqich: Qaror qabul qiluvchilar va ta'sir o'tkazuvchilarni aniqlash va tushunish;
- 4- bosqich: Siyosatni ishlab chiqishga tayyorligini baholash;
- 5- bosqich: Harakatlar rejasini ishlab chiqish;
- 6- bosqich: Harakat rejasini amalga oshirish;
- 7- bosqich: Siyosatni qabul qilish va amalga oshirishga ko'maklashish;
- 8- bosqich: Siyosatni baholash

Siyosat aktorlari-bu to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita, rasmiy yoki norasmiy ravishda, har qanday bosqichda siyosat jarayoniga aloqador yoki unga ta'sir ko'rsatadigan har qanday shaxs yoki guruhlardir. Ular hukumatlar, korxonalar, nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolik jamiyati tashkilotlari va jamoalari shuningdek shaxslarni o'z ichiga olishi mumkin.

Siyosatning turli aktorlari kimlar? Davlat aktorlari: saylangan rasmiylar, tayinlangan rasmiylar; Jamiyatdagi aktorlar: manfaatdor guruhlar (ilmiy-tadqiqot muassasasi, media, saylovchilar, siyosiy partiyalar); xalqaro aktorlar: tashkilotlar, donor hamjamiyati.

Davlat boshqaruvi subyektlari boshqaruv tizimining institutsional quyi tizimini tashkil etadigandavlat apparati – boshqaruv organlarining asosida tashkil etilgan va amal qiladigan qonunlari, boshqa me'yoriy hujjatlar majmuidir.

Davlat boshqaruvi subyektlari boshqaruv munosabatlarining subyektlari sifatida boshqaruvni boshqaradigan yoki ishtirok etadigan

jismoniy va yuridik shaxslarnamoyonboladi (tashkilotlar). Fuqarolar (o'zbeklar, chet elliklar, fuqaroligi bo'lmagan shaxslar) va jamoat birlashmalari davlat ijro etuvchi organlari bilan boshqaruv munosabatlarining ishtirokchilari va shuning uchun subyektlari sifatida, davlat organlari, ularning tarkibiy bo'linmalari va xodimlari esa ma'muriy – huquqiy munosabatlarda boshqaruvchi subyektlar sifatida harakat qilishlari mumkin. bir-biri bilan har qanday nisbatda, shuningdek munosabatlarda jamoat birlashmalari va fuqarolar bilan.

Davlat boshqaruvi obyektlarisifatida fuqarolarning va ularning jamoat birlashmalarining ma'muriy-huquqiy maqomining turli tomonlari (harakatlar, harakatsizlik, huquqlar, majburiyatlar, javobgarlik), shuningdek ijtimoiy-madaniy va boshqa muassasalar, korxonalar va ularning birlashmalari faoliyatining turli tomonlari (aksiyadorlik jamiyatlari, xolding kompaniyalari, moliyaviy-sanoat guruhlar, tabiiy monopoliyalar, yopiq ma'muriy-hududiy tuzilmalar va boshqalar) bo'lishi mumkin.

Qonunda belgilangan vakolatlar doirasida boshqaruv subyektlari o'z ixtiyorida bo'lgan: iqtisodiy, siyosiy, mafkuraviy turli xil vositalardan foydalanadilar. Har qanday sohani, ma'lum bir obyektning jadal rivojlantirish uchun unga imtiyozlar belgilanadi, davlat yoki shahar investitsiyalari taqdim etiladi.

Davlat (sud qarori bilan) siyosiy partiyani taqiqlashi, ekstremistik mafkurani targ'ib qilishni taqiqlashi va h.k.larni amalga oshirishi mumkin. Bunda rag'batlantirish, ruxsat berish, talab qilish, taqiqlashning turli usullari qo'llaniladi, bajarilmaganligi uchun javobgarlik belgilanishi mumkin. Ushbu vositalar yordamida odamlar va ularning jamoalari faoliyati yo'naltiriladi. Muayyan organlar va mansabdor shaxslar faqat qonun bilan ruxsat etilgan davlat boshqaruvidan foydalanishlari mumkin. Turli organlar va mansabdor shaxslar davlat boshqaruvining turli usullaridan foydalanadilar va ularning har biri tegishli huquqiy hujjat bilan belgilangan usullar va doiralardir.

Davlat boshqaruvi tarmog'i - bu ijro etuvchi hokimiyat markaziy federal (yoki federatsiya subyekti) tasarrufidagi bir xil ijtimoiy-iqtisodiy

yoki ijtimoiy-madaniy profildagi korxonalar, tashkilotlar, muassasalar majmuidir. Davlat boshqaruvi sohasi barcha yoki hech bo'lmaganda ko'plab boshqaruv tarmoqlari miqyosida funktsional tarmoqlararo tartibga solishni amalga oshiradigan maxsus ijro etuvchi hokimiyat organlarining faoliyatini o'z ichiga oladi.

Davlatning funksiyalari: Boshqaruv, Xavfsizlik, Infratuzilma, Qonun ustuvorligi, Inson kapitali, Ommaviy moliyaviy boshqaruv, Fuqarolarning ishtiroki, Aktivlarni boshqarish, Tabiiy ofatlarga qarshi kurash.

Milliy hukumatlarning ichki va tashqi xavfsizlik va barqarorlikni saqlash uchun javobgar ekanliklari eng muhim funksiya hisoblanadi. Odatda, bu ular milliy qonunlarni o'rnatish va ularni bajarish uchun javobgar ekanligini anglatadi. Ular harbiy xizmatni tarbiyalashlari va o'qitishlari va xalqaro siyosatni belgilashlari kerak.

Davlat funktsiyalarini tasniflash turli sabablarga ko'ra amalga oshiriladi:

davlat ta'sir obyektlarining o'ziga xos xususiyatlariga ko'ra: iqtisodiy, ijtimoiy, mafkuraviy, ekologik, mudofaa va boshqalar;

davlat faoliyati sohalari bo'yicha: ichki va tashqi;

harakat davomiyligi bo'yicha: doimiy va vaqtinchalik;

jamiyat darajasiga ko'ra: asosiy va asosiy bo'lmagan.

Yuqoridagi tasnif biroz shartli, chunki Sayyoramizdagi ba'zi global umumiy muammolar vaqtinchalik funktsiyalarni doimiy, asosiy bo'lmagan funktsiyalarga aylantiradi, ular davlatning ichki va tashqi sohalariga ta'sir qiladi.

Davlatning elementlari va funktsiyalari nimalardan iborat?

Davlatning elementlari: Aholisi, hudud, hukumat, suverenitet, davlat tabiiy institutdir, davlat ijtimoiy zaruratdir, davlatning iqtisodiy zarurati, davlat jamiyatda tinchlik, xavfsizlik va farovonlikni ta'minlaydi.

Davlat hukumati va mahalliy hokimiyat o'rtasidagi farq nima?

Markaziy hukumat, shtat hukumati va mahalliy hukumat Hindistonning uchta boshqaruv darajasidir. Mahalliy hukumat qishloq

yoki shahar darajasida, shtat hukumati davlat darajasida, Markaziy hukumat esa milliy darajada ishlaydi.

Mahalliy hokimiyatning vazifalari nimadan iborat?

Mahalliy hukumat belgilangan sohalarida odamlar va korxonalar uchun bir qator hayotiy xizmatlar uchun javobgardir. Ular orasida ijtimoiy yordam, maktablar, uy-joy va rejalashtirish va chiqindilarni yig'ish kabi taniqli funktsiyalar, litsenziyalash va sertifikatlashtirish, biznesni qo'llab-quvvatlash, ro'yxatga olish xizmatlari va zararkunandalarga qarshi kurash kabi kam ma'lum bo'lgan funktsiyalar mavjud.

Mahalliy hokimiyatlarning quyidagi turlari mavjud.

Munisipalitetlar; Mintaqaviy munitsipalitetlar; Qishloq jamoalari; Mahalliy Xizmat Okruglari

1. Markaziy, mintaqaviy va hududiy organlarning roli. Markaziy hukumat qoloq hududlar va mintaqalarga yaxshiroq ta'lim imkoniyatlarini ta'minlashda komaklashishi kerak.
2. Markaziy hukumat ma'muriy birlikka 7 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan yosh oralig'ida majburiy o'rta ta'lim bilan qamrab olinishni ta'minlashdagi konstitutson ko'rsatmalarni amalga oshirishda komaklashishi lozim.
3. Markaziy hukumat moliyaviy ta'minlanishda katta resurslarga ega.
4. Markaziy jamg'armalar imkoniyatlarning tengligini ta'minlashda qollanilishi kerak.

Davlatning funktsiyalari - bu davlatning ijtimoiy mohiyati va jamiyatdagi maqsadini ochib beradigan asosiy faoliyat yo'nalishlari. Davlat funktsiyalarining belgilari: - ijtimoiy hayotning eng muhim sohalarida mavjud bo'lgan barqaror obyektiv faoliyat; - amalga oshirishning majburiy va majburiy usullari.

Funktsiyalarni tasniflash. Davlat funktsiyalari turli mezonlarga ko'ra tasniflanadi:

Ijtimoiy munosabatlarga davlat ta'sirining tabiati bo'yicha davlat funktsiyalarining turlari: xavfsizlik; tartibga solish.

Muhofaza funktsiyalari-bu mavjud bo'lgan barcha ijtimoiy munosabatlarni himoya qilishni ta'minlashga qaratilgan davlat faoliyati

(fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish, davlatni tashqi tahdiddan himoya qilish, tabiatni muhofaza qilish va boshqalar).

Tartibga solish funktsiyalari-bu mavjud ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan davlat faoliyati (iqtisodiy, ijtimoiy va boshqalar);

Jamiyat uchun muhim bo'lgan davlat funktsiyalarining turlari asosiy va asosiy bo'lmagan (subfunktsiyalar) (masalan, mamlakatning mudofaa qobiliyatini saqlab qolish va professional sportni rivojlantirish uchun sharoit yaratish);

Harakat vaqti bo'yicha davlat funktsiyalarining turlari doimiy va vaqtinchalik — masalan, madaniyatni rivojlantirish va uysizlikni yo'q qilish);

Aholining turli guruhlarini manfaatlarini aks ettirish darajasi bo'yicha davlat funktsiyalarining turlari-ma'lum ijtimoiy qatlamlarga (tabaqa) va umumiy ijtimoiy (tabaqadan tashqari) yo'naltirilgan (masalan, dehqonlarning turmush darajasini oshirish uchun sharoit yaratish va atrof-muhitni muhofaza qilish);

Ta'sir obyektlari (faoliyat sohasi bo'yicha) bo'yicha davlat funktsiyalarining turlari ichki va tashqi (aholi salomatligini muhofaza qilish va xalqaro hamkorlik).

Funktsiyalarni o'rganish va ularni tasniflashda eng muhim mezon ta'sir obyekti (faoliyat sohasi) hisoblanadi. Shu munosabat bilan biz O'zbekiston misolida davlatning ichki va tashqi funktsiyalarini batafsil ko'rib chiqamiz.

O'zbekistonning asosiy ichki funktsiyalarining xususiyatlari
O'zbekistonning ichki funktsiyalari uning jamiyatning ichki hayotini boshqarish bo'yicha faoliyatining asosiy yo'nalishlari hisoblanadi. Har bir funktsiya davlat tomonidan bir qator aniq vazifalarni hal qilish orqali amalga oshiriladi. Iqtisodiy funktsiyani ko'rib chiqamiz.

Iqtisodiyot sohasida O'zbekistondida to'rtta asosiy vazifa turibdi: asosiy qoidalarini belgilash va iqtisodiy munosabatlarni muvofiqlashtirish;

belgilangan qoidalarga rioya etilishini nazorat qilish va iqtisodiy oborot ishtirokchilarini himoya qilish;

iqtisodiy faoliyatni bevosita amalga oshirish;
nodavlat tashkilotlarini iqtisodiy aylanmada qo'llab-quvvatlash.

Ularni hal qilish uchun quyidagilar amalga oshiriladi:

O'zbekiston iqtisodiyotini tarkibiy qayta qurish; strategik va ijtimoiy ahamiyatga ega ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash;
markazlashtirilgan investitsiya siyosati;
xususiylashtirish;
davlat mulkini boshqarish;
xorijiy investitsiyalar uchun shart-sharoitlar yaratish;
tegishli qonunlar va boshqa hujjatlarni qabul qilish orqali iqtisodiyotni tashkil etish (boshqarish) uchun huquqiy asoslarni yaratish va boshqalar.

Ijtimoiy funktsiya quyidagilarni o'z ichiga oladi:

hayotning eng kam ijtimoiy standartlarini (ish haqi, pensiya, yashash minimumi va boshqalar) belgilash va ta'minlash;

obyektiv sabablarga ko'ra to'liq ishlay olmaydiganlarni qo'llab-quvvatlash (nogironlar, bolalar, qariyalar, talabalar va boshqalar);

bandlikni ta'minlash;

pensiya, sug'urta, sog'liqni saqlash va boshqalarni rivojlantirish.

Moliyaviy nazorat funktsiyasi (fiskal):

barcha turdagi soliqlarni belgilash va yig'ish; davlat byudjetini shakllantirish va uning xarajatlar qismini nazorat qilish;

moliyaviy siyosatni amalga oshirish (kreditlar, kreditlar, qimmatli qog'ozlar va boshqalar);

mamlakatda pul muomalasi ustidan nazorat va boshqalar.

Huquqni muhofaza qilish funktsiyasi quyidagilarni o'z ichiga oladi: fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish; mulkning barcha shakllarini himoya qilish; qonuniylik rejimini ta'minlash;

jinoyatchilikka qarshi kurash; jamoat tartibini saqlash; jazolarni ijro etish; huquqbuzarliklarning oldini olish va boshqalar.

Ekologik funktsiya: mamlakatning ekologik dasturini ishlab chiqish; milliy atrof-muhitni muhofaza qilish dasturlarini qabul qilish va amalga oshirish; atrof-muhitni boshqarishning huquqiy rejimini o'rnatish; ekologik standartlarni belgilash (masalan, iroda, atmosfera,

avtomobil chiqindilari va boshqalarda zararli moddalarning ruxsat etilgan maksimal kontsentratsiyasi ko'rsatkichlari); atrof-muhit to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya etilishini nazorat qilish.

Madaniyat, fan va ta'limni rivojlantirish funktsiyasi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

fan, madaniyat, ta'lim, sport, ommaviy axborot vositalarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash;

tarixiy va madaniy yodgorliklarni, arxivlarni, muzeylarni va boshqalarni saqlash.;

mafkuraviy xilma-xillikni tan olish, ijodkorlikning barcha turlari erkinligini ta'minlash;

intellektual mulkni muhofaza qilish; ta'lim sohasida davlat standartlarini belgilash;

madaniy-ma'rifiy faoliyat bilan shug'ullanish huquqiga litsenziyalar berish va boshqalar.

Millatlararo munosabatlarni tartibga solish funktsiyasi-bu Ozbekistonga federal ta'lim sifatida xos bo'lgan maxsus funktsiya. O'zbekiston hududida 130 ga yaqin etnik guruhlar yashaydi.

O'zbekistonning tashqi funksiyalari – bu O'zbekistonning xalqaro arenadagi asosiy yonalishlaridir.

Mamlakatning mudofaa funktsiyasi nafaqat yangi mazmun, balki yangi huquq asosga egadir.

Doktrinalar

Tinchlik va huquq tartibotni saqlash funktsiyasi;

Xalqaro iqtisodiyotda va boshqa mamlakatlar bilan global muammolarni hal etishda hamkorlik qilish.

Davlat funksiyalarini amalga oshirishning shakllari va metodlari.

Davlat funksiyasini amalga oshirish shakllari bu davlat organlarining bir maromdagi faoliyati bo'lib, ularning vositasida uning funksiyalari amalga oshiriladi.

Huquqiy va tashkiliy shakllarni ajratishadi. Huquqiy shakllar-bu davlat organlarining huquqiy hujjatlarni qabul qilish va huquqiy

oqibatlariga olib keladigan bir maromdagi faoliyati. Huquqiy shakllarga faoliyat kiradi:

qonun ijodkorligi (me'yoriy hujjatlarni tayyorlash va nashr etish uchun);

huquqni qo'llash organlari (qonunlarni qo'llash hujjatlarini qabul qilish orqali normativ hujjatlarni amalga oshirish uchun bu qonunlarni amalga oshirish va boshqaruv xarakteridagi turli masalalarni hal qilishdagi kundalik ish);

huquqni muhofaza qilish (inson va fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, huquqbuzarliklarning oldini olish va jinoyatchilarni qonuniy javobgarlikka tortish va boshqalar.).

Tashkiliy shakllarga quyidagi faoliyat turlari kiradi:

tashkiliy-tartibga solish (hujjatlar loyihalarini tayyorlash, saylovlarni tashkil etish va boshqalar bilan bog'liq davlat organining faoliyatini ta'minlash bo'yicha ayrim tuzilmalarning joriy ishi.);

operativ-texnik va xo'jalik ishlar (buxgalteriya hisobi, statistika, ta'minot va boshqalar bilan bog'liq tashkiliy-xo'jalik);

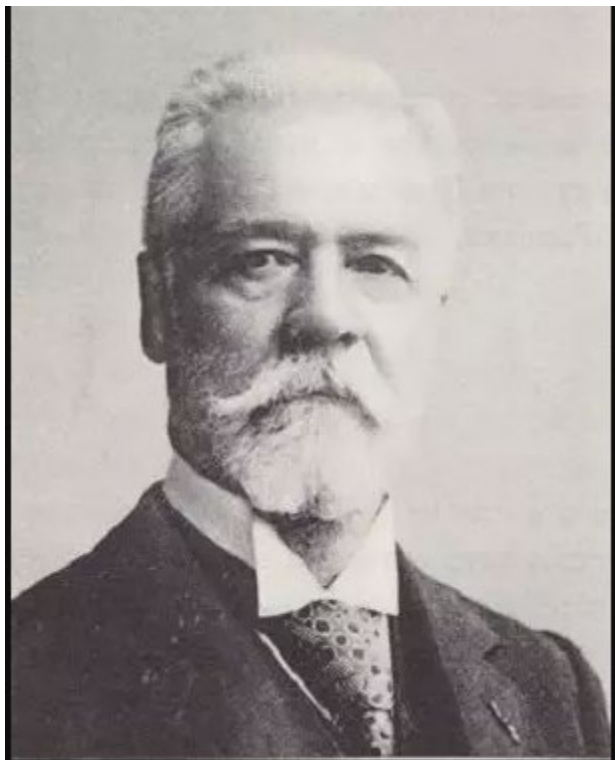
tashkiliy- mafkuraviy (yangi chiqarilgan nizomlarni aniqlashtirish, jamoatchilik fikrini shakllantirish va boshqalar bilan bog'liq davlatning turli funksiyalarini bajarishini mafkuraviy qo'llab-quvvatlash bo'yicha kundalik tarbiyaviy ish).

Davlat funksiyalarini amalga oshirish usullari bu davlat organlarining o'z funksiyalarini amalga oshirish usullari va yondashuvlari. Bunday usullar orasida: ishontirish va majburlash, rag'batlantirish va jazolash va boshqalarni ajratib korsatishadi.

A. Fayolning boshqaruv funksiyalari tipologiyasi. Fayol nazariyasi nima? Fayol menejment nazariyasi nima? Anri Fayol zamonaviy boshqaruvning asoschisi sifatida tanilgan. U boshqaruvning mashhur 14 tamoyilini shakllantirgan. Uning so'zlariga ko'ra, boshqaruvning 5 asosiy funktsiyasi rejalashtirish, tashkil etish, boshqarish, muvofiqlashtirish va nazorat qilishdan iborat.

Zamonaviy menejment nazariyasining otasi sifatida ham tanilgan Genri Fayol menejment tushunchasi to'g'risida yangi tushunchani taklif etgan. U menejmentning barcha darajalarida va har bir bosqichida

qo'llanilishi mumkin bo'lgan umumiy nazariyani taqdim etdi. U boshqaruv samaradorligini oshirishni nazarda tutgan. Bugungi kunda Fayol nazariyasi rahbariyat tomonidan tashkilotning ichki faoliyatini tashkil etish va tartibga solish uchun qo'llaniladi.

A.Fayol tomonidan taklif qilingan boshqaruvning 14 tamoyili quyidagilardan iborat.

1. Mehnat taqsimoti. A.Fayol ishchilar orasida ishchi kuchidagi ishlarni taqsimlash mahsulot sifatini oshiradi, deb ishongan. U mehnat taqsimoti ishchilarning mahsuldorligi, samaradorligi, aniqligi va tezligini yaxshilaydi degan xulosaga kelgan. Ushbu tamoyil ham boshqaruv, ham texnik ish darajasiga mos keladi.

2. Vakolat va javobgarlik. Bu boshqaruvning ikkita asosiy jihati. Vakolat boshqaruvning samarali ishlashiga yordam beradi va mas'uliyat ularni ularning rahbarligi yoki yetakchiligi ostida bajarilgan ishlar uchun javobgar qiladi.

3. Intizom. Tartibsiz hech narsaga erishib bo'lmaydi. Bu har qanday loyiha yoki har qanday boshqaruv uchun asosiy qiymatdir. Yaxshi xulq va oqilona o'zaro bog'liqlik boshqaruv ishini oson va keng

qamrovli qiladi. Xodimlarning yaxshi xulq-atvori, ularning kasbiy martabalarini muammosiz qurish va rivojlantirishga yordam beradi.

4. Ma'muriyatning birligi. Bu xodim faqat bitta xo'jayinga ega bo'lishi va uning buyrug'iga amal qilishi kerakligini anglatadi. Agar xodim birtadan koproq xo'jayinga ergashishi kerak bo'lsa, manfaatlar to'qnashuvi boshlanadi va chalkashliklarni keltirib chiqarishi mumkin.

5. Boshqaruvning birligi. Kimki aynan bir xil faoliyat bilan shug'ullansa, u yagona maqsadga ega bo'lishi kerak. Bu shuni anglatadiki, kompaniyada ishlaydigan barcha odamlar ishni osonlashtiradigan va belgilangan maqsadga osongina erishadigan bitta maqsad va motivga ega bo'lishi kerak.

6. Shaxsiy manfaatning bo'ysundirilishi. Bu kompaniya shaxsiy manfaatlarga emas, balki kompaniyaning manfaatlariga qarab birlashib ishlashi kerakligini ko'rsatadi. Tashkilotning maqsadlariga bo'ysunish lozim. Bu kompaniyadagi butun buyruq zanjiriga tegishlidir.

7. Rag'batlantirish. Bu kompaniya ishchilarini rag'batlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ish haqi pul yoki pulsiz bo'lishi mumkin. Ideal holda, bu shaxsning ular ilgari surgan harakatlarga muvofiq bo'lishi kerak.

8. Markazlashtirish. Har qanday kompaniyada rahbariyat yoki qaror qabul qilish jarayoni uchun mas'ul bo'lgan har qanday organ betaraf bo'lishi kerak. Biroq, bu tashkilotning kattaligiga bog'liq. A.Fayol hokimiyat iyerarxiyasi va uning taqsimoti o'rtasida muvozanat bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi.

9. Miqyos zanjiri. Fayol, bu tamoyilga ko'ra, iyerarxiya qadamlari yuqoridan pastgacha bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Bu har bir xodim o'zining bevosita rahbarini bilishi uchun zarur, shuningdek, agar kerak bo'lsa, xodim u bilan bog'lanish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

10. Tartib. Kompaniya qulay mehnat madaniyatiga ega bo'lishi uchun aniq belgilangan ish tartibini saqlashi kerak. Ish joyidagi ijobiy atmosfera ijobiy samaradorlikni oshiradi.

11. Tenglik. Barcha xodimlarga teng va hurmat bilan munosabatda bo'lish kerak. Hech bir xodim kamsitishlarga duch kelmasligi menejerning javobgarligi.

12. Barqarorlik. Agar xodim o'z ishida o'zini xavfsiz his qilsa, u yasxhi ishlaydi. Boshqaruvning o'z xodimlariga mehnat xavfsizligini taklif qilish vazifasidir.

13. Tashabbus. Rahbariyat xodimlarni tashkilotdagi tashabbuslarni qo'llab-quvvatlashi va rag'batlantirishi kerak. Bu ularning motivatsiyasi va ma'naviyatini oshirishda yordam beradi.

14. *Esprit de Corps*. O'z fuqarolarini rag'batlantirish va muntazam ravishda bir-birini qo'llab-quvvatlash davlat bosqaruvining mas'uliyatidir. Ishonch va o'zaro tushunishni rivojlantirish ijobiy natija va ish muhitiga olib keladi.

Boshqaruvning 14 tamoyili har qanday tashkilotning ustunidir. Ular bashorat qilish, rejalashtirish, qaror qabul qilish, jarayonlarni boshqarish, nazorat qilish va muvofiqlashtirish uchun ajralmas hisoblanadi.

Davlat boshqaruvida ma'muriy-huquqiy, tashkiliy, siyosiy boshqaruv, iqtisodiy, ijtimoiy, mafkuraviy usullarning mazmuni va mohiyati.

Mamuriy boshqaruv samarali jarayonlarni yaratish va ularni amalga oshirishda juda muhimdir. Kompaniya ichidagi har bir loyiha, siyosat va harakatlarning maqsadi belgilangan maqsadga erishish bo'lishi kerak.

Tashkiliy boshqaruv uslublari. Kompaniyalar va ularning rahbarlari bir necha turdagi boshqaruv uslublarga amal qilishlari mumkin. Sizning kompaniyangiz egasi yoki bosh direktorning qarashlariga asoslangan tashkiliy boshqaruv uslubining bir turiga ega bo'lishi yoki har bir bo'lim yoki boshqaruvchi uchun mos keladigan narsaga qarab bir nechta turlardan foydalanishi mumkin. Bu yerda yettita umumiy tashkiliy boshqaruv uslublari va ularning asosiy yondashuvlari mavjud:

Asosiy xususiyatlari:

Autokratik. Avtokratik tashkiliy boshqaruv uslubi bilan bir kishi kompaniyani boshqaradi va barcha vakolatlarga ega. Ular barcha muhim qarorlarni qabul qilish, odatda quyi darajadagi menejerlar va

xodimlarning hissasiz javobgardir. Avtokratik rahbarlar xodimlarga rioya qilishlari uchun aniq siyosatga ergashadilar.

Ushbu boshqaruv uslubi ijodkorlikdan ko'ra aniqlik va nazorat muhimroq bo'lgan kompaniyalarda samarali bo'ladi. Xodimlar nazorat qilinadigan vazifalarni bajaradigan yoki aniq mahsulotlarni ishlab chiqaradigan tashkilot, ularning ishini nazorat qilish va ishlaydigan mahsulotlarni ishlab chiqarishni ta'minlash uchun intizomli va qat'iy rahbarga muhtoj bo'lishi mumkin. Avtokratik rahbarlar cheklangan tayyorgarlikka ega bo'lgan katta ishchi kuchlarini ishlatadigan jamolarada ham foyda keltirishi mumkin. Bu xodimlar o'z ishlarini to'g'ri bajarish uchun doimiy boshqaruvga muhtoj bo'lishi mumkin.

Byurokratik. Byurokratik tashkiliy boshqaruv rasmiy qoidalar, tuzilmalar va jarayonlarga amal qiladi. Ushbu kompaniyalar har bir darajadagi xodimlar uchun aniq iyerarxiya va kutilmalar to'plamiga ega. Xodimlar bevosita ularning rahbarlari uchun hisobot tayyorlab, ular o'z navbatida o'zlaridan yuqorida turuvchilarga hisobot berishadi. Byurokratik boshqaryvchilar juda diqqatli va qoidalarni bajarish va tartibni saqlash bilan shug'ullanadilar.

Ushbu turdagi tashkiliy boshqaruvdan katta miqdordagi ma'lumot yoki hujjatlarni qayta ishlaydigan, har kuni ko'p sonli odamlar bilan ishlaydigan yoki qat'iy kodlar yoki qoidalariga rioya qilishlari kerak bo'lgan kompaniyalarga foyda keltirishi mumkin. Ushbu kompaniyalar samarali va aniq ishlashi uchun izchillik, tashkilotchilik va qat'iy tartiblarga muhtoj.

Demokratik yoki ishtirokchi tashkiliy boshqaruvga ega kompaniyalar aniq ierarxiyaga ega, ammo barcha darajadagi xodimlarning fikr-mulohazalarini qabul qilishadi. Buish muhiti guruh qarorlarini qabul qilish, hamkorlik va jamoaviy ishlarni rag'batlantiradi. Menejerlar odatda o'z xodimlari bilan ochiq va samarali muloqotga ega. Kompaniya rahbarlari vazifalarni topshiradilar va muhim qarorlar qabul qiladilar, ammo ular buni amalga oshirishdan oldin barcha xodimlarning fikrlari va fikr-mulohazalarini jamlaydilar.

Demokratik menejment tajribali, iqtidorli va ixtirochi xodimlar bilan to'ldirilgan kompaniya yoki bolimga foyda keltirishi mumkin. Ular

o'z fikr-mulohazalarini soraydigan va qaror qabul qilish jarayonlarida ishtirok etishlariga imkon beradigan qo'llab-quvvatlovchi va jozibali rahbar ostida rivojlanadi. Menejerning vazifasi har bir jamoa rahbarlarining kuchli va g'oyalaridan qanday qilib yaxshiroq foydalanishni aniqlashdir.

Laissez-faire. Laissez-faire tashkiliy boshqaruvi bilan kompaniya rahbarlari qaror qabul qilish yoki operatsiyalarda katta ishtirok etmaydilar. Ular unvon va tashqi ko'rinishda yetakchi bo'lib xizmat qiladi va shunchaki xodimlarga o'z vazifalarini bajarish uchun zarur bo'lgan ko'rsatmalar, manbalarni taqdim etadi. Ushbu ish muhitida xodimlar qaror qabul qilishlari, o'zlarini boshqarishlari mumkin. Ular loyihalarni nazorat qilish, ijodiy fikrlash va menejerlar bilan tez-tez muloqot qilmasdan muammolarni hal qilish uchun mustaqillikka ega.

Laissez-faire boshqarish o'z sohasida mutaxassislar tajribali va bilimdon xodimlar ish tashkilotlar foyda keltirishi mumkin. Ular o'z ishlarini yaxshi bajarishlari uchun doimiy boshqaruvni talab qilmaydi va ko'pincha kompaniyaning mahsulotlari yoki xizmatlari haqida o'z rahbarlaridan ko'ra ko'proq bilishadi. Kompaniya rahbariyati ishonchli va ochiq fikrli.

Aylanib yurish orqali boshqarish. Yurish yoki yurish orqali tashkiliy boshqaruv-bu loyiha menejerlari orasida mashhur bo'lgan yetakchilik usulidir. Ushbu strategiya yordamida rahbariyat o'z xodimlari bilan tez-tez o'zaro aloqada bo'lib, jamoaning teng qismi kabi harakat qiladi. Ular teskari aloqani qabul qilishadi, takliflar va tashvishlarni so'rashadi va yaxshi tinglovchilardir. Nazoratchi menejerdan ko'ra ko'proq o'z xodimlarining ustoziga o'xshaydi. Ular dalda beradi va kompaniyaning qarashlarini yoki maqsadlarini mustahkamlashadi.

Paternalistik. Paternalistik yoki yuqori tashkilotning qaramog'idagi boshqaruvda bitta shaxs kompaniya rahbari bo'lib xizmat qiladi va o'z xodimlariga oila yoki sherik sifatida munosabatda bo'ladi. Natijada, ularning xodimlari ko'pincha sodiq, g'ayratli va kompaniyaning muvaffaqiyatiga sodiqdirlar. Menejment kompaniyaga ham, uning xodimlariga ham foyda keltiradigan va barcha darajadagi

xodimlarning fikr-mulohazalarini qabul qiladigan siyosatni yaratadi. Ushbu boshqaruv uslubi ostida kompaniya rahbari ko‘pincha xodimlar uchun malaka oshirish va martabada ko‘tarilish imkoniyatlarini taqdim etadi. O‘z xodimlarining ehtiyojlarini foyda yoki manfaatdor tomonlarning ehtiyojlaridan ustun qo‘yadigan kompaniyalar paternalistik boshqaruv uslubidan foydalanishlari mumkin.

Transformatsion: Transformatsion boshqaruv uslubiga ega bo‘lgan kompaniya rahbarlari ishlarni bajarishning an’anaviy g‘oyalari va usullariga qarshi chiqadilar. Ular tashkilotni takomillashtirish uchun o‘zgarish va innovatsiyalarni rag‘batlantiradi. Ular har bir xodimning salohiyati va ko‘rsatkichlarini maksimal darajada oshirish yo‘llarini topadilar. Transformatsion menejment o‘zgaruvchan bozorda raqobatbardosh bo‘lish uchun o‘z operatsiyalarini yoki mahsulotlarini modernizatsiya qilishni talab qiladigan an’anaviy kompaniyalarga foyda keltirishi mumkin. Ushbu tashkilotlar o‘zlarining strategiyalari va jarayonlarini takomillashtirish va kompaniyaning muvaffaqiyatli bo‘lishini ta’minlash uchun dinamik va motivatsion rahbarni yollashlari mumkin.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Davlat boshqaruvining obyekti va subyekti nimalardan iborat?
2. Boshqaruv funksiyalarining tiplari va mazmunini bayon qiling
3. Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining funksiyalari qanday namoyon bo‘ladi?
4. A.Fayolning boshqaruv funksiyalari tipologiyasi. Davlat boshqaruvida ma’muriy-huquqiy, tashkiliy, siyosiy boshqaruv, iqtisodiy, ijtimoiy, mafkuraviy usullarini sharhlang.

7. DAVLAT HOKIMIYATI VA BOSHQARUVI ORGANLARINING SHAKLLANISH ASOSLARI

1. Davlat boshqaruvi subyektlari tasnifi. Davlat boshqaruvi organlari va turlari. 2. Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining funksiyalari. 3. 3. “Umumiy” va “maxsus” vakolatli davlat organlari tarkibi. 4. Markaziy va mahalliy boshqaruv organlarining struktur-funksional tuzilmasi. 5. Siyosiy hokimiyat va davlat hokimiyatining institutsional tarkibi.

1. Aristotel davlatni quyidagicha tasniflaydi.

	<i>Omma manfaati</i>	<i>Yakka manfaat</i>
<i>Bir kishi</i>	<i>monarxiya</i>	<i>tiraniya</i>
<i>Bir necha kishi</i>	<i>arisokratiya</i>	<i>oligarxiya</i>
<i>Ko‘kishi</i>	<i>konstitutsional demokratiya</i>	<i>demokratiya</i>

Hukumat tasnifi. Boshqaruv shaklini aniqlash ham qiyin, chunki ko‘plab siyosiy tizimlar ijtimoiy-iqtisodiy harakatlar sifatida paydo bo‘ladi va keyinchalik o‘zlarini ushbu harakatlarning nomi bilan atagan partiyalar tomonidan hukumatlarga olib chiqilib, barchasi raqobatdosh siyosiy mafkuralarga ega. Hokimiyatdagi ularning muayyan boshqaruv shakllari bilan faoliyat va mustahkam aloqalarga ega harakatlar ularni o‘z-o‘zidan boshqaruv shakllari sifatida ko‘rib chiqilishiga olib kelishi mumkin.

Davlat va hukumatning farqi: davlatlar va davlatlar uyushmalarining turlarini o‘rganishdan biz endi hukumat shakllari va turlarini ko‘rib chiqishga kirishamiz, har doim davlat va uning hukumati, qat’iy aytganda, alohida va farqli institutlar ekanligini yodda tutamiz. Hukumat boshqa tomondan, bu davlat o‘z irodasini namoyon qiladigan, buyruqlarini chiqaradigan va ishlarini olib boradigan tashkilotdir.

Barcha davlatlar o‘zlarining mohiyati, ya’ni ularning tarkibiga kiradigan tarkibiy elementlar, maqsadlari va obyektlariga ko‘ra bir-

biriga o'xshash va shuning uchun ularni farqlash, tasniflash oson emasdir. Boshqa tomondan, hukumatlar o'zlarining tashkiliy shakllariga ko'ra, ko'pincha ularning ruhiyati va usullari, boshqaruvchilarni tanlash uslubi, ular bilan bo'lgan hokimiyatning tabiat va hajmiga, kiritilgan ulushlari, ular amalga oshirishga intilayotgan muayyan obyektlar, ularning qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud organlari o'rtasidagi munosabatlar va boshqa turli masalalarga ko'ra bir-biridan farqlanadi. Shuning uchun ularni tasniflashga urinishlar, odatda, davlatlarni tasniflash urinishlaridan ko'ra ko'proq muvaffaqiyatli bo'ldi, chunki qoniqarli mezonlar mavjud bo'lib, ular asosida turli hukumatlarni bitta sinfga, boshqalarni esa boshqa sinfga birlashtirish mumkin bo'lib turli sinflar orasidagi farq amaliy va ilmiy maqsadlarga xizmat qiladi.

Tasniflash mezonlari: Tabiiyki, siyosatshunos, huquqshunos, xalqaro huquqshunos va sotsiologlarning har biri mavzuga tez-tez har xil nuqtai nazardan yondashib, hukumatlarning har xil xususiyatlarini ta'kidlagan holda, bu mezonlarning qanday bo'lishi kerakligi haqida har doim ham kelisha olmaydi. Qabul qilinishi kerak bo'lgan sinovlar borasida siyosatshunoslarning o'zlari ham bir xil fikrda emasdirlar.

Taklif etilgan ko'plab tasniflar turli sabablarga ko'ra: ularning ba'zilar hech qanday izchil ilmiy printsipga asoslanmaganligi sababli, boshqalari, qabul qilingan mezon kichik ilmiy yoki amaliy ahamiyatga ega bo'lmagan tasniflarga olib kelganligi tufayli qoniqarli bo'lmagan.

Kuzatilishi mumkinki, qiyinchilik shundan iboratki, so'nggi paytlarda turli xil yangi boshqaruv shakllari vujudga kelganligi va ular doimiy ravishda o'zgarib turadigan o'zgarishlar bo'lib, ular o'zlari kelib chiqqan eski shakllardan tubdan ajratib turadi. Natijada, bir davrda amalga oshirilgan va o'sha paytda yetarlicha qoniqarli bo'lgan tasniflar tez orada eskiradi.

Monarxiya: davlatlarni tasniflashda qo'llaniladigan bir xil testni qabul qilish, ya'ni oliy, yakuniy hokimiyat topshirilgan shaxslar soni, ko'plab yozuvchilar, ayniqsa katta yoshdagilari hukumatlarni monarxiya, aristokratik va demokratik davlatlar sifatida tasniflashgan. Keng ma'noda oliy va yakuniy hokimiyat bitta shaxsning qo'lida

bo‘lgan har qanday hukumat monarxiya bo‘lib, uning saylanish manbai yoki uning ishlash muddati va davomiyligi hisobga olinmaydi.

Uning lavozimi saylov orqali beriladimi yoki vorislik bilan olinganmi yoki u imperator, qirol, podshoh, prezident yoki diktator unvoniga ega bo‘ladimi, ahamiyatsiz bo‘ladi. Bu irodaning bitta odam ekanligi, oxir-oqibat hukumatning barcha masalalarida ustunlik qilib, bu unga monarxiya xarakterini berishi ravshandir.

Monarxiya turlari: - monarx o‘z lavozimini egallagan manba nuqtai nazaridan, monarxiyalarni meros yo‘li va saylangan deb tasniflash mumkin yoki ular ikkalasining ham kombinatsiyasi bo‘lishi mumkin. O‘tmishdagi aksariyat monarxiyalar va hozir mavjud bo‘lganlarning barchasi vorisiylik xususiyatga ega bo‘lgan va mavjud bo‘lgan, ya’ni monarx tojni qat’iy vorisiylik qoidasiga ko‘ra meros qilib oladi, bu konstitutsiya yoki parlament akti bilan belgilanishi mumkin yoki bu monarx mansub bo‘lgan ma’lum bir sulola xonadoni yoki oilasining qoidasi bo‘lishi mumkin yoki qisman biri tomonidan, qisman ikkinchisi tomonidan belgilanishi mumkin. Turli davlatlarda qoidalar turlicha bo‘lgan. Yuqorida aytib o‘tilganidek, “saylangan” monarxiyalar o‘tmishda bo‘lmagan. Ilk Rim va Polshaning qadimgi monarxiyasi qirollari ham saylangan. Muqaddas Rim imperiyasining imperatorlari, odatda, bir oiladan bo‘lgan kichik saylovchilar guruhi tomonidan saylangan.

O‘rta asrlarda saylangan monarxiyalar kam uchraydi, lekin ular odatda ma’lum bir oiladan qirollarni tanlash amaliyoti natijasida meros bo‘lib qoldi. Biroq, ular har doim ham umrbod qirollik uchun tanlanmagan, Yellinek buni haqiqiy monarxiya tabiatiga zid deb hisoblagan².

Yellinekning fikricha, davlatni alohida jamoat tuzilmasi va huquqiy hodisa sifatida o‘rganish kerak. Uning ta’limoti “ijtimoiy” va “huquqiy” ga bo‘linadi, ularning har biri o‘ziga xos uslubga ega. Shunga ko‘ra, uning ta’limoti “ijtimoiy” va “huquqiy” ga bo‘linadi, ularning har biri o‘ziga xos uslubga ega. Yellinek ta’limotida rasmiy-dogmatik usul ustunlik qildi. Yellinek davlatni yuridik subyektning fazilatlariga ega

² Г. Еллинек. Общее учение о государстве, Издательство Юридический центр. 2004

bo'lgan, irodasiga ega va huquqlarning tashuvchisi bo'lgan shaxslarning maqsadli birligi sifatida belgilaydi. Ushbu ta'rif burjua davlatining ijtimoiy mohiyatini ochib bermaydi. Yellinek u burjua-Germaniya monarxiya tizimi sharoitida ilg'or bo'lgan, o'zi chiqargan normalar bilan davlatni o'zini cheklashning liberal konsepsiyasini ilgari surdi. Davlatning o'zini o'zi cheklash g'oyasi Yellinekning suverenitet tushunchasini belgilashida ham rivojlanadi.

1905 yilda Norvegiya parlamenti tomonidan mamlakatning yangi qiroli uning foydasiga e'lon qilingan plebistsitdan so'ng saylandi, ammo keyinchalik toj merosxo'rlik bilan o'ta boshladi. 1903 yilda Serbiya qiroli o'ldirilganidan keyin uning o'rinbosari Serbiya parlamenti tomonidan tanlandi.

Mutlaq monarxiyalar: ularning xarakteri nuqtai nazaridan ko'rib chiqilgan monarxiyalar odatda quyidagicha tasniflangan:

Mutlaq, o'zboshimcha yoki despotik va konstitutsiyaviy, parlament yoki cheklangan.

Mutlaq monarxiya - bu monarx nafaqat davlatning unvonli boshlig'i, balki aslida suveren, ya'ni uning irodasi barcha masalalar bo'yicha qonun bo'lib, u e'lon qilinadi. Muxtasar qilib aytganda, u o'z irodasidan boshqa hech qanday irodaga bog'liq emas.

Bunday tizimda davlat va hukumat yuridik jihatdan bir xil bo'lib, monarx nafaqat hokimiyat organi, balki yagona organ, balki suveren hamdir. Uning qudratining tabiati Rim iborasi bilan aytganda, *quod principi placuit legis habet vigorem*, keyinroq esa xuddi shu ibora *qui veut le roi, si veut la loi* shaklida fransuzcha variantda ifodalangan. Lyudovik XIVga tegishli deb hisoblanadigan maqtanishning "*Davlat bu menman*" (*L'état, c'est moi*) g'oyasi tipik mutlaq monarx rolining aniq ta'rifi edi.

Cheklangan monarxiya: - odatda cheklangan monarxiya deb ta'riflanadigan narsa-bu monarxiya hokimiyati yozma Konstitutsiyaning ko'rsatmalari yoki Buyuk Britaniya monarxiyasidagi kabi yozilmagan asosiy konstitutsiyaviy tamoyillar tomonidan cheklangan yuridik hodisadir. Ushbu konstitutsiyaviy qoidalar yoki printsiplar ma'lum darajada monarxning vakolatlarini belgilaydi yoki "qirolning ustuvor

huquqi” deb ataladigan narsani cheklab odatda taxtga o’tirgandan so’ng ularni hurmat qilishi, ularga rioya qilishga tantanali qasamyod qilishi talab etiladi.

Shunisi tog’riki, ba’zi hollarda bu konstitutsiyalar, bu haqiqat, xalq vakili bo’lgan milliy yig’ilishlarning ishi emas edi, lekin monarxning o’zi tomonidan tuzilgan va elon qilingan (1850 yildagi Prussiya Konstitutsiyasi va Italiyaning mavjud konstitutsiyalari, 1848), lekin e’lon qilinganidan keyin ularning andozalari shunday deb tushunilgan. Monarxning huquqlari va vakolatlarini cheklash shartnomaning tabiatiga ko’ra ega edi-u va odamlar o’rtasida va shuning uchun u uchun majburiy kuchga ega.

Ovruponing mavjud barcha monarxiyalari, Osiyo va Afrikaning ba’zilari cheklangan monarxiyalar sinfiga kiradi. Har bir sinfga mansub bo’lganlar har xil turlarga bo’linishi mumkin va ularning o’zi ham bo’lishi mumkin, ammo ularni ajratib turadigan demarkatsiya chiziqlari asosan daraja yoki tarixiy rivojlanish farqlari bo’lib, ularning ustida ishlash orqali ozgina yoki hech narsaga erishilmaydi.

Ba’zi mualliflar, aniqroq bo’lishga intilib, uni kam sonli fuqarolar tomonidan boshqaradigan hukumat deb ta’riflaydilar. Ammo qayd etilganidek, bu bir necha kishi tomonidan hukumat bo’lishi shart emas, chunki ozchilik soni jihatidan juda katta bo’lishi mumkin, u bilan ko’pchilik o’rtasidagi demarkatsiya chizig’i shunchalik soyali bo’lishi mumkinki, bu farq xarakterni ajratish uchun etarli emas. biri tomonidan hukumat boshqasidan.

Aristokratiya: - aristokratiya odatda siyosiy hokimiyatni ozchilik amalga oshiradigan boshqaruv shakli sifatida belgilanadi. Ba’zi yozuvchilar, aniqroq bo’lishga intilib, uni ozchilik fuqarolar tomonidan hukumat deb ta’riflaydilar. Ammo ta’riflanganidek, bu bir necha kishi tomonidan hukumat bo’lishi shart emas, chunki ozchilik soni jihatidan juda katta bo’lishi mumkin, u bilan ko’pchilik o’rtasidagi demarkatsiya chizig’i shunchalik soyali bo’lishi mumkinki, bu farq bir hukumatning xarakterini boshqasidan ajratishga yetarli emas.

Demokratik deb hisoblangan ko’plab mamlakatlarda siyosiy hokimiyatni ozchilik fuqarolar amalga oshiradilar. Ilgari, ayollarning

hukumatda ovozi berish huquqi yoki ulushi yo'q edi va bu amaliyot ba'zi mamlakatlarda hali ham amal qiladi. Barcha mamlakatlarda voyaga etmaganlar ayrim savodsiz shaxslar ovoz berish va ba'zi askarlar chiqarib tashlandi huquqdan mahrum etiladi, sudlangan jinoyatchilar, bankrot, kambag'al, va boshqa sinflar ovoz berishdan mahrumdirlar.

Oligarxiya: - qadimgi yunonlar aristokratiya va oligarxiyani ehtiyot bo'lib ajratishgan. Aristotel mazkur ikkinchi tushunchani ozchiliklar tomonidan o'z manfaatlari yo'lida hukumat yoki to'g'rirog'i, boylar tomonidan hukumat deb ta'riflagan, shuning uchun bu davlatning yaxshi yoki eng yaxshi odamlari tom

Professor Seeley buni aristokratiyaning "*deranged*" yoki "kasal" shakli deb atagan. Ammo bugungi kunda ommabop foydalanish aristokratiya va oligarxiyani kamdan-kam hollarda ajratadi, bu ikki atama odatda salohiyatidan qat'iy nazar ozchilikning nazorat qiluvchi ovozga ega bo'lgan har qanday hukumatni tavsiflash uchun ishlatiladi.

Ammo bir nechta mualliflar hali ham farqni kuzatmoqdalar. Ular Prussiya hukumati ilgari aristokratiya emas, balki oligarxiya bo'lgan, ammo farq deyarli muhim emas deb hisoblashadi. Bu aslida yunker deb nomlangan hukumat bo'lib, yerga egalik qiluvchi aristokratiya, boshqa boy va byurokratik jihatdan ta'limga ega sinflar bilan birgalikda nazorat qiluvchi hokimiyatni amalga oshirdi.

Bu oligarxiya yoki aristokratiya bo'ladimi, asosan ta'rif berishning masalasi hisoblanadi. Ushbu boshqaruv shakli, biz uni aristokratiya yoki oligarxiya deb atashimizdan qat'iy nazar, nisbatan kichik sinf tomonidan hukumat bo'lish ma'nosida, endi biron bir Ovrupo mamlakatida mavjud emas, ba'zi mamlakatlarda yuqori Qonunchilik palatalari hali ham vorisiy elementlardan tashkil topib, a'zolar monarx yoki cheklangan saylov huquqi bilan saylangan a'zolaridan tashkil topgan. Shuning uchun bunday mamlakatlarning hukumatlari qisman aristokratikdir.

Demokratiya: - demokratiya turlicha siyosiy maqom, axloqiy tushuncha va ijtimoiy holat sifatida tasavvur qilingan. Giddins demokratiyani nafaqat boshqaruv shakli, balki davlat shakli, jamiyatning shakli yoki holati yoki har uchalasining kombinatsiyasi sifatida ko'rib chiqadi. Ba'zi mualliflar siyosiy, iqtisodiy (yoki sanoat) va sotsial-

demokratiya o'rtasidagi farqni qayd etib, bu uchta narsa ma'lum bir davlatda bir-biriga to'g'ri kelmasligini ta'kidlaydilar.

Shunday qilib, xalq ijtimoiy tilda aytganda demokratik bo'lishi, lekin ayni paytda nodemokratik hukumatga ega bo'lishi mumkin yoki aksincha. Ammo normal holat bu uchtasining tasodifiy uchrashishidir, ya'ni agar jamiyat o'zining ijtimoiy va iqtisodiy hayotida demokratik bo'lsa, u siyosiy jihatdan demokratik bo'ladi, boshqa tomondan, agar u ijtimoiy sinflarga keskin farqlansa, bunda ehtimol u, hech bo'lmaganda qisman yuqori sinflarning maxsus imtiyozlarini tan olgan hukumatga asoslangan bo'lishi mumkin.

Tabiiyki, demokratiyaning ta'riflari hokimiyatning shaklida ko'pqirrali hisoblanada, biroq boshqa ta'riflar kabi batafsil emas va umumiy qo'llanishda emas. Qadimgi yunonlar demokratiyani umuman olganda ko'pchilik tomonidan boshqaruv deb hisoblaydi.

Demokratiya turlari, sof turi: - demokratiyalar, monarxiyalar singari, bir nechta turlardan iborat. Ular odatda quyidagicha tasniflanadi.

Sof yoki to'g'ridan-to'g'ri va vakillik yoki bilvosita.

Sof demokratiya: - davlatning irodasi ular uchun harakat qilish uchun tanlangan delegatlar yoki vakillar vositasi orqali emas, balki ommaviy yig'ilish yoki boshlang'ich majlisda kishilar orqali to'g'ridan-to'g'ri va zudlik bilan shakllantiriladigan yoki ifodalanadigan narsa. Ko'rinib turibdiki, sof demokratiya faqat kichik va nisbatan rivojlanmagan jamoalarda amal qilib, bunda elektoratning barchasi ma'lum muammolari kam va ular sodda bolgan joyda to'planishi mumkin.

Katta va murakkab jamiyatlarda, fuqarolarning massasi umumiy yig'ilishga chaqirilishi uchun juda ko'p bo'lgan va jamiyatning qonunchilik va ma'muriy ehtiyojlari juda ko'p va murakkab bo'lgan joylarda, bunday boshqaruv tizimi jismoniy va boshqa sabablarga ko'ra imkonsizdir. Qadimgi Yunoniston va Rim shahar davlatlarida sof demokratiyani amalga oshirish mumkin bo'lmay, bu odatiy hol emas edi, ammo hozirgi kunga qadar juda murakkab va kattaroq Shtatlarda, agar harakat qilinsa, amalda buziladi.

Fuqarolarning ommasi umumiy yig'ilishga chaqirilishi uchun juda ko'p bo'lgan katta va murakkab jamiyatlarda, jamiyatning qonunchilik va ma'muriy ehtiyojlari juda ko'p va murakkab bo'lgan joylarda bunday boshqaruv tizimi jismoniy va boshqa sabablarga ko'ra imkonsizdir. Qadimgi Yunoniston va Rimning shahar davlatlarida sof demokratiyani amalga oshirish mumkin emas edi va bu odatiy hol emas bolmay, hozirgi kunga qadar juda murakkab va kattaroq mamlakatlarda, agar harakat qilinsa, amalda buziladi.

Sof demokratiyalar hozirgi kunga qadar saqlanib qolgan misollar - Shveytsariyaning to'rtta kichik (Appenzell, Uri, Untervalden, va Glarus) kantonlarida saylovchilar, o'rta asrlarda beri, Majlisni amalga oshirishga organib qolishgan (Landesgemeinde) maqsadida ochiq havo parlamentida turli davlat xizmatchilarini saylash, soliqlarga ovoz berish va Qonunchilik va ma'muriy qoidalarni qabul qilishga o'rganishgan.

1948 yilgacha mazkur shu tizim Zug va Shvitz kantonlarida ham hukmronlik qildi, ammo aholi sonining ko'payishi va hukumat, qonunchilik muammolarining murakkabligi oshishi bilan undan voz kechilgan va vakillik tizimi o'z o'rnini egalladi.

Vaqt o'tishi bilan mazkur amaliyot saqlanib qolgan kantonlarda ham vuyo'qoladi. Amerikaning ba'zi shtatlaridagi mahalliy shahar hukumatlari, xususan yangi Yangi Angliya, ba'zida sof demokratiyaning boshqa misollari sifatida keltiriladi. Ilgari ular yetarli darajada ishladilar, ammo vaqt o'tishi bilan tizimni qoniqarsiz qiladigan yangi va o'zgargan sharoitlar paydo bo'ldi.

Referendum va tashabbus keng miqyosda joriy qilingan shtatlarda yoki mahalliy jamoalarda sof demokratiyaning o'zgartirilgan yoki cheklangan shakli shubhasiz mavjud. Ba'zi bunday shtatlarda bugungi kunga qadar odamlar qonunlar va konstitutsiyaviy tuzatishlarni boshlashlari va qabul qilishlari, davlat siyosati masalalarini vakillarning aralashuviz yoki hamkorligisiz to'g'ridan-to'g'ri o'zlari belgilashlari mumkin. Bunday jamoalarda vakillik tizimi tobora ko'proq sof demokratiya shaklini olishga intilmoqda, ammo bu, albatta, hech qachon to'liq yoki hatto mazkur tizim tomonidan almashtirilmaydi.

Vakillik demokratiyasi: Demokratiya vakillik hukumatining ikkinchi turida, odatda, davlatning irodasi xalq tomonidan o'z vakillari sifatida saylangan nisbatan kichik va tanlangan shaxslar organi orqali shakllantiriladigan va ifodalanadigan shakldir. Hozirgi kunda deyarli universal boshqaruv tizimining kelib chiqishiga kelsak, bu haqda ko'p munozaralar bo'lib o'tgan va fikrlar katta farq qiladi. Ba'zi mualliflar qadimgi davrlarda, xususan Shveytsariya, Germaniya, Gollandiya va hattoki Vengriyada uning bolganligini ta'kidlaydilar. Ammo prof. Genri J. Ford "Vakillik hukumati" (1924) asarida mavzuni sinchkovlik bilan o'rganganib, bu XIX asrning o'rtalariga to'g'ri kelmaydi degan xulosaga keldi. Bu XVII asrda Angliyada paydo bo'lgan. U 1830 yilda Belgiya parlament institutlari tashkil etilganda, vakillik hukumati uchun umumiy harakat 1848 yilda Frantsiya va Italiyada to'satdan boshlandi, deydi.

Vakillik hukumatining asoslari: vakillik hukumati-bu mansabdor shaxslar va vakillar demokratik yo'l bilan tashkil etilgan, hokimiyat davrida elektorat irodasini aks ettiradigan va ijro etiladigan xalq javobgarligiga bo'ysunadigan elektorat tomonidan tanlangan hukumatidir. Ushbu ta'rifga ko'ra, qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi yoki sud hokimiyati bo'ladimi, xalq saylovidan tashqari boshqa jarayonlar orqali tayinlanadigan yoki saylanadigan yoki demokratik tarzda tuzilgan elektorat tomonidan tanlangan mansabdor shaxslarning hukumati aslida hokimiyat irodasini aks ettirmaydi. Saylovchilarning ko'pchiligi yoki saylovchilar oldidagi mas'uliyatini amalga oshirishga qodir bo'lmagan qismi haqiqiy vakil emasdir.

Ko'pgina mamlakatlarda ijro etuvchi hokimiyat boshlig'i umumiy ovoz berish yo'li bilan saylanmaydi, ularning ko'pchiligida ijro etuvchi va ma'muriy mansabdor shaxslar, vakillar va xodimlarning massasi xalq saylovidan boshqa usullar bilan saylanadi, ularning ko'pchiligida sudlarning sudyalari ijro etuvchi hokimiyat tomonidan tayinlanadi yoki qonun chiqaruvchi organ tomonidan saylanadi. Ommaviy foydalanish vakillik hokimiyatini qonun chiqaruvchi hokimiyat kamida xalq tomonidan saylanadigan hokimiyat deb hisoblaydi.

Ovruponing ko'pgina vakillik tizimlarida (Buyuk Britaniyada) parlament va mahalliy kengash a'zolaridan tashqari, umuman olganda, xalq tomonidan saylanadigan amaldorlar yoki agentlar mavjud emas. Bunday mamlakatlarning barchasida ma'muriy va sud magistratining ijro etuvchi yoki qonun chiqaruvchi tomonidan tayinlanishi vakillik hokimiyati tamoyiliga mutlaqo zid deb hisoblanmaydi.

Hatto eng demokratik respublikalardan biri bo'lgan AQSh va Shveytsariyada ham vakillik hukumati printsipli sudyalari va ma'muriy amaldorlarning ommaviy saylanishini talab etishi sifatida tushunilmaydi. Bu hatto qonun chiqaruvchi organlar a'zolarini cheklanmagan saylov huquqi bilan tanlashni talab qilmaydi.

Demokratiyaning klassik namunalari sifatida tan olingan ba'zi mamlakatlarda bir yoki ikkala palatadagi qonunchilik vakillari katta yoshdagilar sinfining katta qismi chiqarib tashlangan saylovchilar tomonidan tanlanadi. Lord Brays ta'kidlaganidek, barcha hukumatlar aslida aristokratiyalardir, chunki ular nisbatan kam sonli odamlar tomonidan olib boriladi. Vakillik hukumati hukumat ma'nosida, ularning barchasi cheklanmagan saylovchilar tomonidan tanlangan, ehtimol kichik va rivojlanmagan jamoalardan tashqari, sof demokratiya tizimining o'zi kabi deyarli imkonsiz bo'lar edi.

Respublika hukumati: - "Vakillik" hukumati atamasi ko'pincha "respublika" hukumati bilan sinonim sifatida ishlatiladi. Shuning uchun ham Medison "Federalist" asarida hukumatning respublika shaklida vakillik sxemasi mavjud bo'lgan boshqaruvni aniqladi. Uning so'zlariga ko'ra, bu barcha vakolatlarini to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita xalqdan oladigan va zavq paytida, cheklangan davrda yoki yaxshi xulq-atvor paytida o'z idoralarini egallagan shaxslar tomonidan boshqariladigan hukumat edi.

Medisonning aytishicha, respublika va demokratiya o'rtasidagi ikkita "katta farq" (u demokratiyani sof shaklda deb o'ylagan):

Birinchidan, respublikada boshqaruv hokimiyati boshqalar tomonidan saylangan oz sonli fuqarolarga beriladi,

Ikkinchidan, respublika demokratiyaga qaraganda ko'proq aholini, keng hududni qamrab olishga va qamrab olishga qodirdir.

Demokratiya sharoitida xalq respublikada shaxsan uchrashadi va hukumatni amalga oshiradi, ular o'z vakillari tomonidan yig'iladi va uni boshqaradi.

Medison haqli ravishda merosiy egalik huquqini respublika hukumatining zamonaviy tushunchalariga zid deb hisoblasada u sud hokimiyati uchun yaxshi xulq-atvorni kerak deb hisoblashadi. Frantsiyada qayta tiklangan monarxiya (1814-1830) davrida mavjud bo'lgan saylov huquqi shunchalik cheklangan ediki, saylovchilar soni 30 mln. aholi ichida 300 mingni dan yoki Belgiyada 1893 yilgacha bo'lgan ovoz beri tizimi respublika hukumatiga mos kelmaydi.

Respublikalar aristokratik va demokratik, monokratik va plutokratik, cheklanmagan, aralash va cheklangan, korporativ, oligarxik, aristokratik va demokratik, federal va konfederativ markazlashgan, unitar va merosiy va saylangan va boshqalar deb sifatida tasniflangan.

Ilgari "respublika" atamasi bugungi kunda omma orasida monarxiya yoki aristokratik deb ataladigan boshqaruvning ayrim shakllarini tasvirlash uchun ishlatilgan. Sparta, Afina, Rim, Karfagen, Niderlandiya, Venetsiya va Polsha siyosiy mualliflar tomonidan respublikalar sifatida tasvirlangan, ammo ularning hech biri biz bugungi kunda respublikaning ajralib turadigan belgisi deb hisoblaydigan to'liq vakillik xususiyatiga ega emas. Rim harbiy asosda tashkil etilgan, Venetsiya vorisiy zodagonlarning oligarxiyasi, Polsha aristokratiya va monarxiyaning aralashmasi edi. Frantsiya XII yil (1801) Konstitutsiyasi ostida davlat boshlig'i imperator unvoni va unvoniga ega bo'lgan bo'lsa-da, u Respublika deb nomlangan va toj Napoleon oilasida meros bo'lgan.

7.2 Milliy hukumat vakolatlari:

Valyuta tizimini yo'lga qo'yish; Urushni e'lon qilish; Harbiy bo'linmalarni tuzish;

Xorijiy mamlakatlar bilan shartnomani imzolash; Davlatlararo va xalqaro tijoratni tartibga sologan; Pochta va markalar; Konstitutsiyani qo'llab quvvatlash uchun qonunlarni tuzish.

Mamlakat hukumatining vakolatlari:

Mahalliy hukumatlarni qurish; Turmush qurish, haydovchilik, ovchilik uchun ruxsatlarni berish; Mamlakat ichida tijoratni tartibga

solish; Saylovlarni o'tkazish; Tuzatishlarni ratifikatsiya qilish; Fuqarolarning solomatligini qo'llab quvvatlash,

Ichimlik va chekish uchun belgilangan ruxsat berilgan yoshlarni o'rnatish, Mamlakatning konstitutsiyalarni tuzish, Milliy hukumatga maxsus berilmagan har qanday kuch.

Ikkala hukumat bir vaqtning o'zida baham ko'radigan ba'zi vakolatlar mavjud, masalan: Sudlarni tuzish; Soliqlarni boshlash va yig'ish; Magistral yo'llarni qurish; Qarzga pul olish; Banklarni yaratish; Insonlarning hayotini yaxshilash uchun pul sarflash; Xususiy mulkni aql doirasida qoralash

Hukumatning asosiy vazifalari rahbarlikni ta'minlash, tartibni saqlash, davlat xizmatlarini ko'rsatish, milliy xavfsizlikni ta'minlash, iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash va iqtisodiy yordam ko'rsatishdir.

Hukumatning vazifalari nimalardan iborat? Umuman olganda, hukumatning to'rtta funktsiyasi mavjud. Ular:

Tartibni saqlash (qonunlarni qabul qilish, huquqni muhofaza qilish va sudlarni ta'minlash);

Xavfsizlikni ta'minlash (jinoyatlarning oldini olish va fuqarolarni turli hujumlardan himoya qilish);

Davlat xizmatlarini ko'rsatish (sog'liqni saqlash, ta'lim, fan, madaniyat va boshqalarda xizmatlarni tashkil etish va ko'rsatish);

Jamiyatga rahbarlik qilish (iqtisodiyotni boshqarish va tashqi aloqalarni olib borish).

7.3 “Umumiy” va “maxsus” vakolatli davlat organlari tarkibi:

Davlatning boshqaruv tuzilmasi qanday? Barcha mamlakat hukumatlari Federal Hukumatdan namuna bo'lib, uchta: ijro etuvchi, qonun chiqaruvchi va sud hokimiyatidan iborat. AQSh Konstitutsiyasi barcha shtatlarda hukumatning “respublika shakli”ni qo'llab-quvvatlashini belgilab beradi, garchi uch tarmoqli tuzilma talab qilinmasa ham.

Tuzilish va boshqaruv o'rtasidagi farq nima? Tashkiliy boshqaruv siyosati, jarayonlari, rollari, mas'uliyatlari va muassasa uchun qaror qabul qilish huquqlarini anglatadi. Tashkiliy tuzilma odatda yuqorida

turgan shaxs bilan yaxshi ishlab chiqarilgan bo'lib, uning ostidagi barcha mas'uliyat sohalari juda aniq belgilangan.

Boshqaruv tuzilmasi nima uchun muhim? Bu tuzilma va qarorlar qabul qilish jarayonlari, javobgarlik, nazorat va tashkilotning yuqori qismidagi xatti-harakatlar bilan bog'liqdir. Boshqaruv tashkilotning maqsadlari qanday belgilanishi va erishilishiga, xavf qanday nazorat qilinishi, hal qilinishiga va samaradorlik qanday optimallashtirilishiga ta'sir qiladi.

Shartnoma organlari nima qiladi? Shartnoma organlari o'zlari belgilagan shartnomalar qoidalariga muvofiq bir qator funktsiyalarni bajaradilar. Ularning tematik yo'nalishi va ish uslublari bir oz farq qiladi, lekin umuman olganda:

ishtirokchi davlatlarning hisobotlarini ko'rib chiqadi; individual shikoyatlarni ko'rib chiqadi; mamlakat bo'yicha so'rovlar o'tkazadi; umumiy sharhlarni qabul qiladi va o'z shartnomalari yoki shartnomalari qoidalarini sharhlash uchun mavzuli muhokamalarni tashkil etadi; raislarning yillik majlisida qatnashadi; shartnoma organini mustahkamlash jarayoniga hissa qo'shadi.

Davlat shartnomani ratifikatsiya qilganda, ushbu shartnomada tan olingan huquqlarni amalga oshirish uchun qonuniy majburiyatga ega. Biroq, shartnoma ishtirokchisi bo'lish faqat birinchi qadam boli, qog'ozda huquqlarni tan olish ularning amalda foydalanilishini kafolatlash uchun yetarli emas.

Boshqaruv tuzilmasining turi qanday? Ichki va tashqi mexanizmlar va mustaqil tekshirishlarni o'z ichiga olgan boshqaruv tuzilmalarining uch turi mavjud. Ichki mexanizmlar tashkilotning faoliyatini kuzatib borishga yordam beradigan hisobot yo'nalishlarini va ishlash choralarini belgilaydi.

Muhim qoidalarini amalga oshirish majburiyatidan tashqari, har bir ishtirokchi davlat, huquqlar qanday amalga oshirilayotgani to'g'risida tegishli shartnoma organiga (SPTdan tashqari) davriy hisobotlarni taqdim etish majburiyatiga ega.

Ishtirokchi davlatlarning hisobotlaridan tashqari, shartnoma organlari boshqa manbalardan, shu jumladan inson huquqlari bo'yicha

milliy institutlardan, xalqaro va milliy fuqarolik jamiyati tashkilotlaridan, BMT muassasalaridan, boshqa hukumatlararo tashkilotlardan, professional guruhlardan va ilmiy muassasalardan mamlakatning inson huquqlari bilan bog'liq holati to'g'risida ma'lumot olishlari mumkin.

Mavjud barcha ma'lumotlarni hisobga olgan holda, tegishli shartnoma organi hisobotni partiya delegatsiyasi ishtirokida ko'rib chiqadi. Ushbu konstruktiv muloqot asosida qo'mita o'z tashvishlari va tavsiyalarini "yakuniy kuzatishlar" deb nomlaydi.

Shaxsiy shikoyatlar. Sakkizta qo'mita jismoniy shaxslardan petitsiyalarni qabul qilishi mumkin. Shartnoma bo'yicha o'z huquqlari ushbu shartnoma ishtirokchisi-davlat tomonidan buzilgan deb da'vo qilgan har qanday shaxs tegishli qo'mitaga ariza bilan murojaat qilishi mumkin, agar davlat qo'mitaning bunday shikoyatlarni qabul qilish vakolatini tan olgan bo'lsa va ichki himoya vositalari mavjud bo'lsa. charchagan.

1990 yilgi "Barcha mehnat migrantlari va ularning oila a'zolari huquqlarini himoya qilish to'g'risida" gi xalqaro konventsiya ko'rib chiqilishi kerak bo'lgan shaxsiy xabarlarini o'z ichiga oladi, ammo ular hali kuchga kirmaydi.

Mamlakat so'rovlari. Oltita qo'mita, agar ular ishtirokchi-davlatda konvensiyalarning jiddiy, jiddiy yoki muntazam ravishda buzilishi to'g'risida asosli dalillarni o'z ichiga olgan ishonchli ma'lumot olsalar, mamlakat bo'yicha surishtiruvni boshlashlari mumkin.

Umumiy sharhlar va umumiy muhokama kunlari. Qo'mitalar, shuningdek, fikr-mulohazalarni so'raydi, muhokama kunlari va tadbirlarni tashkil qiladi va tematik masalalar yoki ish usullari bo'yicha inson huquqlari qoidalarining mazmuni (umumiy sharhlar yoki umumiy tavsiyalar deb ataladi) talqinini nashr etadi. Bular yashash huquqi yoki etarli oziq-ovqatga bo'lgan huquq kabi muhim qoidalarni har tomonlama talqin qilishdan tortib shartnomalarning muayyan moddalariga oid davlat hisobotlarida taqdim etilishi kerak bo'lgan ma'lumotlar bo'yicha umumiy ko'rsatmalargacha bo'lgan keng doiradagi mavzularni qamrab oladi.

Raislarning yillik yig'ilishi. Inson huquqlari bo'yicha shartnoma organlari raislarining yillik yig'ilishi a'zolar uchun o'z ishlarini muhokama qilish, ilg'or tajribalarni almashish va umuman shartnoma organi tizimining samaradorligini oshirish yo'llarini ko'rib chiqish uchun forum yaratadi.

Shartnoma organini mustahkamlash. 2009 yilda BMTning Inson huquqlari bo'yicha Oliy komissari ishtirokchi davlatlarni, boshqa manfaatdor tomonlarni ushbu mexanizmlar o'rtasida va ularning maxsus tashkilotlar bilan o'zaro hamkorligida yaxshiroq muvofiqlashtirishga erishish uchun shartnoma organi tizimini qanday tartibga solish va mustahkamlash haqida fikr yuritish jarayonini boshlashga chaqirdi. Protseduralar va universal davriy ko'rib chiqish.

7.5 Siyosiy hokimiyat va davlat hokimiyatining institutsional tarkibi.

Hukumat jamiyat qoidalarini ishlab chiqish va amalga oshirish, shuningdek, boshqa jamiyatlar bilan munosabatlarni tartibga solish vazifasi yuklangan muassasadir. Hukumat deb hisoblanishi uchun boshqaruvchi organni u boshqarmoqchi bo'lgan odamlar tomonidan tan olinishi kerak.

Institutsional tuzilma: jamoat, davlat, ta'lim, xayriya, tibbiy yoki shunga o'xshash maqsadlarga bag'ishlangan tuzilma. Institutsional tuzilmalar - bu ayollar va qizlarning o'z vakolatlarini ifodalash va resurslar ustidan nazoratni o'rnatish qobiliyatini shakllantiradigan, ta'sir qiluvchi rasmiy va norasmiy qoidalar va amaliyotlarni o'z ichiga olgan ijtimoiy tuzilmalar.

Hukumat tuzilmasi va tashkil etilishiga oid eng asosiy savol bu nima uchun bizni bu savol umuman tashvishga solishi kerak? Xulq-atvor inqilobi davrida siyosatshunoslik dasturlarida o'qigan ko'pchilik hukumat tuzilmalari tadqiqot uchun ahamiyatsiz ekanligiga ishonishga o'rgatilgan. Hukumat tuzilmalari shaffof bo'lmagan qora qobiqqa o'ralgan edi; qarorlar qabul qilinadigan siyosiy tizimning bir qismi. Bu qarash endilikda ustuvor emas va tizimli savollarga qiziqish ortib bormoqda, bu qisman davlatga siyosiy tadqiqotlar uchun diqqat markazida bo'lgan qiziqishning ortishi bilan bog'liq.

Davlat boyicha ishlarning aksariyati ushbu kontseptsyani asosan farqlanmagan va davlat apparati tuzilishi bilan muntazam ravishda shug'ullanmagan.

1. Davlat boshqaruvi organlari va uning turlari tavsiflang.
2. Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining funksiyalari nimalardan iborat?
3. "Umumiy" va "maxsus" vakolatli davlat organlari tarkibini ochib bering.
4. Markaziy va mahalliy boshqaruv organlarining tuzilmaviy-funksional tuzilmasiga nimalar kiradi?
5. Siyosiy hokimiyat va davlat hokimiyatining institutsional tarkibi.

8. DAVLAT HOKIMIYATINING BO'LINISH ASOSLARI

1. Davlat hokimiyati bo'linishi tamoyilining genezisi va dinamikasi. 2. Zamonaviy hokimiyat bo'linishiga oid siyosiy-huquqiy konsepsiyalar va ularning ustuvor tamoyillari. 3. Davlat hokimiyati bo'linishing zamonaviy modellari. 4. Hokimiyat tarmoqlari orasidagi hamkorlik va muvozanatni ta'minlashning subordinatsion va koordinatsion omillari.

8.1 Hokimiyatlarning bo'linishini ta'minlash uchun hukumat: qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatidan tarmoqdan iborat. Vakolatlarning bo'linishi deganda shtat hukumatining har biri alohida, mustaqil vakolat va majburiyatlarga ega bo'lgan "tarmoqlarga" bo'linishi tushuniladi, shunda bitta shaxobchalarning vakolatlari boshqa tarmoqlarnikiga zid kelmaydi. Hukumat uch tarmoqlari ichiga odatda bo'linish, ba'zan *trias politica* model chaqirdi, qonun o'z ichiga oladi, ijro etuvchi, va sud. Buni parlament va yarim prezidentlik tizimidagi vakolatlarning birlashishi bilan taqqoslash mumkin, bunda turli tarmoqlar, ayniqsa ijro etuvchi va qonun chiqaruvchi tarmoqlar o'rtasida a'zolik va funktsiyalar bir-biriga mos kelishi mumkin. Aksariyat avtoritar bo'lmagan yurisdiksiyalarda sud hokimiyati yurisdiksiyadagi vakolatlar ajratilganmi yoki birlashtirilganmi, deyarli hech qachon boshqa filiallar bilan bir-biriga to'g'ri kelmaydi.

Ajratilgan kuchlar tizimining maqsadi tiyib turish va va muvozanatni ta'minlash orqali hokimiyat kontsentratsiyasini oldini olishdir. Vakolatlarni ajratish modeli ko'pincha noaniq va davlat siyosatiga qiziquvchilarning tashvishlari tarkibiy savollarni siyosiy fanlarda metonimik ravishda *trias politica* printsipli bilan bir-birining o'rnida ishlatiladigan markaziy holatga qaytardi. Trias politica modeli ajralishning keng tarqalgan turi bo'lsa-da, uchtdan ko'p yoki kamroq tarmoqqa ega bo'lgan hukumatlar mavjud.

Aristotel o'z ishida birinchi marta “aralash hukumat” yoki gibrid hukumat g'oyasini eslatib o'tdi siyosat, bunda u shahar-davlatlardagi ko'plab konstitutsiyaviy shakllarga asos solgan qadimgi Yunoniston. Rim Respublikasida Senati, konsullar va yig'ilishlar Polibiyga ko'ra aralash hukumatning namunasini ko'rsatdilar. Aynan Polibiy tiyib turish va muvozanatlash tizimini batafsil tasvirlab bergan va tushuntirgan, Sparta Likurgini ushbu turga kiruvchi birinchi hukumati deb hisoblaydi.

Jon Lokk ta'limotiga ko'ra hokimiyatlarning bo'linishi

Jon Lokk

Monteskyening uch tomonlama tizimining dastlabki asoschilaridan Jon Lokk ishida tomonidan bayon qilingan “Davlat haqida ikki risola”(1690), “Davlat haqida ikki risola”da Lokk qonunchilik, ijro etuvchi va federal hokimiyatni ajratib ko'rsatdi. Lokk qonun chiqaruvchi hokimiyatni “... hamdo'stlik kuchini qanday ishlatish huquqi”ga ega bo'lish deb ta'riflab, ijro etuvchi hokimiyat “qabul qilingan va o'z kuchida qoladigan qonunlarning bajarilishini” talab qildi.

Lokk “urush va tinchlik kuchi, ligalar va ittifoqlar hamda hamdo‘stlikdan tashqarida bo‘lmagan barcha shaxslar va jamoalar bilan barcha hamkorliklarni” yoki hozirgi kunda tashqi siyosat deb nomlanadigan federativ hokimiyatni ajratib ko‘rsatdi. Lokk alohida vakolatlarni ajratib turadi, lekin alohida alohida institutlarni emas va bitta organ yoki shaxs ikki yoki undan ortiq vakolatlarda bo‘lishishi mumkinligini ta’kidlaydi. Ushbu omillar doirasida Lokk “Harakat uchun aslzoda”ni qattiq ta’kidlaydi, chunki ushbu kampaniyalarning ko‘lami va intensivligi kuch kontsentratsiyasini shakllantirish qobiliyatida juda cheklangan. Lokkning ta’kidlashicha, ijro etuvchi va Federativ vakolatlar har xil bo‘lsa-da, ular ko‘pincha bitta muassasada birlashtiriladi.

Lokk qonun chiqaruvchi hokimiyat bo‘ysunuvchi ijro etuvchi va Federativ vakolatlardan ustun ekanligiga ishongan. Lokk qonun chiqaruvchi oliy edi, chunki u qonun berish vakolatiga ega; “boshqasiga qonun berishi mumkin bo‘lgan narsa uchun ehtiyojlar undan ustun bo‘lishi kerak”. Lokkning so‘zlariga ko‘ra, qonun chiqaruvchi hokimiyat o‘z vakolatlarini qonun chiqaruvchi organni tuzish va ochish huquqiga ega bo‘lgan xalqdan oladi:

Insonlar aytganlarida, biz qoidalarga bo‘ysunamiz va bunday odamlar tomonidan qabul qilingan qonunlar bilan boshqaramiz... boshqa hech kim boshqa erkaklar ular uchun qonun chiqaradi deb ayta olmaydi; na odamlar biron bir qonun bilan bog‘lanishlari mumkin, ammo ular tanlagan va ular uchun qonun qabul qilish huquqiga ega bo‘lganlar tomonidan qabul qilinadi.

Lokk qonun chiqaruvchi hokimiyatda cheklovlar mavjudligini ta’kidlamoqda. Lokkning aytishicha, qonun chiqaruvchi hokimiyat o‘zboshimchalik bilan boshqara olmaydi, soliqlarni undira olmaydi yoki mulkni boshqariladiganlarning roziligisiz musodara qila olmaydi va qonun chiqaruvchi vakolatlarini boshqa organga o‘tkaza olmaydi.

Monteskyening hokimiyati bo‘linishi tizimi:

“Uch tomonlama tizim” atamasi garchi u bunday atamani ishlatmagan bo‘lsa-da, odatda frantsuz ma’rifatparvari Monteskyega tegishli, vakolatlarni “taqsimlash”ga ishora qilgan. (1748) yilda “Qonun

ruhi to'g'risida" asarida Monteskye siyosiy hokimiyatni qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati o'rtasida taqsimlashning turli shakllarini tasvirlab berdi. Monteskyoning yondashuvi vakolatlari bitta monarxda yoki shunga o'xshash hukmdorda haddan tashqari markazlashtirilmagan boshqaruv shaklini taqdim etish va himoya qilish edi (bu shakl o'sha paytda "aristokratiya" deb nomlangan). U ushbu modelni Rim Respublikasi Konstitutsiyasi va Britaniya konstitutsiyaviy tuzumiga asoslagan. Monteskye Rim Respublikasining hech kim to'liq hokimiyatni egallab olmasligi uchun vakolatlari ajratilgan degan fikrni qabul qildi. Buyuk Britaniya konstitutsiyaviy tizimida Monteskye monarx, parlament va sud sudlari o'rtasida vakolatlarning bo'linishini aniqladi.

Qonunchilik (Kongress). Keng soliqqa tortish va sarflash kuchiga ega; davlatlararo tijoratni tartibga soladi; federal byudjetni nazorat qiladi; Amerika Qo'shma Shtatlari kreditiga pul qarz olish huquqiga ega (Prezident tomonidan veto qo'yilishi mumkin, ammo veto ikkala uyning uchdan ikki qismi ovozi bilan bekor qilinishi mumkin).

Urush e'lon qilish, harbiylarni ko'tarish, qo'llab-quvvatlash va tartibga solish uchun yagona kuchga ega. Hukumat va uning zobitlarini nazorat qiladi, tekshiradi va qoidalarini ishlab chiqadi.

Konstitutsiyada belgilanmagan hollarda federal sud tizimining yurisdiksiyasini qonun bilan belgilaydi.

Prezident tomonidan imzolangan shartnomalarni ratifikatsiya qilish va federal sud tizimiga, federal ijroiya idoralariga va boshqa lavozimlarga (faqat Senatda) prezident tayinlanishiga maslahat va rozilik beradi.

Impichment (Vakillar palatasi) va impichmentlarni sud qilish (Senat) yagona vakolatiga ega; yuqori jinoyatlar va huquqbuzarliklar uchun federal ijro etuvchi va sud xodimlarini lavozimidan chetlashtirishi mumkin.

Ijro etuvchi (Prezident)

Qurolli kuchlarning bosh qo'mondoni.

Kongress ko'rsatmalarini bajaradi.

Kongress tomonidan qabul qilingan veto veksellari (ammo veto ikkala uying uchdan ikki qismi tomonidan bekor qilinishi mumkin).

Kongress tomonidan ruxsat etilgan xarajatlarni amalga oshiradi. Favqulodda holatlarni e'lon qiladi va qoidalar va ijro buyruqlarini e'lon qiladi. Ijro shartnomalarini tuzadi (ratifikatsiya qilishni talab qilmaydi) va imzolaydi (Senatning uchdan ikki qismi tomonidan tasdiqlashni talab qiladigan ratifikatsiya).

Senatning maslahati va roziligi bilan federal sud tizimiga, federal ijroiya idoralariga va boshqa lavozimlarga tayinlaydi. Senat tanaffusida vaqtincha tayinlash huquqiga ega. Berish huquqiga ega "Qo'shma Shtatlarga qarshi huquqbuzarliklar uchun jazo va afv etish, impeachment holatlari bundan mustasno".

Sud (Oliy Sud). Kongress har qanday ish bo'yicha qaysi qonunlarni qo'llashni maqsad qilganini belgilaydi. Mashqlar sud nazorati, qonunlarning Konstitutsiyaga muvofiqligini ko'rib chiqish. Kongress qonunni nizolarga nisbatan qanday qo'llanilishini anglatishini belgilaydi. Mahbuslarning xulq-atvorini aniqlash uchun qonunning qanday harakat qilishini belgilaydi. Qonun guvohlikni va dalillarni ishlab chiqarishni majburlash uchun qanday harakat qilishini belgilaydi.

Apellyatsiya jarayoni orqali yuqoridan pastga qarab yagona siyosatni ta'minlash uchun qonunlarni qanday talqin qilish kerakligini belgilaydi, ammo past darajadagi sudyalarga alohida holatlarda o'z ixtiyorini beradi. Ixtiyoriylik miqdori ko'rib chiqilayotgan ish turiga qarab belgilanadigan ko'rib chiqish standartiga bog'liq.

Quvvat dinamikasi tashkilotdagi odamlar o'rtasidagi munosabatlarni anglatadi. Quvvat dinamikasi haqida gapirganda, biz odatda rasmiy hokimiyatni taqsimlash usullari va bu odamlarning xatti-harakatlariga qanday ta'sir qilishi haqida gapiramiz.

8.2 Zamonaviy hokimiyat bo'linishiga oid siyosiy-huquqiy konsepsiyalar va ustuvor tamoyillar. Davlat hokimiyati bo'linishing zamonaviy modellari

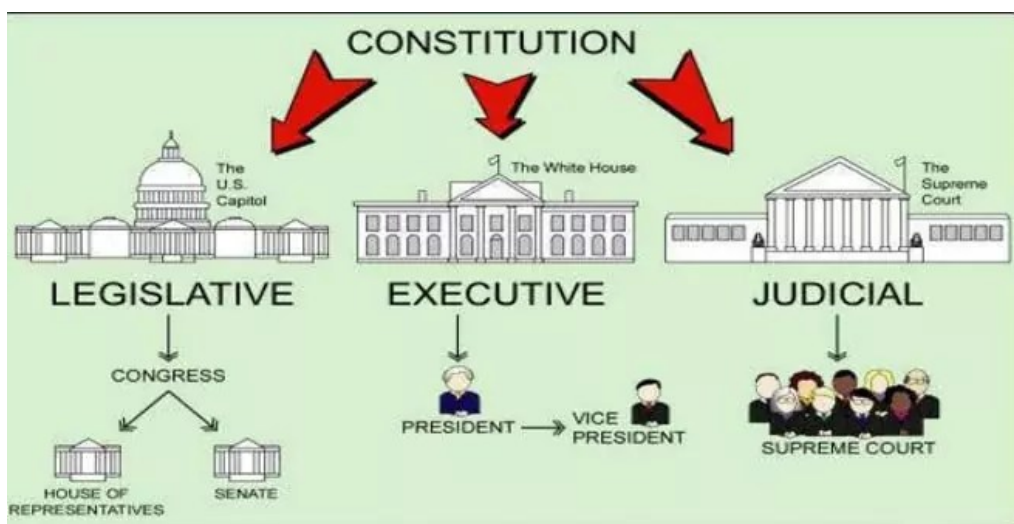
Siyosat deganda hokimiyatni jamiyat ichida taqsimlash va amalga oshirish, siyosiy faoliyat esa hokimiyat taqsimlanadigan, amalga

oshiriladigan siyosiy institut tushuniladi. Har qanday jamiyatda resurslarni taqsimlash va boshqa masalalar bo'yicha qarorlar qabul qilinishi kerak.

“Trias politica” yoki “vakolatlarni ajratish” atamasi XVIII-asr fransuz ijtimoiy va siyosiy faylasufi Sharl-Lui de Seconda, baron de La Brede et de Monteskye tomonidan fanga kiritilgan. Uning “Qonunlar ruhi” asari, siyosiy nazariya va huquqshunoslik tarixidagi salmoqli ishlardan biri hisoblanib, u inson huquqlari deklaratsiyasi va AQSh Konstitusiyasini ilhomlantirgan. Uning modeli bo'yicha davlatning siyosiy hokimiyati qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlariga bo'linadi. Uning ta'kidlashicha, erkinlikni eng samarali targ'ib qilish uchun ushbu uchta kuch alohida va mustaqil ravishda harakat qilishi kerak.

Har bir mamlakatda hokimiyatning uch turi mavjud: qonun chiqaruvchi hokimiyat, xalqaro huquq masalalari uchun mas'ul bo'lgan ijro etuvchi hokimiyat va fuqarolik huquqi masalalari uchun mas'ul bo'lgan hokimiyat. Birinchi hokimiyat tufayli hukmdor yoki muassasa vaqtinchalik yoki doimiy qonunlarni yaratadi va mavjud qonunlarni tuzatadi yoki bekor qiladi. Ikkinchi hokimiyat kuchi orqali u urush e'lon qiladi yoki tinchlik o'rnatadi, elchilarni yuboradi yoki qabul qiladi, xavfsizlikni ta'minlaydi, bosqinlarning oldini oladi. Uchinchi hokimiyat tufayli u jinoyatlarni jazolaydi va hususiy shaxslarning to'qnashuvlarini hal qiladi.

Montesquieu, Qonunlar ruhidan, XI Kitob.

Zamonaviy demokratiya g'oyasining kelib chiqishini nazariy jihatdan siyosiy jamiyatlarda hokimiyat rolini me'yoriy tanqid qilish bilan chambarchas bog'liq deb ta'riflash mumkin. Lokk, Monteskye va Russo ishlaridan kelib chiqadigan demokratik ideal hokimiyatni cheklash idealining ma'lum bir talqini bilan chambarchas bog'liq. Birinchi ikki muallif tomonidan kiritilgan hokimiyatlar bo'linishi to'g'risidagi ta'limot, Russoning siyosiy tafakkuri asosidagi umumiy irodaning suvereniteti tushunchasi - u tasvirlagan narsadan farqli o'laroq, uni begonalashtirish va qul qilish holati. Odamlar, muqarrar ravishda monokratik hukumat natijasida - qonuniy jamiyatni yaratish uchun me'yoriy ko'rsatmalar berishga urinishlardir. Qonuniy jamiyatni yaratish uchun me'yoriy ko'rsatmalar berishga urinishlar. Demokratiya g'oyasi asosida hokimiyatning tarqalishi g'oyasi mavjud. Biroq, demokratik institutlarning qadr-qimmatini jamiyat fuqarolari o'rtasida hokimiyatni teng taqsimlanishiga erishishda topish mumkin emas: Hokimiyatni taqsimlash shaxs erkinligini himoya qilish, hatto undan ham ko'proq e'tiborga olish kabi asosiy tovarlar uchun muhim ahamiyatga ega kollektiv qarorlarni qabul qilish jarayonida manfaatlar.

8.3 So'nggi ikki yuz yildan ko'proq vaqt davomida davlat hokimiyatini tashkil etish va faoliyatining asosiy tamoyillaridan biri hokimiyatni qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud tarmoqlariga bo'lish printsipli sifatida tan olingan. Bunda federal davlatchilikning tashkil etilishi va rivojlanishi hokimiyatning "gorizontal" va "vertikal" bo'linishiga olib keldi. Davlat hokimiyati organlari va federatsiya subyektlarining o'rtasida muvozanatga erishish ta'minlanmoqda.

Muayyan davlatning siyosiy-huquqiy hujjatlari va amaliyotida aks ettirilgan hokimiyatning bo'linish printsipli ma'lum bir milliy o'ziga xoslikka ega bo'lib, bu bizga turli xil amalga oshirish modellari mavjudligi haqida gapirishga imkon beradi. Bunday o'ziga xoslikka ta'sir ko'rsatadigan asosiy omillardan biri bu ma'lum bir davlatda boshqaruv shaklidir. Bugungi kunda boshqaruv shaklining o'ziga xos xususiyati bilan bog'liq bo'lgan hokimiyatni taqsimlashning uchta modeli ko'pincha ajralib turadi: birinchisi prezident Respublikasiga,

ikkinchisi parlament Respublikasi va parlament monarxiyasiga, uchinchisi aralash boshqaruv shakliga xosdir.

Tahlil qilinayotgan tamoyil prezident Respublikasida namoyon bo‘ladi. Bunday model birinchi marta 1787 yilgi AQSh Konstitutsiyasi bilan mustahkamlangan. AQShda davlat boshqaruvining uchta turli sohalari mavjud: qonun chiqaruvchi, sud va ijro etuvchi. Turli funktsiyalar uchta turlicha boshqariladigan bo‘linmalar, davlat mexanizmining “filiallari” tomonidan amalga oshirilishi kerak. Ushbu bo‘linmalar Konstitutsiya bo‘yicha teng va bir-biridan mustaqil bo‘lishi kerak.

Hokimiyatning turli tarmoqlarini qurish va faoliyatining asosida to‘liq mustaqillik, mustaqillik va hokimiyat egalari o‘rtasidagi vakolatlarni qat’iy chegaralash yotadi. Bu bir qator omillar — hokimiyatning turli manbalari, tegishli organlarning qonuniyligini shakllantirish usullari va muddatlari, shuningdek, sheriklarining noqonuniy harakatlarini zararsizlantirish uchun huquqiy imkoniyatlar — “tiyib turish va muvozanat” tizimi bilan ta’minlanadi.

Prezident respublikalarida hokimiyatning qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi tarmoqlari bir-biridan mustaqil ravishda saylov protseduralari orqali mustaqil ravishda shakllantiriladi. Sud hokimiyati, qoida tariqasida, prezident va parlamentning o‘zaro ta’siri asosida shakllantiriladi. AQSh Prezidenti 4 yilga saylovchilar hay’ati (xalq tomonidan saylanadi), vakillar palatasi va Kongress Senati (parlament) tomonidan Shtatlar aholisi tomonidan 2 yil va 6 yilga to‘g‘ridan — to‘g‘ri saylovlar orqali saylanadi (I moddaning 1, 2 va 3 punktlari, AQSh Konstitutsiyasining XVII tuzatmasi). AQSh Oliy sudini tuzishda Prezident sudyalarning nomzodlarini taklif qiladi, Senat esa ularni tayinlashga rozilik beradi.

Prezidentlik respublikasida hokimiyatlarning bo‘linishining eng muhim xususiyati nafaqat qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlarning mustaqil shakllanishi, balki ulardan birining boshqasining vakolatlarini muddatidan oldin tugatishi mumkin emasligidadir. Shunday qilib, ko‘rib chiqilayotgan davlatlarda hukumatning parlament javobgarligi instituti mavjud emas (impichment

protsedurasini hisobga olmaganda). Ulardan farqli o'laroq, parlament respublikalari va monarxiyalarida hukumat parlament ko'pchiligi tomonidan qo'llab-quvvatlanmaguncha iqtidorda bo'ladi. Boshqa tomondan, bunda ijro etuvchi hokimiyat parlamentning quyi palatasini muddatidan oldin tarqatib yuborish va navbatdan tashqari saylovlarni belgilash huquqiga ega emas.

Prezidentlik respublikasining o'ziga xos xususiyati shundaki, qonun chiqaruvchi hokimiyatning o'zi qonunlarni taklif qiladi va qabul qiladi. Bundan tashqari, ijro etuvchi hokimiyat Qonunchilik tashabbusi huquqiga ega emas, parlament respublikalari va monarxiyalarida hukumat odatda Qonunchilik tashabbusi huquqini monopollashtiradi.

Prezidentlik respublikasining asosiy ustunligi, birinchi navbatda, ijro etuvchi hokimiyatning barqarorligi hisoblanadi. Prezidentning Konstitutsiyada oldindan belgilangan vakolat muddati, uni parlament ishonchsizlik ovozi bilan muddatidan oldin lavozimidan chetlatishning iloji yo'qligi hukumatning yuzaga kelishi mumkin bo'lgan inqirozlarini minimallashtiradi. Shu bilan birga, ushbu modelning kamchiliklari orasida ba'zida uning qat'iyligi, konstitutsiyaviy inqirozlarni hal qilish mexanizmlarining yo'qligi, ayniqsa prezident va parlament ko'pchiligi turli siyosiy partiyalarga tegishli bo'lgan "alohida boshqaruv" davrida ajralib turadi, bu ba'zan ularning ochiq qarama-qarshiligiga olib keladi.

"Tiyib turish va muvozanat" tizimi "alohida boshqaruv" holatida ham davlat siyosatining birligini ta'minlaydi. Shunday qilib, ushbu mamlakatlarda nazorat va muvozanat tizimining asosiy xususiyatlari sifatida quyidagilarni ta'kidlash kerak: huquqiy tenglik va davlat hokimiyatining turli tarmoqlarining bir — biridan mustaqilligi; prezidentni saylashning parlamentdan tashqari usuli; prezident-ijro etuvchi hokimiyatning yagona rahbari; prezident bekor veto huquqiga ega; hukumatning parlament javobgarligi institutining yo'qligi; davlat rahbari tomonidan parlamentni tarqatib yuborishning iloji yo'qligi.

Parlamentni istalgan vaqtda kabinetni ishonchsizlik votumi va davlat rahbarining imperativ huquqi (bosh vazirning taklifiga binoan) orqali muddatidan oldin tarqatib yuborish va yangi saylovlarni tayinlash huquqi ikki tomonlama rol o'ynaydi. Vakillik organidagi partiyalardan

birining aksariyat joylari mavjud bo'lganda, ushbu vakolatlarni qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyat tarmoqlarining o'zaro bog'liqligini va natijada hamkorlik va murosaga erishishni ta'minlaydi. Koalitsiya hukumati tashkil etilgan taqdirda, partiyalarning doimiy raqobati tez-tez hukumat inqirozlariga olib keladi.

Hokimiyatni bolishning parlament modeliga ega bo'lgan mamlakatlarda ushbu tamoyil sun'iy ravishda va juda oz miqdorda amalga oshiriladi, bu parlament va hukumatning yaqin aloqasi bilan bog'liq. "Tiyib turish va muvozanatlash" tizimi sof Amerika instituti emas va hokimiyatni taqsimlashning parlament modeli konstitutsiyaviy boshqaruvni kafolatlaydigan noyob nazorat va cheklash tizimini o'z ichiga oladi. Bunday tizimning asosiy xususiyatlari orasida quyidagilarni ta'kidlash kerak: prezident (monarx) nominal davlat rahbari; ijro etuvchi hokimiyat parlament ko'pchiligi asosida shakllantiriladi; vazirlik portfelini va deputatlik mandatini birlashtirishga ruxsat beriladi; parlament hukumatni ishonchsizlik votumi orqali iste'foga yuborishi mumkin; hukumat o'z navbatida parlamentni muddatidan oldin tarqatib yuborish va yangi saylovlarni tayinlash huquqiga ega.

Aralash boshqaruv shakli tarafdorlarining fikricha, amalda ko'pincha hokimiyatning zarur muvozanatida buzilish xavfi mavjud bo'lib, bu parlamentning hukmronligiga olib kelib, beqarorlik va inqiroz hodisalarini keltirib chiqaradi yoki avtoritarizm yoki diktaturaga olib keladigan ijro etuvchi hokimiyat hukmronligini keltirib chiqaradi. Bunday xavfni bartaraf etish va qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi hokimiyatlarning tengligini ta'minlash uchun prezident-arbitr instituti zarur.

Hokimiyatni taqsimlashning aralash modelining butun mexanizmi qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlarning hamkorligi bilan qo'llab-quvvatlanadigan davlat apparati ishini maksimal darajada oshirishga qaratilgan. Bunday hamkorlikni muvofiqlashtirish va arbitraj bo'yicha maxsus vakolatlarga ega bo'lgan kuchli prezident hokimiyati ta'minlaydi. Shunga ko'ra, ushbu mamlakatlarda nazorat va muvozanat tizimining asosiy xususiyatlari sifatida quyidagilarni ta'kidlash kerak: prezident rasmiy ravishda hokimiyatning hech bir tarmog'iga kirmaydi,

ular ustidan hukmronlik qiladigan o'ziga xos hakam hisoblanadi; prezident parlament oldida siyosiy javobgarlikka ega emas, lekin uni muddatidan oldin tarqatib yuborish vakolatiga ega; prezident bosh vazirni tayinlaydi va hukumatni shakllantirishda ishtirok etadi; hukumat a'zolari bir vaqtning o'zida yuqori vakillik organining (parlamentning) a'zosi bo'la olmaydi; hukumat parlament oldida ham, prezident oldida ham siyosiy javobgarlikka ega.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Davlat hokimiyati bo'linishi tamoyilining genezisi va dinamikasini bayon eting.
2. Zamonaviy hokimiyat bo'linishiga oid siyosiy-huquqiy konsepsiyalarni sharhlang.
3. Davlat hokimiyati bo'linishing zamonaviy modellarini tavsiflang.
4. Hokimiyat tarmoqlari orasidagi hamkorlik va muvozanatni ta'minlashning subordinatsion va koordinatsion omillarini bayon qiling.
5. Prezident respublikasining shartlari nimalarni o'z ichiga oladi.

9 BOB. MAHALLIY BOSHQARUV TUSHUNCHASI VA UNING INSTUTUTSIONAL BELGILARI

1. Mahalliy boshqaruv tizimini tadqiq etishning konseptual-metodologik asoslari.
2. Mahalliy hokimiyat organlari tuzilmasi va vakolatlari tasnifi.
3. Ma'muriy islohotlar: mahalliy boshqaruv tizimini tashkil etishning zamonaviy modeli.
4. Gorizontaal va vertikal boshqaruv shakllari.

9.1 Mahalliy boshqaruv-bu ma'lum bir suveren davlat tarkibidagi davlat boshqaruvining eng past darajalari uchun umumiy atama. Hukumat so'zining alohida ishlatilishi, geografik jihatdan mahalliyashtirilgan va cheklangan vakolatlarga ega bo'lgan boshqaruv darajasiga ishora qiladi.

Kontseptual tahlilning vazifasi asosan noaniqlikdan mahrum bo'lgan boshqaruvning aniq tavsifini berish va shu bilan birga mahalliy muassasalar faoliyatida ekzistensializmning kuchli dalillarini tasvirlashdan iborat; shu bilan mahalliy boshqaruv tushunchasini

tushunarli qilish. Shu munosabat bilan, kontseptual tahlil ijtimoiy fanlarning asosiy an'anaviy usullaridan biri bo'lib, shubhasiz Platonning dastlabki dialoglaridan boshlanadi. Asosiy g'oya shundan iboratki, "bilim nima?", "adolat nima?" yoki "haqiqat nima?" faqat tegishli tushunchalarni tushunish asosida javob berish mumkin. Kontseptual tahlilning ideal natijasi odatda istiqbolda atama uchun zarur shart sifatida shakllantirilgan tegishli shartni aniqlash yoki tahlil qilish bo'ladi. Masalan, boshqaruvning klassik tahlilining odatiy formulasi bunday tahlilni sinovdan o'tkazishning standart tartibini uning qarama-qarshi misollari bilan asoslashga intiladi, odatda ular ishlatilgan nazariy holatlar shaklida fikr tajribalari. Qarama-qarshi misol ba'zi shartlarning zarurligiga yoki shartlarning yetarliligiga qarshi gapirishi mumkin. Ushbu an'anaviy kontseptual tahlil kontseptsiyasining deyarli barcha elementlari munozarali, ammo u juda ko'p miqdordagi falsafiy tadqiqotlarni boshqarishda davom etmoqda.

Zamonaviy jamiyatda asosiy ijtimoiy fan tushunchalari bo'yicha kontseptual tahlilning yuksalishi G.E. Mur, B. Rassel, G. Frege va L.Vitgenshteynning mavjud munozaralaridan alohida emas. Shunday bo'lsa-da, bu faylasuflar, albatta, kontseptual tahlil ta'minlash uchun birinchi emas edi, na ular uni amalga oshirish uchun faqat ular edi, lekin ular ochiq zamonaviy risola foydalanish mumkin, bunday tahlil ta'minlash uchun qaratilgan. Boshqaruv va mahalliy institutlar bo'yicha kontseptual tahlilning Markaziy roli mavzuning analitik maqsadlarini keltirib chiqardi. Ushbu hujjatda bizning maqsadimiz boshqaruv va mahalliy institutlarning kontseptual xususiyatlarini, ularning mahalliy boshqaruv bo'yicha kontseptual mulohazalarini aniqlashdan iborat.

Mahalliy hokimiyatlarning turlari: Munitsipalitetlar; Mintaqaviy munitsipalitetlari; Qishloq jamoalari; Mahalliy Xizmat ko'rsatish okruglari; Mahalliy hokimiyatlarning turlari.

Munitsipalitetlar. Shaharlar, shaharchalar va qishloqlar munitsipalitetlar deb nomlanadi va aholi tomonidan saylanadigan kengash tomonidan namoyish etiladi. Kengash aholisi manfaatlarini va ehtiyojlarini qondirish xizmatlarini yetkazib ta'minlash uchun joy emas, biznes, va tashkilotlar, bir qiymati bu guruhlar tayyor va

moliyalashtirish imkoniyatiga ega. Kengash, mahalliy imkoniyatlarni yaratish yoki jamoatchilik muammolariga echim topish maqsadida aholi o'z fikrlari va tashvishlarini bildiradigan vositadir. Hech bo'lmaganda, munitsipalitet aholiga ma'muriyat, erdan foydalanishni rejalashtirish, favqulodda choralar, politsiya, yo'l va axlat yig'ish xizmatlarini ko'rsatish uchun javobgardir.

Mintaqaviy munitsipalitetlar. 2013 yil may oyida Kanadaning Nyu-Bransvik mintaqaviy munitsipaliteti jamoalari uchun yangi qayta qurish varianti sifatida joriy etildi. Mintaqa munitsipaliteti bo'lish uchun 15000 dan ortiq aholi va kamida bitta munitsipalitetni o'z ichiga olgan jamoat guruhi talab qilinadi. Munitsipalitet singari, viloyat hokimligi ham aholi tomonidan saylanadigan kengash tomonidan boshqariladi. Munitsipalitetdan farqli o'laroq, viloyat hokimligi faqat jamoat ma'muriyati, rejalashtirish va favqulodda choralar xizmatlarini o'z zimmasiga olishi kerak, o'zi xohlagancha ko'proq xizmatlarni olish imkoniyati mavjud. Provinsiya hukumati mas'uldir; biroq, ilgari viloyat hokimligi tarkibiga kiradigan sobiq munitsipalitet tomonidan taqdim etilgan barcha xizmatlarni taqdim etish. Ilgari mahalliy xizmat ko'rsatish tumani bo'lgan viloyat munitsipalitetining hudud(lar) ida politsiyani himoya qilish va yo'l xizmatlari uchun javobgarlik, agar viloyat hokimligi xizmatni o'z zimmasiga olishni tanlamasa, Nyu-Brunsvik provintsiyasi tomonidan yetkazib berishda davom etadi.

Mahalliy jamoalar. Qishloq hamjamiyati-bu mahalliy xizmatlarni etkazib berishni jamiyatning ehtiyojlari, istaklari va to'lash qobiliyatini aks ettiradigan tarzda nazorat qilish uchun mahalliy saylangan kengashga ega bo'lgan birlashtirilgan jamoa. Ushbu mahalliy hukumat taklifi mahalliy xizmat ko'rsatuvchi tuman, mahalliy xizmat ko'rsatuvchi tumanlar guruhi yoki mahalliy xizmat ko'rsatuvchi okrug (lar) va shahar yoki qishloq guruhlari uchun 3000 aholi yoki 200 million dollarlik soliq bazasining maqsadli texnik-iqtisodiy talablari mavjud bo'lganda ochiqdir. Mahalliy jamoalar faqat ma'muriy xizmatlar, jamoatchilikni rejalashtirish va favqulodda vaziyatlar bo'yicha xizmatlarni ko'rsatishga masuldirlar. Mintaqaviy boshqa xizmatlarni (masalan, qattiq chiqindilarni yig'ish, dam olish xizmatlari va

boshqalarni) yetkazib berishni ta'minlaydi.) qadar mahalla jamoalari ularni qabul qilishni tanlaydi. Bu jamoalarga moslashuvchanlik bilan yangi boshqaruv tuzilmasiga o'tishga imkon beradi. Biroq, sobiq qishloq yoki shaharni o'z ichiga olgan qishloq jamoasi ilgari sobiq munitsipalitet tomonidan taqdim etilgan barcha xizmatlarni ko'rsatishga mas'uldir.

Boshqaruv ijtimoiy fanlardagi tushunchalardan biridir. Sotsiologiya, iqtisodiyot, tarix va siyosatshunoslikdagi eng keng eklektik ahamiyati tufayli bu ko'pincha qiyin. Zamonaviy paytlarda, gumanitar tashkil etilmoqda orqali buyuk o'zgarishlar va yo'llar borayotgan xabardorlik bor ko'rinadi. Ushbu o'zgarishlar "hukumat"dan "boshqaruv"ga o'tish deb ataldi, bu erda hukumat davlatga yo'naltirilgan, ierarxik, buyruq turiga murojaat qildi, uning qog'ozida boshqaruvning analitik an'alarini mahalliy darajada ta'minlashga qaratilgan markaziy mavzu bor edi. qoldiq institutlar vakolati doirasida. Oldingi harakatlar shunchaki aniqlangan edi. Biroq, shubhasiz, eng taniqli tahlillar tushunchalar yoki takliflar bo'lishi kerak. Kontseptual tahlil, birinchi navbatda, bilim olish yoki kontseptsiya ishtirok etadigan falsafiy masalani yaxshiroq tushunish uchun tushunchalarni ularning tarkibiy qismlariga ajratish yoki tahlil qilish bilan bog'liq. Kontseptual tahlil usuli bunday muammoga muammo haqidagi asosiy tushunchalarni parchalash va ularning o'zaro ta'sirini ko'rish orqali yondashishga intiladi. Shunday qilib, ushbu tushuncha mahalliy institutning boshqaruv doktrinasiga mos keladimi yoki yo'qmi degan uzoq yillik munozaralar doirasida diskursiv bo'lib qoladi. Oddiy qilib aytganda, "hukumat boshqaruvdagi aktorlardan biri". Amerika Merosi Lug'ati boshqaruvni "boshqaruv akti, jarayoni yoki kuchi" deb ta'riflasi; Oksford inglizcha lug'ati "subyektlarning harakatlari ustidan nazorat yoki vakolatni amalga oshirish, boshqarish harakati yoki uslubi; qoidalar tizimidir"³ deb sharhlaydir.

Boshqaruv-bu turli xil natijalarga ega bo'lgan ko'p o'lchovli tushuncha. Bu tez o'zgaruvchan va o'zaro bog'liq global makonga bog'liq. Hech bir davlat bu globallashuv davrida buzilgan, qimmat, samarasiz, eskirgan va sekin bo'lgan yomon boshqaruv tizimiga

³ <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=governance>

moslasha olmaydi. Aksincha, har bir millatning izlanishlari standart ishlash uchun yaxshi boshqaruv elementlarini engillashtirishdir. Boshqaruv tobora keng qo'llanilsa-da, bu yangi atama emas. U birinchi marta XIV asrda ishlatilgan. O'sha paytda u ikki ma'noda ishlatilgan. Birinchi holda, bu harakat va boshqaruv usulini anglatardi; va ikkinchi ma'noda, u harakat va boshqaruv uslubini o'z ichiga olgan.

BMTashkilotining Taraqqiyot dasturlari boshqaruvni "fuqarolar va guruhlar o'z manfaatlarini ifoda etadigan, qonuniy huquqlaridan foydalanadigan va vositachilik qiladigan jarayon, murakkab mexanizmlar va institutlarni o'z ichiga olgan mamlakat ishlarini boshqarishda vakolatlarni amalga oshirishning yig'indisi sifatida ko'rib chiqdilar. Ularning farqi: U siyosiy, huquqiy, iqtisodiy, ijtimoiy va sud ma'muriy hokimiyatini qamrab oladi. Amaliy ma'noda, bu hukumat, norasmiy sektor va jamiyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik. Boshqaruvning ushbu yaxlit nuqtai nazaridan kelishmovchiliklar mavjud bo'lsa-da, boshqaruv loyihasining asosiy ishtirokchilari yoki agentliklari to'g'risida umumiy kelishuv mavjud.

Mahalliy muassasalar juda xilma-xildir, ammo ularning a'zoligiga (diniy, etnik, kastalar, jins, xizmatlar ko'rsatish kabi) yoki maqsadlariga (oddiy yoki ko'p) qarab tasniflanishi mumkin. Mahalliy muassasalarda mavjud bo'lgan ishlarni sinchkovlik bilan ko'rib chiqish uning 3 ta eng muhim xususiyatlarini, masalan, mahalliy tabiat yoki mikrokonstitutsiyani aniqlash; ularning a'zoligi uchun javobgarlikni belgilash; rivojlanish faoliyatiga jalb qilish.

Mahalliy boshqaruv tushunchasi insoniyat tarixida chuqur ildiz otgan. So'nggi paytlarda bu akademik va hozirgi adabiyotlarda keng nutq so'zladi. Biroq, kontseptsiya ajralmas va hali ijtimoiy ishlar tomonidan to'liq kiritilmagan. Mahalliy boshqaruv jamiyatni rivojlantirish uchun uzoq yillik an'analarga ega. Texnik e'tibor ko'proq institutsional muhitga qaratilgan bo'lib, u hamkorlikni osonlashtiradi yoki kechiktiradi, alohida tarmoqlar va guruh normalari o'rtasidagi ziddiyat va raqobat mahalliy hududlarda jamoatchilik manfaatlarini keltirib chiqaradi.

Mahalliy boshqaruv global tashvish, u universal hodisa hisoblanadi. Keng ma'noda, bu mahalliy darajada jamoaviy harakatlarni shakllantirish va bajarish sifatida tavsiflanadi. U rasmiy mahalliy muassasalar va hukumat ierarxiyalarining ikki tomonlama direktiv rollarini, shuningdek norasmiy guruhlar, tarmoqlar, jamoat tashkilotlari va mahalla birlashmalarining rollarini o'z ichiga oladi. Ushbu hamkorlik va integratsiya jamoaviy harakatlarni amalga oshirishga va fuqaro-fuqaro va fuqaro-davlat o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, jamoaviy siyosat va qarorlarni qabul qilish va mahalliy davlat xizmatlarini ko'rsatish uchun aniq asoslarni belgilashga qaratilgan.

Uchta manfaatdor tomonlar tinch yashashni ta'minlash uchun muhimdir: birinchidan, davlat qulay huquqiy va siyosiy muhitlarni yaratadi; ikkinchidan, xususiy sektor ish bilan ta'minlaydi va hukumat uchun daromad keltiradi; uchinchi, fuqarolik jamiyati ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy o'zaro aloqalarni ta'minlaydi. Iqtisodiy globallashtirish tendentsiyalari natija, davlat uchun bir dual vazifa bor: bir, u transmilliy bozor imkoniyatlari iqtisodiy yutuqlarni yig'ib vositasi topish va ikki, davlat mamlakat ichkarisida ijtimoiy-iqtisodiy muhitni himoya kerak.

Mahalliy boshqaruv, boshqa har qanday siyosiy va ma'muriy tushunchalar singari, bitmas-tuganmas bo'lib qolmoqda. Biroq, ushbu tadqiqot doirasida mahalliy institutlar ushbu tadqiqot uchun nimani anglatishini va boshqaruvning o'zi o'rtasida hushyor integratsiya amalga oshiriladi. Shuning uchun mahalliy boshqaruvni qonun va tartibni saqlash, adolatni boshqarish, tinchlik o'rnatish va tinchlikni saqlash, xavfsizlikni ta'minlash va nizolarni hal qilishda rasmiy va norasmiy mahalliy guruhlarining qimmatli faoliyati va axloqiy rollari deb tushunish mumkin. mahalliy darajada.

9.2 Mahalliy hokimiyat organlari tuzilmasi va vakolatlari tasnifi. Mahalliy hokimiyatning tuzilishi qanday? Mahalliy hokimiyat tuzilishi Markaziy hukumat tomonidan quyi idoralarga vakolat va majburiyatlarni topshirish tizimi yoki namunasini anglatadi. Mahalliy boshqaruv tuzilmasining ikki shakli mavjud: yagona daraja va ko'p daraja.

Hukumatning submilliy sohaları markazsizlashtirish natijasi = ba'zi qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi, moliyaviy va ma'muriy vakolatlarni markaziy hukumatdan mamlakat hududida taqsimlangan submilliy boshqaruv birliklariga o'tkazish jarayoni.

Mahalliy hokimiyatning xalqaro miqyosda kelishilgan yagona ta'rifi yo'q, 1996 yilda Istanbulda Habitat II konferensiyasida dunyo mamlakatlari tomonidan qabul qilingan mahalliy o'zini o'zi boshqarishning Ovrupa Xartiyasi markazsizlashtirish va mahalliy demokratiya bo'yicha birinchi global hisobot (Jahon banki va UCLG) mahalliy hokimiyat organlari bo'yicha ta'rifga ega BMTning Milliy hisob tizimi mahalliy boshqaruv bo'yicha ta'rifga ega birliklari.

Milliy huquqiy asoslar mahalliy hokimiyatning mavjudligini ta'minlaydi/tartibga soladi. Qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi organlardan tashkil topgan mahalliy davlat hokimiyati organlarining rasmiy institutsional tashkiloti hisoblanadi. O'zini o'zi boshqarish printsipli va qonun doirasida ba'zi mahalliy masalalar bo'yicha siyosiy, ma'muriy va fiskal hokimiyat.

Xizmat qilishga mandat berilgan odamlariga yaqin.

Mahalliy boshqaruv bir yoki o'ndan ortiq bo'g'inlarda tashkil etilishi mumkin.

Mahalliy davlat hokimiyati pog'onalari - mamlakatning hududiy bo'linishining siyosiy-ma'muriy darajalari (munitsipalitetlar, tumanlar, viloyatlar va boshqalar) mahalliy siyosatning ayrim sohalarida majburiy qarorlar qabul qilish uchun qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va moliyaviy hokimiyatga ega.

Mahalliy boshqaruvni bosqichlar bo'yicha tashkil etish mamlakatning ierarxik hududiy (geografik) bo'linishini o'z ichiga oladi - masalan, mintaqa bir nechta munitsipalitetlarni o'z ichiga olishi mumkin va har bir munitsipalitet bir nechta munitsipalitetlarni o'z ichiga olishi mumkin. Biroq, bu iyerarxik hududiy bo'linish mahalliy hokimiyatning turli darajalari o'rtasidagi vakolatlar iyerarxiyasini anglatmaydi.

Fransiya misolida mamlakatning ma'muriy hududiy bo'linishi: Mahalliy hukumat - 13 ta mintaq - 96 departament - 36529 ta kommuna

Mahalliy boshqaruv darajasi (darajasi) mahalliy boshqaruvning bir yoki bir nechta turiga ega bo'lishi mumkin.

Mahalliy hokimiyat organlarining turlari, resurslari, boshqaruv organlarining boshqaruv organlarining harakatlari bo'yicha kichik farqlarni aks ettiradi:

Asimmetrik institutsional sozlash

Mamlakat ichidagi mahalliy hokimiyat darajalari sonining o'zgarishini anglatadi, mahalliy hokimiyat darajalari soni farq qilishi mumkin:

Qishloq va shaharlarga nisbatan;
Metropolislarning aholi zich joylashgan joylari past zichlikdagi hududlarga nisbatan;

Bir mamlakatning turli hududlari yoki viloyatlari. 22% mahalliy hukumat bilan mamlakatlar mamlakat bo'ylab bo'g'inlar bilan tog'ri kelmaydigan qator bor.

Mahalliy hokimiyat organlari. Mahalliy boshqaruvning har bir bo'g'ini va turi bir yoki bir nechta mahalliy hokimiyat bo'linmalariga ega. Mahalliy hokimiyat organlari tarkibiga quyidagilar kiradi:

(1) umumiy saylov huquqi bilan saylanadigan maslahat organi (kengash/yig'ilish), u davlat ishlarining bir qator mahalliy jihatlari bo'yicha qarorlar qabul qilish, shu jumladan qonun osti hujjatlarini chiqarish qobiliyatiga ega;

(2) saylangan, tayinlangan yoki tayinlangan ijroiya organi, masalan, maslahat organi tomonidan qabul qilingan qarorlarni tayyorlaydigan va ijro etuvchi ijroiya qo'mitasi yoki shahar hokimi. Ushbu ikki organning a'zolari mahalliy hokimiyat organlari deb ataladi. Mahalliy davlat hokimiyati organlarining alohida toifasi bu davlat boshqaruvi xodimlaridir. Davlat boshqaruvi xodimlari - bu mahalliy qarorlarni amalga oshirish va mahalliy darajada davlat xizmatlarini ko'rsatishni qo'llab-quvvatlovchi davlat xizmatchilari.

Mahalliy ma'muriyat va mahalliy boshqaruv o'rtasidagi farq. Mahalliy boshqaruv mahalliy ma'muriyatga qaraganda kengroq tushunchadir. Hukumat, umuman olganda, jamiyatni boshqarish uchun mas'ul bo'lgan davlat organlarining rasmiy tashkil etilishini anglatadi.

Taqqoslash uchun, mahalliy boshqaruv “davlat va xususiy sektordagi turli va turli ishtirokchilar, mahalliy, milliy va xalqaro darajadagi fuqarolik jamiyati turli rollarni o‘ynaydigan, ba’zan o‘zaro qarama-qarshilik va munosabatlarga ega bo‘lgan ko‘plab o‘zaro aloqalar va munosabatlar, mahalliy hamjamiyatning manfaatlari va ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan bir-birini mustahkamlovchi va bir-birini to‘ldiruvchi, ba’zan nizolashuvchi holatini anglatadi.

Mahalliy hokimiyat a’zolarini tanlash. Maslahat va ijroiya organlarining a’zolari uchta usul asosida saylanishi mumkin:

1. To‘g‘ridan-to‘g‘ri saylovlar. 2. Bilvosita saylovlar. 3. Tayinlashlar / nomzodlar.

Mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlarining tarkibi. Ijro etuvchi organning boshlig‘i bevosita saylanishi mumkin bo‘lgan ijroiya organi tarkibidagi yagona lavozimdir. Biroq, ijroiya organi rahbari to‘g‘ridan-to‘g‘ri saylanadigan mamlakatlar ulushi unchalik katta emas: bir pog‘onali mahalliy boshqaruvda: 41% + qo‘shimcha 9%, bunda rahbar mamlakatning ayrim qismlarida to‘g‘ridan-to‘g‘ri saylanadi, boshqalarida esa emas. Ikki pog‘onali mahalliy hokimiyatda: eng quyi bo‘g‘in uchun 35% va yuqori bo‘g‘in uchun 31%.

Faoliyat: Mintaqadagi mahalliy hokimiyatlarning milliy tashkilotini aniqlash.

Ishtirokchilar guruhlariga bo‘linadi (mamlakatlar bo‘yicha):
Birgalikda ishlang va milliy qonunchilikka asoslanib, guruhingizdagi mahalliy hukumat tashkilotini aniqlang:

Hukumatning darajalari va turlari; mahalliy hokimiyat a’zolari qanday tanlanadi.

Oldingi taqdimotda ko‘rsatilgan modellarga o‘xshash ushbu tashkilotning grafik taqdimotini tayyorlang.

Guruh uchun boshlovchini tanlang.

Guruhga hisobot bering: Foydalanilgan qonunlarni va bu qonunlarni o‘zgartirish rejalashtirilganligini ko‘rsating.

Mamlakatingizdagi mahalliy davlat hokimiyati organlarining grafigini taqdim eting.

Ma'muriy islohotlar: mahalliy boshqaruv tizimini tashkil etishning zamonaviy modeli.

Ma'muriy islohot - bu davlat sektori tashkiloti yoki tizimida uning tuzilishi, faoliyatini yoki ishchi kuchi sifatini yaxshilash maqsadida amalga oshirilayotgan ongli, puxta o'ylangan o'zgartirish. Caidenga ko'ra, "Islohot inson tabiiy ravishda o'zgarishlar bo'lishini kutmasligi kerak, balki sun'iy vositalar yordamida dunyo tartibini yaxshilashga intilishi kerakligi haqidagi oddiy g'oyaga asoslanadi".

Qaysi ta'rifga taalluqli bo'lishidan qat'i nazar, uning har bir tarkibiy qismi davlat sektorida alohida ma'no kasb etadi, bunda takomillashtirishga mo'ljallangan o'lchovlar nodavlat sektorlarga qaraganda murakkabroqdir. Barcha tashkilotlar o'z maqsadlariga erishishda (samaradorlik) va samaradorligini oshirishda (samaradorlikni) yaxshilashga intilishlari bilan birga, davlat sektori tashkilotlari ma'muriy hayotning siyosiy jihatlari bilan ham shug'ullanishlari kerak. Iqtisodiy jihatlardan tashqari, davlat boshqaruvi islohotlari homiylik, qarindosh-urug'chilik va korruptsiyaga barham berish, vakillikni oshirish, fuqarolar va guruhlar ishtirokini rag'batlantirish, mas'uliyat va oshkoralikni oshirish kabi jamiyat hayotini yaxshilashga doir maqsadlarga ham yo'naltirilishi mumkin.

Har bir ma'muriy islohotning siyosiy jihati bor, chunki takomillashtirish tushunchasi qadriyatlarni tanlashni nazarda tutadi. Natijada, har qanday keyingi o'zgarishlar kuzatuvchi yoki ishtirokchining mafkurasiga qarab islohot yoki muvaffaqiyatsizlik sifatida qaraladi. Masalan, davlat korxonalarini xususiylashtirish, davlat xizmatlaridan foydalanish uchun to'lovlarni joriy etish, aholi bandligini ta'minlash yoki ma'lumotlardan foydalanish dasturlari ba'zilar tomonidan islohot sifatida ko'riladi, boshqalar tomonidan esa ularning aksi sifatida e'tirof etiladi. Tan olish kerakki, byurokratik tartib-qoidalarni soddalashtirishga qaratilgan texnik islohot juda kam siyosiy yuk olib keladi, ammo shunga qaramay, u g'oliblar va yutqazuvchilarni keltirib chiqarishi mumkin. XIX-asrda yozuv mashinkalarining paydo bo'lishi ushbu yangi texnologiya bilan tezda tanishgan ayollar uchun mehnat bozorida keng imkoniyatlar yaratdi; dunyodagi eng qadimiy

kasblardan biri - yozuvchilik - asosiy malakasi nozik qo'l yozuviga ega bo'lganlar hisobiga o'zgardi. Oxir oqibat, aksariyat islohotlar qarshilik yoki inertsiyaga qarshi bo'lib, ularning tarafdorlarini ma'lum darajada ma'lum bir tomonni qo'llab-quvvatlash bilan shug'ullanishga majbur qiladi.

Frantsiya hukumati 1872 yilda *École Libre des Sciences Politiques*ni tashkil qildi. 1883 yilda prezident Garfieldning ishga olinmagan kishi tomonidan o'ldirilishiga javoban Amerika hukumati AQSh Davlat xizmati komissiyasini tuzdi va davlat xizmatiga kirish imtihonlari tizimini joriy qildi. So'nggi 30 yil ichida davlat moliya inqirozidan qo'rqish davlat xizmatlarini qisqartirishga yoki ularni arzonroq va raqobatbardosh qilishga qaratilgan islohotlarni keltirib chiqardi. 31-yil 2021-dekabrda *Ecole Nationale d'administration* yopilib, 1 yil 2022 yanvarda tashkil etilgan *Milliy Davlat xizmati instituti* (*L'Institut national du service public* - INSP) bilan almashtirildi (*insp.gouv.fr*). Mazkur tashkilot katta menejerlar va davlat rahbarlarini yollash, dastlabki va uzluksiz o'qitish bo'yicha yangi frantsuz davlat operatori hisoblanadi.

Ma'muriy islohot, tadqiqot bo'limi yoki mahsulot yoki xizmatlarni yetkazib berish uchun mas'ul bo'lgan bir yoki bir nechta liniya bo'linmalari tomonidan qo'zg'atilishi mumkin. Biroq, islohotlar uchun bosim ko'pincha ma'muriyatdan tashqarida paydo bo'ladi va undan kelib chiqishi mumkin: yangi hukumat yoki vazir, siyosiy partiya, parlament qo'mitasi, tergov komissiyasi, lobbi, foydalanuvchilar uyushmasi, ommaviy axborot vositalari – qisqasi, barcha siyosiy manfaatdor tomonlar. So'nggi bir necha o'n yilliklar davomida sahnada ikkita yangi turdagi islohot agentlari paydo bo'ldi. Ichki sifatida menejment va siyosat bo'yicha konsalting firmalari hamma joyda mavjud bo'lib, BMT, OECD, Jahon banki va Ovrupo Hamjamiyati kabi xalqaro tashkilotlar, shuningdek Transparency International kabi nodavlat notijorat tashkilotlarining islohotlarning kuchli aktorlariga aylandi.

Ma'muriy islohot muntazam operatsiyalar davomida hosil bo'lgan narsadan tashqariga chiqadigan bilimlarni uzatishni boshlaydi. Bunday

bilimlar ichki tadqiqotlardan kelib chiqishi mumkin (vaqti-vaqti bilan yoki tizimli bo'lsin), lekin ko'pincha ular tashqi tomondan kelib chiqadi. Eng keng tarqalgan hodisa bu taqlid – ya'ni boshqa joylarda muvaffaqiyatli amalga oshirilgan g'oya yoki amaliyotni qabul qilish. Bunday holda, avvalgi muvaffaqiyat amaliyotni qabul qilgan ma'muriyatni ishontiradi, chunki u o'z-o'zidan chuqur tahlil qilishdan voz kechishi mumkin.

Ma'muriy islohot-bu amaliy qo'llanmalar ishlab chiqarish uchun turli xil bilim organlariga murojaat qiladigan mutaxassislarining ishi. Ushbu bilimlarning amaliyotchilari ham davlat xizmatida, ham konsalting firmalarida odatda nazariy bilimlarga asoslangan analitik modellar yoki usullardan foydalanadilar. Biroq, ular bu bilimlarni nazariy sifatida taqdim etmaydilar va o'zlarini aniq nazariyalarning tashuvchisi sifatida reklama qilmaydilar. Ularning bilimlari haqiqatan ham ovoz boshqaruvi retseptlari do'koniga tegishli va so'nggi yuz yil ichida ishlab chiqilgan ma'muriy modalar ro'yxati kabi o'qiydi: ilmiy boshqaruv, rejalashtirish, dasturlash va byudjet tizimlari (PPBS), maqsadlar bo'yicha boshqarish (MBO), nol bazali byudjetlashtirish (ZBB), ishlash uchun to'lov, boshqarish uchun natijalar, benchmarking, reinjiniring, qayta ixtiro, fuqarolarga yo'naltirilgan boshqaruv, gorizontaal boshqaruv va boshqalar.

Barcha usullar va retseptlar ortida menejment fani bor. Ma'muriy fan har doim, bir tomondan, qat'iy kuzatish va tahlilni, boshqa tomondan, targ'ib qilinadigan yoki maksimal darajaga ko'tariladigan qadriyatlarni birlashtirgan normativ fan bo'lib kelgan. Qadimgi Xitoyda davlat xizmatiga kirish imtihonlariga nomzodlarni tayyorlash uchun ishlab chiqilgan birinchi ensiklopediyalar, XVIII-asrdagi German davlatlaridagi kameralizm va XX-asrning ko'p qismida Shimoliy Amerikada ustunlik qilgan birlashgan muhandislik / MBA darajasidagi yo'l.

Turli ma'muriy islohotlarning nazariy asosini huquq, iqtisod, siyosatshunoslik, sotsiologiya va psixologiya fanlarida topish mumkin. Menejmentni ushbu ro'yxatga qo'shish mumkin edi, bundan tashqari, u davlat boshqaruvi singari, bitta obyektga

yo‘naltirilgan fanlar to‘plamiga qaraganda kamroq intizomdir. Qonun byurokratik davlat qoidalarining asoslarini taqdim etdi va islohotlarni (ombudsman idorasini tashkil etish kabi) yoki ma'muriy protsedura qoidalarini ilhomlantirishda davom etmoqda. Siyosatshunoslik bilimlari, ayniqsa, guruhlar va shaxslarning ma'muriyatlarda ishtirok etishi, hisobdorligi, siyosatchilar va davlat xizmatchilari o'rtasidagi munosabatlarga bog'liq.

Huquqshunoslar bilan bir qatorda siyosatshunoslar vakillik byurokratiyasini, axloq qoidalarini yoki ma'lumotlarga kirishni yaxshilashni taklif qilishdi. Iqtisodiyot bir muncha vaqtdan beri xususiylashtirish, tartibga solish, davlat xizmati uchun to'lovlar, yuqori lavozimli davlat xizmatchilari uchun ish haqi va davlat xizmatlarini outsorsingda raqobatni joriy etishga qaratilgan islohotlarni amalga oshirdi. Sotsiologiya va ish psixologiyasi MBO, tashkiliy rivojlanish nazariyalari, ishchi kuchini rag'batlantirish va ish faoliyatini baholash va turli xil mijozlarning munosabat/fikr so'rovlarini ilhomlantirdi. Yuqoridagi barcha fanlar korruptsiya muammosiga yechim taklif qildi.

So'nggi uch o'n yillikda munozarada iqtisodchilarning mezonlari va echimlari ustunlik qildi, ammo so'nggi yillarda siyosiy yondashuvlar foydasiga, xususan yordamchi hukumat, yangi Vebercha davlat va yo'lga qaramlik tushunchalari orqali kuchli burilish yuz berdi.

Ma'muriy islohotlarning ta'sirini qanday ta'riflash mumkin? Bunday o'zgarish kamdan-kam hollarda u va'da qilgan barcha amalga oshiradi ta'siri kuzatuvlar bir davlat bor. Boshqa tomondan, uzoq muddatli tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ma'muriy islohotlar sezilarli kumulyativ ta'sir ko'rsatadi. Qo'shma Shtatlarda March va Olsen hatto muvaffaqiyatsiz prezident islohoti takliflari ham munosabatlarga o'zgarishlarga olib keladigan ta'limga ta'sir ko'rsatdi degan xulosaga kelishdi. Frantsiyada Bezes qirq yil davomida yig'ilish effektini (effet de sedimentation) qayd etdi, bunda "har bir islohot ketma-ketligi keyingi ketma-ketliklarga sabab ta'sirini keltirib chiqaradi va oxir-oqibat chegara effektlarini yaratadi". Rejalashtirish, dasturlash va byudjetlashtirish tizimlarining (PPBS) joriy etilishi davlat boshqaruvini o'rganadigan va amalda qo'llaydiganlarning fikrini o'zgartirdi. Agar PPBS hech qachon

barcha maqsadlariga erisha olmagan bo'lsa ham, u tahlillarni tuzishda va kuzatuvchilarni davlat dasturlarining xarajatlari, natijalari va ta'sirini izlashga undashda davom etmoqda.

Boshqa manbalar qatorida, xalqaro tashkilotlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar va nashrlar butun dunyo bo'ylab ma'muriy islohotlarni ko'rib chiqishda sezilarli yaqinlashuv mavjudligiga ishonishga olib kelishi mumkin. Xuddi shu nomlar yoki nomlar bilan olib borilayotgan islohotlar aslida turli xil amaliyotlarni va bunday islohotlarning tarkibiy qismlarini tanlash va tanlashni yashiradi. Uchinchi dunyoda Yangi Davlat Boshqaruvi (NPM) tomonidan ilhomlantirilgan islohotlarga ozgina ijobiy natijalar berilishi mumkin. Sababi kelib chiqishi madaniy deb hisoblanadi, chunki NPM Anglo-Protestant mamlakatlarining mahsulidir va bu xalqlar uchun umumiy bo'lgan madaniyatga asoslanadi. Global so'rovnomada ishlagan Xofstede mamlakatlarni mehnatga bo'lgan beshta asosiy ijtimoiy munosabat bo'yicha birlashtirdi-ya'ni avtoritarizm va tenglik ("kuch masofasi"), noaniqlik va noaniqlikka bag'rikenglik, individualizm va kollektivizm, erkaklik va ayollik va qisqa yoki uzoq muddatli yo'nalish. Shunday qilib, antropologlar ma'muriy islohotlarni o'rganish bilan ham bog'liqdirlar.

Gorizontal va vertikal boshqaruv shakllari. Boshqa guruh – siyosatchilarning munosabati katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Frantsiya va AQSh rahbarlari eksperimental usuldan qochishadi, keng ko'lamli islohotlarni odatda qisqa vaqt ichida amalga oshirishni afzal ko'rishadi. Natija paradoksal: katta ta'sir ko'rsatishga intilib, bu ma'muriyatlar ko'pincha davlat xizmatchilarini charchagan va tushkunlikka soladigan ozgina sinovdan o'tgan islohotlarni amalga oshiradilar.

Gorizontal va vertikal boshqaruv shakllari.

	<i>Vertikal boshqaruv</i>	<i>Gorizontal boshqaruv</i>
<i>Aktorlarning mavqei</i>	<i>boysunish</i>	<i>muvofiglashuv</i>
<i>Influential on behaviour</i>	<i>boshqaruv</i>	<i>muzokara</i>

<i>Kommunikatsiya</i>	<i>assimetriya</i>	<i>simmetriya</i>
<i>avtonom</i>	<i>cheklangan</i>	<i>ample</i>

Gorizonttal boshqaruv nima? Gorizonttal boshqaruv-bu siyosatni ishlab chiqish, xizmat ko'rsatish masalalari va boshqaruv amaliyotiga bir qator yondashuvlarni qamrab oladigan soyabon atamasi.

Gorizonttal boshqaruv-bu siyosatni ishlab chiqish, xizmat ko'rsatish masalalari va boshqaruv amaliyotiga bir qator yondashuvlarni qamrab oladigan soyabon atamasi. Gorizonttal tashabbus hukumat darajalarida, bitta bo'lim yoki agentlik bo'linmalari chegaralari bo'ylab yoki bir nechta bo'limlar yoki idoralar o'rtasida yoki davlat, xususiy va ixtiyoriy sektorlarda amalga oshirilishi mumkin. U iyerarxik yetakchilikni hamkorlik, muvofiqlashtirish, qarorlar va natijalar uchun umumiy javobgarlik va konsensus orqali ishlashga tayyorlik bilan almashtiradi.

Boshqaruvning davlatga yo'naltirilgan modellari siyosiy va ma'muriy institutlarning roli va ushbu institutlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga qaratilgan. Garchi ushbu boshqaruv istiqbollari odatda siyosiy hokimiyat manbalari va haqiqatan ham davlatning kuchi o'zgarib borayotganini ta'kidlasa-da, davlatlar hali ham katta kuch va resurslarni nazorat qilmoqdalar. Boshqa tomondan, interaktiv boshqaruvda agentlik to'g'ridan-to'g'ri muassasalar yoki institutsional darajalar bilan bog'liq emas, balki darajalar o'rtasida o'zaro bog'liq. Ishtirok etish ulushlar, qiziqishlar, bilimlar, resurslar va tarmoq imkoniyatlari bilan belgilanadi.

Boshqaruvning barcha modellari o'zaro ta'sirning biron bir shaklini nazarda tutgan bo'lsa-da, interaktiv boshqaruvning savdo belgisi uning kontekstualizatsiyasi va ushbu o'zaro ta'sirlarning norasmiyligi hisoblanadi. Interfaol boshqaruv institutsional va o'lchovli kontekstda tushunilishi kerak va aktyorlarning ko'pligini o'z ichiga olgan boshqarish va muvofiqlashtirish jarayonini bildiradi. Ushbu jarayon bir xil institutsional darajadagi aktyorlar o'rtasida yoki turli institutsional darajalarda ishlaydigan aktyorlar o'rtasida aloqalarni o'z ichiga oladi. Interfaol boshqaruvning yanada murakkab holatlarida vertikal va gorizonttal o'lchamlar mavjud bo'lib, boshqaruv jarayoni va natijalarini

birgalikda shakllantiradi. Boshqaruvning interaktiv xususiyatini hisobga olgan holda, institutlar siyosiy hokimiyatning tashuvchisi sifatida kamroq ahamiyat kasb etadi va aksincha o'zaro ta'sir o'tkazish uchun maydon sifatida muhimroqdir. Shunday qilib, tashkilotlararo munosabatlar, gorizontal boshqaruvdagi siyosatchilar va byurokratlar o'rtasidagi munosabatlar birinchi navbatda buyruq va nazorat bilan emas, balki umumiy e'tiqod, o'zaro bog'liqlik va hamkorlik bilan tavsiflanadi.

Gorizontal boshqaruv muammosi nimani anglatadi? Xizmatlarni taqdim etuvchi hamkorlar qo'lida siyosatga qandaydir ta'sir ko'rsatadi. Hukumat ichidagi va tashqarisidagi ishtirokchilar siyosatni ishlab chiqishga hissa qo'shishlari mumkin.

Yangi boshqaruv nuqtai nazaridan yondashuv fuqarolik jamiyati sub'ektlariga siyosat ishlab chiqishda ham, siyosatni amalga oshirish jarayonlarida ham muhim o'rin tutadi. Boshqaruv masalasini sanoati rivojlangan mamlakatlarda davlat imtiyozlarining yo'q qilinishi fonida tushunish kerak. Boshqaruv istiqboli jamoat tashkilotlariga e'tiborni aktyorlar tarmoqlariga bo'lgan qiziqishni oshirishga qaratishni aks ettiradi. Boshqaruvning ikkita istiqbolini kontseptualizatsiya qilish-biri davlatga, ikkinchisi fuqarolik jamiyatiga qaratilgan - va boshqaruv jarayonlarini empirik tahlil qilish uchun ba'zi xulosalar chiqarishga urinishlar. davlat va fuqarolik jamiyati bir-biri bilan bog'liq bo'lgan usullarning ko'pligini ta'kidlashga imkon beradigan "boshqaruv rejimi" tushunchasi ishlab chiqilgan. Bunda boshqaruvga nisbatan ushbu "vertical" yondashuvni fuqarolik jamiyatiga yo'naltirilgan "gorizontal" yondashuv bilan taqqoslash, fuqarolik jamiyatining o'zini o'zi tashkil etish va tarmoqlarda hamkorlik qilish qobiliyati diqqat markazidadir.

Gorizontal tashkilot nima? Gorizontal tashkiliy tuzilma-bu bir nechta ierarxik darajalardan iborat. Bular "tekis" tuzilmalar deb ham ataladi. Bunday tuzilmalar ko'pincha o'zaro faoliyat funktsional jamoalardan foydalanishga tayanadi.

Vertikal va gorizontal yetakchilik o'rtasidagi farq nima? Vertikal yetakchilik - bu an'anaviy yuqoridan pastga yondashuv bo'lib, unda rahbar bo'ysunuvchilar ustidan vakolat beradi. Boshqa tomondan,

gorizontal yetakchilik-bu rahbarlar o'z jamoasi a'zolari bilan yonma-yon ishlaydigan yanada hamkorlikdagi yondashuv

Vertikal yetakchilik nima? Vertikal yetakchilik - bu yetakchilik yo'lida vertikal rivojlanishni qo'llash. Grafikdagi ikkita o'q kontekstida o'qitish va rivojlanish haqida o'ylab ko'ring. Gorizontal X o'qi nuqtalar o'ngga siljishi bilan ko'nikma va malakalarning oshishini ko'rsatadi.

Vertikal tashkilotga misol nima? Vertikal tuzilishga ega kompaniyalar o'z tashkilotlarini mahsulot yoki funktsiyalar bo'yicha tashkil qilishlari mumkin. Masalan, avtomobil ishlab chiqaruvchisi o'z tashkilotini mahsulot qatoriga ajratadi: yuk mashinalari, elektromobillar va yengil avtomobillar.

Yetakchilikning 3 asosiy turi nima? Va har bir muvaffaqiyatli rahbar ushbu uchta etakchilik uslubidan biriga asoslangan o'z shaxsiyati, maqsadlari va biznes madaniyatiga asoslangan uslubni rivojlantiradi: avtokratik, demokratik va laissez-faire. Bir oz vaqt ajrating va o'zingizning yetakchilik yondashuvingizni ko'rib chiqing.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar.

1. Mahalliy boshqaruv tizimini tadqiq etishning konseptual-metodologik asoslari.
2. Mahalliy hokimiyat organlari tuzilmasi va vakolatlari tasnifi.
3. Ma'muriy islohotlar: mahalliy boshqaruv tizimini tashkil etishning zamonaviy modeli.
4. Gorizontal va vertikal boshqaruv shakllari nimalarda o'z aksini topadi.
5. Yangi davlat boshqaruvini bayon eting.

10-BOB. DAVLAT BOSHQARUVI TIZIMIDA SIYOSIY HOKIMIYAT LEGITIMLIGI VA LEGALLIGI

1.Siyosiy hokimiyat legitimligi va legalligi munosabatlarning konseptual asoslari. 2.Siyosiy hokimiyatni legitimlashtirishning xususiyatlari va tendensiyalari: xorijiy tajriba. 3. M. Veberning legitimlik turlari nazariyasi. Saylov siyosiy hokimiyatni legitimlashtirish. 4. S. Lipsetning siyosiy tizim legitimligi va samaradorligi ortasidagi bog'liqlik nazariyasi. 5 Legitimlik va suverenitet tushunchalarning bog'liqligi.

10.1 Siyosiy hokimiyat legitimligi va legalligi munosabatlarning konseptual asoslari. Siyosatshunoslikda legitimlik an'anaviy ravishda boshqaruvchi rejim hokimiyatining omma tomonidan qabul qilinishi va tan olinishi tushuniladi, bunda hokimiyat majburlash emas, balki rozilik va o'zaro tushunish orqali siyosiy hokimiyatga ega bo'ladi.

Siyosiy legitimlik - bu siyosiy institutlar va ular ichida qabul qilingan qonunlar, siyosatlar va siyosiy lavozimga nomzodlar to'g'risidagi qarorlarning fazilati. Ushbu yozuv quyidagi savollarga berilgan asosiy javoblarni o'rganadi. Birinchidan, legitimlikni qanday aniqlash kerak? Bu birinchi navbatda tavsiflovchi yoki me'yoriy tushunchami? Agar legitimlik me'yoriy ravishda tushunilsa, u nimani o'z ichiga oladi? Ba'zilar legitimlikni majburlash kuchini oqlash va siyosiy hokimiyatni yaratish bilan bog'laydi. Boshqalar buni mavjud siyosiy hokimiyatni oqlash yoki hech bo'lmaganda sanksiyalash bilan bog'lashadi. Hokimiyat hukmronlik qilish huquqini anglatadi - buyruqlar berish va, ehtimol, majburlash kuchidan foydalanib, bu buyruqlarni bajarish huquqi. Qo'shimcha savol - qonuniy siyosiy hokimiyat siyosiy majburiyatlarni nazarda tutadimi yoki yo'qmi? Ko'pchilik, ehtimol, shunday deb o'ylaydi. Ammo ba'zilar siyosiy hokimiyatga bo'ysunishning ma'naviy majburiyatini qonuniy hokimiyat hisobidan ajratish mumkin yoki hech bo'lmaganda bunday majburiyatlar faqat keyingi shartlar mavjud bo'lganda paydo bo'ladi deb o'ylashadi.

Agar legitimlik tavsifiy talqin qilinsa, bu odamlarning siyosiy hokimiyat va ba'zan siyosiy majburiyatlar haqidagi e'tiqodlarini

anglatadi. Uning ichida sotsiologiya, Maks Veber normativ mezonlarga har qanday murojaat qilishni istisno qiladigan qonuniylik haqida juda ta'sirli hisobotni ilgari surdi. Veberning so'zlariga ko'ra, siyosiy rejim qonuniy ekanligi uning ishtirokchilari ma'lum e'tiqod yoki e'tiqodga ega ekanligini anglatadi (*"Legitimitätsglaube"*) unga nisbatan: "har qanday hokimiyat tizimining asosi va shunga mos ravishda itoat etishga tayyorlikning har qanday turi-bu e'tiqod, e'tiqod jismoniy mashqlar bilan shug'ullanadigan shaxslar hokimiyat obro' - e'tiborga ega". Ma'lumki, Veber legitimlikning uchta asosiy manbasini ajratib turadi-bu hokimiyatni qabul qilish va uning buyruqlariga bo'ysunish zarurati sifatida tushuniladi. Odamlar ma'lum bir siyosiy yoki ijtimoiy tuzumga ishonishlari mumkin, chunki u uzoq vaqtdan beri mavjud (an'ana), chunki ular hukmdorlarga (xarizma) ishonadilar yoki uning qonuniyligiga, xususan qonun ustuvorligining ratsionalligiga ishonadilar.. Veber legitimlikni ijtimoiy fanlar uchun muhim tushuntirish toifasi sifatida belgilaydi, chunki ma'lum bir ijtimoiy tartibga ishonish shaxsiy manfaatlarga intilish yoki odatiy qoidalarga rioya qilish natijasida kelib chiqadigan ijtimoiy qonuniyatlarni keltirib chiqaradi.

Veberning tavsiflovchi kontsepsiyasidan farqli o'laroq, siyosiy legitimlikning me'yoriy tushunchasi siyosiy hokimiyat yoki hokimiyat va ehtimol majburiyatni qabul qilish yoki asoslash mezonlarini anglatadi. Bir nuqtai nazardan, legitimlik, birinchi navbatda, majburiy siyosiy hokimiyatni oqlashni anglatadi. Davlat kabi siyosiy organning qonuniyligi va fuqarolarning unga nisbatan siyosiy majburiyatlari bor-yoqligi, bu nuqtai nazarga bog'liq davlat amalga oshiradigan majburiy siyosiy hokimiyat asoslanadi.

Siyosiy legitimlikning me'yoriy tushunchasi ko'pincha hokimiyatni asoslash bilan bog'liq deb hisoblanadi. Ushbu talqin bo'yicha siyosiy legitimlikning asosiy vazifasi shunchaki samarali yoki amalda hokimiyat va qonuniy hokimiyat o'rtasidagi farqni tushuntirishdir.

O'tmishdoshi T. Gobbsdan farqli ravishda Lokkning fikricha, ijtimoiy shartnoma shu tariqa hokimiyatni yaratmaydi. Siyosiy

hokimiyat shaxslarda mujassamlangan va tabiat holatida oldindan mavjud. Ijtimoiy shartnoma har birining tabiiy holatida ega vakolatlarini ma'lum bir siyosiy organga o'tkazadi.

Shunday qilib, siyosiy hokimiyat tabiiy holatda oldindan mavjud bo'lsa, qonuniylik fuqarolik davlatiga xos bo'lgan tushunchadir. Lokk taklif qilgan qonuniylik mezoni tarixiy bo'lgani uchun, lekin qonuniy hokimiyat deb hisoblangan narsa tabiat holati bilan bog'liq bo'lib qoladi. Fuqarolik davlatida siyosiy hokimiyatning qonuniyligi, Lokkning fikriga ko'ra, hokimiyatning to'g'ri o'tkazilishiga bog'liq.

Legitimlik va hokimiyatni yaratish o'rtasidagi munosabatni tushunishning yana bir usuli shundaki, qonuniyliksiz hukmronlik qilishga urinish hokimiyatni emas, balki majburiy hokimiyatni amalga oshirishga urinishdir. Bunday qarashni J.J. Russo asarida topish mumkin. Russo uchun qonuniylik davlatning majburlash hokimiyatini amalga oshirishini oqlaydi va itoat etish majburiyatini yaratadi. Russo qonuniy ijtimoiy tartibni faqat hokimiyatning ifodasi bo'lgan qoidalar tizimi bilan taqqoslaydi. Majburiy hokimiyat birinchi navbatda fuqarolik davlatining xususiyatidir. Hatto tabiat holatida ham majburlash kuchining ba'zi shakllari mavjud bo'lsa-da, masalan, ota—onalarning farzandlari ustidan kuchi-Russo zararli majburlash kuchi birinchi navbatda fuqarolik davlatida paydo bo'ladi va bu qonuniylik muammosini yaratadi deb taxmin qiladi. "Ijtimoiy shartnoma to'g'risida" kitobining birinchi bobida u "inson erkin tug'ilgan" bo'lsa-da, u kuzatgan fuqarolik davlati barchani qulga aylantiradi, deb ta'kidlaydi. Russoning asosiy savoli-o'z qonunlarini qo'llab-quvvatlash uchun majburlash kuchidan foydalanadigan fuqarolik davlatini fuqarolarni ushbu krepostnoylikdan ozod qilish deb qanday sharoitlarda o'ylash mumkin. Bunday davlat qonuniy bo'ladi. U buni ijtimoiy shartnomaning dastlabki jumlasiga kiritganidek, "men fuqarolik tartibida erkaklarni va qonunlarni iloji boricha qabul qilib, qonuniy va ishonchli boshqaruv qoidalari bo'lishi mumkinmi, deb so'ramoqchiman".

Kant uchun legitimlik ijtimoiy shartnomaning ma'lum bir talqiniga bog'liq. Kant uchun fuqarolik davlatini tuzadigan ijtimoiy shartnoma haqiqiy voqea emas. U D.Yumning Lokkga fuqarolik davlati ko'pincha

zo‘ravonlik aktida tashkil etiladi degan e‘tirozini qabul qiladi (Yum “Asl shartnoma haqida”). Kant ijtimoiy shartnomani, aksincha, “har qanday ommaviy qonunning huquqqa muvofiqligini” sinovi sifatida chaqiradi. Mezon quyidagicha: har bir qonun shunday bo‘lishi kerakki, barcha shaxslar unga rozi bo‘lishlari mumkin edi. Kantning so‘zlariga ko‘ra, ijtimoiy shartnoma, shuning uchun jamoat aql-idroki g‘oyasini qo‘lga kiritish uchun mo‘ljallangan faraziy fikr tajribasidir. Shunday qilib, u qonuniy siyosiy hokimiyat deb hisoblanadigan standartni belgilaydi. Ijtimoiy shartnomani o‘ziga xos talqin qilganligi sababli, Kant qat’iy ma’noda ijtimoiy shartnoma nazariyotchisi emas. Shartnoma g‘oyasi uning qonuniyligini tushunishi uchun dolzarbdir.

Kant, Gobbsdan farqli ravishda, qonuniy va samarali hokimiyat o‘rtasidagi farqni tan oladi. Fuqarolik davlati rahbari jamoat fikriga bo‘ysunish va faqat barcha shaxslar rozi bo‘lishi mumkin bo‘lgan qonunlarni qabul qilish majburiyatiga ega. Agar u bu majburiyatni buzsa, uning vakolati qonuniy bo‘lishni to‘xtatsa ham, u hali ham vakolatga ega. Ushbu nuqtai nazar Kantning inqilob huquqi bo‘yicha tez-tez tanqid qilinadigan pozitsiyasi bilan bog‘liq holda eng yaxshi tushuntiriladi. Kant mashhur inqilob huquqi borligini rad etdi. Inqilob huquqi shaxslar ommaviy qonun bilan bog‘langan degan fikrga zid bo‘lar edi, ammo fuqarolarning ommaviy qonun bilan bog‘liqligi g‘oyasisiz fuqarolik davlati bo‘lishi mumkin emas — faqat anarxiya. Avval aytib o‘tganimizdek, fuqarolik davlatini barpo etish majburiyati bor. Kantning pozitsiyasi shuni anglatadiki, shaxslarning davlat rahbariga bo‘ysunish majburiyati hukmdorning ishiga bog‘liq emas. Xususan, qonunlar adolatsiz bo‘lganda itoat qilish majburiyati to‘xtamaydi.

Siyosiy hokimiyatni legitimlashtirishning xususiyatlari va tendensiyalari: xorijiy tajriba. Saylov siyosiy hokimiyatni legitimlashtirish.

Siyosiy legitimlik haqidagi zamonaviy adabiyotlarning aksariyatida majburiy siyosiy hokimiyatga emas, balki hokimiyatni oqlashga e‘tibor qaratilgan. O‘shandan beri adabiyotda, ayniqsa xalqaro va global qonuniylik haqidagi munozaralarni ko‘rib chiqsak jadvallar

aylanayotganga o'xshaydi. Majburlash-bu davlatga ushbu muammolarni samarali hal qilishni ta'minlaydigan zarur xususiyat va majburlashdan foydalanish huquqi davlatning vakolatini tashkil etadi. Majburlashdan foydalanish huquqi bunday minimal qonuniy siyosiy hokimiyatni shunchaki hokimiyatdan foydalanishdan ajratib turadi. Legitimlik majburlash kuchini oqlash bilan bog'liq.

Normativ ravishda tushunilgan legitimlik qaysi siyosiy institutlarni va ular ichida qabul qilingan qarorlarni maqbulligini va ba'zi hollarda ushbu institutlar tomonidan boshqariladigan odamlar qanday majburiyatlarni bajarishini belgilab qo'yganligi sababli, bu normativlikka nima asos bo'ladi degan savol tug'iladi. Aynan XVII-asrda rozilik siyosiy legitimlikning asosiy manbai sifatida qaraldi. Gugo Grotsiy, Gobbs va S.Pufendorfning asarlari oxir-oqibat tabiiy qonun va ilohiy hokimiyat qonuniylik nazariyalarini almashtirishga olib kelgan asosiy burilish nuqtasi sifatida qaraladi.

J. Bentam siyosiy hokimiyat ijtimoiy shartnoma asosida yaratiladi degan Gobbs g'oyasini rad etadi. Bentamning so'zlariga ko'ra, shartnomalarni bog'lash imkoniyatini aynan davlat yaratadi. Davlat duch keladigan qonuniylik muammosi uning qaysi qonunlari oqlanishidir. Bentam legitimlik qonunning fuqarolarning baxtiga hissa qo'shishiga bog'liqligini taklif qiladi.

Bentam ta'kidlagan nuqtai nazar bilan taniqli muammo shundaki, u liberallar nomaqbul deb topadigan huquqlarning cheklanishini oqlaydi. J.S. Millning ushbu e'tirozga javobi, bir tomondan, utilitarizm va erkinlik huquqlarini himoya qilish o'rtasidagi muvofiqlik argumentidan, ikkinchi tomondan, kommunal xizmat tamoyiliga asoslangan demokratik siyosiy hokimiyatni instrumentalistik himoya qilishdan iborat.

Millning (maslahat) demokratiyaning instrumental qiymati haqidagi qarashlari birinchi bobning quyidagi qismida ifodalangan Ozodlik to'g'risida: "despotizm-bu barbarlar bilan muomala qilishda qonuniy boshqaruv usuli, agar ularning oxiri ularni takomillashtirish va bu maqsadni amalga oshirish bilan oqlangan vositalar bo'lsa. Erkinlik, printsip sifatida, insoniyat erkin va teng munozaralar orqali

takomillashishga qodir bo'lgan davrdagi biron bir holatga tatbiq etilmaydi.”

Jamoat fikri va demokratik tasdiqlash. Zamonaviy fikrdagi rozilik nazariyasining muhim merosi qonuniylik manbasini jamoat aql—idrok g'oyasi—Kantdan yetakchilik qilish yoki demokratik ishtirok etish nazariyasiga — Russodan etakchilik qilish bilan bog'laydigan hisoblarda namoyon bo'ladi. Maslahat demokratiyasi nazariyalari ikkala hisobning elementlarini birlashtiradi.

Ommaviy sabablar hisobining muqobil talqini konsensusga emas, balki konvergentsiyaga qaratilgan. Siyosiy qaror, agar oqilona shaxslar ushbu qarorga yaqinlasha olsalar, jamoat sabablari asosida qonuniylashtiriladi. Ular qarorni qo'llab—quvvatlovchi asosli yoki protsessual sabablarga ko'ra kelisha olmaydilar. Buning o'rniga, u ilgari surdi bo'ladi, barcha muayyan qaror qabul qilinishi kerak, deb rozi mumkin, agar u siyosiy qonuniylik uchun etarli emas, ular bu qarorni qo'llab-quvvatlash sabablari haqida ixtilof bo'lsa ham. Konvergentsiya haqiqiy bo'lmasligi kerakligini unutmang; bu faraziy bo'lishi mumkin.

Russo fuqaroning shaxsiy manfaatlarini aks ettiruvchi shaxsiy irodasini, umumiy manfaat talqinini aks ettiruvchi fuqaroning umumiy irodasini va umumiy manfaatni chinakam aks ettiruvchi umumiy irodani ajratadi. Demokratik qaror har doim umumiy manfaat haqida. Demokratik qarorlar qabul qilishda fuqarolar shu tariqa umumiy Iroda haqidagi talqinlarini solishtiradilar. Agar to'g'ri o'tkazilsa, u umumiy irodani ochib beradi. Bu legitim qaror hisoblanadi.

Demokratik legitim kontseptsiyalarining umumiy jihatida shundaki, ular siyosiy institutlardan demokratik qadriyatlarni hurmat qilishni talab qiladilar. Demokratik qonuniylikning ba'zi bunday protsessual tushunchalari ham monistikdir. Odatda sof protsessual deb ataladigan narsa monistik qarashning namunasidir. Sof protsedurizmga ko'ra, qaror qabul qilishning faqat protsessual xususiyatlari demokratik qonuniylik uchun dolzarbdir. Monistik bo'lmagan kontseptsiyalarga ko'plab hissa qo'shuvchilar jalb qilinadi demokratik qonuniylik. Demokratik legitimlikning bunday aralash tushunchalari demokratik qarorlar qabul

qilish natijalari sifatiga taalluqli shartlarni protsessual xususiyatlarga taalluqli shartlar bilan birlashtiradi.

Demokratik instrumentalizm ba'zan demokratiyaga qarshi bahslashish uchun ishlatiladi. Ushbu turdagi dalillarga ko'ra, yaxshi natijalarning ba'zi ideallari, ammo aniqlangan bo'lsa ham, siyosiy qonuniylikni belgilaydigan standartni shakllantiradi. Agar demokratiya muqobil qaror qabul qilish tartibidan ko'ra yaxshiroq natijalarga hissa qo'shmasa, bu siyosiy legitimlik uchun zarur emas. Siyosiy institutlarning legitimligi va ular ichida qabul qilingan qarorlar ularning ideal teng taqsimotga qanchalik yaqin bo'lishiga bog'liq. Agar siyosiy tenglikni qurbon qilish umuman tenglikni yaxshiroq yaqinlashtirishga imkon bersa, shuning uchun ularning dalillari ketsa, bu legitimlikni buzmaydi.

Demokratik legitimlikning sof protsessual kontseptsiyalariga ko'ra, demokratik qarorlar, agar ular demokratik qarorlar qabul qilishning tegishli cheklangan jarayoni natijasi bo'lsa, qonuniydir. Ushbu qarashlar barcha me'yoriy og'irlikni demokratik protsedura qiymatiga qaratadi.

Sof protsessual tushunishning bir necha yo'li mavjud. Hisob qaydnomasi bo'yicha agregativ demokratiya — bu individual imtiyozlarni jamlashni, masalan, ovoz berish orqali demokratiyaning asosiy xususiyati sifatida qabul qiladi-sof protsesualizm, agar agregativ jarayon adolatli bo'lsa, demokratik qarorlar qonuniy ekanligini anglatadi.

Legitimlik va siyosiy kosmopolitizm. Siyosiy kosmopolitizm-bu milliy jamoalar global sohada siyosiy qonuniylikning eksklyuziv manbai emas degan qarash. Bu minimal tavsif. Bu qonuniy siyosiy hokimiyatning xalqaro konventsionalarga tegishli bo'lishi sharti bilan, milliy davlatlar va ularning hukumatlari asosiy siyosiy agent bo'lib qoladigan tizimga mos keladi. Agar davlatlar va ularning hukumatlari asosiy siyosiy subyektlar bo'lsa ham, milliy aktyorlar o'rtasida tegishli munosabatlar to'g'risida savol tug'iladi.

Ham xalqaro, ham global legitimlikka ikkita asosiy yondashuv mavjud: davlatga yo'naltirilgan yondashuv va odamlarga yo'naltirilgan

yondashuv. Birinchisi davlatlar o'rtasidagi tegishli munosabatlarni asosiy deb biladi.

Global legitimlik tushunchalari global boshqaruv institutlariga qonuniy vakolat doirasini kengaytiradi. Global qonuniylikning kashshoflaridan biri Kant. Kant ko'pincha bo'shashgan "Millatlar ligasi" — ayniqsa abadiy sulhga asoslangan xalqaro qonuniylik kontseptsiyasini targ'ib qiluvchi sifatida tushuniladi.

Maks Veberning legitimlik turlari nazariyasi. Saylov siyosiy hokimiyatni legitimlashtirish.

Maks Veberning fikricha, legitim hokimiyatning uch turi *an'anaviy, oqilona-huquqiy va xarizmatik*dir. Xarizmatik hokimiyat nisbatan beqaror, chunki xarizmatik yetakchining vakolati rahbar vafot etganidan keyin boshqalarga osonlikcha berilmasligi mumkin. Legitimlikni u sotsiologik jihatdan ma'lum bir "*Herrschaft*" ning huquqiyliligiga bo'lgan ishonch sifatida belgilaydi va u odatda "*Legitimlik*" atamasini teskari vergul bilan qo'yadi, bu tergovchining normativ hukmi emas, balki tegishli agentlarning e'tiqodi ekanligini bildiradi.

Maks Veber nazariyasi nima? Maks Veberning byurokratiya nazariyasi barcha biznes vazifalarini xodimlar o'rtasida bo'lish kerakligini taklif qiladi. Vazifalarni taqsimlash uchun asos vakolatlar va funktsional mutaxassisliklar bo'lishi kerak. Shunday qilib, ishchilar tashkilotdagi roli va qadr-qimmatini va ulardan nima kutilayotganini yaxshi bilishadi. Sotsiolog va faylasuf Maks Veber hokimiyatning — xarizmatik, an'anaviy va huquqiy-oqilona — ularning har biri zamonaviy jamiyatda amal qiladigan yetakchilik brendiga mos keladigan uch turini ajratib turadi. Jeffrey O'ay, tanqidiy nazariya, har qanday demokratiyada siyosiy tartibning ma'lum bir shakliga erishish "jamiyatning turli shakllari birlashadigan" mavjud sharoitlarga va "konsensusga erishishning turli usullariga" bog'liqligini tushuntiradi."

Birinchidan, xarizmatik hokimiyat yetakchini g'ayrioddiy qiladigan ba'zi xususiyatlarga ega bo'lgan shaxsga ishora qiladi. Ushbu turdagi etakchi nafaqat xarizmaning ustun kuchiga ega, balki uning orqasida turli xil va nizolarga moyil odamlarni to'plash uchun. Uning

kuchi odamlarning unga bo'lgan katta ishonchi va deyarli buzilmas e'tiqodidan kelib chiqadi.

Ikkinchidan, an'anaviy hokimiyat ustuvor shaxsning mavjudligini ko'rsatadi. Bu rahbar o'rnatilgan an'ana yoki tartibga bog'liq bo'lgan kishidir. Bu rahbar ham hukmron shaxs bo'lsa-da, jamiyatlardagi hukmron tartib unga hukmronlik qilish vakolatini beradi. Biroq, yetakchilikning bu turi kundalik tartib va xulq-atvorni aks ettiradi.

Uchinchidan, huquqiy-oqilona hokimiyat aniq belgilangan qonunlarga asoslangan hokimiyatdir. Odamlarning itoatkorligi har qanday rahbarning qobiliyatiga emas, balki protseduralar va qonunlar hokimiyatlardagi shaxslarga beradigan qonuniylik va vakolatlarga asoslanadi. Zamonaviy jamiyat ratsionalizatsiyaning ushbu turiga bog'liq, chunki uning muammolarining murakkabligi tartib va tizimlashtirishni o'zida mujassam etgan byurokratiyaning paydo bo'lishini talab qiladi.

Uchala shakl ham o'ziga xos zaiflik yoki muammoni namoyon qiladi. Birinchidan, xarizmatik etakchilik muammoli bo'lishi mumkin, chunki u qandaydir tarzda adolatsiz tizimni qayta tiklash haqidagi va'daga asoslanadi. Biroq, tarix ko'rsatganidek, bunday turdagi yetakchini topish imkonsiz emas. Mahatma Gandi, Martin Lyuter King yoki Nelson Mandela haqida fikr yuritsak, xarizmatik rahbar deyarli engib bo'lmaydigan maqsadga erishish uchun o'z xalqini qiyinchiliklar va farqlar sharoitida birlashtirish vazifasini bajaradi.

Ikkinchidan, an'anaviy hokimiyat qandaydir hukmron kuchga asoslanganligi sababli o'ziga xos qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Veber uchun barcha hokimiyat qandaydir hukmronlikni namoyish etadi. An'anaviy rahbar ustun amaliyotlarga tayanishi yoki hatto undan foydalanishi mumkin. An'anaviy hokimiyat huquqiy standartlarni yaratishda axloqiy muntazamlik yetishmasligidan aziyat chekishi mumkin.

Zamonaviy jamiyatlarda konsensusga erishish mumkin bo'lgan umumiy asosni topish nuqtai nazaridan huquqiy-oqilona hokimiyatga tayanadi. Lekin kelishuvlar asosida ko'pincha moslashuvchan konsensus yetishmaydi. Veberning zamonaviy jamiyatlarda tahlili kapitalistik

davlatlar haqiqatan ham byurokratik hokimiyatni keltirib chiqaradi degan fikrga ishora qiladi. “Maqsadga erishish vositalari” nutqiga asoslangan instrumental sababni fuqarolarni boshqaradigan qonunlar, qoidalar va tartiblar asosida hokimiyatni amalga oshirishda topish mumkin. Veber uchun huquqiy-ratsional hokimiyat protestant mamlakatlarida muvaffaqiyatli bo‘ldi, chunki protestantizm mas’uliyatli kapitalizm nuqtai nazaridan qonun loyihasini to‘ldiradi. Asosiy jihat shundaki, protestant axloqi mashaqqatli mehnat va individual mas’uliyatni ta’kidlaydi, bu kapitalizmning maqsadlarini saqlab qolish va ularga erishish uchun zarurdir.

Siyosatshunoslikda legitimlik an’anaviy ravishda boshqaruvchi rejim hokimiyatining omma tomonidan qabul qilinishi va tan olinishi tushuniladi, bunda hokimiyat majburlash emas, balki rozilik va o‘zaro tushunish orqali siyosiy hokimiyatga ega bo‘ladi. Siyosatshunoslikda legitimlik an’anaviy ravishda jamoatchilik tomonidan boshqaruvchi rejimning hokimiyatini qabul qilish sifatida tushunilgan, bunda hokimiyat majburlash emas, balki rozilik va o‘zaro tushunish orqali siyosiy kuchga ega.

Saylovlar demokratik boshqaruvga katta hissa qo‘shmoqda. Chunki to‘g‘ridan—to‘g‘ri demokratiya—siyosiy qarorlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri malakali fuqarolarning butun tanasi tomonidan qabul qilinadigan boshqaruv shakli-aksariyat zamonaviy jamiyatlarda amaliy emas, demokratik hukumat vakillar orqali amalga oshirilishi kerak. Saylovlar saylovchilarga rahbarlarni tanlashga va ularni lavozimdagi faoliyati uchun javobgarlikka tortishga imkon beradi. Saylangan rahbarlar ularning qayta saylanishiga ahamiyat bermasa yoki tarixiy yoki boshqa sabablarga ko‘ra bitta partiya yoki koalitsiya shu qadar ustun bo‘lganki, muqobil nomzodlar, partiyalar yoki siyosatlar orasida saylovchilar uchun hech qanday tanlov mavjud bo‘lmasa, javobgarlikka putur etkazishi mumkin. Shunga qaramay, rahbarlarni muntazam va davriy saylovlarga bo‘ysunishni talab qilish orqali nazorat qilish imkoniyati rahbariyatdagi vorislik muammosini hal qilishga yordam beradi va shu bilan demokratiyaning davom etishiga yordam beradi. Bundan tashqari, saylov jarayoni raqobatbardosh bo‘lgan va nomzodlarni yoki

partiyalarni o'zlarining yozuvlari va kelajakdagi niyatlarini omma e'tiboriga havola etishga majbur qiladigan joylarda saylovlar jamoat masalalarini muhokama qilish uchun forum bo'lib xizmat qiladi va jamoatchilik fikrini ifoda etishga yordam beradi. Shunday qilib, saylovlar fuqarolarga siyosiy ta'lim beradi va demokratik hukumatlarning xalq irodasiga javob berishini ta'minlaydi.

Saylovlar siyosiy hamjamiyatning barqarorligi va qonuniyligini ham mustahkamlaydi. Umumiy tajribalarni yodga oladigan milliy bayramlar singari, saylovlar fuqarolarni bir-biri bilan bog'laydi va shu bilan siyosatning hayotiylikini tasdiqlaydi. Natijada saylovlar ijtimoiy va siyosiy integratsiyani osonlashtirishga yordam beradi.

Saylovlar alohida fuqarolarning inson sifatida qadr-qiymatini tasdiqlash orqali o'zini o'zi anglashga xizmat qiladi. Saylovchilarning boshqa ehtiyojlari qanday bo'lishidan qat'i nazar, saylovda ishtirok etish ularning o'zini o'zi qadrlashi va hurmatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ovoz berish odamlarga o'z so'zlarini aytish va partiyaviylikni ifoda etish orqali o'zlarining tegishlilik tuyg'usini his qilish ehtiyojlarini qondirish imkoniyatini beradi. Ovoz bermaslik ham ba'zi odamlarning siyosiy hamjamiyatdan begonalashishini bildirish ehtiyojini qondiradi. Shu sabablarga ko'ra, ovoz berish huquqi uchun uzoq davom etgan kurash va saylovda ishtirok etishda tenglik talabi insonning shaxsiy hayotga bo'lgan chuqur intilishining namoyon bo'lishi sifatida qaralishi mumkin.

Avtoritar yoki demokratik rejimlar ostida o'tkaziladimi, saylovlar marosim xususiyatiga ega. Saylovlar va ulardan oldingi kampaniyalar mitinglar, bannerlar, plakatlar, tugmalar, sarlavhalar va televizion ko'rsatuvlar, debatlar bilan birga kechadigan dramatik voqealar bo'lib, ularning barchasi tadbirda ishtirok etish muhimligiga e'tibor qaratadi. Turli maqsadlarni ifodalovchi nomzodlar, siyosiy partiyalar va manfaatdor guruhlar millatchilik yoki vatanparvarlik, islohot yoki inqilob, o'tmishdagi shon-sharaf yoki kelajak va'dasi ramzlarini chaqiradilar. O'ziga xos milliy, mintaqaviy yoki mahalliy tafovutlardan qat'i nazar, saylovlar-bu hissiyotlarni uyg'otish va ularni jamoaviy

ramzlarga yo'naltirish orqali kundalik hayotning monotonligini buzadigan va umumiy taqdirga e'tiborni qaratadigan voqealar.

Qayta saylovlar. Aksariyat populistik innovatsiyalar singari, ofis egalari qayta saylash amaliyoti siyosiy partiyalarning vakillarga ta'sirini minimallashtirishga urinishdir. AQShda keng qabul qilingan chaqirib olish, saylangan mansabdor shaxsning siyosiy partiyasi manfaatlari yoki o'z vijdoniga ko'ra emas, balki o'z saylov okrugi manfaatlari uchun harakat qilishini ta'minlash uchun ishlab chiqilgan. Chaqirib olishning haqiqiy vositasi, odatda, lavozimga kirishishdan oldin saylangan vakil tomonidan imzolangan iste'foga chiqish to'g'risidagi xatdir. Vakolat muddati davomida, agar vakilning faoliyati ularning kutganlarini qondira olmasa, xatni saylovchilar kvorumi bilan chaqirish mumkin.

Referendum va tashabbus-bu ma'lum bir masala bo'yicha jamiyatning afzalliklari baholanadigan saylovlardir; birinchisi hukumatdagilar tomonidan ilgari surilsa, ikkinchisi saylovchilar guruhlar tomonidan boshlanadi. To'g'ridan-to'g'ri demokratiya shakllari sifatida bunday qurilmalar to'liq qaror qabul qilish vakolatini saylangan vakillarga topshirishni istamaslikni aks ettiradi. Biroq, ushbu turdagi saylovlarda saylovchilarning ishtiroki ko'pincha juda past bo'lganligi sababli, referendum va tashabbuslarda ovoz berish siyosiy partiyalar va manfaatdor guruhlar tomonidan iqtidor egalari saylovlarida ovoz berishdan ko'ra osonroq ta'sir qilishi mumkin.

[S. Lipsetning siyosiy tizim legitimligi va samaradorligi ortasidagi bog'liqlik nazariyasi.](#)

S. Lipsetning demokratlashtirish nazariyasi iqtisodiy rivojlanish va mamlakatning barqaror demokratiyaga aylanishi ehtimoli o'rtasidagi munosabatlarga qaratilgan. 1959 yilda chop etilgan "Demokratiyaning ba'zi ijtimoiy rekvizitlari: iqtisodiy rivojlanish" maqolasida Lipsett mamlakat iqtisodiy jihatdan qanchalik rivojlangan bo'lsa, u demokratiya bo'lishi, umuman olganda barqaror siyosiy vaziyat bilan ajralib turishi ehtimoli ko'proq degan farazni ilgari suradi.

Lipsett o'z tadqiqoti uchun Lotin Amerikasi va Ovrupaning bir qator mamlakatlarini ko'rib chiqadi va aholi jon boshiga daromad, ta'lim

darajasi, qishloq xo'jaligi sohasida band bo'lgan mamlakatlar aholisining foizi va urbanizatsiya kabi bir necha xil ko'rsatkichlardan foydalanadi. Indekslar alohida taqdim etilgan bo'lsa ham, ular Seymour Lipsetning demokratiya va jamiyatlar ichidagi rivojlanish darajasi va agar mamlakat iqtisodiy jihatdan rivojlangan bo'lsa, demokratik siyosiy tizimning paydo bo'lishi ehtimoli kam rivojlangan mamlakatlarga qaraganda ancha yuqoriligining bir-biri bilan bog'liq degan dastlabki farazini qo'llab-quvvatlaydilar. Lipsetning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, modernizatsiyadagi birinchi qadam urbanizatsiya bo'lib, undan keyin ommaviy axborot vositalari va savodxonligi ning o'sishi kuztiladi. Keyingi bosqich sanoatning jadal rivojlanishi bo'lib, u yaxshilangan aloqa tarmoqlarini qo'llab-quvvatlaydi. Ilg'or aloqa tarmoqlarining o'sishi, o'z navbatida, ovoz berish va fuqarolarning o'z hukumatlari qarorlarida ishtirok etishi kabi rasmiy demokratik institutlarning rivojlanishini rag'batlantiradi.

Lipset mamlakatning demokratiya sari rivojlanishining uchta ko'rsatkichini:, to'g'rirog'i, demokratiya uchun ijtimoiy shartlar: sog'liqni saqlash, ta'lim va sanoatlashtirishni eslatib otadi.

Legitimlik va suverenitet tushunchalarning bog'liqligi.

Shu paytgacha munozara ilg'or sanoat jamiyatlari dengizchilari tomonidan kapitalizmning qonuniyligi to'g'risida qabul qilingan va qabul qilingan eng taniqli taxminlarga bevosita qarshi chiqishga intildi. Shu bilan birga, tashkilotlardan, guruhlardan va boshqa munosabatlar va kelishuvlardan ajralib turadigan institutlarga bo'lgan, kapitalizm va poytaxtlarning paydo bo'lishi va rivojlanishi jihatlari, bosqichi va funktsiyalarida zamonaviy milliy davlatning markaziy rolga e'tibor qaratiladi. Bu o'rnatilgan munosabatlarning ko'p yoki ko'p ko'rinishlari qanchalik yetarli emasligini ko'rsatish uchun qilingan. Ushbu munosabatlarni zamonaviy G'arb tamaddunining eng markaziy institutsional matritsasining mohiyati sifatida ko'rib chiqish Veberning tahlil qilish va baholashni yangilash usulidir. Bu matritsa o'zining barcha almashtirishlari va kombinatsiyalarida, shu jumladan hozirgi neo-konservativ shaklida, o'ziga xos institut sifatida ko'rib chiqilishi mumkin.

Suverenitet masalasi, bu aniq nima va u qayerda berilganligi haqidagi savol kapitalizmning qonuniyligi va uning zamonaviy dunyoviy milliy davlat bilan bog'liqligi masalasi uchun asosiy hisoblanadi. Bu suverenitetning haqiqiymi yoki "soxta" tushunchami yoki yo'qligi odamlarning har kungi va uzoq muddatli farazlarga asoslanib harakat qilishi va amalga oshirishidan dalolat beradi. Buni aytish muammoni va uning yechimini, davom etayotgan yoki hal qilingan, faqat mafkuraga qisqartirish emas, balki suverenitet kabi markaziy tushunchalar ikkalasiga ham ega bo'lishi mumkinligini va har doim ham shunday bo'lishini tan olgan holda, yana bir bor mutaxassis va umumiy tushunchalar o'rtasidagi munosabatlarga ishora qilishdir. foydalanish va funktsiyalari. Ma'lum bo'lishicha, suverenitet xalqaro huquq va diplomatiyada milliy davlatga nisbatan qo'llaniladigan himoya va oqlanishning qat'iy huquqiy va huquqiy asosi sifatida qonuniylikni almashtirdi.

Mavjud va bo'lishi kerakhar bir davlatda suverenitet huquqi mavjud bo'lgan oliy, chidab bo'lmas, mutlaq va nazoratsiz hokimiyat mavjud. Garchi bu atama zamonaviy kelib chiqishi bo'lsa-da, u davomiylikni ta'minlash va shu bilan qonuniylikni ta'kidlash uchun qadimgi va o'rta asr hokimiyatlariga retrospektiv ravishda qo'llanilgan. Ba'zi hollarda suverenitet tushunchasining o'zi qonuniylikni hal qilish va baholashning yanada mos usuli sifatida qaraldi. "Suverenitet" qonuniylikning rasmiy jihatlariga e'tibor qaratadi, shu bilan birga asosiy (suveren) qonuniylikni talab qiladigan noif institutlarining bir yoki bir nechtasini kamaytiradi. Natijada suveren yoki asosan qonuniy deb hisoblangan institutlardan tashqariga va pastga qarab davom etadigan qonuniyliklar tizimi yaratildi.

Boshqa tomondan, barcha kapitalistik demokratik davlatlarda legitimlik suveren institut yoki hokimiyatdan mustaqil va ko'pincha ziddiyatli omillarga asoslanib hisobga olinadigan institutlar mavjud. Milliy davlatlar ichidagi va vaqti-vaqti bilan ular o'rtasidagi barqarorlik, bunday mustaqil institutlarning qanchalik o'z kuchlari va ta'sirini suverenga qarshi to'play olish va jamlashga qanchalik qodir ekanligiga bog'liqdir. Ko'pincha bu suveren muassasa (lar) ustidan nazoratni o'z

zimmasiga olish (yoki qaytarib olish) yoki eski shakllarga qaytish yoki tiklash orqali ularni almashtirish uchun harakat shaklida bo‘ladi. Ushbu so‘nggi harakat, ayniqsa, modernizatsiya jaroyonidagi mamlakatlar va madaniyatlarda yaqqol namoyon bo‘ladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

- 1.Siyosiy hokimiyat legitimligi va legalligi munosabatlarini sharhlang;
- 2.Siyosiy hokimiyatni legitimlashtirishning xususiyatlari va tendensiyalarini yoritib bering.
- 3.Maks Veberning legitimlik turlari nazariyasi ta’riflang.
- 4.Saylov siyosiy hokimiyatni legitimlashtirish.
- 5.S.Lipsetning siyosiy tizim legitimligi va samaradorligi o‘rtasidagi bog‘liqlik nazariyasini bayon eting.

11-BOB. PREZIDENTLIK INSTITUTI VA UNING SHAKLLARI

1.“Prezident” boshqaruv instituti tushunchasi va siyosiy-huquqiy mazmuniga oid ilmiy-nazariy yondashuvlar. 2. Xorijiy mamlakatlarda prezidentlik institutining vujudga kelishi va rivojlanishi xususiyatlari. 3. Davlat boshqaruvining respublika institutining vujudga kelishi va rivojlanishi xususiyatlari. 4. Prezidentlik institutining konstitutsiyaviy-huquqiy maqomi. President faoliyatini amalga oshirishning tashkiliy-huquqiy shakllari.

11.1 Prezidentlik tizimi yoki yagona ijroiya tizimi hukumat boshlig‘i, odatda prezident unvoniga ega bo‘lib, hokimiyatlar bo‘linishidan foydalanadigan tizimlarda qonun chiqaruvchi hokimiyatdan alohida ijro etuvchi hokimiyatni boshqaradigan boshqaruv shaklidir. Davlatning prezidentlik shakli hokimiyatning bo‘linish prinsipiga asoslanib, president lavozimi bilan ataluvchi hukumat boshlig‘i qonun chiqaruvchidan ajralib turuvchi ijro etuvchi hokimiyatni boshqaradi. Ushbu tizim ostida ijro hokimiyati qonun chiqaruvchi hokimiyatdan mustaqildir.

Hokimiyatning prezidentlik shaklining xususiyatlari:

1. Davlatning haqiqiy boshligi: bu tizimda davlat boshlig'i haqiqiy ijro etuvchi hokimiyatning boshlig'i hisoblanadi;
2. Vakolatlarning bo'linishi: prezidentlik boshqaruv shakli hokimiyatning uchta organi o'rtasida hokimiyatning bo'linishi printsipligiga asoslanadi. Ijroiya hokimiyat qonun chiqaruvchi hokimiyat oldida javobgar emas. Ijroiya hokimiyat qonun chiqaruvchi hokimiyatni tarqatib yubora olmaydi. Sud hokimiyati esa qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatdan mustaqildir;
3. Tiyib turish va muvozanat printsipligini: hukumatning uchta organi bir-biridan ajratilgan, ammo barchasi bir-birini tekshiradi va bir-birini o'z vakolatlari va funktsiyalarini buzishning har qanday turidan saqlaydi;
4. Prezidentning yuqorida turuvchi lavozimi: chunki hukumatning barcha vakolatlari unda jamuljam bolganligi prezident yuqori lavozimni egallaydi;
5. Siyosiy bir xillik shart emas: barcha vazirlar mahkamasidagi barcha bir siyosiy partiyaga tegishli bo'lishi shart emas.

Prezidentlik hokimiyati shaklining afzalliklari:

Barqaror hukumat: prezident yetti yillik muddatga saylanadi. Uning belgilangan muddati ma'muriyatda barqarorlik va samaradorlikni keltirib chiqaradi;

Hokimiyatning bo'linishi: bu har qanday boshlang'ich mustabidligini despotizmni tekshiradi va hukumat, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini ta'minlaydi;

Favqulodda vaziyatlarda mos keladi: chunki prezident davlat va hukumat boshlig'i, u muhim qarorlarni tez va samarali qabul qilishi mumkin;

Layoqatli kishilar hukumati: prezident odatda partiyaga tegishliligidan qat'iy nazar mutaxassislarni lavozimga tayinlaydi.

Prezidentlik hokimiyati shaklining kamchiliklari:

Ijroiya hokimiyati mustabid bo'lishi mumkin: Prezident katta vakolatga ega va uning vakolati muddati belgilangan. U despot kabi harakat qilishi mumkin bo'lgan barcha imkoniyatlar mavjud.

1. Iqtisodiy rejalashtirishda tiyib turish va muvozanatlash antiteza hisoblanadi;
2. Organlar orasidagi to'siqlar: ijro etuvchi va qonun chiqaruvchi organlar o'rtasida har qanday to'siqning ehtimoli mavjud;
3. Konstitutsiyaning qat'iyligi ham tanqid qilinadi, chunki o'zgaruvchan sharoitlarni yengish uchun moslashuvchanlik talab etiladi;
4. Yaxshi qonunlarni qabul qilish imkoniyati kamroq, chunki ijro etuvchi va qonun chiqaruvchi organlar o'rtasida uyg'unlik kamroq. Biroq, yuqoridagi zaif tomonlarga qaramay, prezidentlik boshqaruv tizimi AQShda muvaffaqiyatli ekanligini isbotlamoqda.

“Prezident” boshqaruv instituti tushunchasi va siyosiy-huquqiy mazmuniga oid ilmiy-nazariy yondashuvlar.

Prezidentlarning to'rt turi qanday? U prezidentning xarakterini faol-ijobiy, passiv-ijobiy, faol-salbiy yoki passiv-salbiy shaklida tashkil etish tizimini ishlab chiqdi.

Prezidentning boshqaruv nazariyasiga misol nima? Amerika siyosatida boshqaruv nazariyasining misoli shundaki, prezident e'tiqodga asoslangan boshqaruv uslubini qo'llaydi, Agar ular Konstitutsiya tomonidan taqiqlanmagan bo'lsa, ular milliy manfaatlar uchun zarur bo'lgan hamma narsani qilishga majburdirlar.

Konfederatsiya moddalarining asosiy kamchiliklaridan biri kuchli ijro etuvchi hokimiyatning yo'qligi edi va Konstitutsiyaning eng kuchli muxoliflari kichik guruhidan tashqari, ta'sischilar ijroiya hokimiyatini yaratish zarurligi to'g'risida oz kelishmovchiliklarga duch kelishdi. Biroq, ushbu umumiy kelishuvdan tashqari, prezident vakolatining tegishli darajasi to'g'risida kelishuv mavjud emas edi. Ushbu kelishmovchilik Konstitutsiyaning rivojlanishiga putur etkazmadi, ammo ratifikatsiya bahs-munozaralarni tugatmadi. 3-Bobdan ma'lumki, dastlabki respublikaning eng taniqli va muhim rahbarlari, shu jumladan A.Xamilton, T. Jefferson va J. Medison – prezident hokimiyati va vakolatining to'g'ri darajasi to'g'risida munozarali munozaralar bo'lgan. Ushbu to'qnashuvlar Federalistlarning parchalanishida va birinchi rasmiy siyosiy partiyaning (demokratik–Respublikachilar) o'sishida muhim rol o'ynadi.

Nima uchun bu alohida masala (bir nechtdan faqat bittasi) bunday va mojarolarni keltirib chiqardi? Imkoniyatlardan biri shundaki, prezident hokimiyatining tabiati federal hukumat tizimi muvaffaqiyatining linchpini sifatida aniq yoki aniq emas deb qaraldi. Amerika siyosiy “eksperimenti” ning muvaffaqiyati, ayniqsa, samarali ijro etuvchi hokimiyatni yaratishga bog'liq, deb asosli bahslashish mumkin. Ta'sisчилarning tegishli kuch va vakolatga ega bo'lgan ijro etuvchi hokimiyatni yaratishga bo'lgan g'amxo'rliqi, albatta, ijro etuvchi hokimiyat va prezidentlikning roli, aniqrog'i, yangi hukumatni shakllantirish va qo'llab – quvvatlash uchun juda muhim deb hisoblanganligini ko'rsatadi.

Prezident hokimiyatining to'rtta nazariyasi mavjud. To'rt nazariyaning har biri prezident hokimiyatining tabiati, ko'lamini boshqacha ko'rinishda tasvirlaydi.

Konstitutsiyaviy nazariya: Konstitutsiyaning II moddasida ijro etuvchi hokimiyat to'g'risidagi yozuvlar mavjud va prezident har doim o'z harakatlarini II moddadagi vakolatlar yozuvi asosida yoki nazarda tutilgan vakolatlar asosida oqlashga tayyor bo'lishi kerak.

Rahnamolik nazariyasi: prezident “xalq boshqaruvchisi” ekanligini va Konstitutsiyani buzmasa, millat ehtiyojlari zarur deb hisoblagan har qanday narsani qilish uchun javobgar deb hisoblanishini anglatadi.

Unitar ijro nazariyasi: ushbu nazariya prezidentga ijro etuvchi a'zolar ustidan nazoratni beradi va uning vakolati faqat Konstitutsiya bilan cheklangan.

Unitar ijro etuvchi nazariya dastlab T.Jefferson tomonidan ilgari surilgan va ba'zi keyingi prezidentlar tomonidan mustahkamlangan qurilishni muvofiqlashtirishdan kelib chiqadi. T. Jefferson konstitutsiyaning nufuzli asoschisi bo'lgan va uning fikrlari ko'pincha ko'plab asosчилarning fikrlari edi. Konstitutsiyani tuzuvchilar prezident asosiy qonunni saylovчилarning manfaati uchun talqin qilish va qo'llash uchun saylangan deb hisoblashgan. Tuzuvchilar, shuningdek, Kongress prezidentni va Konstitutsiyada belgilangan e'tiqodlarni qo'llab-quvvatlash uchun saylanganiga ishonishdi. Ushbu nazariya Federal

hukumatning barcha uchta tarmog'i nafaqat prezidentni, balki Konstitutsiyani bajarishga mas'ul ekanligini tasdiqlaydi. Imtiyoz nazariyasi: qonunni hisobga olmagan holda yoki hatto qonunga zid ravishda jamoat manfaati ixtiyoriga ko'ra harakat qilish vakolatidir.

Xorijiy mamlakatlarda prezidentlik institutining vujudga kelishi va rivojlanishi xususiyatlari.

1787 yil 25 mayda Filadelfiyada Konstitutsiyaviy Konventsia majlisida, urush va urushdan keyingi qiyinchiliklar delegatlarning aksariyatini kuchli milliy ijroiyaning zarurligi qayd etildi. Ammo ular muammoga ehtiyotkorlik bilan yondashdilar va ularning uchdan bir qismi Kongressga bir nechta bitta muddatli rahbarlarni tanlashga imkon beradigan taklifni ma'qulladilar, ularning har biri shtat gubernatorlari tomonidan chaqirib olinishi kerak edi. Mavzu Konvensiyada boshqalarga qaraganda ko'proq munozaralarni talab qildi. Eng muhim fikrlar saylov usuli va ijro etuvchi hokimiyat muddatining davomiyligi edi. Dastlab, delegatlar ijro etuvchi hokimiyatni Kongress tanlashi kerak degan fikrni qo'llab-quvvatladilar; ammo, Kongress tanlovi, agar prezident qayta saylanish huquqiga ega bo'lmasa, ijro etuvchi hokimiyatni qonun chiqaruvchiga bog'liq qiladi va nomuvofiqlik xavfli uzoq muddatni talab qiladi (olti yoki etti yil eng keng tarqalgan taklif edi).

Delegatlar J. Vashington (1789-97) birinchi prezident sifatida saylanishini tushunganliklari sababli mavzuni noaniq qoldirishi mumkin edi. Ular Vashington tafsilotlarni qoniqarli tarzda to'ldirishiga ishonib, II moddada ataylab bo'sh joylarni qoldirdilar. Darhaqiqat, agar Vashington bo'lmaganida, prezidentlik lavozimi hech qachon yaratilmagan bo'lishi mumkin edi. Amerika xalqi Vashingtonni butparast deb bildi va u o'z rolini mahorat bilan o'ynadi va ofis qadriyatini pasaytiradigan "juda erkin aloqa va juda ko'p tanishlik" va respublikada noto'g'ri bo'lgan "dahshatli ko'rinish" o'rtasidagi muvozanatni saqladi.

Ammo idoraning ikki tomonlama tabiati tufayli yuzaga kelgan muammolar hal etilmay qoldi. Bir necha prezidentlar, xususan, T. Jefferson (1801–09) va F. D. Ruzvelt (1933–45) ikkala rolni ham ijro eta

olishdi. J.F. Kennedi (1961–63) va L. B. Jonson (1963–69) misollari ko‘proq tarqalgan. Kennedi kuchli xalqning ramzi sifatida ajoyib bo‘lsa-da - amerikaliklar uning prezidentligining Kamelot qiyofasidan hayratda qolishgan - u qonunlarni qabul qilishda samarasiz edi. Jonson, aksincha, Kongress orqali asosiy miqyosdagi qonunchilik dasturini, shu jumladan 1964 yildagi Fuqarolik huquqlari to‘g‘risidagi qonunni ilgari surdi, biroq u qirol o‘rnini bosuvchi sifatida shunday muvaffaqiyatsizlikka uchradi, u ikkinchi muddatga nomzod bo‘lmalikni tanladi.

Fransiya. Ikkinchi respublikada 1848 yilgi Konstitutsiyaga ko‘ra, prezident “frantsuz bo‘lib tug‘ilishi kerak, kamida o‘ttiz yoshda va hech qachon frantsuzlik sifatini yo‘qotmagan” bolishi kerak edi. Prezident erkaklarning umumiy saylov huquqi bilan to‘rt yilga saylanadi va faqat to‘rt yillik oraliqdan keyin qayta saylanish huquqiga ega. Vitse-prezident ham, prezidentning oltinchi darajagacha bo‘lgan qarindoshlari yoki ittifoqchilaridan birortasi ham undan keyin bir xil vaqt oralig‘ida saylana olmaydi.

Lui-Napoleon Bonapart yagona saylangan prezident bo‘lib, birinchi turda 74% dan ortiq ovoz to‘plagan. Keyingi saylovlar 1852 yilda bo‘lib o‘tishi kerak edi, ammo 2 yil 1851 dekabrda davlat to‘ntarilishi mazkur rejimga yakun yasadi.

Uchinchi respublika. 1875 yildagi konstitutsiyaviy qonunlarda Respublika Prezidenti milliy Assambleyada yig‘ilgan parlamentning ikki palatasi tomonidan mutlaq ko‘pchilik ovoz bilan saylanishi nazarda tutilgan. Vakolat muddati yetti yil muddatga, Prezident qayta saylanish huquqiga ega. 1873-1940 yillarda o‘n beshta saylov bo‘lib o‘tdi va o‘n uchta prezident saylandi.

To‘rtinchi respublika 27 yil 1946 oktyabrdagi Konstitutsiya Kongressda yig‘ilgan parlamentning ikki palatasi tomonidan mutlaq ko‘pchilik ovoz bilan Respublika prezidentini saylash tamoyilini qabul qiladi. Prezident yetti yilga saylanadi. U faqat bir marta qayta saylanish huquqiga ega. 1947 va 1953 yillarda ikki prezident saylandi.

Beshinchi respublika. 4 yil 1958 oktyabrdagi Konstitutsiya dastlab parlament a‘zolari, bosh kengashlar va dengiz ortidagi hududlar assambleyalari, shahar Kengashlarining saylangan vakillaridan iborat

saylov kollegiyasi tomonidan yetti yil muddatga saylanish ko'zda tutilgan. Ushbu qoida 1962 yilda referendumdan so'ng o'zgartirildi, shuning uchun 1965 yilgi saylovlar to'g'ridan-to'g'ri umumiy saylov huquqi bilan birinchi bo'lib berilgan ovozlarning mutlaq ko'pchiligini talab qildi.

Prezidentlik muddati 2000 yilda prezidentning besh yillik muddati bo'yicha otkazilgan referendum paytida besh yilga qisqartirildi. 23 yil 2008 iyuldagi konstitutsiyaviy tuzatishga qadar respublika Prezidenti xizmat qilishi mumkin bo'lgan mandatlar sonida chegara yo'q edi. Konstitutsiyaning 6-moddasida endi mandat faqat ketma-ket bir marta yangilanishi mumkin.

Davlat boshqaruvining respublika institutining vujudga kelishi va rivojlanishi xususiyatlari. Prezidentlik institutining konstitutsiyaviy-huquqiy maqomi. President faoliyatini amalga oshirishning tashkiliy-huquqiy shakllari. Frantsiyadagi respublika rejimi birinchi marta 1792 yilda Frantsiya hududida amalda bo'lgan, keyin 1804 yildan 1848 yillarda (Birinchi imperiya, Restavratsiya va Iyul monarxiyasi), so'ngra 1852 yildan 1870 yilgacha (Ikkinchi imperiya) 1940-1944 yillar (Vishi rejimi va nemis okkupatsiyasi) mavjud bo'lmagan hukumat shaklidir.

Respublika hukumati nima? Respublika-bu hokimiyatni aholi vakillari amalga oshiradigan, odatda saylanadigan va davlat rahbari merosxo'r bo'lmagan va hokimiyatni egallab turgan yagona davlat bo'lmagan mamlakatni tashkil etish usuli. Respublika-bu suverenitet siyosiy hokimiyatni bevosita yoki saylangan vakillar orqali amalga oshiradigan odamlarga tegishli bo'lgan siyosiy tizim. Ular belgilangan muddatga mandatlar oladilar va mamlakat oldida javobgardirlar.

Prezident saylovini o'tkazish Frantsiya Konstitutsiyasining 6, 7 va 58-moddalari bilan belgilanadi, 1962 yil 6 noyabrdagi organik qonun bilan to'ldiriladi, bu uning II moddasida amaldagi saylov kodeksining qoidalarini belgilaydi.

Yangi prezidentni saylash amaldagi prezidentning vakolat muddati tugashidan kamida yigirma kun va ko'pi bilan o'ttiz besh kun oldin bo'lib o'tadi. Agar nomzodlarni taqdim etishning songgi muddatidan oldin yetti kun ichida, ushbu sanadan o'ttiz kun oldin, nomzod bo'lish

to'g'risidagi qarorini ommaviy ravishda e'lon qilgan shaxslardan biri vafot etsa yoki unga yo'l qo'yilmasa, Konstitutsiyaviy Kengash saylovni keyinga qoldirish to'g'risida qaror qabul qilishi mumkin. Agar birinchi turdan oldin nomzodlardan biri vafot etsa yoki unga xalaqit berilsa, Konstitutsiyaviy Kengash saylovni keyinga qoldirishni e'lon qiladi. Qabul qilinishidan oldin birinchi bosqichda eng maqbul bo'lgan ikkita nomzoddan biri vafot etgan yoki mehnatga layoqatsiz bo'lgan taqdirda, Konstitutsiyaviy Kengash barcha saylov amaliyotlarining qayta o'tkazilishi kerakligini e'lon qiladi; xuddi shu narsa saylovga qatnashishda qolgan ikki nomzoddan biri vafot etgan yoki mehnatga layoqatsiz bo'lgan taqdirda ikkinchi tur nazarda tutiladi. 1974 yildan beri J.Pompidu vafotidan so'ng, saylovlar aprel va may oylarida bo'lib o'tadi; potentsial logistika muammolariga duch kelgan Vedel qo'mitasi prezidentlik muddati tugashi uchun belgilangan sanani so'ragan edi.

Prezidentlik institutining konstitutsiyaviy-huquqiy maqomi. Prezident davlat rahbari, Konstitutsiyaning, inson va fuqaro huquq va erkinliklarining kafolatidir. U O'zbekiston Respublikasining suvereniteti, uning mustaqilligi va davlat yaxlitligini himoya qilish choralarini ko'radi, davlat hokimiyati organlarining muvofiqlashtirilgan ishlashini va o'zaro hamkorligini ta'minlaydi. O'zbekiston Respublikasining 2023 yil 30 aprelda yangilangan konstitutsiyasiga binoan 105-113 moddalarda Prezidentning huquqiy maqomi belgilab berilgan⁴.

Prezidentlik institutining konstitutsiyaviy-huquqiy maqomlari qiyosiy-huquqiy bahsli mavzu hisoblanadi. Tahlilda AQSh, O'zbekiston, Fransiya kabi mamlakatlar konstitutsiyalarining tegishli qoidalariga va quyidagi mezonlarga muvofiq amalga oshirildi: tuzilish shakli; boshqaruv shakli; prezidentlarning saylovlari va vakolatlari; Prezidentlikka nomzodlar uchun belgilangan senzlar. Ushbu mamlakatlar prezidentligi institutining huquqiy maqomi xususiyatlari: parlament, vazirliklar va boshqa davlat boshqaruvi organlarining yuqori palatasini shakllantirishda ishtirok etish; parlament va hokimiyatning sud hokimiyati bilan o'zaro aloqalar; mudofaa va xavfsizlik sohasidagi

⁴ <https://lex.uz/uz/docs/-6445145#-6445939> O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi

vakolatlar; xalqaro munosabatlar; qonun ijodkorligi aniqlandi: bosh vazir lavozimining mavjudligi va hukumatning parlament va prezident oldidagi javobgarligi; prezidentning arbitraj-integrativ, muvofiqlashtiruvchi, kafolatlovchi funksiyalari mavjudligi; Qonunchilik tashabbusi, parlamentni tarqatib yuborish, referendum o'tkazish, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari rahbarlarini tayinlash va lavozimidan ozod qilish huquqi; prezident maqomi vakolat muddati tugagandan so'ng Senat a'zosi lavozimini umrbod egallashi, AQSh va O'zbekistondagi prezidentlik institutining bir qator o'xshash xususiyatlari aniqlandi: yosh chegarasi; parlamentga murojaatnomna qilish huquqi; Prezident vakili bo'lgan mansabdor shaxslarni tayinlash, tasdiqlash, saylashda Senatning ishtiroki; veto huquqi; bosh qo'mondon maqomi.

O'zbekistonda nafaqat prezidentlik instituti, balki parlamentarizm ham shakllanmoqda, mustaqil sud hokimiyati, ijro etuvchi hokimiyat va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari rivojlanib bormoqda. Ammo ularning hech biri davlat hokimiyatini tashkil etishning umumiy tizimi doirasidan tashqarida ishlamaydi, ularning har biri u yoki bu darajada prezident bilan davlat rahbari sifatida aloqada bo'ladi. Shu sababli prezidentlik institutini va uning boshqa davlat organlari bilan munosabatlarining xususiyatlari o'rganiladi. Tahlil nafaqat hokimiyatning boshqa davlat institutlarining prezidentlik instituti bilan munosabatlari mexanizmini baholash, balki jamiyatimizda ro'y berayotgan demokratik o'zgarishlarning barqarorligini baholash bo'yicha umumiy xulosalarga kelish imkonini beradi.

Prezidentlik instituti hokimiyatni taqsimlash muammosi va uning davlat hokimiyati organlarining butun tizimini shakllantirish va rivojlantirish jarayoniga ta'siri bilan uzviy bog'liq. Ushbu muammoni o'rganish turli ilmiy yo'nalishlar va maktablarga mansub ko'plab mahalliy va xorijiy olimlarning, huquqshunoslik, falsafa, sotsiologiya, siyosatshunoslik, menejment, psixologiya va boshqalar bo'yicha mutaxassislarining ishlarida amalga oshirilgan. Jahon mamlakatlarining davlatchilik an'analari, O'zbekistonning siyosiy va huquqiy an'analari va institutlari Rossiya imperiyasi tarixining turli davrlarida va keyinchalik

SSSR tarixida ushbu masalani tushunishning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olib jahon submadaniyatiga mos ravishda rivojlanmoqda.

Atamaning tarixi. Prezident-respublika boshqaruv shakliga ega mamlakatlarda saylangan davlat rahbari. "Prezident" atamasi lotincha praesidens so'zidan kelib chiqqan bo'lib, oldinda, boshida o'tirishni anglatadi; yig'ilishlarga raislik qilish. Hozirgi ma'noda u XVIII asr oxiridan, AQShda prezidentlik instituti tashkil etilganidan beri qo'llaniladi (1787 yil Konstitutsiyasi, 2-modda; 1789 yilda Jorj Vashington davlat rahbari etib saylandi). Lotin Amerikasi mamlakatlari - Venesuela (1812), Buyuk Kolumbiya (1819; 1819-1831 yillarda mavjud bo'lgan) AQSh misoliga ergashdi. Ovrupoda Prezident lavozimini Davlat rahbari sifatida birinchi bo'lib Fransiya va Shveysariya (ikkalasi ham 1848 yilda), Afrikada Liberiya (1848), Osiyoda Filippin (1899) joriy etdi. 1940-1960-yillarda prezident boshchiligidagi respublikalar dekolonizatsiya jarayonida keng tarqaldi.

Huquqiy maqomi. Prezidentning konstitutsiyaviy va huquqiy maqomi turli mamlakatlarda farq qiladi. Davlat rahbarining vazifalari, vakolatlari siyosiy an'analar, prezident va hokimiyatning tarmoqlari, siyosiy va sinf guruhlar va boshqa omillar o'rtasidagi kuchlar nisbatiga qarab belgilanadi. Zamonaviy jahon konstitutsiyaviy amaliyotida respublikalarning uchta asosiy turi mavjud: prezident, parlament va aralash.

Prezidentning konstitutsiyaviy va huquqiy maqomi turli mamlakatlarda farq qiladi. Davlat rahbarining vazifalari va vakolatlari siyosiy an'analar, prezident va hokimiyat tarmoqlari, siyosiy va sinfiy guruhlar, boshqa omillar orasidagi kuchlar nisbatiga qarab belgilanadi. Zamonaviy jahon konstitutsiyaviy amaliyotida respublikalarning uchta asosiy turi mavjud: prezident, parlament va aralash turdagi.

Prezidentlik respublikalarida davlat rahbari, qoida tariqasida, mamlakat aholisi tomonidan saylanadi va ijro etuvchi hokimiyat rahbari, davlat boshqaruvida yetakchi rol o'ynaydigan eng yuqori mansabdor shaxs hisoblanadi. U faqat o'ziga hisobot beradigan hukumatni tuzadi, parlament hukumatga yoki alohida vazirlarga ishonchsizlik to'g'risida ovoz berishga haqli emas. Ushbu boshqaruv shakli ko'plab mamlakatlarda, shu jumladan AQSh, Rossiya, Lotin Amerikasi va Afrikaning aksariyat mamlakatlarida qabul qilingan.

Parlament respublikalarida prezident odatda parlament yoki maxsus kollegiya tomonidan saylanadi. Davlat rahbari sifatida u haqiqiy hokimiyatga ega emas, lekin asosan vakillik funktsiyalarini bajaradi. Bunday mamlakatlarda hukumat parlament tomonidan tuziladi va unga hisobot beradi. Bugungi kunda ushbu turdagi respublikalar Ovrupoda ustunlik qilmoqda, odatiy misollar Germaniya, Italiya, Hindiston. Aralash turdagi respublikalar (yarim prezidentlik yoki prezident-parlament) prezident va parlament respublikalarining elementlarini birlashtiradi. Bunday mamlakatlarda davlat rahbari aholi tomonidan saylanadi, hukumat tuzadi, parlamentni tarqatib yuborish huquqiga ega. Kuchli prezidentlik hokimiyati parlamentning hukumat faoliyatini nazorat qilish bo'yicha samarali chora-tadbirlar mavjudligi bilan uygunlashadi. Ushbu shakl Frantsiya, Portugaliya, Litvada mavjud.

Eronda prezident maqomi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu mamlakatda oliy hokimiyat oliy diniy iyerarx ayatulloga tegishli. Boshqa barcha hokimiyat va mansabdor shaxslar, shu jumladan prezident unga bo'ysunadi.

Prezidentga qo'yiladigan talablar, prezidentlik muddati. Respublikaning turidan qat'iy nazar, prezidentlikka nomzodga yuqori talablar qo'yiladi: tug'ilishiga ko'ra ushbu davlatning fuqaroligi yoki mamlakatda saylov kuniga qadar uzoq vaqt yashashi, shuningdek yosh chegarasi. Aksariyat mamlakatlarda davlat rahbari 35 yoki 40 yoshdan kichik bo'lishi mumkin emas. Prezidentlik muddati to'rt yildan yetti yilgacha (AQSh – to'rt yil, Germaniya va Frantsiya - besh yil, Finlyandiya va Rossiya - olti yil, Italiya va O'zbekistonda - yetti yil).

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. "Prezident" boshqaruv instituti tushunchasini izohlang.
2. Xorijiy mamlakatlarda prezidentlik institutining vujudga kelishining tarixini izohlab bering.
3. Davlat boshqaruvining respublika institutining vujudga kelishi va rivojlanishi xususiyatlari.
4. Prezidentlik institutining konstitutsiyaviy-huquqiy maqomi.
5. President faoliyatini amalga oshirishning tashkiliy-huquqiy shakllari.

12-BOB. DAVLAT VA JAMIYAT QURILISHI TIZIMIDA PARLAMENTNING O'RNI

1. Parlament tushunchasi va shakllanish tarixi. Parlament davlat boshqaruvi instituti sifatida. Parlamentarizm bosqichlari. 2. Parlamentarizm tamoyillari. 3. Parlamentarizm – xalq hokimiyatining ishonchi. 4. Davlat boshqaruvini demokratlashtirish va modernizatsiya qilish sharoitida 5. O'zbekiston Oliy Majlisining roli va ta'sirini oshirish istiqbollari.

12.1 Umuman olganda, zamonaviy parlament uchta vazifani bajaradi: saylovchilarni vakillik qilish, qonunlar qabul qilish va tinglash va so'rovlar orqali hukumatni nazorat qilish. Parlament tizimi, parlamentda (qonun chiqaruvchi organda) eng ko'p vakillikka ega bo'lgan partiya (yoki partiyalar koalitsiyasi) hukumatni tuzadigan, uning rahbari bosh vazir yoki kansler bo'lgan demokratik boshqaruv shakli. Ijroiya funksiyalarini vazirlar mahkamasiga bosh vazir tomonidan tayinlangan parlament a'zolari amalga oshiradilar. Ozchilikdagi partiyalar ko'pchilikka qarama-qarshi bo'lib xizmat qiladi va muntazam ravishda unga qarshi chiqishga majburdir. Bosh vazirlar hukmron partiya yoki parlamentning ko'pchilik ishonchini yo'qotgan taqdirda hokimiyatdan chetlatilishi mumkin. Parlament tizimi Britaniyada vujudga kelgan va uning bir qancha sobiq mustamlakalarida qabul qilingan.

Parlament tizimi, yoki parlament demokratiyasi, tizimi demokratik boshqaruv a davlat (yoki bo'ysunuvchi tashkilot) bunda ijro etuvchi hokimiyat demokratik legitimlikni qo'llab-quvvatlashga buyruq berish qobiliyatini odatda parlament, ya'ni qonun chiqaruvch hokimiyatdan oladi. Parlament tizimida davlat rahbari odatda hukumat rahbaridan ajralib turadigan shaxsdir. Bu prezidentlik tizimidan farq qiladi, bu erda davlat rahbari ko'pincha hukumat boshlig'i bo'lib, eng muhimi, ijro etuvchi hokimiyat o'zining demokratik qonuniyligini qonun chiqaruvchidan olmaydi.

Parlamentarizm Ovrupoda hukmron boshqaruv shakli bo'lib, uning 32 suveren davlatidan 50 tasi parlament a'zosi hisoblanadi. Dunyoning

boshqa joylarida parlament mamlakatlari kamroq tarqalgan. Angliyada Simon de Montfort vakillik hukumatining asoschidan biri, ikkita mashhur parlamentni chaqirgani uchun sifatida esga olinadi. Birinchisi, 1258 yilda qirolni cheksiz hokimiyatdan mahrum qildi, ikkinchisi, 1265 yilda shaharlardan oddiy fuqarolarni o'z ichiga oldi. XVII-asrda Angliya parlamenti ba'zi g'oyalar va tizimlarga yetakchi bo'ldi liberal demokratiya bilan yakunlandi Shonli inqilob va 1689 yilgi "Huquqlar to'g'risidagi" qonun loyihasini ilgari suradi.

Buyuk Britaniya qirolligida monarx nazariy jihatdan kabinetga raislik qildi va vazirlarni tanladi. Amaliyotda qirol Georg I ning ingliz tilida gapira olmasligi kabinetga raislik qilish uchun bosh vazirga Robert Walpolega olib borish mas'uliyatini keltirib chiqardi. Ovoz berish franshizasining kengayishi bilan parlamentning bosqichma-bosqich demokratlashtirilishi parlamentning hukumatni nazorat qilishdagi rolini oshirdi, qirol kimni hukumat tuzishni so'rashi mumkinligini hal qildi. XIX-asrga kelib, 1832 yildagi "Buyuk islohotlar to'g'risida"gi qonun parlament hukmronligiga olib kelib uning tanlovi doimo bosh vazir kimligini va hukumatning rangini hal qildi.

Birinchi Jahon urushidan keyingi yillarda Ovrupoda demokratiya va parlamentarizm tobora keng tarqalib, qisman demokratik g'olib davlatlar, AQSh, Buyuk Britaniya va Frantsiya tomonidan mag'lubiyatga uchragan mamlakatlar va ularning vorislariga, Germaniyaning Veymar Respublikasi va birinchi Avstriya Respublikasiga yoyildi. XIX asr urbanizatsiyasi, sanoat inqilobi va modernizm allaqachon radikallarning parlamentaristik talablarini va sotsial-demokratlarning paydo bo'layotgan harakatini e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydigan qilib qo'ygan edi; ushbu kuchlar parlamentarizmga o'tgan ko'plab davlatlarda, xususan Frantsiyaning uchinchi Respublikasida radikal partiya va uning chap-chap ittifoqchilari bir necha o'n yillar davomida hukumatda hukmronlik qildilar. 1930-yillarda fashizmning ko'tarilishi Italiya va Germaniyada parlament demokratiyasiga chek qo'ydi.

Parlament tizimi ikki palatali, parlamentning ikkita palatasi (yoki uylari) yoki bir palatali, faqat bitta parlament palatasi bo'lishi mumkin.

Ikki palatali parlament odatda ijro etuvchi hukumatni belgilash vakolatiga ega bo'lgan to'g'ridan-to'g'ri saylangan quyi palatadan va quyi palatadan boshqa mexanizm orqali tayinlanishi yoki saylanishi mumkin bo'lgan yuqori palatadan iborat. 2001 yilgi Jahon banki tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, parlament tizimlari kamroq korruptsiya bilan bog'liq.

Qadim zamonlardan beri, jamiyatlar qabilaviy bo'lganida, kengashlar yoki boshliq bor edi, ularning qarorlari qishloq oqsoqollari tomonidan baholandi. Bu ko'pincha traybalizm deb ataladi. Ba'zi olimlarning ta'kidlashicha, qadimgi Mesopotamiyada shohlar kengash tomonidan baholangan ibtidoiy demokratik hukumat mavjud edi. Xuddi shu narsa qadimgi Hindiston haqida ham aytilgan, u yerda qandaydir yig'ilishlar mavjud edi va shuning uchun demokratiyaning qandaydir shakli mavjud edi. Biroq, bu da'volar ushbu boshqaruv shakllarini oligarxiya deb biladigan ko'pchilik olimlar tomonidan qabul qilinmaydi.

Qadimgi Eronda turli masalalar bo'yicha qaror qabul qilgan kengashning birinchi qayd etilgan belgilari Parfiya imperiyasida mil. av. 247 yilga to'g'ri keladi. Parfiyaliklar Eron Aleksandr tomonidan bosib olinganidan beri birinchi Erondagi imperiyani tashkil etishdi va uning hukmronlik qilgan dastlabki yillarida juda jiddiy masalalar bo'yicha yakuniy qarorni qabul qilgan "Mehiston" deb nomlangan zodagonlar yig'ilishi tashkil etildi.

"Mehiston" so'zi ikki qismdan iborat: "Meh", qadimgi forsha so'z bo'lib, so'zma-so'z" aytganda buyuk va – "stan" bu fors tilida "joy degan ma'noni anglatadi. Umuman Mehestan buyuklar birlashadigan joyni anglatadi. Zardushtiy din peshvolari va klan oqsoqollaridan tashkil topgan "Mehiston" Assambleyasi shohlik boshqaruviga katta ta'sir ko'rsatdi.

Kengashning eng muhim qarorlaridan biri 208 yilda, fuqarolar urushi boshlanganda va Mehestan imperiyani bir vaqtning o'zida ikki aka-uka Ardavan V va Blash V. tomonidan boshqarilishiga qaror qildi, 224 yilda Parfiya imperiyasi 470 yildan ortiq vaqtdan keyin Mahestan kengashi nihoyasiga yetdi.

Ba'zi musulmon olimlarning ta'kidlashicha, Islom sho'rosi (Islomiy jamiyatlarda qaror qabul qilish usuli) parlamentga o'xshaydi.

Qadimgi Afina demokratiyaning beshigi edi. Afina Assambleyasi (*ἐκκλησία* - ekklesia) eng muhim muassasa edi va o'ttiz yoshdan katta Afina fuqaroligiga ega bo'lgan har bir erkak munozaralarda qatnashishi mumkin edi; o'ttiz yoshgacha bo'lgan ayollar, erkaklar va minglab qullarning hech biri ishtirok etishga ruxsat berilmagan. Afina demokratiyasi vakillik emas, balki to'g'ridan-to'g'ri edi va shuning uchun ekklesia parlament tizimi emas edi.

Mil. av. VI-asrda tashkil etilgan Rim Respublikasida sudyalarni saylash, yangi nizomlarni qabul qilish, o'lim jazosini ijro etish, urush va tinchlik e'lon qilish va ittifoqlarni yaratish (yoki tarqatish) to'g'risida yakuniy so'zlarni aytgan Qonunchilik yig'ilishlari bo'lgan. Rim Senati har qanday ma'noda zamonaviy parlamentarizmning ajdodi yoki salafi emas edi, chunki Rim Senati qonun chiqaruvchi organ emas edi. Rim Senati pul, ma'muriyat va tashqi siyosat tafsilotlarini nazorat qilgan.

Anglo-sakson Angliyasida *Witenagamot* muhim siyosiy institut edi. Bu nom qadimgi ingliz tilidan olingan. "Donishmandlar uchrashuvi" uchun. Witenagamotning birinchi qayd etilgan akti Kent qirol *Æthelberht* tomonidan chiqarilgan kodeks edi. Taxminan 600 yil atrofida yozilgan qadimgi ingliz nasrida saqlanib qolgan dastlabki hujjat; ammo, vitan, albatta, bu vaqtdan beri mavjud edi. Vitan folkmoots (mahalliy yig'ilishlar) bilan birga zamonaviy ingliz parlamentining muhim ajdodidir.

Siyosiy transformatsiya sharoitida parlamentarizmning shakllanish jarayonlari o'rganildi, "parlamentarizm" tushunchasining asosiy tarkibiy qismlari, parlamentarizm fenomenini o'rganish bosqichlari, Rossiya va Belorusiyada parlamentarizm rivojlanishining umumiy va o'ziga xos xususiyatlari aniqlandi. Transformatsiya sharoitida jamiyatda parlamentarizm rivojlanishining hukmron siyosiy madaniyat turiga, fuqarolik jamiyati va partiya tizimining holatiga yuqori darajada bog'liqligi aniqlandi.

XIX-asrdagi urbanizatsiya, sanoat inqilobi va modernizm siyosiy so'llarning demokratiya va parlamentarizm uchun kurashini kuchaytirdi.

Keyingi yillarda Ovrupoda demokratiya va parlamentarizm tobora keng tarqaldi birinchi Jahon urushi, qisman demokratik g'oliblar tomonidan, Buyuk Britaniya va Frantsiya, mag'lub bo'lgan mamlakatlar va ularning vorislariga, Germaniyaning Veymar Respublikasi va yangi Avstriya Respublikasi. Birinchi Jahon urushi oxiridagi radikallashtirilgan davrda demokratik islohotlar ko'pincha xalq inqilobiy oqimlariga qarshi vosita sifatida qaraldi. Demokratik rejimlarni o'rnatdi, ammo cheklangan xalq qo'llab-quvvatlashidan, xususan siyosiy huquqdan aziyat chekdi.

Yana bir to'siq siyosiy partiyalarning Ovrupo qit'asidagi ko'p partiyali demokratiyalarda koalitsiya kabinetlari oldidagi uzoq muddatli majburiyatlarga tayyor emasligi edi. Natijada "Ozchiliklar-Parlamentarizm" tez-tez mag'lubiyatga olib keldi ishonch ovozlari va deyarli doimiy siyosiy inqiroz bu saylovchilar oldida demokratiya va parlamentarizmning mavqeini yanada pasaytirdi.

XX-asrning boshlarida ko'plab rejimlar siyosiy beqarorlik va/yoki davlat rahbarlarining aralashuvi, xususan Qirol Viktor Emmanuel III 1922 yilda Benito Mussolini tomonidan tahdidga duch kelganda Italiya hukumatini qo'llab-quvvatlamaganligi yoki Ispaniya qiroli Alfonso XIII tomonidan qo'llab-quvvatlangan foydalangan holda 1920-yillarda Bosh vazirga diktatorlik vakolatlari berilgan. Finlandiya ba'zan qarshi misol sifatida beriladi, bunda muvaffaqiyatsiz inqilob va Finlandiyada uch oydan ortiq achchiq fuqarolar urushidan keyin prezidentlik demokratiyasi o'rnatildi (1918). 1932 yilda Lapua harakati sotsial-demokratlarni siyosiy hokimiyatdan chetlashtirishga qaratilgan davlat to'ntarishiga harakat qildi, ammo konservativ Prezident Svinhufvud o'zining demokratik hukumatini saqlab qoldi. Parlamentarizm 1937 yilda Svinhufvudning vorisi Kyösti Kallio tomonidan (qayta) joriy etilgan.cxz

12.2 Shmittning *Parlamentarizm inqirozi* (1923) asari liberal parlament hukumatini soxta sifatida aks ettirgan: manfaatlarga asoslangan siyosiy partiyalar o'zlarining shaxsiy kun tartibiga rioya qilish bilan birga milliy ezigulikni himoya qilishadi. Zamonaviy parlamentlar, Shmittning ogohlantirishicha, siyosiy birlikni nazarda tutgan demokratiyani liberalizm, tubdan individualist va plyuralistik ta'limot bilan

yarashtirishga qodir emas edi. Uning shoh asari, “*Konstitutsiyaviy nazariya*” (1927), Veymar Konstitutsiyasini tahlil qilish hamda har qanday demokratik Konstitutsiya asosidagi printsiplarni hisobga olishni taklif qildi. 1927 yilda yozilgan va 1932 yilda to‘liq ishlab chiqilgan “Siyosiy ta’limot” asarida Shmitt inson hamjamiyatlarining bir-birini “dushman” sifatida aniqlashga abadiy moyilligi, ya’ni “turli xil va begona” hayot tarzlarining aniq timsoli sifatida ta’riflagan. doimiy imkoniyat va tez-tez haqiqat.

Shmittning boshqa bir asari *Qonuniylik va legitimlik* (1932) Veymar Respublikasining so‘nggi yillarida nashr etilgan. Iqtisodiy inqiroz va fuqarolar urushi bilan bog‘liq ijtimoiy mojarolar o‘rtasida Shmitt respublika Prezidentining demokratik legitimligi Veymar Konstitutsiyasida qonuniy ravishda ifodalanganligi, uning vakolati har qanday cheklovlardan ustun ekanligini ta’kidladi. Shmitt prezident Paul von Hindenburgning atrofida qilarga parlamentni chetlab o‘tish va prezident farmoni bilan inqiroz davrida va undan tashqarida hukmronlik qilishga maslahat berdi. Biroq, bu konservatorlar Adolf Gitler tomonidan boshqarilgandan so‘ng, Shmitt fashistlarning hokimiyatni egallashini qonuniy muvofiqlashtirishga yordam berdi. U Gitlerning siyosiy dushmanlarini o‘ldirishini va yahudiylarga qarshi siyosatni e’lon qilishini chin dildan ma’qullagan. ichida Tomas Gobbsning Davlat nazariyasida Levifan (1936) va kengayib borayotgan Germaniya imperiyasi yoki Grossraumni xalqaro huquqqa tayangan holda asoslashga harakat qilgangan.

12.2 Parlament boshqaruv tizimining ishlash tamoyillari quyidagilardan iborat:

Parlament boshqaruv tizimining ishlashining asosiy printsipti jamoaviy javobgarlik printsiptidir. Vazirlar Kengashi davlatning Qonunchilik Assambleyasi oldida ularning barcha harakatsizligi va komissiyasi uchun jamoaviy javobgar ekanligi aniq ko‘rsatilgan. Ular bir jamoa bo‘lib ishlaydi va birga suzadi yoki g‘arq bo‘ladi.

Individual javobgarlik printsipti mavjud. Unda aytilishicha, Vazirlar hokimning roziligi paytida o‘z lavozimlarini egallaydilar. Bu

shuni anglatadiki, hokim Vazirlar Kengashi Qonunchilik Assambleyasining ishonchidan bahramand bo'lgan bir paytda vazirni olib tashlashi mumkin.

Hech qanday yuridik javobgarlik parlament tizimining yana bir asosiy tamoyilidir. Unda Konstitutsiyada vazirning markazda va hududlarda huquqiy javobgarlik tizimi to'g'risida hech qanday qoida yo'qligi qayd etilgan. Hokimning jamoat harakati to'g'risidagi buyrug'i vazir tomonidan imzolanishi shart emas. Sudlarga Vazirlar tomonidan hokimga beriladigan maslahatlarning mohiyatini o'rganish taqiqlanadi.

Parlamentarizm – xalq hokimiyatining ishonchi. Qiyinchilik siyosiy ishonch nima uchun vaqt o'tishi bilan farq qilishini tushuntirishdir. Ko'plab tushuntirishlar nazariy jihatdan ko'tarilgan. Yaqinda Bovens va Ville (2008) so'nggi bir necha yil ichida bir mamlakatda (Niderlandiya) siyosiy ishonchning pasayishi uchun 10 ta tushuntirishni ajratib ko'rsatdilar. Shunga qaramay, ushbu tushuntirishlarning aksariyati taxminiy bo'lib qolmoqda va bir vaqtning o'zida qat'iy statistik testlar orqali sinovdan o'tkazilmagan. Bir mamlakatdagi o'zgarishlarni tushunish uchun biz ushbu mamlakatni kengroq, qiyosiy nuqtai nazarga qo'yishimiz kerak. Hozirda bizda siyosiy ishonch bo'yicha bir qator nazariyalar mavjud, ammo ularning qaysi biri eng muhimligini hal qiluvchi baho yo'q. Shu sababli, ushbu maqola vaqt o'tishi bilan va mamlakatlar bo'ylab siyosiy ishonchdagi farqlarni nazariy va uslubiy jihatdan yanada kengroq yondashuvda tushuntirishga qaratilgan.

Ba'zi fuqarolar nima uchun ishonishini, boshqalari esa ishonmasligini tushuntirish uchun siyosiy ishonch bo'yicha ko'plab tadqiqotlar asosan fuqarolarning xususiyatlariga (ularning resurslari va qadriyatlariga) yoki siyosiy tizimlarga (ularning iqtisodiy ko'rsatkichlariga) qaratilgan. Keyinchalik qiziqarli yondashuv-bu faqat siyosiy ishonch mavzusiga (ishongan kishiga) yoki siyosiy ishonch ob'ektiga (ishonchli narsaga) qarash emas, balki ikkalasiga ham bir vaqtning o'zida qarash. Shundagina siyosiy ishonchni shaxsiyat yoki mamlakat xususiyati emas, balki munosabat xususiyati sifatida ko'rib chiqish mumkin. Shu maqsadda men siyosiy ishonchning keng toifasini

millatlararo ma'lumotlar mavjud bo'lgan o'ziga xos jihatga, ya'ni parlamentga ishonchni belgilayman.

Nazariya: parlamentga ishonch munosabat tushunchasi sifatida. Ishonch-bu noaniq tushuncha. Kishilar turli sabablarga ko'ra turli institutlarga ishonishlari mumkin. odamlar Kishilar shunchaki o'zlarining shaxsiyati yoki ijtimoiy mavqei tufayli ishonmaydilar yoki ishonmaydilar; turli obyektlarda "ishonch sindromi" mavjud emas. Ishonch munosabatlarni subyektiv baholashdir. Ishonchga nisbatan bunday munosabat yondashuvi ijtimoiy-psixologik tadqiqotlarda ancha keng tarqalgan: "A kishi B kishiga ishonadi". Ishonch-bu ijtimoiy vaziyatlarni to'rt o'lchov bo'yicha oqilona baholash. Ishongan shaxs (subyekt) ishonch obyekti muayyan talablarga javob beradi deb o'ylashini bildiradi: obyekt vakolatli, o'z-o'zidan sodir etilgan (g'amxo'rlik), ekstrinsial ravishda sodir etilgan (ihotalangan qiziqish tufayli javobgar) va bashorat qilinadigan bo'ladi.

Kompetentsiya shuni ko'rsatadiki, ishonch subyekti ishonch obyekti taxminlarga ko'ra yoki subyektning manfaati uchun bajarish qobiliyatiga ega deb o'ylaydi. Majburiyat shuni anglatadiki, subyekt obyekt ikki sababga ko'ra subyektning manfaatlari yo'lida harakat qiladi deb o'ylaydi. Birinchisiga ko'ra, obyekt subyektning manfaatlari muvofiq harakat qilish uchun ichki ehtiyojga ega bo'lar edi, masalan, ular bir-biriga g'amxo'rlik qilishlari yoki bir xil maqsadlarga ega bo'lishlari uchun. Majburiyatning ikkinchi sababi subyektning ob'ekt harakatlarini amalga oshirish qobiliyatida, agar kelajakda qo'llab-quvvatlashni rad etish orqali ishonchsiz xatti-harakatlarni jazolash tahdidi orqali bo'lsa. Ishonch obyekti javobgarlikka tortilishi mumkin bo'lsa, subyekt obyektning o'z manfaatlari bog'laydi: subyektning manfaatlari obyektning shaxsiy manfaatlari aylanadi. Ishonchning to'rtinchi jihat-bu ishonchlilik yoki bashorat qilish, ob'ektning o'tmishdagi xatti-harakatlari qay darajada izchilligi.

Shaxslar o'rtasida ishonchni mustahkamlash uchun ishonchning to'rt o'lchovi ishlab chiqilgan, davlat institutlari ham ushbu to'rtta talabni qondirish darajasida farq qiladi. Parlamentlar siyosat chiqishi ijtimoiy, iqtisodiy va/yoki siyosiy jihatdan muvaffaqiyatli bo'lganda

vakolatli deb baholanishi mumkin. Agar ular elektoratning katta ulushi tomonidan qo'llab-quvvatlansa, ular tabiatan sodiq (g'amxo'rlik) deb hisoblanishi mumkin. Parlament xatti-harakatlari fuqarolar yaxshi ishlamaydigan siyosatchilarni ishdan bo'shatishga qodir bo'lganda amalga oshirilishi mumkin. Va parlamentlar tizim yaxshi tashkil etilgan va hukumatlar o'z shartlarini bajaradigan darajada bashorat qilinishi mumkin.

Fuqarolarning siyosiy tizimiga ishonchsizligiga nazariy jihatdan tizim darajasidagi ta'sir korruptsiya darajasidir. Korruptsiya ishonchning barcha to'rt jihatining aksini anglatadi. Birinchidan, siyosat va jamiyatda keng tarqalgan korruptsiya parlament boshqaruvi samaradorligi va samaradorligiga jiddiy putur etkazadi. Korruptsiya parlamentning ushbu muammoni hal qilishda qobiliyatsizligiga ishora qilmoqda. Ikkinchidan, korruptsiya axloqiy buzilishlarning yo'qligini anglatadi: korruptsion hukumatlar va parlamentlar o'z harakatlari bilan o'z fuqarolariga g'amxo'rlik qilmasliklarini ko'rsatmoqdalar. Uchinchidan, korruptsiya fuqarolarning davlat amaldorlarini javobgarlikka tortishi uchun (institutsional) cheklovlar bilan rivojlanadi. To'rtinchidan, korruptsion jamiyatlar ishonchsizdir, chunki fuqarolar qaysi siyosat natijalarini kutishlarini bilishmaydi. Umuman olganda, korruptsiya barcha to'rt jihat bo'yicha ishonch munosabatlariga antiteza bo'lib ko'rinadi.

Faraz 1: Mamlakatlarning korruptsiya darajasi qanchalik past bo'lsa, fuqarolar parlamentga shunchalik ko'p ishonadilar.

Faraz 2: Mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanish darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, fuqarolar parlamentga shunchalik ko'p ishonadilar.

Faraz 2 b: Mamlakatlarning iqtisodiy o'sish darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, fuqarolar parlamentga shunchalik ko'p ishonadilar.

Faraz 3a: Proportsional saylov tizimlarida fuqarolar nomutanosib saylov tizimlariga qaraganda parlamentga ko'proq ishonadilar.

Faraz 3b: Nomutanosib saylov tizimlarida fuqarolar proportsional saylov tizimlariga qaraganda parlamentga ko'proq ishonadilar.

Faraz 4: Parlament qanchalik tarqoq bo'lsa, fuqarolar parlamentga shunchalik ko'p ishonadilar.

Faraz 5: Uzoq yillik demokratik davlatlarda fuqarolar yangi tashkil etilgan demokratik davlatlarga (sobiq avtoritar yoki totalitar rejimlar) qaraganda parlamentga ko‘proq ishonadilar.

Faraz 6a: Parlamentga bo‘lgan ishonch quyi ta’lim oluvchilarga qaraganda oliy ma’lumotli kishilar o‘rtasidagi ishlash bilan chambarchas bog‘liq.

Faraz 6b: Parlamentga bo‘lgan ishonch quyi ta’lim oluvchilarga qaraganda oliy ma’lumotli kishilar o‘rtasida majburiyat (g‘amxo‘rlik va javobgarlik) bilan ko‘proq bog‘liqdir.

Davlat boshqaruvini demokratlashtirish va modernizatsiya qilish sharoitida O‘zbekiston Oliy Majlisining roli va ta’sirini oshirish istiqbollari.

Hozirgi davrga kelib “mamlakatimiz bosib o‘tgan taraqqiyot yo‘lining chuqur tahlili bugungi kunda jahon bozorida kon’yunktura o‘zgarib, raqobat tobora kuchayib borayotganini har tomonlama hisobga olishni, shu asosda davlatimizni yanada barqaror va jadal sur‘atlar bilan rivojlantirish uchun mutlaqo yangicha strategik yondashuv va tamoyillarni ishlab chiqish va amalga oshirishni taqozo etayotganini” e’tiborga olgan holda, shuningdek, “olib borilayotgan islohotlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyat rivojini yangi bosqichga ko‘tarish, hayotning barcha sohalarini liberallashtirish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish bo‘yicha eng muhim ustuvor yo‘nalishlarni amalga oshirish maqsadida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan “Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmonining qabul qilinishi mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning yangi bosqichi boshlanganini anglatadi. Mazkur vazifa mamlakatni modernizatsiya qilishda Oliy Majlis palatalari va siyosiy partiyalarning rolini yanada kuchaytirishga qaratildi. Harakatlar dasturida Oliy Majlisning hokimiyatlar bo‘linishi prinsipiga asosan boshqa hokimiyat tarmoqlari bilan muvozanatni va o‘zaro bir-birini tiyib turishni ta’minlash, uning davlat boshqaruvidagi ishtirokini oshirish maqsadida ““Parlament nazorati to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuniga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqida””gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni loyihasini ishlab chiqish, loyihada Oliy Majlis

Qonunchilik palatasining deputati va Senat a'zosi tomonidan parlament nazorati shakli sifatida mahalliy davlat hokimiyati organlari faoliyatini tahlil qilish hamda uning natijalari bo'yicha tegishli choralar ko'rish, Oliy Majlisning tadbirkorlik subyektlari huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo'yicha vakili (biznes ombudsman)ni parlament nazorati subyekti sifatida belgilanishi ko'rsatildi.

Taraqqiyot strategiyasida Prezident Sh.M. Mirziyoyev ilgari surgan "Xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak" prinsipini ijtimoiy-siyosiy hayotda amalga oshirishga doir dasturiy maqsadlar ham mujassamlashgan. O'zbekiston Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining joylarda ishlarning holatini o'rganish va xalq bilan muloqot qilishga doir faoliyatini tubdan takomillashtirishga oid Oliy Majlis palatalari Kengashlarining qo'shma qarori loyihasini ishlab chiqish, unda hududlardan saylangan deputat va senatorlar har oyda 10-12 kun davomida bir tumanda bo'lib, davlat hokimiyati organlari faoliyatini o'rganib, tahlil qilishi, tegishli rahbarlarning hisobotini xalq deputatlari Kengashlari sessiyasi muhokamasiga kiritishi hamda tegishli xulosalar berishi, shuningdek Qonunchilik palatasi Spikeri va Senat Raisi ishtirokida o'rganish natijalari bo'yicha tegishli xalq deputatlari Kengashlari sessiyalarini o'tkazish, Oliy Majlis Senati tomonidan har bir viloyatda namunaviy xalq deputatlari Kengashlari ishini tashkil etish nazarda tutilmoqda.

Parlamentning xalq manfaatlari asosida faoliyat yuritishi eng asosiy demokratik qadriyatlardan biri ekaniga e'tibor bersak, deputatlar va Senat a'zolarining o'z saylovchilari bilan o'zaro muloqotlari, joylardagi muammolardan xabardor bo'lishi, ularning yechimlarini topishda ishtirok etishi, mahalliy vakillik organlariga ko'maklashishi mamlakatimizda fuqarolik jamiyati rivojlanishiga shart-sharoitlar yaratadi. Oliy vakillik organi deputati o'z saylov okrugidagi fuqarolarning vakili, Senat a'zosi o'zi saylangan mintaqa mahalliy davlat hokimiyati organlarining vakilidir. Parlament a'zolarining xalq ichida ko'proq faoliyat yuritishi davlatimiz barqarorligini mustahkamlash omillaridan biridir.

Qonun ijodkorligi faoliyatining sifatini qabul qilinayotgan qonunlarning amalga oshirilayotgan ijtimoiy-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va sud-huquq islohotlari jarayoniga ta'sirini kuchaytirishga yo'naltirib tubdan oshirish. Harakatlar strategiyasida "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining tadbirkorlik subyektlari huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo'yicha vakili (biznes ombudsman) to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni loyihasini ishlab chiqish, unda yangi tashkil etiladigan ombudsmanga quyidagi vakolatlarni berish nazarda tutildi: tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, tadbirkorlik subyektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish sohasida davlat siyosatini shakllantirish va amalga oshirishda ishtirok etish; tadbirkorlik sub'ektlarining faoliyati tekshirilayotganda ularni huquqiy qo'llab-quvvatlash; tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risidagi qonun hujjatlari normalari va talablarining amalda ro'yobga chiqarilayotganini o'rganish; qabul qilingan normativ hujjatlarning samaradorligini baholash; davlat organlari, huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat qiluvchi organlar, mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan tadbirkorlik sub'ektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishi yuzasidan nazoratni amalga oshirish va hokazo.

Biznes ombudsmanni tashkil etishdan asosiy maqsad mamlakatimizdagi tadbirkorlik subyektlarining qonuniy huquq va manfaatlarini himoya qilish sohasidagi qonunlar va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 5 oktyabrda qabul qilingan "Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoni ijrosi bajarilishi ustidan parlament nazoratini o'tkazishdir. Biznes ombudsmanga berilishi nazarda tutilayotgan huquq va vakolatlar mamlakatimiz iqtisodiyotining asosi bo'lgan tadbirkorlar va fermerlarning o'z ish salohiyati, uddaburonligi, ishchanligi va gayrat-shijoatini to'liq ravishda ro'yobga chiqara olishlari uchun shart-sharoitlar yaratadi. Mulkdorlar sinfini bu kabi huquqiy asoslar va institutlar vositasida himoyalash, ularning huquq va erkinliklarini

ta'minlashga doir alohida davlat siyosati uchun asos solinishi bu mamlakatimizning rivojlangan davlatlar uchun xos bo'lgan huquqiy davlat sari intilayotganini anglatadi.

Taraqqiyot strategiyasida "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman) to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqidagi O'zbekiston Respublikasi qonuni loyihasini ishlab chiqish, mazkur qonun normalarini "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida"gi, "Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to'g'risida"gi, "Ijtimoiy sheriklik to'g'risida"gi, "Parlament nazorati to'g'risida"gi qonunlarga moslashtirish, ombudsman mintaqaviy vakillarining huquqiy maqomi, vakolatlarini belgilash nazarda tutildi.

Bu strategik vazifalarning ilgari surilishi O'zbekiston Prezidentining 2016 yil 28 dekabrda qabul qilingan "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari bilan ishlash tizimini tubdan takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoniga binoan O'zbekiston Prezidenti devoni Ishlar boshqarmasining Fuqarolar qabulxonasi negizida tuzilgan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Xalq qabulxonasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrida, har bir tuman va shaharda (tumanga bo'ysunuvchi shaharlardan tashqari) tuzilgan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Xalq qabulxonalari va O'zbekiston Prezidentining virtual qabulxonasi vakolatlarining belgilanishi bilan uzviy ravishda bog'liqdir.

Prezident farmonida aholi bilan to'g'ridan-tug'ri muloqotni tashkil etish, jismoniy va yuridik shaxslarning huquq va erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini to'laqonli himoya qilishga qaratilgan, jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari (bundan buyon murojaatlar) bilan ishlashning sifat jihatidan yangi va samarali tizimi faoliyatini ta'minlash, fuqarolarning O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga, Oliy Majlisga, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti devoniga, Hukumatga, davlat boshqaruvi organlariga, sud, huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat organlariga, mahalliy davlat hokimiyati organlariga, boshqa davlat tashkilotlariga (bundan buyon davlat organlari) va xo'jalik

boshqaruvi organlariga murojaat qilishga oid konstitutsiyaviy huquqlarining so‘zsiz amalga oshirilishi uchun sharoitlar yaratish, Xalq qabulxonalariga va Virtual qabulxonaga kelib tushgan hamda tegishliligi bo‘yicha davlat organlari va xo‘jalik boshqaruvi organlariga yuborilgan murojaatlar ko‘rib chiqilishi ustidan tizimli monitoring va nazoratni amalga oshirish, Xalq qabulxonalariga va Virtual qabulxonaga kelib tushayotgan murojaatlarning qayd etilishi va ko‘rib chiqilishi ustidan nazorat qilinishi bo‘yicha yagona elektron axborot tizimini joriy etish va yuritish yo‘li bilan murojaatlar bilan ishlashda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish kabi vazifalar belgilangan. “Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqdligi to‘g‘risida”gi, “Ijtimoiy sheriklik to‘g‘risida”gi, “Parlament nazorati to‘g‘risida”gi qonunlarning qabul qilinishi bilan mamlakatimizda parlament nazoratini fuqarolik jamiyati va huquqiy davlatga xos bo‘lgan darajaga ko‘tarish dolzarb vazifaga aylangan edi. Oliy Majlisning Inson huquqlari bo‘yicha vakili (Ombudsman) qonunlarda nazarda tutilgan qonunlar ijrosi, ularning shaffofligini ta‘minlash jarayonlarini parlament nazorati ostiga olishi uchun vakolatlar beradi. Parlamentning inson huquq va erkinliklarini himoyalash, ta‘minlashga doir faoliyatini olib boruvchi Oliy Majlisning Inson huquqlari bo‘yicha vakili (Ombudsman)ning huquqi va mustaqil institut sifatida faoliyat yuritishi kafolatlanadi.

Harakatlar strategiyasida davlatning tashqi siyosatini amalga oshirishda Oliy Majlis palatalarining roli va mavqeini oshirishga doir O‘zbekiston Respublikasi qonunining loyihasini ishlab chiqish, unda Oliy Majlis palatalarining davlat tashqi siyosatini amalga oshirishda ularni xalqaro huquq normalarining milliy qonunchilikka implementatsiya qilinishi ustidan nazorat vakolatlari bilan ta‘minlash, xorijiy davlatlar parlamentlari bilan parlamentlararo hamkorlik guruhlarini tashkil etishning huquqiy mexanizmini takomillashtirish, mamlakatning milliy manfaatlarini ro‘yobga chiqarishda parlament diplomatiyasidan keng foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga doir maqsadlarni ilgari surishi uchun huquqiy asoslarni takomillashtirish nazarda tutildi. Mazkur qonunning qabul qilinishi natijasida davlatimiz

tashqi siyosatini yanada demokratlashtirish, dunyodagi mamlakatlar bilan tinchlik va barqarorlikni mustahkamlash borasidagi hamkorlikni kuchaytirish, milliy manfaatlarni xalqaro maydonda himoya qilish, jahon integratsiyasiga yanada chuqurroq kirib borish kabi jarayonlarning huquqiy asoslari rivojlantiriladi, bu sohada parlamentning rolini oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratiladi.

Taraqqiyot strategiyasida aholining senatorlar, deputatlar bilan o‘zaro munosabatlarini, Oliy Majlisning xalq bilan muloqotini takomillashtirish maqsadida “Elektron parlament” tizimini joriy etish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturini ishlab chiqishga doir O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori loyihasini tayyorlash, milliy parlament faoliyati samaradorligi va shaffofligini oshirish, parlament faoliyatiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish vositasida xalq bilan muloqotni takomillashtirish, deputatlarga saylangan saylov okruglari joylashgan mahalliy hokimiyat idoralarining qarorlarini yuborish, mazkur hududdagi vaziyatdan doimiy ravishda xabardor bo‘lib turish imkonini yaratish bo‘yicha aniq vazifalarni belgilash nazarda tutilmoqda.

“Elektron parlament” tizimini rivojlantirish mamlakatimizda parlamentning hokimiyatlar bo‘linishi prinsipini amalga oshirishdagi rolini yanada oshiradi, parlamentning saylov okruglaridagi fuqarolar, mahalliy vakillik organlari bilan o‘zaro muloqoti va aloqalarini kuchaytiradi, ular bilan elektron hamkorlik tizimining shakllanishiga shart-sharoitlar yaratadi. Parlament palatalarida foydalaniladigan ma’lumotlar bazasi va axborot resurslarini loyihalashtirish, ishlab chiqish va birlashtirish mexanizmini nazarda tutadigan ushbu tizimni shakllantirishga yagona texnologik yondashuvni ta’minlaydi. “Elektron parlament” shaklidagi axborot-kommunikatsiya vositalari parlament palatalari, fuqarolar o‘rtasidagi munosabatlarni bog‘lab turuvchi vosita vazifasini bajarishdan tashqari. fuqarolarning manfaatlarini qonunlar yordamida qo‘llab-quvvatlaydi va parlamentda ifodalovchi institut sifatida namoyon bo‘ladi. Bu holat o‘z-o‘zidan fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy faollashishiga ta’sir ko‘rsatib, bu jarayonda fuqarolar

ijtimoiylashuvi asosiy komponentlaridan biri fuqarolarning ijtimoiy va siyosiy ongi ham oshib boradi.

Harakatlar strategiyasida siyosiy partiyalar deputatlik guruxdarining mahalliy ijro hokimiyati organlari faoliyati ustidan nazorat qilishdagi huquq va vakolatlarini kengaytirishga qaratilgan ““Siyosiy partiyalar to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni loyihasini ishlab chiqish, unda quyidagilarni partiya guruhlar tomonidan mahalliy xalq deputatlari Kengashlari sessiyalarida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish masalalarini ko‘rib chiqish, mahalliy ijroiya hokimiyati organlari mansabdor shaxslarining hisobotlarini eshitish haqidagi takliflarni kiritish, tuman (shahar) hokimi nomzodini viloyat hokimi tegishli xalq deputatlari Kengashlaridagi partiya guruhlarining har biri bilan maslahatlashuvlar o‘tkazilganidan so‘ng xalq deputatlari tuman (shahar) Kengashiga tasdiqlash uchun taqdim etish, xalq deputatlari mahalliy Kengashlaridagi partiya guruhlariga viloyatlar va Toshkent shahar hokimlariga tegishliligi bo‘yicha tuman (shahar) hokimlarining, mahalliy ijroiya hokimiyati organlari rahbarlarining qoniqarsiz faoliyati haqida xulosalarni taqdim etish huquqini berish, Qonunchilik palatasi deputatlariga joylardagi jamoatchilik vakillari sifatida tegishli siyosiy partiya hududiy bo‘limlarining vakillarini biriktirib qo‘yish kabi faoliyat yo‘nalishlarini tartibga solish nazarda tutildi.

Mamlakatda “saylovchilar (fuqarolar) siyosiy partiyalar parlamentdagi siyosiy partiyalar fraksiyalari qonunlar, me‘yoriy hujjatlar, davlat organlari qarorlari” sxemasi asosida fuqarolarning manfaatlari va irodasini davlat hokimiyati, jumladan, mahalliy hokimiyat organlari faoliyatida ifodalaydi. Mahalliy vakillik organlaridagi partiyaviy guruhlarining o‘zaro munosabatlarini muvofiqlashtirib turadigan, ularning mahalliy hududlar iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishiga shart-sharoitlar yaratib beradigan me‘yoriy hujjatlarni takomillashtirish fuqarolarning manfaatlari mahalliy vakillik organlarida himoyalash uchun shart-sharoit yaratadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Parlament tushunchasi va shakllanish tarixi. Parlament davlat boshqaruvi instituti sifatida. Parlamentarizm bosqichlari
2. Parlamentarizm tamoyillarini tavsiflang.
3. Parlamentarizm – xalq hokimiyatining ishonchi.
4. Davlat boshqaruvini demokratlashtirish va modernizatsiya qilish trendlarini sharhlang.
5. O‘zbekiston Oliy Majlisining roli va ta’sirini oshirish istiqbollari.

13-BOB. VERTIKAL BOSHQARUV TIZIMI VA IJRO ETUVCHI HOKIMIYAT ORGANLARI

1. Vertikal boshqaruv tushunchasi, tashkil etish shakllari. 2. Davlat boshqaruvida strategik rejalashtirishning zamonaviy shakllari. 3. Davlat boshqaruv organlari vakolatlarini mahalliy davlat hokimiyati organlariga o‘tkazgan holda nomarkazlashtirish.

Bugungi iqtisodiy, tartibga soluvchi va ijtimoiy muhitda axborot xavfsizligini boshqarish va boshqarish katta qiziqish uyg'otadigan mavzulardir. O‘zaro bog‘liq bo‘lgan, axborotni intensiv biznes landshaftiga, huquqiy bosimlarga va shaffoflik va umumiy boshqaruvni doimiy ravishda tekshirishga javoban, tashkilotlar xavfsizlikni boshqarish va boshqarish uchun asoslar va metodologiyalarga tobora ko‘proq qiziqish bildirmoqda. Boshqaruvning nazorat va muvofiqlik mexanizmi sifatida an’anaviy ko‘rinishi o‘zgaruvchan muhitda yetarli emasligi sababli, axborot xavfsizligini boshqarish uchun maxsus ishlab chiqilgan, yanada qamrab oluvchi va dizaynga yo‘naltirilgan yondashuv talab etiladi. Bunda tashkilot bo‘ylab o‘zaro faoliyat funktsional axborot xavfsizligini boshqarish institutiga yordam berish va uni tashkiliy dizaynga aylantirishga qaratilgan axborot xavfsizligini boshqarish bo‘yicha ko‘rsatma modelini belgilash uchun dizayn fanlari yondashuvi ko‘rib chiqiladi.

Ko‘p kanalli tizimlar bir nechta tavsiflovchi o‘lchamlarga ega, chunki ular bir nechta va ikkita kanal tushunchalarini qamrab oladi.

Ikkalasi ham aniq ajratilmagan. Ushbu farqni aniqlashtirish uchun ushbu tadqiqot ko'p kanalli tizim o'lchamlarini ikkita toifaga ajratadi: kanal xilma-xilligi va ikkilik. Ushbu ikki o'lchov sanoat ishlab chiqaruvchilarining tadqiqot ma'lumotlaridan foydalangan holda ko'p kanalli tizimlarda vertikal va gorizontal munosabatlarni boshqarishga qanday ta'sir qilishini ko'rib chiqamiz. Vertikal va gorizontal boshqaruv kanal ishiga ijobiy ta'sir qiladi, kanal xilma-xilligi vertikal boshqaruvning ishlash samarasini zaiflashtirishda moderator rolini o'ynaydi, kanal ikkiligi esa bu ta'sirni kuchaytiradi. Kanal turlarini diversifikatsiya qilish ushbu strategiyaning salbiy moderator ta'siri tufayli ishlab chiqaruvchilar uchun kanallarni boshqarishni qiyinlashtiradi. Boshqaruvning moderator ta'siri bo'yicha tahliliy natijalar shuni ko'rsatadiki, integratsiyalashgan va mustaqil kanallarni bir vaqtda joylashtirish ishlab chiqaruvchilar va vositachilar o'rtasida vertikal boshqaruvga yordam beradi.

Shaharning barqarorligining ijtimoiy o'lchovini rivojlantirish uchun gorizontal hamkorlikning muammolari va imkoniyatlari kuchaymoqda. U fuqarolik jamiyati sektori va munitsipalitetning asosiy aktyorlari bilan o'n bitta intervyuni o'z ichiga oladi va "qochqinlar inqirozi" dagi qat'iylik nazariyasidan ma'lumotlarni tahlil qilish uchun asos sifatida ijtimoiy birdamlik va inklyuziv tarzda foydalanadi. Bu shaharning gorizontal ittifoqlaridan migratsiyaga (fazoviy ishlab chiqarilgan) javoblarni har tomonlama baholashga imkon beradi. Topilmalar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda gorizontal hamkorlikning uzoq muddatli salohiyati to'g'risida turli xulosalar mavjud. Loyihaning qisqa muddatli hamkorligi faqat neo-liberal mahalliy hukumatlar tomonidan qoldirilgan "bo'shliqni to'ldirish" uchun xizmat qilishi va zarur tarkibiy o'zgarishlarni keltirib chiqarmasligi mumkinligi aniqlandi. Boshqa tomondan, gorizontal hamkorlik fuqarolik jamiyati ishtirokchilari uchun qochqinlarning haqiqatlarini mahalliy siyosat ishlab chiqarishga, qonuniy toifalar tufayli ko'rinmas holga keltirilgan qochqinlarni jalb qilish orqali yanada inklyuziv alternativalariga ta'sir qilish strategiyasi bo'lishi mumkinligi aniqlandi. Ijtimoiy jihatdan uyg'un, inklyuziv shaharni yaratishda

gorizontal hamkorlik imkoniyatlarini qanday oshirish bo'yicha takliflar mavjud.

Idealizatsiyadan tashqariga chiqishga urinish uchun gorizontal hamkorlik dizayni va uning o'ziga xos qarama-qarshiliklari muhim rol o'ynaydi. Fuqarolik jamiyati sektori a'zolari, xususan *Save The Children* kabi ko'proq institutsional tashkilotlar bilan suhbatlar davomida hamkorlikning loyiha shaklini muammolashtirish keng tarqalgan mavzu edi. Bu e'tiborga va tanqidiy tekshiruvga loyiqdir. Fuqarolik jamiyatining to'rtta suhbatdoshi qisqa muddatli, loyihaga o'xshash hamkorlik muhojirlarni xavfli va zaif pozitsiyalarga qo'yadigan tuzilmalarni takomillashtirish uchun uzoq muddatli siyosat o'zgarishiga ta'sir qilish uchun to'siqlar yaratishidan xavotir bildirdi.

Save the Children, Refugees Welcome Housing tashkilotlari tomonidan o'tkazilgan uy-joy ijtimoiy xizmat ko'rsatishga qaratilgan loyihaga o'xshash gorizontal hamkorlikdagi muammoli roli oshib bormoqda. Ijtimoiy xizmatlarni yetkazib berish o'rtasidagi muvozanatni topish uchun kurash, ijtimoiy o'zgarishlarga ta'sir ko'rsatis muhimdir. *Save The Children* bilan suhbatda bu mahalliy hukumat bilan gorizontal hamkorlikning doimiy murakkabligi sifatida ta'kidlangan.

Tashkilotlar ba'zi muqobil ijtimoiy xizmatlarni taqdim etadilar, masalan, uy-joy yordami, migrant guruhlarini munitsipalitetga qo'shimcha qo'llab-quvvatlash, munitsipalitetga tegishli bo'lishi kerak deb hisoblangan vazifalarni bajaradi. Ma'murlardan biri buni quyidagi so'zlar bilan ifodalaydi:

Ba'zida biz hamkorlik so'zini ishlatamiz, lekin aslida biz munitsipalitet qilishi kerak bo'lgan narsani qilyapmiz. Chunki biz odamlar va bolalar hayotini yaxshilash ustida ishlamoqchimiz: "biz buni o'zgartirmoqchimiz", lekin bu har doim ham oson emas, chunki aslida biz munitsipalitet zimmasiga yuklangan ishni qilishimiz mumkin. Ammo bu ham shunday deyishning bir usuli: yaxshi, biz bu masala ustida ishlayapmiz va bu masala ustida ishlashimiz muhim, lekin biz buni qanday qilib munitsipalitetga yetkazib beramiz, shunda ular oxir-oqibat biz qilayotgan ishni amalga oshiradilar. Bu 1 yillik loyihalar kabi qisqa loyihalar. Konsensusga erishishda biz 6 oy vaqt sarflashimiz

kerak, keyin atigi 6 oy qoldi va keyin biz o'z natijalarimizni ko'rsatishimiz kerak bo'lib munitsipalitet yangi g'oyalarni amalga oshirishga ham ulgurmaydi. Bu oson emas va biz vaqti-vaqti bilan muammolarni hal qilishimiz kerak bo'lgan narsa. Nafaqat qabul qilish va yetkazib berish, balki fuqarolik jamiyati ishtirokchilari orasida ehtiyojlar to'g'risida xabardorlikni oshirish va eng zaif yoki huquqlari hurmat qilinmaydigan guruh tomonida turish uchun xabardorlik bo'lishi kerak.

Bu 2015 yilgi "qochqinlar inqirozi" davrida fuqarolik jamiyati bo'yicha bir nechta tadqiqotlarda muhokama qilingan fuqarolik jamiyati davlat faoliyati bilan raqobatlashishi, so'rashi yoki o'rnini bosishi kerakligi to'g'risida akademik munozaraga qo'shiladi. Bu mazkur tadqiqotda qo'llaniladigan nazariyalarga mos keladi, fuqarolik jamiyatini shahar siyosatiga qo'shilganda farovonlik xizmatlarini ko'rsatish va fuqarolik jamiyatini siyosiylashtirishdagi ishtirokini muammoli qiladi. Biroq ijtimoiy xizmatlarni amalga oshirish qochqinlar guruhlari o'rtasida yashirin muammolar, ehtiyojlarni yoritishning bir usulidir. Muqobil, ko'pincha inklyuziv amaliyotlarni taklif qilish siyosat ishlab chiqish va mahalliy hukumat bilan gorizontal aloqalarni o'rnatishga ta'sir qilish strategiyasining bir qismidir. Ushbu strategiya *Save The Children* nashriga berilgan intervyusida ta'kidlangan:

Biz munitsipalitetni hamma narsani noto'g'ri qilayotganiga ishora qilmaslikdan ehtiyot bo'lishimiz kerak, chunki bu ularni zaiflashtiradi. Fuqarolik birdamlik tashkilotlarining ijtimoiy xizmat yetkazib beruvchisi sifatidagi pozitsiyasi, qochqinlarning uy-joylarini kutib olgan suhbatdosh tomonidan muhokama qilinadi. Uy-joy yordami uchun bir loyiha borasida Malmö munisipaliteti bilan hamkorlikda, respondentning hamkorligida o'z rolini oydinlik va har qanday yetkazib beruvchi-mijoz munosabatlar o'zlarini ajratib olish uchun muhim deb tushuntiradi: migratsiya jarayonlarini boshqarish loyiha hamkorlik ba'zan bir loyiha sifatida tajribali qanday munitsipalitetning faol fuqarolik jamiyatidan foydalangan holda mas'uliyatdan qochish usulidir:

Bu ko'plab yoshlarning uysiz bo'lishiga olib keldi va o'sha paytda barcha tarbiyachilar uylari [shved tilida: *fadderhem*] boshlandi.

Respondentlarning tajribalari shuni ko'rsatadiki, gorizontal hamkorlik ziddiyatsiz jarayon emas. Fuqarolik jamiyatining to'rt yo'nalishi ijtimoiy birdamlik va inklyuzivlikni fuqarolik jamiyati ishtirokchilari va ularning pastdan yuqoriga qarab strategiyalari nafaqat muammolarni hal qilish amaliyotiga, balki uzoq muddatli siyosat ishlariga kiritilishi kerakli tushuncha sifatida namoyish etadi. Bu uzoq muddatli hamkorlikni yaratish maqsadida shahar boshqaruvida gorizontal munosabatlarni rivojlantirishni ta'kidlab, ikkinchi ekzistensial birdamlik sohasiga ulanadi. Tadqiqot munitsipal respondentlar orasida qisqa muddatli muammolarni hal qilish yondashuvini ko'rsatadi:

Biz fuqarolik jamiyati biz o'zimiz yaxshi ishlamaydigan sohalarda to'ldirilishini ko'ramiz. Malmoda uysizlar juda yuqori darajada va qishda juda katta muammo bor, bu juda katta muammo. Biz turli xil fuqarolik jamiyati tashkilotlari bilan uxlash joylarini taklif qilish uchun turli xil hamkorlik qildik.

Bundan tashqari, munitsipalitetning barcha to'rt respondent fuqarolik jamiyati tashkilotlari bilan hamkorlikdan foyda olishlarini ta'kidladilar, chunki ular ko'pincha muhtoj odamlarga, hamkorlikning "maqsadli guruhiga" murojaat qilish qobiliyatiga ega. Munitsipalitetdan respondent buni shunday bildirdi:

Agar, masalan, mehnat bozori ma'muriyati va ijtimoiy ma'muriyat na ishlayotgan, na o'qiyotgan yoshlarga murojaat qilish, bunda bir oz kuch sarflash zarurligini tan olsa, ular hatto ularni topa olmaydilar. Keyin ba'zi tashkilotlar bilan hamkorlik qilish kerak.

Munitsipalitetning yana bir suhbatdoshi bu haqda batafsil ma'lumot berib, garchi bu birinchi navbatda munitsipalitetning mas'uliyati bo'lsa-da, fuqarolik jamiyati sektorining zaif guruhlariga murojaat qilish qobiliyati davlat sektori uchun muhim tushunchalarni beradi:

Bu [gorizontal hamkorlik] haqiqat bilan aloqani yo'qotmaslik uchun davlat sektorida ishlaydigan biz uchun haqiqatan ham qadrlidir. Bu tajribaga ega bo'lgan va eng yaxshi biladigan fuqarolik jamiyati sektoridir. Biz duch keladigan muammolarga yechim topishimiz juda muhimdir.

Pastdan yuqoriga tashabbuslar boshqaruv tizimini chinakam yangilaydigan yondashuvga ulanishdan ko‘ra, biz munitsipal respondentlarning tushunchalari “faollashtirish” yoki “qulaytirish” yondashuviga ulanadi, deb ta’kidlaymiz. Shu ma’noda, hukumat o‘zining asosiy mas’uliyatini saqlab qoladi, shu bilan birga inqirozlarning muayyan vaqtlarida aniq echimlarni topish uchun vosita bo‘lishi mumkin bo‘lgan fuqarolik ishtiroki infratuzilmasini targ‘ib qiladi. Nazariya fonida biz qisqa muddatli hamkorlik faqat shaharning eng dolzarb gumanitar muammolarini engillashtirishga, asosiy tarkibiy sabablarni chinakam hal qilishda ularning hayotiyligi to‘g‘risida savollar tug‘dirishga va shu bilan shaharga qo‘shilish va hamjihatlikni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan deb ta’kidlaymiz.

Boshqaruv tamoyili	Integratsiya jihat	Integratsiyalanuvchi elementlar
<i>Gorizontal integratsiya</i>	<i>Siyosat sohalari /</i>	<i>Iqtisodiy, ijtimoiy va atrof-muhit siyosatlari</i>
<i>Vertikal integratsiya</i>	<i>Miqyosi</i>	<i>Siyosiy qarorlar qabul qilishning mahalliy, milliy va mintaqaviy darajalari</i>
<i>Aks etuvchanligi (bilim integratsiyasi)</i>	<i>Bilim</i>	<i>Turli sektorlar, predmetlar, evristik kelib chiqishi va siyosiy qaror berishiga ko‘ra</i>
<i>Avlodlararo tenglik (vaqtincha integratsiya)</i>	<i>Vaqt o‘lchovi</i>	<i>Qisqa va uzoq muddatli vaqt o‘lchovi</i>

Manba: Steurer 2009

Vertikal boshqaruv deganda nima tushuniladi?

“Vertikal” o‘lchov hukumatning yuqori va quyi darajalari o‘rtasidagi aloqalarni, shu jumladan ularning institutsional, moliyaviy va

axborot jihatlarini anglatadi. Boshqaruv adabiyotlarining aksariyati vertikal boshqaruvni markaziy hukumatning mintaqalar va mahalliy hokimiyat organlari bilan pastga yoki Ovrupo Ittifoqi yoki Jahon Savdo Tashkiloti kabi transmilliy institutlar bilan o‘zaro munosabatlarini o‘z ichiga olgan boshqarish va muvofiqlashtirish jarayonlari sifatida belgilaydi.

Gorizontal hokimiyatni taqsimlash tartibida davlat organlari turli vakolatlarni amalga oshirish uchun bir xil darajada joylashtirilgan. Aksincha, hokimiyatni vertikal taqsimlash tartibida konstitutsiya hukumatning turli darajalari vakolatlarini tavsiflaydi.

Vertikal kuch taqsimotining ta’rifi. Vertikal hokimiyatni taqsimlashda hokimiyat turli darajalarda, ya’ni yuqori va quyi darajalarda ishlaydigan hukumat o‘rtasida taqsimlanadi. Konstitutsiyada hokimiyatning har bir darajasining vakolatlari aniq tasvirlangan, a quyi organ yuqoriroqda ishlaydi. Bu federal hokimiyat bo‘limi sifatida tanilgan. Ushbu hokimiyatni taqsimlash tartibida butun mamlakat uchun umumiy hukumat, viloyat va mintaqaviy darajada hukumat mavjud.

Gorizontal va vertikal kuch almashish o‘rtasidagi asosiy farqlar. Gorizontal va vertikal quvvat taqsimoti o‘rtasidagi farqga kelsak, quyida keltirilgan fikrlar diqqatga sazovordir: Gorizontal hokimiyatni taqsimlash usulida hokimiyatning bir martaba yoki lavozimda ishlaydigan turli organlari tomonidan hokimiyatni taqsimlash mavjud. Bundan farqli o‘laroq, hokimiyatni vertikal taqsimlashda hokimiyat konstitutsiya bo‘yicha hukumatning turli darajalari o‘rtasida yuqoridan pastgacha bo‘linadi. Hokimiyatning gorizontal taqsimlanishida hech qanday davlat organi cheksiz vakolatlarga ega bo‘lmasligi ta’minlanadi. Aksincha, hokimiyatning vertikal taqsimlanishida hukumatning turli darajalari ularga konstitutsiya tomonidan berilgan turli darajadagi vakolatlarga ega.

Gorizontal hokimiyatni taqsimlash tartibida davlat organlari turli vakolatlarni amalga oshirish uchun bir xil darajada joylashtirilgan. Aksincha, hokimiyatni vertikal taqsimlash tartibida konstitutsiya hukumatning turli darajalari vakolatlarini tavsiflaydi. Gorizontal quvvat taqsimotining eng yaxshi tomoni shundaki, har bir organ boshqa

organlarning ishini tekshiradi, vertikal quvvat taqsimotida pastki organ yuqori instansiya nazoratida ishlaydi, shuning uchun yuqori organ uni tekshiradi.

Hokimiyatning gorizontal taqsimoti demokratiyani kengaytirish kontseptsiyasini qo'llab-quvvatlaydi. Aksincha, hokimiyatning vertikal bo'linishi demokratiyaning chuqurlashishiga yordam beradi. Gorizontal hokimiyat taqsimotida barcha davlat organlari bir xil darajada ishlaydi, turli maqsadlarga xizmat qiladi. Bundan farqli o'laroq, vertikal kuch almashish tartibida turli darajadagi barcha birliklar va bo'linmalar umumiy maqsad uchun ishlaydi. Dastlab, bo'linmagan siyosiy hokimiyat mavjud, chunki agar hokimiyat taqsimlansa, qaror qabul qilish kechiktiriladi, deb ishoniladi. Biroq, demokratiyaning joriy etilishi bilan bunday e'tiqodlar o'zgaradi. Hokimiyatning bo'linishi taqsimlash tartibi keng jamoatchilikka o'z vakillarini tanlashdan tortib davlat siyosatini hal qilishda ovozga ega bo'lishgacha ko'proq vakolat beradi.

13.2 Davlat boshqaruvida strategik rejalashtirishning zamonaviy shakllari

Strategik rejalashtirish - bu tashkilot rahbarlari, masalan, mahalliy hokimiyat, kelajakda nima bo'lishni niyat qilishini va u erga qanday erishishini aniqlash jarayonidir. Davlat va mahalliy boshqaruvda strategik rejalashtirishning asosiy bosqichlari qanday?

Mahalliy hokimiyat strategik rejasining umumiy xususiyatlari bilan tanishing:

Hukumat idoralari va rollari bo'yicha ovozlar. ...

Missiyangizni ko'rib chiqing. ...

Xavfni yaxlit baholash. ...

Muammolarning aniq ro'yxati. ...

Amalga oshirish mumkin bo'lgan o'yin rejasi. ...

O'lchanadigan KPI dan foydalaning. ...

Rejangizni amalga oshiring. ...

Chizma taxtasiga qayting.

Mahalliy hukumatning strategik rejasi - bu sizning hududingizdagi mavjud vaziyatlarni baholash va hal qilish jarayoni, chunki ular muhim jismoniy infratuzilma, mintaqaviy tabiiy ofatlar, hukumat texnologiyalari, kiberxavfsizlik, sizning saylovchilaringiz salomatligi va boshqa o'zgaruvchilar bilan bog'liq. sizning mahallangiz va saylovchilaringizga bevosita ta'sir qiladi. Mahalliy hukumatingiz mahallangiz uchun eng katta tahdidlarni aniqlagach, yuqori sifatli davlat strategik rejalashtirish jarayonining kaliti xavfni kamaytirish va infratuzilma loyihalarini imkon qadar arzon va tez yakunlash rejasini shakllantirishdir.

Nimaga strategik reja mahalliy hokimiyat uchun muhim? Agar o'yin rejasi bo'lmasa, sizning hududingiz departament byudjetlarini yo'qotishi va infratuzilma loyihalari uchun muddatlarni o'tkazib yuborishi mumkin. Strategik rejalar sizning hukumatingiz amaldorlariga sizning jamoangizga saylovchilaringiz uchun muhim bo'lgan maqsadlarga erishishda yordam beradigan yo'l xaritasini tuzishdan oldin kelajak haqida jiddiy o'ylash imkonini beradi.

Ko'pgina strategik rejalar beshdan yettitagacha ustuvor yo'nalishlarga qaratilgan.

Strategik ustuvorliklar; Salomatlik va xavfsizlik; Inson va ijtimoiy ehtiyojlar; Iqtisodiy faollik va bandlik; Ta'lim va o'rganish; San'at va madaniy hayotiylik; Tabiiy va qurilgan muhit; Hukumat faoliyati; Strategiya deganda nimani tushunamiz?

Hukumatda strategiyaning ikki xil turi (yoki yo'nalishi) haqida o'ylash foydalidir: siyosat va tashkiliy. Strategiya bilan qanday munosabatda bo'lishingiz va tushunishingiz siz qilayotgan ish turiga qarab shakllanadi.

Siyosat strategiyasi odatda siyosatchilar tomonidan taqdim etiladigan umumiy qarash yoki maqsadga erishish yo'lidagi yo'l xaritasini taqdim etadi. Siyosat strategiyasi hukumatga xos bo'lib, jamiyat uchun yaxshi kelajak qanday bo'lishi haqidagi qadriyatlarga asoslangan mulohazaga asoslanadi.

Tashkiliy strategiya tashkilotning o'z manfaatdor tomonlarini qondirish uchun qiladigan harakatlariga qaratilgan. Ushbu turdagi strategiya ham xususiy, ham davlat tashkilotlari tomonidan qo'llaniladi. Hukumatda esa mavjud bo'lgan ko'plab tashkilotlar hukumat siyosatini amalga oshirish uchun mavjud. Shu nuqtai nazardan, tashkiliy strategiyani siyosatni amalga oshirish yoki hatto xizmatlarni etkazib berish strategiyasi deb hisoblash mumkin. U barcha darajalarda: butun tashkilotlardan tortib bo'limlar va hatto kichik guruhlargacha qo'llanilishi mumkin.

Shunday qilib, davlat sektorida siyosat va tashkiliy strategiya o'rtasida iyerarxik munosabatlar mavjud. Piramidaning tepasida saylangan amaldorlar maqsad qo'yishdi. Bunday holda, transport vaziri transport sanoati sabab bo'lgan CO₂ emissiyalarini kamaytirmoqchi. Siyosat bo'yicha maslahatchilar guruhi buni dizel yoqilg'isida ishlaydigan avtobuslarni bekor qilishni o'z ichiga olgan siyosat strategiyasini shakllantirishgan. Piramidaning pastki qismida bizda dizel avtobuslari siyosatini amalga oshirish uchun mas'ul bo'lgan kichik davlat xizmatchisi bo'lishi mumkin.

Strategiyani tuzish jarayoni: Samarali strategiyani ishlab chiqish strategik fikrlashni ham, rejalashtirishni ham o'z ichiga oladi. Yaxshi strategik rejalashtirish yaxshi strategik fikrlashdan kelib chiqadi. Strategik fikrlash va rejalashtirish amalda deyarli bir vaqtning o'zida sodir bo'lsa ham, alohida faoliyat ekanligini tan olish juda muhimdir. Strategik fikrlash yaxshi strategik rejalashtirishning asosidir.

Fikrlash: ushbu bosqichda siz muammoni tahlil qilasiz va maqsadlarni aniqlaysiz. Strategik fikrlashning maqsadi "hozirgi zamondan sezilarli darajada farq qiladigan potentsial kelajakni tasavvur qila oladigan yangi, xayoliy strategiyalarni kashf etishdir". Strategik fikrlash - bu muammolar haqida qanday fikrda ekanligingizni tanqidiy tahlil qilish va ularni sinab ko'rish va qayta tasavvur qilish uchun aniq usullarni qo'llashdir.

Rejalashtirish: strategik rejalashtirish-bu strategiyaning haqiqiy formulasi. Bunda siz belgilangan maqsadlarga qanday erishishni hal qilasiz. Strategik rejalashtirish strategik fikrlashdan kelib chiqishi kerak.

Odatda, shaxslar va tashkilotlar muammolarni yangi nuqtai nazardan ko‘rishga yordam beradigan chuqur mulohaza yuritishni to‘xtatmaydilar. Rejalashtirayotganda, siz muqarrar ravishda yana o‘ylashni to‘xtatasiz, tahlilingizni qayta ko‘rib chiqasiz va rejalaringsizni o‘zgartirasiz.

Yaxshi strategiya yaxshi strategik fikrlashdan boshlanadi: Yaxshi strategik fikrlash yaxshi strategiyaning asosidir. r A. Eynshteyn: “agar muammoni hal qilish uchun bir soat vaqtim bo‘lsa, muammo haqida 55 daqiqa va yechimlar haqida besh daqiqa vaqt sarflagan bo‘lardim” deb ta’kidlagan. Ushbu kurs sizga siyosat strategiyasi yoki tashkiliy strategiya bilan shug‘ullanassizmi, bu fikrlash vaqtini iloji boricha samarali qilishga yordam beradi. Yaxshi strategik fikrlashga vaqt sarflamasdan strategik rejalarni (siyosatlarni) ishlab chiqish, maqsad siz haqiqatan ham borishni xohlagan joyda ekanligini ko‘rib chiqishni to‘xtatmasdan sayohatni rejalashtirishga o‘xshaydi.

Bir oz o‘ylab ko‘ring va ishda duch keladigan ba’zi muhim strategik muammolar yoki muammolarni yozing. Mikro kurs orqali ishlayotganingizda buni yodda tuting, chunki strategik fikrlashni real muammolarga qo‘llash imkoniyatlari bo‘ladi. Yangi mutaxassislar strategik fikrlashning uchta tarkibiy qismiga ega bo‘lishi kerak – tizimli fikrlash, qiyin tarafkashlik va stsenariylarda fikrlash. Davlat boshqaruv organlari vakolatlarini mahalliy davlat hokimiyati organlariga o‘tkazgan holda nomarkazlashish ishlari olib boriladi. Nomarkazlashish yoki markazlashish-bu tashkilot faoliyati, xususan rejalashtirish va qaror qabul qilish bilan bog‘liq bo‘lgan, Markaziy, obro‘li joy yoki guruhdan uzoqda taqsimlangan yoki topshirilgan va uning tarkibidagi kichik guruhlariga berilgan jarayon. Markazsizlashtirish tushunchalari xususiy biznes va tashkilotlarda guruh dinamikasi va menejmentga, siyosatshunoslikka, huquq va davlat boshqaruviga, texnologiyalarga, iqtisodiyotga va pulga nisbatan qo‘llanilgan.

Nomarkazlashish yoki markazsizlashtirish - bu tashkilot faoliyati, xususan rejalashtirish va qaror qabul qilish bilan bog‘liq bo‘lgan, markaziy, obro‘li joy yoki guruhdan uzoqda taqsimlanadigan yoki topshiriladigan va uning tarkibidagi kichik guruhlariga topshiriladigan jarayondir. Markazsizlashtirish tushunchalari xususiy biznes va

tashkilotlarda guruh dinamikasi, menejment faniga, siyosatshunoslikka, huquq va davlat boshqaruviga, texnologiyalarga, iqtisodiyotga va mablag'larga nisbatan qo'llaniladi.

Nomarkazlashish yoki markazlashtirish-bu rejalashtirish va qaror qabul qilish bilan bog'liq bo'lgan, markaziy, obro'li quvonch yoki guruhdan uzoqda taqsimlanadigan yoki uning tark etgan kichik guruhlarga to'planadigan jarayondir. Markazsizlashtirish tushunchalari maxsus biznes va toshkentliklar guruhi Dinamo, menejment faniga, siyosatshunoslikka, huquq va davlat boshqaruviga, texnologiyalarga, iqtisodiyotga va mablag'larga nisbatan qo'llaniladi.

“Markazlashtirish” so‘zi Frantsiyada 1794 yilda inqilobdan keyingi frantsuz Direktoriyasi rahbariyati yangi hukumat tuzilishini yaratganligi sababli qo'llanila boshlandi. 1820-yillarda “markazlashtirish” so‘zi qo'llanila boshlandi. “Markazlashtirish” 1800-yillarning dastlabki uchdan birida yozma ingliz tiliga kirdi; markazsizlashtirish haqida eslatmalar ham o'sha yillarda paydo bo'lgan. 1800-yillarning o'rtalarida Tokvil Frantsiya inqilobi “markazsizlashtirishga intilish [lekin sodir bo'ldi,] oxirida, markazlashtirish bir kengaytmasi bilan boshlandi... 1863 yilda iste'fodagi frantsuz byurokrati Moris Blok frantsuz jurnali uchun “Nomarkazsizlashtirish” nomli maqola yozdi, unda hukumat va byurokratik markazlashtirish dinamikasi va Frantsiyaning so'nggi hukumat funktsiyalarini nomarkazsizlashtirish bo'yicha harakatlari ko'rib chiqildi. 1983 yilda “markazsizlashtirish” AQShdagi Yashil Harakatning “o'nta asosiy qadriyatlaridan” biri sifatida belgilandi.

Yechimlar. Adabiyot “markazsizlashtirish xavfini” oldini olish uchun markazsizlashtirishni amalga oshirishda ta'minlanishi kerak bo'lgan quyidagi sakkizta muhim shartlarni belgilaydi:

Ijtimoiy tayyorgarlik va elitaning qo'lga olinishining oldini olish mexanizmlari;

Yuqori darajadagi kuchli ma'muriy va texnik imkoniyatlar;

Yuqori darajadagi kuchli siyosiy majburiyat;

Mahalliy darajada salohiyatni oshirish bo'yicha barqaror tashabbuslar;

Shaffoflik va hisobdorlik uchun mustahkam huquqiy asos;

Mahalliy davlat hokimiyati tashkilotlarini yuqori samarali tashkilotlarga aylantirish;

Markazsizlashtirishning tegishli sabablari: niyatlar muhim;

Korruptsiyani markazsizlashtirishning oldini olish uchun samarali sud tizimi, fuqarolarning nazorati va korrupsiyaga qarshi kurash organlari.

Mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. Vertikal boshqaruv tushunchasi, tashkil etish shakllari. 2. Davlat boshqaruvida strategik rejalashtirishning zamonaviy shakllari. 3. Davlat boshqaruv organlari vakolatlarini mahalliy davlat hokimiyati organlariga o'tkazgan holda nomarkazlashtirish.

14 BOB. DAVLAT BOSHQARUVI TIZIMIDA SUD HOKIMIYATI ORGANLARI FAOLİYATI

1. Sud-huquq tizimini isloh qilishning nazariy asoslari. 2. Shaxs huquqi va manfaatlarini ishonchli himoya qilishga qaratilgan sud-huquq tizimini shaklanish tarixi va rivojlanish bosqichlari. 3. Sudlarning tuzilishi va vakolatlari. Xorijiy mamlakatlar Konstitutsiyalarida belgilangan sud-huquq tizimiga oid qoidalar. O'zbekistonda sud-huquq tizimini isloh etish hamda inson huquq-erkinliklarini himoya qilish bilan bog'liq islohotlar.

14.1 Huquqni isloh qilish yoki huquqiy islohot-bu amaldagi qonunlarni o'rganish, odatda adolat yoki samaradorlikni oshirish maqsadida huquqiy tizimdagi o'zgarishlarni targ'ib qilish va amalga oshirish jarayonidir. Huquqni isloh qilish organlari yoki qonun komissiyalari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular huquqni isloh qilishga ko'maklashishga tashkil etilgan tashkilotlardir. Huquqni isloh qilish organlari tadqiqotlar olib boradilar, qonunni soddalashtirish va modernizatsiya qilish yo'llarini tavsiya qiladilar. Ko'pgina qonun islohotlari organlari hukumatlar tomonidan tashkil etilgan garchi ular odatda hukumat nazoratidan mustaqil ravishda qonuniy sa'y-harakatlar hisoblanadi, qonun qanday rivojlanishi kerakligini aniq aks ettirish va hisobot berishda intellektual mustaqillikni ta'minlaydilar.

Huquqni isloh qilish faoliyati umumiy qonunni o'zgartirish uchun ishlarni tayyorlash va sudda taqdim etishni o'z ichiga olishi mumkin; qonunchilikni o'zgartirish maqsadida davlat amaldorlarining lobbisi; va boshqa qonun islohotlari faoliyati uchun empirik asos yaratishga yordam beradigan tadqiqot yoki qaydlarni o'z ichiga oladi.

Qonunni isloh qilishning to'rtta asosiy usuli-bekor qilish (qonundan xalos bo'lish), yangi qonun yaratish, konsolidatsiya (mavjud qonunni o'zgartirish) va kodifikatsiya.

Modernizatsiya nazariyasi. Modernizatsiya nazariyasi rivojlangan G'arb jamiyatlari institutlariga yaqinlashish jarayoni sifatida rivojlanishini amalga oshiradi. Ushbu nuqtai nazardan, zamonaviy institutlardan farqli o'laroq, an'anaviy tarzda ishlab chiqilgan. Aniq zamonaviy institutlar - bu erkin bozorlar, byurokratik ijtimoiy davlat, ko'p partiyali saylov tizimi, fuqarolik va siyosiy huquqlar. M.Veberning asarlarida ilgari surilgan rivojlanish haqidagi bu tushuncha mulk huquqi, tijorat huquqi, inson huquqlari to'g'risidagi qonun va ma'muriy huquq kabi ko'plab huquqiy institutlarni qamrab oladi. Qonun ustuvorligini ta'minlash uchun vakolatli va mustaqil sud tizimiga ega bo'lish muhimligini ko'rsatadi. Ushbu istiqbol yuridik institutlarni rivojlangan G'arb mamlakatlaridan kam rivojlangan mamlakatlarga ko'chirish orqali rivojlanish jarayonini tezlashtirish mumkinligini anglatadi.

Huquq va rivojlanish bo'yicha nazariy istiqbollar quyidagi bo'limlarda rivojlanishning oltita nazariy istiqbollari va ularning har biri qonun va rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlik to'g'risida tushuncha berilgan. Bizning fikrimizcha, ushbu istiqbollarning har biri mavjud edi. Chunki ularning har biri nafaqat rivojlanish haqidagi fikrlashni shakllantirgan, balki qonun va rivojlanish o'rtasidagi munosabatlar to'g'risida nazariy da'volar qilgan olimlar tomonidan aniq yoki bilvosita qabul qilingan.

Qaramlik nazariyasi. Modernizatsiya nazariyotchilariga munosabat bildirish orqali qaramlik nazariyotchilari turli mamlakatlar rivojlanishning o'xshash shakllarini boshdan kechirishini kutish kerak degan tushunchani rad etishadi. Buning o'rniga ular kam rivojlangan ko'plab mamlakatlarda rivojlanish muqarrar ravishda rivojlangan

mamlakatlar bilan murakkab iqtisodiy, siyosiy va madaniy aloqalar sharoitida yuzaga kelishi bilan bog'liqdir. Qaramlik nazariyasi bilan bog'liq bo'lgan huquqshunos olimlar kam rivojlangan mamlakatlarda rivojlanishni rivojlantirish uchun rivojlangan mamlakatlardan ko'chirilgan huquqiy institutlarga tayanishning afzalliklariga nisbatan shubha bilan qarashadi. Biroq, qonun siyosiy-ijtimoiy o'zgarishlarning vositasi sifatida qaraladigan darajada, qaramlik nazariyotchilari uning qayta taqsimlanish salohiyatini ta'kidlaydilar. Ko'plab qaramlik nazariyotchilari kapitalistik rivojlanish shakllarini sotsialistik shakllar bilan almashtirishni qo'llab-quvvatladilar. Sotsialistik islohotlar kun tartibi ko'chmas mulkni qayta taqsimlashni va erga egalik qilishning zolim rejimlarini isloh qilishni ta'kidlaydi; ishchilarga egalik qilish va xususiy korxonalarni boshqarishni targ'ib qilish; ta'lim, sog'liqni saqlash xizmatlari, oziq-ovqat, uy-joy, ish bilan ta'minlash va daromad olish huquqlari kabi iqtisodiy va ijtimoiy huquqlarni konstitutsiyaviy ravishda mustahkamlash.

Iqtisodiy o'sish. Rivojlanishning barcha zamonaviy istiqbollaridan eng ko'zga ko'ringanlaridan biri uning umumiy iqtisodiy o'sishga yordam beradigan siyosatga yo'naltirilganligi bilan belgilanadi. Ushbu keng nazariyalar sinfida davlat va rasmiy huquqiy institutlarning roli to'g'risida juda xilma-xillik mavjud. Erta o'sish nazariyotchilari rivojlanayotgan mamlakatlarda bozordagi muvaffaqiyatsizliklar endemik bo'lgan degan fikrni qabul qildilar va ushbu iqtisodiyotlarning iqtisodiy tuzilishini o'zgartirishda davlatga katta rol o'ynadilar. Yaqinda iqtisodiy o'sishning neoklassik yoki neoliberal nazariyalari davlat rolining keskin qisqarishini va shunga mos ravishda bozorlar rolining o'sishini qo'llab-quvvatladı. Oraliq pozitsiyani davlat va uni o'z ichiga olgan institutlarni rivojlanish jarayoni uchun endogen deb biladigan va institutlarning dizayni va ishlashini mamlakatlarning rivojlanish istiqbollarining muhim hal qiluvchi omillari deb biladigan "yangi institutsional iqtisodiyot" tarafdorlari egallaydi.

Welfarism. Rivojlanishning farovonlik istiqbollari o'sishga yo'naltirilgan rivojlanish nazariyalarining asosini iqtisodiy o'sishning an'anaviy choralari inson farovonligining barcha muhim jihatlarini

qamrab oladi. Velfarist tarafdorlarining ta'kidlashicha, aholi jon boshiga YAIM yoki YAIM o'lchovlari umuman boylikdagi tengsizlikni yoki ayollar yoki etnik ozchiliklar bilan bog'liq bo'lgan aniq tengsizliklarni qamrab olmaydi. Daromad yoki boylikning umumiy o'lchovlari, shuningdek, inson farovonligining sog'liqni saqlash va ta'lim holati, siyosiy va iqtisodiy erkinliklar kabi boshqa instrumental va instrumental o'lchovlarini qamrab ololmaydi. Ushbu istiqbolning huquqiy oqibatlari hali batafsil o'rganilmagan. Bu istiqbolni qabul qilish progressiv soliq siyosati, qayta taqsimlovchi mulk solig'i rejimlari, ijtimoiy ta'minot siyosati va fuqarolik va siyosiy huquqlar kabi huquqning turli xil muhim sohalariga ustuvor ahamiyat berishni anglatishi aniq. Velferistik nuqtai nazardan zo'ravonlik jinoyati darajasini pasaytirishga xizmat qiladigan institutsional islohotlar ham alohida e'tiborga loyiqdir, chunki zo'ravonlik qo'rquvi imzolanishi mumkin. va iqtisodiy o'zgaruvchilar tomonidan to'liq qamrab olinmagan yo'llar bilan hayot sifatini buzishi mumkin.

Feminism. Rivojlanishning feministik istiqbollari vaqt o'tishi bilan rivojlanib bordi. Dastlab, rivojlanayotgan jamiyatlarda o'zlarining an'anaviy funktsiyalarini bajaradigan ayollarning sog'liqni saqlash va oziq-ovqat subsidiyalari kabi davlat xizmatlaridan etarli darajada foydalanishlarini ta'minlashga e'tibor qaratildi. Rivojlanish haqidagi feministik fikrlash evolyutsiyasining navbatdagi bosqichi ayollarning iqtisodiy tizimga qo'shilishini osonlashtiradigan siyosatga, jinsga asoslangan kamsitishlarga qarshi kurashishga e'tibor qaratdi. Bu yondashuvning variantlari qashshoqlikni kamaytirish, tengsizlikni kamaytirish va iqtisodiy o'sishni engillashtirish uchun iqtisodiy integratsiyadan foydalanishga turli darajadagi e'tiborni qaratadi. Yaqinda feministlar ayollarning umumiy farovonligiga ta'sir qiluvchi omillarga, ularning davlat, xususiy sohalardagi tajribalarini va belgilangan gender rollariga qarshi chiqish zarurligini hisobga olgan holda e'tibor qaratdilar. Zamonaviy feministlar, yuqoridan pastga siyosat emas, balki o'zini o'zi kuchaytirish va pastdan yuqoriga ko'tarishni ta'kidlashga moyildirlar.

14.2 Shaxs huquqi va manfaatlarini ishonchli himoya qilishga qaratilgan sud-huquq tizimini shakllanish tarixi va rivojlanish bosqichlari.

Fuqarolik va siyosiy huquqlar (birinchi avlod huquqlari). XVII-XVIII asrlarda nazariya sifatida paydo bo'la boshladi va asosan siyosiy tashvishlarga asoslangan edi. Qudratli hukmdorlar qila olmasligi kerak bo'lgan ba'zi narsalar borligi va odamlar ularga ta'sir ko'rsatgan siyosatga qandaydir ta'sir ko'rsatishi kerakligi tan olinishni boshladi. Ikki markaziy g'oya shaxsiy erkinlik va shaxsni davlat tomonidan buzilishlardan himoya qilish g'oyalari edi. Fuqarolik va siyosiy huquqlar bugungi kunda *Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro Paktda* va *Inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilish bo'yicha Yevropa konventsiyasida* batafsil bayon etilgan bo'lib, ular hukumatda ishtirok etish huquqi va qiynoqlarni taqiqlash kabi huquqlarni o'z ichiga oladi. Ushbu huquqlar an'anaviy ravishda ko'pchilik tomonidan – hech bo'lmaganda “G'arb”da – eng muhim inson huquqlari sifatida qabul qilingan.

Ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy huquqlar (ikkinchi avlod huquqlari). Ushbu huquqlar odamlarning qanday yashashi, birgalikda ishlashi va hayotning asosiy ehtiyojlari bilan bog'liq. Ular tenglik g'oyalariga, muhim ijtimoiy va iqtisodiy tovarlar, xizmatlar va imkoniyatlardan kafolatlangan foydalanish imkoniyatlariga asoslanadi. Ular erta sanoatlashtirish, ishchilar sinfining ko'tarilishi ta'siri bilan tobora ko'proq xalqaro e'tirof mavzusiga aylandi. Bular qadriyalar hayotining mazmuni haqida yangi talablar va yangi g'oyalarni keltirib chiqardi. Odamlar inson qadr-qimmatini fuqarolik va siyosiy huquqlar tomonidan taklif qilingan davlatning minimal aralashuvidan ko'proq narsani talab qilishini tushunishdi. Ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy huquqlar **Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro Paktda, Ovrupo Kengashining Ovrupo ijtimoiy Xartiyasida** ko'rsatilgan.

Ijtimoiy huquqlar-bu jamiyat hayotida to'liq ishtirok etish uchun zarur bo'lgan huquqlar. Ular kamida ta'lim olish huquqini va oilani topish va saqlash huquqini, shuningdek, ko'pincha “fuqarolik” huquqlari

sifatida qaraladigan ko‘plab huquqlarni o‘z ichiga oladi: masalan, dam olish, sog‘liqni saqlash, shaxsiy hayot va kamsitishlardan ozod bo‘lish huquqlari.

Iqtisodiy huquqlar odatda mehnat qilish, etarli turmush darajasi, uy-joy va agar siz keksa yoki nogiron bo‘lsangiz, pensiya olish huquqini o‘z ichiga oladi deb o‘ylashadi. Iqtisodiy huquqlar inson qadr-qimmati uchun ma‘lum bir minimal darajadagi moddiy ta‘minot zarurligini, mazmunli ish yoki uy-joy etishmasligi psixologik jihatdan kamsituvchi bo‘lishi mumkinligini aks ettiradi.

Madaniy huquqlar jamiyatning madaniy “turmush tarzi” ga tegishli bolib ko‘pincha boshqa huquq turlariga qaraganda kamroq e‘tibor beriladi. Ular jamiyatning madaniy hayotida erkin ishtirok etish huquqini va, ehtimol, ta‘lim olish huquqini ham o‘z ichiga oladi. Biroq, rasmiy ravishda “madaniy” deb tasniflanmagan boshqa ko‘plab huquqlar jamiyatdagi ozchilik jamoalari uchun o‘ziga xos madaniyatini saqlab qolish uchun juda muhimdir: masalan, kamsitmaslik va qonunni teng himoya qilish huquqi.

Birdamlik huquqlari (uchinchi avlod huquqlari). Xalqaro miqyosda tan olingan inson huquqlari ro‘yxati doimiy bo‘lib qolmadi. Ushbu qo‘shimchalar bir qator omillarning natijasi bo‘ldi: ular qisman inson qadr-qimmati haqidagi o‘zgaruvchan g‘oyalarga javob sifatida va qisman yangi tahdid va imkoniyatlar paydo bo‘lishi natijasida yuzaga keldi. Uchinchi avlod huquqlari sifatida taklif qilingan huquqlarning o‘ziga xos yangi toifasiga kelsak, bu birinchi va ikkinchi avlod huquqlarini amalga oshirishda to‘sqinlik qilishi mumkin bo‘lgan turli xil to‘siqlarni chuqurroq anglash natijasidir.

Huquqlarning uchinchi avlodi asosidagi g‘oya birdamlikdir; va huquqlar jamiyat yoki xalqlarning barqaror rivojlanish, tinchlik yoki sog‘lom muhit huquqi kabi jamoaviy huquqlarini qamrab oladi. Dunyoning aksariyat qismida o‘ta qashshoqlik, urush, ekologik va tabiiy ofatlar kabi sharoitlar inson huquqlariga nisbatan juda cheklangan taraqqiyot bo‘lganligini anglatadi. Shu sababli, ko‘p odamlar inson huquqlarining yangi toifasini tan olish zarur deb hisoblashdi: bu huquqlar jamiyatlar uchun, xususan rivojlanayotgan dunyoda, birinchi

va ikkinchi avlod huquqlarini ta'minlash uchun tegishli sharoitlarni ta'minlaydi. allaqachon tan olingan. Uchinchi avlod huquqlari toifasiga eng ko'p kiritilgan o'ziga xos huquqlar rivojlanish, tinchlik, sog'lom atrof-muhit, insoniyatning umumiy merosidan foydalanishda qatnashish, aloqa va gumanitar yordam huquqlaridir.

Bu toifadagi huquqlar haqida ba'zi munozaralar bo'lib o'tdi. Ba'zi ekspertlar ushbu huquqlar g'oyasiga qarshi chiqishadi, chunki ular 'jamoaviy huquqlar', jamoalar yoki hatto butun davlatlar tomonidan ushlab turilishi ma'nosida. Ularning ta'kidlashicha, inson huquqlari faqat shaxslar tomonidan amalga oshirilishi mumkin. Argument shunchaki og'zaki emas, chunki ba'zi odamlar terminologiyaning bunday o'zgarishi ba'zi repressiv rejimlarning ushbu jamoaviy inson huquqlari nomi bilan (individual) inson huquqlarini inkor etishi uchun "asos" berishi mumkinligidan qo'rqishadi; masalan, "iqtisodiy rivojlanish"ni ta'minlash uchun fuqarolik huquqlarini keskin qisqartirish.

Ba'zida yana bir tashvish mavjud: chunki bu davlat emas, balki xalqaro hamjamiyat uchinchil avlod huquqlarini himoya qilish uchun mo'ljallangan, javobgarlikni kafolatlash mumkin emas. Kavkaz yoki yaqin Sharqda tinchlik borligiga yoki Amazon tropik o'rmonlari vayron qilinmasligiga va iqlim o'zgarishiga qarshi tegishli choralar ko'rilishiga kim yoki nima javobgar bo'lishi kerak?

Shunga qaramay, biz ularni nima deb atashga qaror qilsak ham, ushbu sohalar xalqaro hamjamiyatning yanada ko'proq izlanishlari va e'tiborini talab qilishi to'g'risida umumiy kelishuv mavjud. Ba'zi jamoaviy huquqlar allaqachon tan olingan, xususan inson va xalqlarning huquqlari to'g'risidagi Afrika Xartiyasi va mahalliy xalqlarning huquqlari to'g'risidagi deklaratsiya. Inson huquqlari buyicha umumjahon deklaratsiyasi o'zi o'z taqdirini o'zi belgilash huquqini o'z ichiga oladi va insonning rivojlanish huquqi 1986 yilda BMT Bosh Assambleyasi deklaratsiyasida kodlangan.

Rivojlanish huquqi insonning ajralmas huquqidir, uning asosida har bir inson va barcha xalqlar iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va siyosiy rivojlanishda ishtirok etish, hissa qo'shish va undan foydalanish huquqiga ega bo'lib, unda barcha inson huquqlari va asosiy erkinliklari

to'liq amalga oshirilishi mumkin. (BMTning rivojlanish huquqi to'g'risidagi Deklaratsiyasi).

Ba'zi huquqlar boshqalarga qaraganda muhimroqmi?

Huquqlarning har xil turlari ularning yorliqlari taklif qilganidan ko'ra bir-biri bilan ancha chambarchas bog'liq.

Ijtimoiy va iqtisodiy huquqlar mafkuraviy va siyosiy sabablarga ko'ra fuqarolik va siyosiy huquqlar bilan teng darajada qabul qilinishi qiyin bo'lgan. Garchi oddiy fuqaroga minimal turmush darajasi, uy-joy va oqilona ish sharoitlari kabi narsalar inson qadr-qimmati uchun muhim ekanligi ayon bo'lib tuyulsa-da, siyosatchilar buni har doim ham tan olishga tayyor emaslar. Buning sabablaridan biri, shubhasiz, dunyo bo'ylab hamma uchun asosiy ijtimoiy va iqtisodiy huquqlarni ta'minlash resurslarni ommaviy ravishda qayta taqsimlashni talab qiladi. Siyosatchilar bu ovozlarni yutadigan siyosat turi emasligini yaxshi bilishadi.

Shuning uchun bunday siyosatchilar ikkinchi avlod huquqlari birinchi avlod fuqarolik va siyosiy huquqlardan farq qiladi, deb ta'kidlaydilar. Tez-tez aytiladigan birinchi da'vo shundan iboratki, ijtimoiy va iqtisodiy huquqlar hech bo'lmaganda qisqa muddatda real emas va amalga oshirilishi mumkin emas va biz ularga asta-sekin harakat qilishimiz kerak. Biroq, bu da'vo, shubhasiz, munozara uchun ochiq va har qanday narsadan ko'ra ko'proq siyosiy mulohazalarga asoslangan ko'rinadi. Ko'pgina mustaqil tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, agar birgalikda harakat qilinsa, har bir insonning asosiy ehtiyojlari qondirilishini ta'minlash uchun dunyoda etarli resurslar va etarli tajriba mavjud.

Ikkinchi da'vo shundaki, birinchi va ikkinchi avlod huquqlari o'rtasida tub nazariy farq bor: birinchi turdagi huquqlar hukumatlardan faqat muayyan faoliyatdan voz kechishni talab qiladi (bular "salbiy" huquqlar deb ataladi); ikkinchisi hukumatlardan ijobiy aralashuvni talab qiladi (bu "ijobiy" huquqlar). Argumentda aytilishicha, hukumatlardan ijobiy qadamlar qo'yishini kutish haqiqat emas, masalan, barchani oziq-ovqat bilan ta'minlash va shuning uchun ular buni qilishga majbur emaslar. Hech kimning majburiyatisiz, so'zning biron bir mazmunli

ma'nosida huquq bo'lishi mumkin emas. Ushbu fikrlash yo'nalishida ikkita asosiy tushunmovchilik mavjud.

Birinchidan, fuqarolik va siyosiy huquqlar hech qachon salbiy emas. Masalan, hukumat qiynoqlardan ozodlikni kafolatlashi uchun faqat hukumat amaldorlari odamlarni qiynoqqa solishdan tiyilishlari yetarli emas! Ushbu sohadagi haqiqiy erkinlik ko'pincha tekshirish va nazorat qilish tizimini o'rnatishni talab qiladi: politsiya tizimlari, huquqiy mexanizmlar, axborot erkinligi va qamoq joylariga kirish – va bundan tashqari. Xuddi shu narsa ovoz berish huquqini ta'minlash va boshqa barcha fuqarolik va siyosiy huquqlar uchun ham amal qiladi. Boshqacha qilib aytganda, ushbu huquqlar salbiy harakatlardan tiyilishdan tashqari, hukumat tomonidan ijobiy harakatlarni talab qiladi.

Ikkinchidan, ijtimoiy va iqtisodiy huquqlar, xuddi fuqarolik va siyosiy huquqlar singari, hukumatlardan ham muayyan faoliyatdan voz kechishni talab qiladi: masalan, kompaniyalarga katta soliq imtiyozlari berish yoki nisbiy ustunlikka ega bo'lgan mintaqalarda rivojlanishni rag'batlantirish yoki savdo tariflarini belgilash.rivojlanayotgan mamlakatlarni jazolaydi – va hokazo.

14.3. Sudlarning tuzilishi va vakolatlari. Xorijiy mamlakatlar Konstitutsiyalarida belgilangan sud-huquq tizimiga oid qoidalar. O'zbekistonda sud-huquq tizimini isloh etish hamda inson huquq-erkinliklarini himoya qilish bilan bog'liq islohotlar.

Sudlar adolatni ta'minlash, erkinlikni kafolatlash, ijtimoiy tartibni kuchaytirish, nizolarni hal qilish, qonun ustuvorligini ta'minlash, teng himoyani ta'minlash va tegishli qonun jarayonini ta'minlash uchun mavjud. Ular mavjud, shuning uchun shaxslar va hukumatning tengligi bo'sh ritorikadan ko'ra haqiqatdir.

A sudning 3 ta asosiy vazifasi nimadan iborat?

Huquqlarni himoya qilish; Qonun ijodkorligidagi roli; Maslahat Vazifalari; Sud so'rovlarini o'tkazish.

Sud hokimiyati ijro etuvchi va qonun chiqaruvchi hokimiyatlardan alohida ishlaydi, lekin ko'pincha ular bilan Konstitutsiya talab qilganidek ishlaydi. Qonunlar Oliy Majlis tomonidan qabul qilinadi va Prezident tomonidan imzolanadi. Sud filiali federal qonunlarning

Konstitutsiyaga muvofiqligini hal qiladi va federal qonunlar to'g'risidagi boshqa nizolarni hal qiladi. Biroq, sudyalarda sud qarorlarini ijro etish uchun hukumatimiz ijroiya hokimiyatiga bog'liq. Sudlar aslida nima bo'lganini va bu borada nima qilish kerakligini hal qiladi. Ular shaxsning jinoyat sodir etganmi yoki jazo qanday bo'lishi kerakligini hal qilishadi. Shuningdek, ular odamlar o'zlari hal qila olmaydigan shaxsiy nizolarni hal qilishning tinch usulini taqdim etadilar. Nizo yoki jinoyatga qarab, ba'zi ishlar sudlarda, ba'zilari esa shtat sudlarida tugaydi. Sudlarning har xil turlari haqida ko'proq bilib oling.

Sudya. O'zbek sud zalidagi sudya odatda sudning yuqori qismidagi baland platformada o'tiradi va oq yoqa va qora xalat kiyadi. Sudya sud zaliga mas'uldir va ular sud adolatli ekanligiga ishonch hosil qilishlari kerak. Ular har qanday huquqiy dalillarni hal qilishadi va hakamlar hay'atini boshqaradilar.

Agar ishda hakamlar hay'ati bo'lmasa, qaysi partiya g'alaba qozonishini va qaysi partiya yutqazishini sudya hal qiladi. Ular ikkala tomonning dalillarini va advokatlarning taqdimotlarini tinglashadi. Sudya har qanday guvohga va advokatlarga savollar berishi mumkin.

Agar hakamlar hay'ati bo'lsa, ular odatda ishning natijasini hal qilishadi. Jinoyat sudida hakamlar hay'ati jinoyatda ayblanayotgan shaxsning aybdor yoki aybdor emasligini hal qilish uchun javobgardir. Agar sudlanuvchi aybdor deb topilsa, sudya hukmni hal qiladi.

Advokatlar. Advokat (shuningdek, "maslahatchi" deb ham ataladi) ning bir turi advokat kim ixtisoslashgan sud advokati va berish huquqiy fikrlar. Sudda ularning vazifasi o'z ishlarini muhokama qilish va har qanday guvohlarni tekshirishdir. Ular sudya va guvohlarga qarab o'tirishadi va qora xalat kiyishadi.

Barristerlar solicitorlar tomonidan ish ustida ishlash uchun jalb qilinadi. Yuridik maslahat uchun advokatga murojaat qilganingizda, advokatingiz advokatni xizmat ko'rsatish uchun jalb qilishni tavsiya qilishi mumkin.

Advokat. Solicitor advokatning bir turi. Advokat sizga ishni ko'rib chiqish yoki himoya qilish bo'yicha yuridik maslahat berishi mumkin. Agar siz sud ishida ishtirok etsangiz, advokatingiz ishni boshqaradi va

boshqa tomon bilan munosabatlarda sizni himoya qiladi. Masalan, sizning advokatingiz sizning nomingizdan boshqa tomonga xat yuboradi. Sizning advokatingiz barcha kerakli sud hujjatlarini topshiradi va ish bo'yicha guvohlarga murojaat qiladi.

Solicitorlar sudda bo'lganida maxsus kiyim kiyishlari shart emas. Agar ishda advokat ishtirok etsa, advokat odatda sudya huzuridagi skameykada advokatga qarab o'tiradi. Agar advokatga aniqlik kiritish uchun masala kerak bo'lsa, ular advokatdan so'rash uchun suyanishlari mumkin. Agar ishda advokatni jalb qilish zarur bo'lsa, sizning advokatingiz barcha kerakli hujjatlar va ma'lumotlarni yuborib, advokatga qisqacha ma'lumot beradi. Sizning advokatingiz sizni sudda ham himoya qilishi mumkin, garchi Oliy sud va Oliy sudda odatda advokat ishtirok etadi.

BMT Inson huquqlari kengashining Jenevada bo'lib o'tayotgan 44-sessiyasi doirasida 2020 yil 13 iyul kuni BMT Sud'yalar va advokatlar mustaqilligi masalalari dolzarbdir. Prezident Sh. Mirziyoev rahbarligida O'zbekistonda davlat institutlari va siyosatni isloh etish hamda modernizatsiya qilish bo'yicha keng qamrovli dastur ishlab chiqilgan. Hozirgi davrda odil sudlov tizimida amalga oshirilayotgan islohot ana shu dasturning tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Sudyalar va advokatlar mustaqilligi masalalari bo'yicha maxsus ma'ruzachi instituti BMT Inson huquqlari bo'yicha komissiyasi (hozirgi – BMT Inson huquqlari kengashi) 1994 yilda qabul qilgan rezolyutsiyasiga binoan ta'sis etilgan.

Sud tizimi qayta tuzilgani, sud'yalar oliy kengashi tashkil etilganligi muhim voqeadir. Bundan tashqari, sudyalik lavozimlariga nomzodlarni tanlash va tayinlashning yangi tartib-taomillari joriy etilgani hamda sud'yalar almashtirilmasligi kafolatlarini mustahkamlash bo'yicha amaliy choralar ko'rilganiga alohida e'tibor qaratildi.

Ushbu amaliy chora-tadbirlarni tom ma'noda mustaqil va xolis odil sudlov tizimini barpo etish yo'lidagi dastlabki ijobiydir. Sud hokimiyati davlat hokimiyatining boshqa tarmoqlaridan haqiqatan ham mustaqil bo'lishiga erishish hamda sudyalar, prokurorlar va advokatlar o'z kasbiy faoliyatini hech qanday asossiz aralashuvlar va bosimlarsiz amalga

oshirishlarini ta'minlash uchun hali juda ko'p ishlar qilish kerak. Sud tizimi islohoti sudlarning mustaqilligi va xolisligini mustahkamlashga yo'naltirilishi zarur.

2017 yildan boshlab mamlakatimizda “xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbaidir” degan konstitutsiyaviy qoidadan kelib chiqib, xalq bilan doimiy muloqot o'rnatildi, davlat idoralari rahbarlari fuqarolar oldida hisobot beradigan samarali tizim yo'lga qo'yildi. Davlat organlari faoliyatida ochiqlik va oshkoralik tobora kengayib bormoqda. Senator va deputatlar, vazir va hokimlar, barcha mansabdor shaxslar quyi bo'g'inga, mahalla darajasiga tushib, aholi bilan bevosita uchrashib, ularning muammolarini joyida hal etmoqda. “Shaxs - jamiyat – davlat” paradigmasini konstitutsiyaviy qonunchilik va konstitutsiyaviy amaliyotda mustahkamlash.

Yangilanayotgan konstitutsiya mamlakatimizning uzoq muddatli taraqqiyot strategiyasi, yurtimiz va xalqimizning ertangi farovon hayoti uchun mustahkam huquqiy asos va ishonchli kafolat bo'ladi. O'zbekiston xalqi Konstitutsiyaga kiritilgan yangi norma va qoidalarni mohiyatini his qilib, rejalashtirilayotgan siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etib, o'zining xolis va haqqoniy munosabatini bildirib kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi, O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Odil sudlov muammolarini o'rganish tadqiqot markazi, BMTTD, YeXHT loyihalari koordinatori, AQSh Xalqaro taraqqiyot agentligi (USAID), F.Ebert nomidagi jamg'arma, “Mintaqaviy muloqot” xalqaro nodavlat tashkiloti ham O'zbekistonda inson huquq va erkinliklarini borasidagi islohotlarda ishtirok etishmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining xalqaro ahamiyati unda demokratik jamiyatning oliy qadriyatlari – inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmatini va boshqa daxlsiz huquqlari mustahkamlanganligida yaqqol namoyon bo'ladi. O'zbekiston Konstitutsiyasida bevosita va milliy qonunchilikka implementatsiya

qilish yo‘li bilan amalga oshiriladigan halqaro huquqning umume’tirof etilgan tamoyillari ustuvorligi e‘lon qilingan.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida istisno hollarda inson huquq va erkinliklarining cheklanishi mumkinligi bo‘yicha xalqaro standart va asoslar mujassam. Bu Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining inson huquq va erkinliklari cheklanishi jamoatchilik nazorati, jamoatchilik xulqini himoya qilish va boshqa shaxslar huquq hamda erkinliklarini himoya qilish zarur bo‘lgan hollarda, shuningdek qonunda mustahkamlangan asoslar bo‘yicha amalga oshirilishi mumkinligi to‘g‘risidagi 29-moddasini implementatsiya qilinganligi bilan asoslanadi.

Anjuman ishtirokchilari O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi shaxs, jamiyat va davlat o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarning demokratik tamoyillarini belgilab berganini ta’kidladilar. Bosh Qomusimizda fuqarolar hamda fuqarolik jamiyati institutlarining huquqlari va qonuniy manfaatlari to‘liq kafolatlangan. Xalqaro anjumanda O‘zbekiston Respublikasida inson huquq va erkinliklarining konstitutsiyaviy-huquqiy kafolatlarini yanada kuchaytirishga yo‘naltirilgan xulosa va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollari:

1. Sud-huquq tizimini isloh qilishning nazariy asoslari nimalarda namoyon bo‘ladi.
2. Shaxs huquqi va manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan sud-huquq tizimining rivojlanish bosqichlari.
3. Sudlarning tuzilishi va vakolatlarini sharhlab bering.
4. Xorijiy mamlakatlar konstitutsiyalarida belgilangan sud-huquq tizimiga oid qoidalarining asosiy mazmuni nimalarda o‘z aksini topadi?
5. O‘zbekistonda inson huquq-erkinliklarini himoya qilish bilan bog‘liq islohotlarni asosiy bosqichlarini sharhlang.

15 BOB. DAVLAT VA NODAVLAT TASHKILOTLARI DAVLAT BOSHQARUVI SUBYEKTI SIFATIDA

1.Davlat va nodavlat tashkilotlari tushunchasi va ularning mazmuni va mohiyati. 2.Boshqaruv qarorlarini qabul qilishga oid nazariyalar. 3. Davlat boshqaruv qarorlarini qabul qilish usuli va shakllari. 4. Davlat boshqaruv qarorlarini qabul qilish darajalari va bosqichlari. 5. Davlat boshqaruv qarorlarini qabul qilishning huquqiy asoslari.

Mintaqa hukumatlari ushbu davlatning kundalik boshqaruvini nazorat qilish uchun javobgardir. Federal hukumat asosiy, milliy muammolar bilan bog'liq bo'lsa-da, shtat hukumatlari o'z xalqi uchun muhim bo'lgan aniq masalalarga ko'proq e'tibor qaratishlari mumkin. Bu juda muhim, chunki turli davlatlar turli ehtiyojlarga ega. Davlat-bu tashkilot, hukumat esa ma'lum bir odamlar guruhi, ma'lum bir vaqtda davlat apparatini boshqaradigan ma'muriy byurokratiya. Ya'ni, hukumatlar davlat hokimiyatini jalb qilish vositasidir. Shtatlarga turli hukumatlarning uzluksiz ketma-ketligi xizmat qiladi.

Mintaqa tashkiloti davlat va uning siyosiy bo'linmalarining har qanday vositasi, filiali, kengashi, komissiyasi, bo'limi, bo'limi yoki vakolatini anglatadi.

Xalqaro Amnistiya, Xalqaro Qizil xoch va qizil yarim oy jamiyatlari Federatsiyasi, Oxfam International, CARE, Save The Children va Butunjahon yovvoyi tabiat jamg'armasi kabi ko'plab yirik xalqaro NNTlar milliy guruhlarining transmilliy federatsiyalari hisoblanadi.

Nodavlat suveren davlatga yoki uning hukumat tashkilotlaridan biriga, shu jumladan xalqaro tijoratga aloqador bo'lmagan, qo'llab-quvvatlamagan yoki to'g'ridan-to'g'ri ulanmagan har qanday narsaga murojaat qilishi mumkin.

Malakali davlat yoki mahalliy siyosiy tashkilot quyidagi talablarga javob beradigan siyosiy tashkilotdir:

Tashkilot ozod qilingan funktsiyasini faqat biron bir shaxsni biron bir davlatga yoki mahalliy siyosiy idoraga yoki shtat yoki mahalliy

siyosiy tashkilotdagi idoraga tanlash, tayinlash, saylash yoki tayinlashga ta'sir qilish yoki ta'sir o'tkazishga urinish maqsadida cheklaydi.

Tashkilot davlat qonunchiligiga binoan 8872-shaklda xabar qilinishi kerak bo'lgan ma'lumotlarni davlat idorasiga (va tashkilot shunday qiladi) hisobot berishi shart. Tashkilot ushbu talabga javob beradi, hatto shtat qonuni 8872-shaklda talab qilinadigan bir xil ma'lumotlarning hisobotini talab qilmasa ham, hech bo'lmaganda quyidagi ma'lumotlar davlat qonunchiligiga binoan xabar qilinishi kerak va tashkilot tomonidan xabar qilinadi:

Devolvatsiya qilingan davlat

A devolvatsiya qilingan davlat Birlashgan Qirollik kabi markazlashgan davlatdir, bunda submilliy hukumatlar Markaziy hukumatdan ajratilgan avtonom hokimiyat darajasiga ega. Qabul qilingan hukumat Markaziy hukumat qonunlarining konstitutsiyaviyligiga qarshi chiqa olmaydi. Markaziy hukumat tomonidan berilgan vakolat bekor qilinishi yoki kamaytirilishi mumkin. Masalan, Shimoliy Irlandiya Assambleyasi yaratilganidan beri London tomonidan ko'p marta to'xtatilgan. Nazariyada markazlashtirilmagan va aylantirilgan davlatlar boshqacha, ammo amalda farqlar juda nozik.

Nodavlat tashkilot yoki NNT odatda jamoat yoki ijtimoiy ta'minot maqsadlariga erishish uchun tashkil etiladi. Masalan, NNT inson huquqlari, saylovchilar huquqlari, sog'liqni saqlash, kambag'allarga yordam berish va hayvonlarga nisbatan shafqatsizlikning oldini olishga e'tibor qaratishi mumkin. NNTlar xayriya va grantlar hisobidan moliyalashtirilishi mumkin.

Nodavlat tashkilot (NNT) - bu har qanday hukumatdan mustaqil ravishda ishlaydigan guruh. Odatda bu notijorat hisoblanadi. NNTlar, ba'zan fuqarolik jamiyati tashkilotlari deb ataladi, gumanitar maqsad yoki atrof-muhitni muhofaza qilish kabi ijtimoiy yoki siyosiy maqsadlarga xizmat qilish uchun jamoat, milliy va xalqaro darajalarda tashkil etiladi. Nodavlat notijorat tashkilotlari sog'liqni saqlash yoki favqulodda vaziyatlar, ta'lim, infratuzilma, ozchiliklar huquqlarini himoya qilish, kambag'allarni qo'llab-quvvatlash va jinoyatchilikni kamaytirish bilan bog'liq sohalarga e'tibor qaratishlari mumkin.

ASOSIY PAKETLAR

NNTlar yoki nodavlat tashkilotlar xalqaro rivojlanish, yordam va xayriya ishlarida katta rol o'ynaydi.

NNTlar ko'pincha notijorat hisoblanadi va har yili millionlab yoki milliardlab dollargacha byudjet tuzishi mumkin.

NNTlar xususiy xayr-ehsonlar va a'zolik badallaridan tortib davlat grantlarigacha bo'lgan turli xil moliyalashtirish manbalariga tayanadi.

Advokatlik NNTlari davlat siyosatiga ta'sir o'tkazish uchun ishlaydi. Ba'zi taniqli NNTlarga Amerika qizil Xoch, najot armiyasi va xalqaro Amnistiya kiradi.

NNTlarni tushunish (Nodavlat Tashkilotlar)

NNT atamasi odatda davlat nazoratidan tashqarida ishlaydigan notijorat, xususiy tashkilotlarga nisbatan qabul qilinadi. Ba'zi NNTlar asosan ko'ngillilarga tayanadi, boshqalari esa pullik xodimlarni qo'llab-quvvatlaydi. Jahon banki NNTlarning ikkita keng guruhini aniqladi:

Rivojlanish loyihalarini ishlab chiqish va amalga oshirishga qaratilgan operatsion NNTlar.

Muayyan sababni himoya qiladigan yoki targ'ib qiladigan va davlat siyosatiga ta'sir o'tkazishga intiladigan advokatlik NNTlari.

Ba'zi NNTlar bir vaqtning o'zida ikkala toifaga ham kirishi mumkin. NNTlarga misol sifatida inson huquqlarini qo'llab-quvvatlovchi, sog'lig'ini yaxshilash tarafdori yoki siyosiy ishtirokni rag'batlantirish kiradi.

AQShda NNTlarni shakllantirish hukumat va hukumat qoidalari bilan to'liq qo'llab-quvvatlanadi. Ular fuqarolik jamiyatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. AQShda 1.5 million NNT faoliyat yuritmoqda.

NNT Qanday ishlaydi? A nodavlat tashkilot, yoki NNT, millat yoki dunyoning jamoat, ijtimoiy yoki siyosiy manfaatlari bilan bog'liq maqsad va intilishlarni amalga oshirishni istagan bir guruh shaxslar tomonidan tashkil etilgan tashkilotdir.

AQSh Davlat departamentiga ko'ra, NNTlarni shakllantirishga yordam berish uchun AQSh qoidalari yaratilgan. Ushbu qoidalar har

qanday NNTning qiymati yoki u bajaradigan ish turiga nisbatan hech qanday tarafkashlikka ega emas.

NNTlar keng ko'lamli masalalar va sohalarga e'tibor qaratmoqdalar. Bularga ayollar huquqlari, atrof-muhit va Sayyora salomatligi, sog'liqni saqlash, siyosiy targ'ibot, kasaba uyushmalari, diniy e'tiqod, qarigan kattalarga g'amxo'rlik qilish va yoshlarning imkoniyatlarini kengaytirish kiradi.

Hukumat nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatida ishtirok etmasa-da, AQSh qonunlari odatda ularni NNTni moliyalashtirish, boshqarish va faoliyatini ko'rsatadigan ma'lumot deklaratsiyasini topshirish orqali tartibga soladi.

NNTni shakllantirish. Har qanday odamlar guruhi hukumat roziligisiz yoki ishtirokisiz NNT tuzishi mumkin. Bundan tashqari, AQShda NNT tuzish uchun AQSh fuqarosi bo'lish shart emas, ammo agar NNT shtat va federal soliqlardan ozod qilish kabi huquqiy imtiyozlarni olishni xohlasa, u tegishli qonunlarga muvofiq NNT sifatida ro'yxatdan o'tishi va u joylashgan hudud ro'yxatdan o'tishi kerak.

NNT qo'shilishi shart emas. Masalan, xayriya nodavlat tashkilotini tuzish uchun (har qanday xayriya tresti uchun bo'lgani kabi) mulkni etkazib beradigan qonuniy shartnoma va hujjat talab qilinadi. Federal hukumatning ishtiroki kuchga kirmasa-da, AQShdagi shtatlar davlat xayriya tashkilotida ro'yxatdan o'tish uchun xayriya so'rashi mumkin bo'lgan diniy, ta'lim yoki xayriya missiyalariga ega NNTlarni talab qilishi mumkin.

NNT Qanday moliyalashtiriladi?

NNTlar moliyalashtirish uchun turli manbalarga tayanadi, jumladan:

A'zolik badallari; Jismoniy shaxslar, xususiy sektor korxonalari va xayriya tashkilotlarining shaxsiy xayriyalari; Tovarlar va xizmatlarni sotish; Grantlar; Xorijiy hukumatlar va tashkilotlar tomonidan moliyalashtirish

Hukumatlardan mustaqil bo'lishiga qaramay, ba'zi NNTlar asosan hukumat mablag'lariga tayanadi. Yirik NNTlarning byudjeti millionlab yoki milliardlab dollarga teng bo'lishi mumkin.

NNT turlari

The Amerika Qizil xoch, Najot Armiyasi va Amnesty International NNTlarning namunalari hisoblanadi.

NNT qisqartmasining bir qator o'zgarishlari mavjud:

INGO: xalqaro NNT. Masalan, Evropa Kengashining INGOs konferentsiyasi 300 dan ortiq ishtirok etuvchi Ingolardan iborat.

GONGO: bu hukumat tomonidan tashkil etilgan NNTni anglatadi, ko'pincha kamsitadi. Tashqi siyosat gongosni xalqaro maydonda repressiv rejim nomidan himoya qilish uchun tashkil etilgan hukumat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan NNT sifatida tavsiflaydi.

QUANGO: asosan britaniyalik atamasi, ko'pincha kamsituvchi. Quango-bu davlat tomonidan moliyalashtirishga tayanadigan kvazi-avtonom nodavlat tashkilot. Uning yuqori lavozimli amaldorlari hukumat tomonidan tayinlanadi. Financial Timesda britaniyalik iqtisodchi Jon Kay tomonidan yozilgan maqolaga ko'ra, quangolar foydasiz deb qaraladi va ko'pincha kvangokratlar tomonidan ishlaydi.

ENGO: ekologik NNT, masalan, Greenpeace yoki Jahon yovvoyi tabiat fondi. Ikkala guruh ham atrof-muhitni himoya qilishdan tashqari xalqaro miqyosda ishlaydi. Ular ko'pincha NNT deb ataladi.

Nodavlat tashkilotga misol nima?

Nodavlat tashkilot yoki NNT odatda jamoat yoki ijtimoiy ta'minot maqsadlariga erishish uchun tashkil etiladi. Masalan, NNT inson huquqlari, saylovchilar huquqlari, sog'liqni saqlash, kambag'allarga yordam berish va hayvonlarga nisbatan shafqatsizlikning oldini olishga e'tibor qaratishi mumkin. NNTlar xayriya va grantlar hisobidan moliyalashtirilishi mumkin. NNTning bir misoli Greenpeace International. U 1971 yilda atrof-muhit va yerni muhofaza qilish maqsadida tashkil etilgan.

NNT qanday ishlaydi? NNTlar jamoat manfaati uchun missiyalarni amalga oshirishni istagan har qanday odamlar guruhi tomonidan tuzilishi mumkin. Ularda xodimlar va byudjetlar bo'lishi mumkin. NNT xalqaro

faoliyat mumkin. Hukumat ularga hech qanday ta'sir ko'rsatmaydi va ularning faoliyatida yoki soliqdan ozod qilingan maqomida hech qanday so'z yo'q. Ular notijorat bo'lishi mumkin va odatda. Ular moliyalashtirish uchun xayr-ehsonlar, grantlar va a'zolik badallariga tayanadilar.

NNT (NGO) va NTT (NPO) o'rtasidagi farq nima?

NPO bu notijorat tashkilotidir. Notijorat tashkiloti ishlab topgan har qanday daromadni xarajatlar va maoshlarni to'lashga va maqsadlarini amalga oshirishga sarflaydi. U daromadlarini hissadorlari va egalariga bermaydi. Bu daromad topishga qaratilgan biznes emas. NNT larning ba'zilar NPO bo'lishi mumkin, biroq NPOlarning hammasi ham NNT bo'lolmaydi.

15.2 Boshqaruv nazariyalari va tushunchalari

Boshqaruvning argumentativ nazariyalari muayyan boshqaruv rejimlarining paydo bo'lishi va ishlashi uchun konstitutsiyaviy kuchlar va shakllantiruvchi sharoitlarga qaratilgan. Boshqaruvga nisbatan argumentativ yondashuvlar tilga har qanday siyosat jarayonining asosiy xususiyati va shu bilan boshqaruv va siyosat tahlilining zaruriy tarkibiy qismi sifatida alohida e'tibor beradi. Argumentativ siyosat tahlili post-pozitivistik epistemologiyani ijtimoiy nazariya va metodologiya bilan bog'laydi va nutq tahlili, post-strukturalistik yondashuvlar, ramka tahlili va talqin siyosatini tahlil qilish kabi nazariy yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Garchi bu turli xil yondashuvlar deyarli sinonim bo'lmasa-da, ular argumentatsiya va tilga, siyosat ishlab chiqish va boshqaruvni talqin qilish va amalda argumentlar va belgilarni ishlatish, safarbar qilish va tortish jarayoniga alohida e'tibor berishadi. Ushbu epistemologik yo'nalish boshqaruv institutlari shunchaki siyosatchilar yoki ulardan foydalanadigan fuqarolar tomonidan topilmasligini tushunishni tanqid qiladi. Aksincha, muassasalar o'zlari tavsif yoki foydalanish aktlari orqali tuziladi. Ushbu fikrlash an'anasi kontekstida hukumat nazariyasi va tanqidiy nutq nazariyasi ham muhim rol o'ynaydi va boshqaruv argumentatsiya, nutq va siyosiy o'ziga xoslikni qurishdan ajralmasligini ko'rsatdi.

Madaniyat nazariyasi (Andreas Pribersky). Yetmishinchi yillardagi lingvistik burilishdan “keyin madaniy burilish” – bu gumanitar fanlarni to‘liq qayta qurishga olib keldi – saksoninchi yillardan boshlab ijtimoiy fanlarga tobora ko‘proq ta’sir o‘tkazish uchun sifatli yondashuvlarning ikkinchi to‘lqinini anglatadi. Madaniy nazariyani siyosiy tahlilning muhim vositasi sifatida qayta tiklash zamonaviy siyosatning ba’zi muhim masalalari bilan chambarchas bog‘liq: iste’molchilar va saylovchilarning o‘zgaruvchan xatti-harakatlari, an’anaviy ijtimoiy munosabatlarning yumshatilishi, shuningdek siyosiy aloqalar va jamiyatning yangi madaniy guruh naqshlariga o‘zgarishi siyosiy madaniyat masalasini qayta qo‘yish maqsadida rivojlangan jamiyatlarda demokratik boshqaruv uchun asos sifatida joriy etdi. Demokratlashtirish va dekolonizatsiyaning global urinishlari sobiq Sovet bloki va Sovet Ittifoqini demokratik o‘zgartirishning hali tugallanmagan jarayonida barqaror demokratiyalarni barpo etish va bu jarayonning Ovrupo va global siyosiy tartibga ta’siri masalasini yana bir bor ko‘tardi. Ovruponi birlashtirish va kengaytirish jarayonida bu muammolar, ayniqsa, o‘sib borayotgan millatchilik va o‘ng qanot populizm muammolarida yoki Ovrupo siyosatining vakillik inqirozida juda muhimdir.

Ushbu siyosiy o‘zgarishlar “madaniyat” atamasini siyosiy tafovutlar va ommaviy axborot vositalarida uchrashishning izohlovchi o‘zgaruvchisi sifatida doimiy ravishda ko‘payishiga va madaniy nazariyaning zamonaviy siyosat uchun tushuntirish kuchiga oid yondashuvlarini qayta baholashga olib keladi. Madaniyatshunoslik yondashuvi yoki siyosiy madaniyat atamasini siyosatshunoslik va antropologik nuqtai nazardan qayta shakllantirish orqali jamiyat submulturalarini siyosiy tahlil qilishni kengaytirish demokratik boshqaruvni yangi tushunishga katta hissa qo‘shdi, bu bino va ishtirok etuvchi elementni o‘z ichiga oladi. Fuqarolik jamiyati va uning demokratik barqarorlik uchun ahamiyati: shuning uchun ushbu hissalar Vena boshqaruv maktabi dasturining ajralmas qismi hisoblanadi.

Demokratik va huquqiy nazariyalar (Jozef Melchior, Ziglinde Rozenberger, Verner Zips). Bir muncha vaqt davomida boshqaruvning

turli xil usullarining demokratiya uchun ta'siri, avvalambor, ushbu kelishuvlarning samaradorligi va samaradorligiga qaratilgan boshqaruv tadqiqotlarida e'tiborsiz qoldirilgan edi. Boshqaruvning yangi usullari ishtirok etish va fuqarolarning ishtirokini oshirish imkoniyatiga ega bo'lsa-da va ular siyosatning muammolarni hal qilish qobiliyatini oshirishi mumkin bo'lsa-da, muhim savollar saqlanib qolmoqda. Boshqaruv amaliyotlari Putnem "Yolg'iz bouling" (2000) deb atagan narsani engishga qodirmi? Liberal demokratiya standartlari bo'yicha boshqaruvni qanday baholash mumkin?

Aktyorlarning norasmiy tarmoqlari gullab-yashnaganda, kirish tengligi qanday ta'minlanishi mumkin? Yangi boshqaruv tuzilmalarida ba'zi guruhlariga (masalan, ishlab chiqaruvchilar, yirik biznes, funktsional elita va yaxshi tashkil etilgan guruhlar) boshqalarga (masalan, iste'molchilar, ishchilar, ayollar, muhojirlar yoki ishsizlar) imtiyoz beradigan tarafkashlik bormi? Qaysi siyosat sohalarida ishtirok etishning yangi shakllarini aniqlash mumkin va qaysi boshqaruv tuzilmalari demokratik nazorat va hisobdorlikdan qochishga moyil? Nodavlat aktyorlarning qonuniyligi haqida nima deyish mumkin? Evropa Ittifoqi sharoitida so'nggi yigirma yil ichida demokratik defitsit haqidagi munozaralar kuchayib bordi va Ovrupo Ittifoqi va uning boshqaruv tuzilmalari qanday qilib demokratlashtirilishi mumkinligi haqidagi savolga keng ko'lamli javoblarni rag'batlantirdi. Ovrupo Ittifoqida boshqaruvni yanada demokratlashtirish haqidagi munozaralar nazariyalarga asoslanadi vakillik demokratiyasi, to'g'ridan-to'g'ri demokratiya, ishtirok etish va maslahat demokratiyasi, feminizm va konstitutsionizm (keng adabiyotlar orasida cheklangan xona munozaraga bir nechta hissalarni eslatib o'tishga imkon beradi).

Normativ nuqtai nazardan, nutq nazariyasi va demokratlashtirish shakllarini bog'lash xavf ostida bo'lgan asosiy masalalardan biridir. Tushunchasi huquqiy plyuralizm aks ettiradi epistemologik va haqiqatan ham mafkuraviy kurashlar qonunni birlashtirilgan, bir hil, eksklyuziv va hududiy majburiy kategoriya sifatida aks ettiradigan yanada qat'iy davlatga yo'naltirilgan pozitsiyalar bilan plyuralistik hukumat nazariyalari.

Tadqiqotning asosiy muhim jihatlaridan biri siyosiy tizim, tarmoq yoki munosabatlar demokratik, qonuniy sifatga ega bo'lgan kengroq jamiyat miqyosidagi kommunikativ jarayonlar bilan bog'liqligini va qanday qilib ko'rsatishdir. Ehtimol, Afrika, Osiyo, Polineziya, Avstraliya, Janubiy Amerika va dunyoning boshqa qismlaridagi mahalliy jamiyatlarning aksariyati (hech bo'lmaganda vaqti-vaqti bilan) kommunikativ kompetentsiya, demokratiya tushunchalarini birlashtirgan protsessual adolat tushunchasiga yaxshiroq mos keladi. va qonun ustuvorligi, o'z-o'zidan ko'razamonaviylikning taniqli G'arb vakillari. Empirik sharoitlarga qarshi qo'llaniladigan protsessual adolat parametri qonunning potentsialiga bir tomonlama kuch va nazoratdan tashqari (o'zini o'zi)tartibga solish jarayonlarida teng ishtirok etish kafolati sifatida da'vo qiladi.

Siyosatshunoslikda Gender nazariyasi (Birgit Zauer). Gender 1970-yillardan boshlab siyosatshunoslikda nazariya sifatida ishlab chiqilgan. gender nazariyalari siyosat va siyosat gender farqlari va gender tengsizliklarini qanday tuzishi va qurishiga ishora qiladi. Ular gender rejimlarining siyosat, siyosat va siyosatga ta'sir qilish usullarini kontseptsionalashtiradilar. 1980-yillardan boshlab siyosiy xulq-atvor va ong to'plamlari, gender farqi va gender munosabatlari bo'yicha tadqiqotlarda gender farqini o'zgaruvchi sifatida birlashtirishdan boshlab jamiyatlar, iqtisod va siyosatni tuzadigan toifa sifatida ishlab chiqilgan. Siyosatshunoslikda gender tadqiqotlari, masalan, institutsionalistik yondashuvlarda (ijtimoiy davlat institutlari, Skocpol 1992), demokratiya va davlat nazariyalarida va siyosat ishlab chiqishda diskursiv yondashuvlarda joylashgan.

Boshqaruvning tarmoq nazariyalari (Gerda Falkner). Boshqaruvning tarmoq nazariyalari davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirishda qiziqish vositachiligi va davlat-xususiy hamkorlik shakllarini o'rganadigan yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Ularning umumiy tashvishi aktyorlar va agentliklarning tarmoqlarni qanday shakllantirishi, ularni nima ushlab turishi, ularning tanlovini nima belgilashi va siyosiy qarorlarga qanday ta'sir qilishi. Eng muhimi, siyosatshunos va sotsiolog 1970 va 1980-yillardagi (neo)korporativlik

haqidagi munozaralardan tashqariga chiqdilar va siyosat tarmoqlari tomonidan boshqaruvning tobora ortib borayotgan ahamiyatini tahlil qildilar. Endi ular korporativ adabiyotlardan olingan asosiy tushunchalarga asoslanib, ayniqsa siyosat sohalarida boshqaruvning mezo darajasiga ko'proq e'tibor qaratmoqdalar (nafaqat siyosat va tarmoqlar bo'yicha makro darajada, balki tarmoqni boshqarishning yangi shakllariga e'tibor berish muhimdir. Shuningdek, ushbu munozarada qonuniylik va javobgarlik masalalari hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Transformatsiya va o'tish nazariyalari (Dieter Segert /Rüdiger Frank/Weigelin-Schwiedrzik)

Transformatsiya va o'tish nazariyalari bir rejim turidan ikkinchisiga o'zgarishni tushuntirishda (masalan, avtoritarizmni demokratiyaga va aksincha) va bunday o'zgarishlarda ishtirok etadigan boshqaruv muammolarini tushunishda muhim rol o'ynaydi. Sharqiy-Yevropa o'tishlari sharoitida Markaziy ahamiyatga ega bo'lgan boshqaruv muammosi iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy o'zgarishlarning bir vaqtda bo'lishi hisoblanadi. Aktyor markazlashtirilgan tushunchalar tizim o'zgarishini tahlil qilishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu yondashuv asosan "demokratiyaga o'tish"-maktab va keyinchalik nemis nutqida "*Systemwechsel*" - guruh tomonidan yaratilgan. Eng ko'p tahlil qilingan aktyorlar demokratik partiya elitalari va ular bilan o'zaro bog'liq bo'lgan – fuqarolik jamiyati aktyorlari edi. Rejim o'zgarishini tushunish uchun ba'zi mavzular va sotsialistik rejimlarning farqlari alohida ahamiyatga ega, asosan: sotsialistik merosning uzoq muddatli ta'siri; yo'lga bog'liqlikning ikki xil turi va yaqinda post-sotsializm masalasi. Sharqiy Yevropaning rivojlanishi haqida Sharqiy Germaniyada o'tish-bu o'sib borayotgan qiziqishlarga javob beradigan alohida holat. Davlat sotsializmining merosi ham ta'kidlanadi va mintaqadagi boshqaruv institutlari va jarayonlarida o'z izini qoldiradi.

15.3. Davlat boshqaruvi qarorlarini qabul qilish usuli va shakllari. Qaror qabul qilish zamonaviy ma'muriyatning yuragi hisoblanadi. Simonning so'zlariga ko'ra, ma'muriyat qaror qabul qilishdir. Qaror qabul qilish-bu qaror qabul qilish muammosining maqsadlarini

boshqalarga qaraganda qoniqarli darajada bajarishga qaratilgan muqobil harakatlar to‘plamidan tanlash jarayoni. Piter F. Drukerning so‘zlari bilan aytganda, “menejer nimaiki qilsa ham, u qaror qabul qilish orqali qiladi.”

Qaror qabul qilish tashkilotning samaradorligi uchun muhim ahamiyatga ega, chunki u tashkilot a‘zolarining xatti-harakatlarini boshqarish va nazorat qilishning umumiy jarayonida Markaziy rol o‘ynaydi.

Qaror qabul qilish xususiyatlari:

1. maqsadga yo‘naltirilgan jarayondir.
2. alternativalar to‘plamini anglatadi.
3. dinamik jarayon.
4. har doim atrof-muhit bilan bog‘liq.
5. doimiy yoki doimiy jarayondir.
6. bu intellektual yoki oqilona jarayon.

Qaror qabul qilish turlari: Tashkiliy va shaxsiy qarorlar: tashkiliy qarorlar tashkilot manfaatlarini ilgari surish uchun qabul qilinadi. Ijroiya tashkilotdagi kutilgan rolida rasmiy ravishda harakat qilganda, u tashkilotning rasmiy qarorlariga aylanadigan tashkiliy qarorlarni qabul qiladi. Shaxsiy qarorlar ijro etuvchi shaxs tomonidan tashkilotning bir qismi sifatida emas, balki shaxs sifatida qabul qilinadi. Ish yoki tashkilotlarni o‘zgartiradigan ijrochi shaxsiy qaror qabul qiladi.

Shaxsiy va guruh qarorlari: tashkilotdagi shaxs tomonidan qaror qabul qilinganda, u individual qaror sifatida tanilgan. Ular asosan keng siyosat mavjud bo‘lgan muntazam muammolar bilan bog‘liq. Guruh qarorlari-bu maqsad uchun tuzilgan shaxslar guruhi tomonidan qabul qilingan qarorlar. Direktorlar kengashi yoki qo‘mita tomonidan qabul qilingan qarorlar guruh qarorlariga misoldir.

Muntazam va strategik qarorlar: muntazam qarorlar muayyan belgilangan qoidalar, protseduralar va siyosatlariga rioya qilgan holda takroriy ravishda qabul qilinadi. Ular yangi ma'lumotlarni to‘plashni talab qilmaydi va ko‘p o‘ylamasdan olinishi mumkin. Boshqa tomondan, strategik yoki asosiy qarorlar muhimroq va odatda tashkilotlarning yuqori rahbariyati tomonidan qabul qilinadi. Ular siyosat masalalari

bilan bog'liq va shuning uchun mumkin bo'lgan alternativalarini to'liq aniqlash va tahlil qilishni talab qiladi.

Dasturlashtirilgan va dasturlashtirilmagan qarorlar: dasturlashtirilgan qarorlar nisbatan muntazam va takrorlanadigan muammolar bilan bog'liq. Ushbu muammolar haqida ma'lumot allaqachon mavjud va oldindan rejalashtirilgan tarzda qayta ishlanishi mumkin. Bunday qarorlar qisqa muddatli ta'sirga ega va nisbatan sodda. Dasturlashtirilmagan qarorlar noyob yoki g'ayrioddiy muammolarni hal qiladi. Bunday yangi yoki takrorlanmaydigan muammolarni oldindan belgilangan tarzda hal qilib bo'lmaydi. Bunday muammolar uchun kesilgan va quritilgan echimlar yoki tayyor javoblar yo'q. Shuning uchun ularni hal qilish uchun yuqori darajadagi ijro etuvchi hukm va muhokama talab etiladi.

Siyosat va operativ qarorlar: siyosat qarorlari hayotiy ahamiyatga ega va yuqori rahbariyat tomonidan qabul qilinadi. Ular butun tashkilotga ta'sir qiladi. Ammo operatsion qarorlar siyosat qarorlarini amalga oshirish uchun quyi rahbariyat tomonidan qabul qilinadi. Masalan, bonus masalasi yuqori rahbariyat tomonidan hal qilinishi kerak bo'lgan siyosat masalasidir va bonusni hisoblash quyi darajalarda qabul qilinadigan operatsion qarordir.

Qaror qabul qilish jarayoni. Qaror odatda alohida qabul qilinmaydi, chunki unga avvalgi xatti-harakatlar va kelajakda kutilgan oqibatlar ta'sir qiladi. Shuning uchun qaror qabul qilishni jarayon sifatida tushunish kerak, chunki alternativalaridan tanlovni yakuniy tanlash masalasi ushbu yakuniy tanlov oldidan uzoq davom etadigan murakkab jarayonni e'tiborsiz qoldirmasligi kerak. Qaror qabul qilish jarayoni ko'rsatilgandek bo'linishi mumkin. Muammoni aniqlash: jarayon qarorni talab qiladigan muammoni tan olish bilan boshlanadi. To'g'ri javobni to'g'ri savollar bilan topish mumkin. Muammoni tahlil qilish va ma'lumot to'plash: muammoni tahlil qilish hatto muammoni tasniflaydi. Qarorni kim belgilashi: uni qabul qilishda kim bilan maslahatlashish kerakligini bilish uchun tasniflash zarur.

Davlat boshqaruv qarorlarini qabul qilish darajalari va bosqichlari. Davlat boshqaruv qarorlarini qabul qilishning huquqiy asoslari:

Muammo quyidagi ko'rsatmalarni hisobga olgan holda tasniflanishi kerak:

Qaror muammosining tabiati, ya'ni strategik yoki muntazam bo'ladimi; Qarorning ta'siri; Qarorning davriyligi; Qarorning kelajagi; Qarorga tegishli cheklovchi yoki strategik omil.

Muqobil yechimlarni ishlab chiqish: muammoning muqobil yechimlarini ishlab chiqish qaror qabul qilish jarayonida juda muhim qadamdir. Muqobil yechimlarni topish tanlashga yordam beradi, eng yaxshi qaror, vaziyatda eng kerakli harakat yo'nalishini sinchkovlik bilan baholagandan so'ng. Albatta, muqobil echimlarni aniqlagandan keyin ham, ijrochi qaror qabul qilishda yoki yakuniy tanlovida xato qilishi mumkin. Muqobil yechimlarni ko'rib chiqayotganda, "hech qanday chora ko'rilmasa, qanday oqibatlarga olib kelishi mumkin?".

Eng yaxshi echimni tanlash: eng yaxshi alternativani tanlash uchun mavjud alternativallarni baholash kerak bo'ladi. Muqobil variantlarni baholashning turli usullari mavjud. Eng keng tarqalgan usul sezgi orqali, ya'ni o'sha paytda yaxshi fikr bo'lib tuyuladigan yechimni tanlashdir. Ushbu jarayonda o'ziga xos xavf mavjud, chunki ijro etuvchi shaxsning harakati ba'zi hollarda noto'g'ri bo'lishi mumkin. Eng yaxshi alternativ vaznni tanlashning ikkinchi usuli birining boshqasiga qarshi oqibatlari. Piter Druker turli xil alternativallarning oqibatlarini baholash uchun to'rtta mezonni belgilab qo'ydi.

Xavf: Ijroiya har bir harakat kursining xavfini tortadi;

Harakat iqtisodiyoti: harakat kursining foydasi;

Vaqt: vaziyat harakatni talab qiladimi yoki yo'qligini tekshiradi;

Resurslarni cheklash.

Qarorni samarali harakatga aylantirish:

Yuqoridagi mezonlarni qo'llagan holda yechim muhrlangandan so'ng, uni samarali harakatga aylantirish uchun choralar ko'rish kerak. Qaror uni bajarishda ishtirok etishi kerak bo'lgan odamlarga, ular tushunadigan tilda taqdim etilishi kerak.

Ishchi guruhga qarorlarni qabul qilish jarayonida, Tercihen alternativalarini ishlab chiqish bosqichida ishtirok etish imkoniyati berilishi kerak. Bu ijro etuvchi tomonidan e'tibordan chetda qolishi mumkin bo'lgan fikrlarni aniqlash va uni bajarish yo'lidagi to'siqlarni aniqlash orqali yakuniy qaror sifatini yaxshilashga yordam beradi. Bunday ishtirok etish, qarorni mas'uliyat hissi bilan bajarishi kerak bo'lganlarga va shu bilan ularning ijro etilishida hamkorlikni ta'minlashi mumkin, bu esa qarorlarni qabul qilish jarayonining puxta bo'lishiga sabab bo'lgan.

Qaror qabul qilish tamoyillari. Marshal faktlar va maqsadlarni aniqlang: qarorlar sifatini oshirish uchun barcha kerakli ma'lumotlarni to'plash kerak. Turli xil alternativalar bilan bog'liq xarajatlar va foydalarni aniq o'lchash kerak. Tegishli ma'lumotlarni olgandan so'ng, qaror qabul qiluvchi orqali erishmoqchi bo'lgan maqsadlarini belgilashi kerak.

To'g'ri vaqt: to'g'ri qaror qabul qilish uchun vaqtni his qilish kerak. Agar qarorlar kechiktirilsa, odamlar ularga moslasha olmasligi mumkin. Erta qarorlar qabul qilinmasligi mumkin.

Qarorni moslashuvchan tuting: tanlovning yakuniyligini oshirib yuborishning tabiiy tendentsiyasi mavjud. Qaror qabul qiluvchi zarur bo'lganda qarorni o'zgartirishga yoki almashtirishga tayyor bo'lishi kerak.

Aloqa: barcha qarorlar antagonizmni qo'zg'atmaydigan tarzda to'g'ri e'lon qilinishi va tushuntirilishi kerak. Bo'ysunuvchilarning qabul qilinishi va majburiyatini olish uchun qaror qabul qiluvchi odamlarga mazmunli ishtirok etishiga imkon berishi kerak.

Kuzatib borish: qaror qabul qilingandan so'ng, qaror qabul qiluvchi qarorlarni doimiy ravishda kuzatib borishi kerak.

Boshqaruvda qaror qabul qilish modellari:

Qaror qabul qilishning ko'plab modellari mavjud. Ushbu modellar qaror qabul qiluvchining ratsionallik darajasini aniqlashga harakat qiladi. Ba'zi muhim modellar:

Simonning chegaralangan ratsionallik modeli:

Simon qarorlarni qabul qilish jarayonining ratsionallik tomonini har tomonlama tahlil qildi.

Simon tomonidan taklif qilingan qarorlarni qabul qilish bosqichlari quyidagicha:

Simon ma'muriy xatti-harakatlarda umumiy ratsionallikni imkonsiz deb hisoblagan. Shuning uchun qarorlarni maksimal darajada oshirish mumkin emas. U tashkiliy muhitda inson xulq-atvori bilan tavsiflanadi, deb ta'kidlaydi cheklangan ratsionallik (hadli ratsionallik) ga olib keladi qoniqarli qaror' ga qarshi maksimal qarorlar (qarorlarni optimallashtirish).

Qoniqarli, qaror qaror-qiluvchi qoniqarli yoki yetarlicha yaxshi bo'lgan muqobil tanlaydi, deb shama. Qoniqarli qarorlarga olib keladigan cheklangan ratsionallik uchun javobgar bo'lgan ba'zi omillar:

Davlat boshqaruv qarorlarini qabul qilishning huquqiy asoslari.

Tashkiliy maqsadlarning dinamik tabiati;

Nomukammal ma'lumotlar, shuningdek mavjud ma'lumotlarni qayta ishlash imkoniyatlari cheklangan;

Vaqt va xarajat cheklovlari;

Atrof-muhit kuchlari yoki tashqi omillar;

Oldindan o'ylab topilgan tushunchalar, odatlar va boshqalar kabi shaxsiy omillar;

Protseduralar, qoidalar, aloqa kanali kabi tashkilot omillari;

Davlat boshqaruvi qarorlarini qabul qilishning huquq asoslari.

O'zbekiston Prezidentining "Yangi O'zbekistonning 2022-2026 yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni loyihasida qayd etilgan. O'zbekistonda davlat boshqaruvi organlari faoliyati "fuqaroga xizmat qilishga yo'naltirish" tamoyili asosida transformatsiya qilinadi Farmon loyihasi "Yo'l xaritasi»ga ko'ra, Vazirlik va idoralarni tashkil etish va tugatishning aniq tartibi, ularni bir-biridan farqlovchi mezonlarni nazarda tutuvchi huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqib, amaldagi davlat boshqaruvi tizimini qayta ko'rib chiqiladi. Davlat boshqaruvi organlarining shtat birliklarini oshirishga cheklov o'rnatishning tartibini hamda kadrlar va moddiy resurslardan oqilona foydalanish bo'yicha aniq mezonlari belgilanadi.

Davlat boshqaruvi organlari faoliyati ustidan davlat nazoratini amalga oshirishda manfaatlar to'qnashuvi vujudga kelishini bartaraf etish, mazkur jarayonga keng jamoatchilik jalb qilish rejalashtirilmoqda. Hujjatda vazirlik va idoralar faoliyatining barcha yo'nalishlari "Davlat – xalq xizmatchisi" tamoyili asosida fuqaroga xizmat qilishga yo'naltirish nazarda tutilgan. Xususiy sektorga o'tkaziladigan ayrim davlat funksiyalari sonini 3 barobarga oshirish, davlat-xususiy sheriklikni kengaytirish hamda raqamli texnologiyalarni keng joriy etiladi. Davlat boshqaruvini nomarkazlashtirish ishlarini jaddallashtirish hamda davlat organlari faoliyatining ochiqligi ta'minlanadi.

Vazirlik va idoralar rahbarlariga tashkiliy-huquqiy masalalarni o'zlari mustaqil hal etishi uchun zarur sharoitlarni yaratish, qabul qilinayotgan qarorlarning ular tomonidan samarali ijro etilishini ta'minlash vazifalari yuklatiladi. Davlat boshqaruvi organlarining hududiy masalalarni hal qilishdagi mas'uliyati va javobgarligini kuchaytirish hamda ularning strategik yo'nalishlarini rejalashtirishga qaratilgan yangi tizim joriy etiladi.

Hududlarni rivojlantirish bo'yicha vazifalarni hal qilishda barcha darajadagi davlat boshqaruvi organlari hududiy boshqarmalarining ishini samarali tashkil etish **chora**-tadbirlari kuchaytiriladi.

16-BOB. DAVLAT BOSHQARUV QARORLARINI ISHLAB CHIQISH VA JORIY ETISH TEXNOLOGIYALARI

1. Davlat boshqaruv qarorlarining mazmuni va mohiyati. Boshqaruv qarorlarini qabul qilishga oid nazariyalar. 2. Davlat boshqaruv qarorlarini qabul qilish usuli va shakllari. Davlat boshqaruv qarorlarini qabul qilish darajalari va bosqichlari. 3. Davlat boshqaruv qarorlarini qabul qilishning huquqiy asoslari. Davlat boshqaruv qarorlarini qabul qilish va amalga oshirish texnologiyalari. Monitoring va nazorat qilish tartibi. Ma'muriy qarorlarni joriy etish bosqichlari. 4. Davlat boshqaruv qarorlarini qabul qilishda vaziyatni baholash usullari. Qaror qabul qilishda siyosiy bashorat, rejalashtirish, modellashtirish

texnologiyalarining ahamiyati. Boshqaruv qarorlarini qabul qilishda tizimli tahlilning o'ri.

Qaror qabul qilish munozara emas, harakatdir. Bu yakuniy ustuvorliklarni amalga oshirish va davlat resurslarini turli dasturlar va maqsadlarga ajratish haqida, shuningdek, nizolarni hal qilish, qoidalarni bajarish va muammolarni yopish haqidadir. Biz ushbu qarorlar qanday qabul qilinishini va turli aktorlarning ishtirok etish uslubini ko'rib chiqishimiz kerak. Ehtimol, eng muhimi, qarorlarni kim va qanday qabul qilish to'g'risida yagona javob yo'q va bizning boshqaruvni qiyosiy tahlilimiz mavjud boshqaruv turlarini tushunish vositasi sifatida yanada muhim tushunchaga aylanadi.

Qaror qabul qilishning ushbu istiqboli boshqaruvda ham, siyosatni o'rganishda ham qarorlarni qabul qilishning markaziy ekanligini ta'kidlaydi. Qaror qabul qilishga e'tibor bu boshqaruvda funktsionalistik yondashuvning artefakti emas; argument shundaki, qaror qabul qilish keng ma'noda siyosatni ishlab chiqarish jarayonining muhim, belgilovchi bosqichidir.

Psixologiyada qaror qabul qilish (yozilgan qaror qabul qilish va qaror qabul qilish) kognitiv jarayon sifatida qaraladi, natijada bir nechta mumkin bo'lgan muqobil variantlar orasida e'tiqod yoki harakat yo'nalishi tanlanadi. Bu oqilona yoki mantiqsiz bo'lishi mumkin. Qaror qabul qilish jarayoni qaror qabul qiluvchining qadriyatlari, afzalliklari va e'tiqodlari haqidagi taxminlarga asoslangan fikrlash jarayonidir. Har qanday qaror qabul qilish jarayoni yakuniy tanlovni ishlab chiqaradi, bu esa harakatni talab qilishi yoki qilmasligi mumkin.

Qaror qabul qilish bo'yicha tadqiqotlar yorliq ostida ham nashr etilgan muammolarni hal qilish, ayniqsa Ovrupo psixologik tadqiqotlarida. Qaror qabul qilish maqbul yoki hech bo'lmaganda qoniqarli deb topilgan yechimni beradigan muammolarni hal qilish faoliyati sifatida qaralishi mumkin. Shuning uchun bu ozmi-ko'pmi oqilona yoki mantiqsiz bo'lishi mumkin bo'lgan va aniq yoki yashirin bilim va e'tiqodlarga asoslangan jarayondir. Yashirin bilim ko'pincha murakkab qaror qabul qilish jarayonlaridagi bo'shliqlarni to'ldirish

uchun ishlatiladi. Odatda, ushbu ikkala bilim turi, yashirin va aniq, qaror qabul qilish jarayonida birgalikda qo'llaniladi.

Insonning ishlashi bir necha nuqtai nazardan faol tadqiqotlar mavzusi bo'ldi:

Psixologik: shaxsning ehtiyojlari, afzalliklari va qadriyatlari to'plami kontekstida individual qarorlarni o'rganish.

Kognitiv: qaror qabul qilish jarayoni atrof-muhit bilan o'zaro aloqada birlashtirilgan uzluksiz jarayon sifatida qaraladi.

Normativ: qaror qabul qilish mantig'i yoki kommunikativ ratsionallik bilan bog'liq individual qarorlarni tahlil qilish va u olib keladigan o'zgarmas tanlov.

Qaror qabul qilishning asosiy qismi baholash mezonlari bo'yicha tavsiflangan cheklangan alternativalar to'plamini tahlil qilishni o'z ichiga oladi. So'ngra vazifa qaror-maker uchun ular qanday jozibador jihatidan bu muqobil tartiblashtirish uchun bo'lishi mumkin barcha mezonlar bir vaqtning o'zida hisoblanadi. Yana bir vazifa eng yaxshi muqobil tanlovni topish yoki barcha mezonlar bir vaqtning o'zida ko'rib chiqilganda har bir alternativaning nisbiy umumiy ustuvorligini aniqlash bo'lishi mumkin (masalan, agar alternativalar mablag' uchun raqobatlashadigan loyihalarni ifodalasa). Bunday muammolarni hal qilish ko'p mezonli qarorlarni tahlil qilishning asosiy yo'nalishi hisoblanadi. Bu qaror qabul qilish paradoksini shakllantirishga olib keladi.

Mantiqiy qaror qabul qilish barcha ilmiy asoslangan kasblarning muhim qismidir, bu erda mutaxassislar o'z bilimlarini ma'lum bir sohada ongli qarorlar qabul qilish uchun qo'llaydilar. Masalan, tibbiy qaror qabul qilish ko'pincha tashxis qo'yish va tegishli davolanishni tanlashni o'z ichiga oladi. Ammo naturalistik qarorlarni qabul qilish bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori vaqt bosimi, yuqori stavkalar yoki noaniqliklar kuchaygan vaziyatlarda mutaxassislar tuzilgan yondashuvlardan ko'ra intuitiv qaror qabul qilishdan foydalanishlari mumkin. Ular o'z tajribalariga mos keladigan tan olinadigan qarorga amal qilishlari va muqobil variantlarni tortmasdan harakat qilishlari mumkin.

Qaror qabul qiluvchining muhiti qaror qabul qilish jarayonida ishtirok etishi mumkin. Masalan, ekologik murakkablik kognitiv funktsiyaga ta'sir qiluvchi omil hisoblanadi. Murakkab muhit - bu vaqt o'tishi bilan kelib-ketadigan juda ko'p turli xil holatlarga ega muhit. Kolorado universitetida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, yanada murakkab muhit yuqori kognitiv funktsiya bilan bog'liq, ya'ni qarorga joylashuv o'rni katta ta'sir qilishi mumkin. Bitta tajriba xonadagi murakkablikni mavjud bo'lgan kichik narsalar va jihozlar soni bilan o'lchadi; oddiy xonada bu narsalar kamroq edi. Kognitiv funktsiyaga ekologik murakkablikning yuqori o'lchovi katta ta'sir ko'rsatdi, bu vaziyat haqida o'ylashni va yaxshiroq qaror qabul qilishni osonlashtirdi.

Muammoni hal qilish va qaror qabul qilish.

Muammoni hal qilish yoki muammolarni tahlil qilish va qaror qabul qilishni farqlash muhimdir. Muammoni hal qilish-bu berilgan ma'lumotlarni o'rganish va ixtiro yoki kashfiyot orqali barcha mumkin bo'lgan echimlarni topish jarayoni. An'anaga ko'ra, muammolarni hal qilish qaror qabul qilish yo'lidagi qadamdir, shuning uchun ushbu jarayonda to'plangan ma'lumotlar qaror qabul qilishda ishlatilishi mumkin.

Muammoni hal qilishning xususiyatlari:

Muammolar faqat ishlash standartlaridan chetga chiqishdir;

Muammolar aniq aniqlanishi va tavsiflanishi kerak;

Muammolar o'ziga xos xususiyatning o'zgarishi bilan bog'liq;

Biror narsa har doim sababga ta'sir qilgan va ta'sir qilmagan narsalarni farqlash uchun ishlatilishi mumkin'

Muammolarning sabablarini muammoni tahlil qilishda topilgan tegishli o'zgarishlardan aniqlash mumkin.

Muammoning eng katta sababi, eng kam (yoki eng zaif) taxminlarga ega bo'lgan holda, barcha faktlarni aniq tushuntirib beradigan sababdir.

Qaror qabul qilishning xususiyatlari:

Maqsadlar birinchi navbatda belgilanishi kerak;

Maqsadlar tasniflanishi va ahamiyati bo'yicha joylashtirilishi kerak;

Muqobil harakatlar ishlab chiqilishi kerak;

Muqobil variantlar barcha maqsadlarga muvofiq baholanishi kerak;
Barcha maqsadlarga erisha oladigan alternativa-bu taxminiy qaror;
Taxminiy qaror mumkin bo'lgan oqibatlar uchun baholanadi;
Hal qiluvchi harakatlar amalga oshiriladi va har qanday salbiy oqibatlarning muammoga aylanishining oldini olish va ikkala tizimni (muammolarni tahlil qilish va qaror qabul qilish) qayta ishga tushirish uchun qo'shimcha harakatlar amalga oshiriladi.

Odatda eng maqbul ishlab chiqarish rejasini aniqlash uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan qaror modeliga olib keladigan qadamlar mavjud.

Mojaroli vaziyatda rol o'ynash ishtirok etgan tomonlar tomonidan qabul qilinadigan qarorlarni bashorat qilish uchun foydali bo'lishi mumkin.

Tahlilning ishdan chiqishi

Agar guruh yoki shaxs qaror qabul qilish yo'lida muammoni hal qilish bosqichida buni uddalay olmasa, ular tahlilning ishdan chiqishini boshdan kechirishlari mumkin. Tahlil falaji - bu odam qaror qabul qila olmaydigan joyga kirib, natijani falaj qiladigan holat. Tahlilning ishdan chiqishining asosiy sabablaridan ba'zilar kiruvchi ma'lumotlarning haddan tashqari ko'payishi yoki mavjud vaziyatni haddan tashqari tahlil qilish tendentsiyasidir. Tahlil falajining uch xil turi borligi aytiladi.

Birinchisi, tahlil jarayonining falaji. Ushbu turdagi falaj ko'pincha tsiklik jarayon sifatida aytiladi. Biror kishi qaror qabul qila olmaydi, chunki ular noto'g'ri qaror qabul qilishdan qo'rqib, ma'lumotni qayta-qayta ko'rib chiqishadi.

Ikkinchisi-qarorni aniqlashning ishdan chiqishi. Bu falaj, xuddi birinchisi kabi, davriydir, lekin qaror qabul qiluvchi bir xil ma'lumotni ko'rib chiqish o'rniga, ularning tahlilidan yangi savollar va ma'lumotlarni topadi va bu ularni qaror qabul qilishdan ko'ra ko'proq imkoniyatlarni o'rganishga olib keladi.

Uchinchisi-xavf noaniqligi falaji. Ushbu falaj qaror qabul qiluvchi har qanday noaniqlikni bartaraf etishni istaganida yuzaga keladi, ammo taqdim etilgan ma'lumotlarni tekshirish barcha noaniqliklardan xalos bo'lolmaydi.

Instinkt jihatidan yo'q bo'lib ketish.

Tahlil falajining qarama-qarshi tomonida instinkt bilan yo‘q bo‘lib ketish deb ataladigan hodisa mavjud. Instinkt bilan yo‘q bo‘lib ketish-bu odam batafsil rejalashtirishsiz yoki puxta tizimli jarayonlarsiz beparvo qarorlar qabul qilganda bo‘lgan holat. Instinkt bilan yo‘q bo‘lib ketish, ehtimol, a ni amalga oshirish orqali tuzatilishi mumkin tarkibiy tizim, kabi nazorat va muvozanat guruhga yoki o‘z hayotiga. Tahlil falaji-bu guruhning jadvali juda ko‘p tarkibiy tekshiruvlar va muvozanat tizimi bilan to‘yingan bo‘lishi mumkin bo‘lgan qarama-qarshidir.

Guruh fikrlashi instinkt tomonidan extinction g‘oyasi ostida tushadi boshqa hodisa hisoblanadi. Guruh fikrlashi - bu guruh a'zolari “guruhning qiymati (va ularning bir qismi bo‘lish) hamma narsadan yuqori” ga ko‘proq jalb qilinishi; shunday qilib, tez va bir ovozdan qaror qabul qilish odatini yaratish. Boshqacha qilib aytganda, guruh o‘ylab topilgan guruh instinkt bilan yo‘q bo‘lib ketish hodisasida ishtirok etmoqda.

Axborot haddan tashqari koplighi. Axborotning haddan tashqari ko‘p yuklamasi – bu “axborot hajmi va biz o‘zlashtirishimiz kerak bo‘lgan vositalar orasidagi bo‘shliq”. Qaror qabul qilishda ishlatiladigan ma'lumotlar noaniqlikni kamaytirish yoki yo‘q qilishdir. Haddan tashqari ma'lumot muammolarni qayta ishlash va topshirishga ta'sir qiladi, bu qaror qabul qilishga ta'sir qiladi. Psixolog Jorj Armitaj Miller odamlarning qaror qabul qilishiga to‘sqinlik qiladi, chunki inson miyasi faqat cheklangan miqdordagi ma'lumotga ega bo‘lishi mumkin. Kristalli C. Xoll va uning hamkasblari “bilim illyuziyasi” ni tasvirlab berishdi, ya'ni odamlar juda ko‘p bilimga duch kelganda, bu ularning oqilona qaror qabul qilish qobiliyatiga xalaqit berishi mumkin. Axborotni ortiqcha yuklashning boshqa nomlari-bu axborot tashvishi, axborot portlashi, infobesity va mastlik.

Qaror berish charchog'i. Qaror berish charchog'i -bu katta miqdordagi qaror qabul qilish qaror qabul qilish qobiliyatining pasayishiga olib keladi. Uzoq vaqt davomida qaror qabul qiladigan odamlar barcha mumkin bo‘lgan echimlarni tahlil qilish uchun zarur bo‘lgan aqliy energiyani yo‘qotishni boshlaydilar. Impulsiv qaror qabul qilish va qaror qabul qilishdan qochish-bu qaror charchashidan kelib

chiqadigan ikkita mumkin bo'lgan yo'l. Impulsli qarorlar odam tahlil vaziyatlari yoki echimlaridan charchaganida tez-tez qabul qilinadi; ular hal qiladigan yechim harakat qilish va o'ylamaslikdir. *Qarordan qochish*-bu odam hech qachon qaror qabul qilmasdan vaziyatdan butunlay qochishi. Qaror qabul qilishdan qochish tahlil falajidan farq qiladi, chunki bu hissiyot vaziyatdan butunlay qochish bilan bog'liq, tahlil falaji esa doimiy ravishda qabul qilinadigan qarorlarni ko'rib chiqadi, ammo baribir tanlov qila olmaydi.

Qarordan keyingi tahlil. O'tgan qarorlarni baholash va tahlil qilish qaror qabul qilishni to'ldiradi.

Men jamoat ishlarida qatnashmasdan turib tarix yozgan ilm odamlarini va ular haqida o'ylamasdan voqealarni ishlab chiqarish bilan shug'ullangan siyosatchilarni uchratdim. Men kuzatganmanki, birinchisi har doim umumiy sabablarni topishga moyil bo'lsa, ikkinchisi uzilgan kundalik faktlar orasida yashab, hamma narsani alohida manfaatlarga bog'liq deb tasavvur qilishga moyil va ular tortadigan simlar dunyoni harakatga keltiradiganlar kabi bir xil. Har ikkisi ham birdek aldangan, deb taxmin qilish kerak. **John Kennedy.**

Alexis de Toquevillega ko'ra murosaning darajalari.

Bu menga yoqadi, men hamfikrman va bu qarorni osongina qabul qila olaman;

Men bu qarorni qabul qilaman, lekin keyinroq aniqlashtirish uchun ba'zi savollar/fikrlarim bo'lishi mumkin;

Men bu qaror bilan yashashim mumkin, garchi bu mening afzal ko'rgan qarorim bilan bo'lmasa ham;

Men rozi emasman, lekin men bu qarorga qarshi chiqmayman;

Men bundan nafratlanaman va bu qarorni qabul qila olmayman;

Innovatsiya-qaror qabul qilish jarayonining besh bosqichi: Bilim; Ishontirish; Qaror; Amalga oshirish; Tasdiqlash

1. Bilim. Bilim bosqichida bu shaxs innovatsiyaning mavjudligi to'g'risida xabardor bo'lib, uning funktsiyalarini tushunishga qiziqadi. Ushbu bilim hamkasblar, tengdoshlardan yoki konferentsiyalar va reklamalardan kelib chiqishi mumkin. Shaxs blog yoki reklamaga tegishli elektron pochta sinini o'qiyotganda g'oyaga duch kelishi mumkin.

Ushbu bosqichda ishtirok etadiganlar ko‘pincha innovatsiyaning mavjud foydalanuvchilar yoki provayderlari hisoblanishadi. Bilim bosqichini o‘tkazib yuborish o‘zgarishlarni boshqarish jarayonida qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin, chunki asosiy manfaatdor tomonlar ularga tegishli ma'lumot berilmagan yoki maslahat berilmagan deb o‘ylashlari mumkin. Bu ishontirish bosqichida hissiy dissonansga olib kelishi va amalga oshirish bosqichiga ta'sir qilishi mumkin.

2. Ishonch. Ishontirish bosqichi-bu shaxs yangi yangilikni qabul qilishning potentsial qiymatini aniqlash va uning imkoniyatlarini yanada o‘rganishdir. Ushbu bosqichda yangilik potentsial foydalanuvchi yoki benefitsiar tomonidan foydali deb qabul qilinishi juda muhimdir. Buni ularga berilgan yangilik qanday qilib vaqtni tejash, xarajatlarni kamaytirish yoki ish faoliyatini yaxshilashga o‘rgatish orqali amalga oshirish mumkin. Guvohlar bunday bayonotlarni qo‘llab-quvvatlash va ularning idroklarini ijobiy tarzda o‘zgartirishning ajoyib usuli hisoblanadi.

Bu bosqich ba'zan yuqoridan pastga qarab qaror qabul qilish modelida o‘tkazib yuboriladi, agar yuqori darajali rahbar yangilikdan mamnun bo‘lsa, boshqalari uning foydaliligiga ishonch hosil qilmasa. Biroq, ishontirish bosqichidan tashqarida, odamlar ko‘pincha yangilarini qabul qilish o‘rniga, mavjud amaliyotlarini saqlab qolish uchun vaqtinchalik echimlarni topadilar.

3. Qaror. Qaror qabul qilish bosqichi yangilik qabul qilinishini yoki rad etilishini aniqlaydi. Ushbu bosqich ba'zan referendum yoki katta rahbarning ishtiroki/ishtirokini talab qiladi. Yakuniy qaror qabul qilish kichik guruh yoki bitta shaxs tomonidan amalga oshirilsa-da, hamkorlikni osonlashtirish boshqalarga qarorga qo‘shilganligini his qilishga yordam beradi. Innovatsiya qabul qilingandan so‘ng, har bir shaxs uni haqiqatan ham ishlatadimi yoki yo‘qligini hal qiladi, shuning uchun barcha manfaatdor tomonlarni qaror qabul qilish jarayoniga jalb qilish muhim-hech bo‘lmaganda munozara orqali—o‘zlarini kiritilgan his qilishlariga ishonch hosil qilish uchun.

4. Joriylanish. Bu yangilikni amaliyotga tatbiq etish jarayoni. Hali ham yangilik natijalari atrofida noaniqlik darajasi bo‘lishi mumkin va uni

eski amaliyotga qaytarishdan farqli o'laroq saqlab qolish kerakmi. Odatda, ushbu bosqich jarayonni nazorat qilish uchun loyiha menejeri yoki maxsus o'zgarishlarni boshqarish kengashi bo'lgan jamoani o'z ichiga oladi. Amalga oshirish guruhi moliyaviy va energiya va aqliy kuch jihatidan o'zgarish xarajatlarini kamaytirish yo'llarini ko'rib chiqishi kerak. O'quv seminarlarini osonlashtirish amalga oshirishga sezilarli yordam beradi va kommutatsiya xarajatlarini kamaytiradi. Amalga oshirish bosqichida foydalanish qulayligi birinchi o'rinda turadi. Ushbu bosqichda odamlarni rag'batlantirish va rag'batlantirishning yana bir usuli-bu innovatsiyalarning o'z faoliyatiga qanday qilib samarali va ortiqcha qiyinchiliksiz kiritilganligi to'g'risida ma'lumot almashish.

5. Tasdiqlash -innovatsiya jarayonining yakuniy bosqichi tasdiqlash bosqichidir, bu erda shaxs o'z qarorini qo'llab-quvvatlovchi tasdiqlashga intiladi. Loyihani boshqarishning rasmiy metodologiyasida tasdiqlash bosqichi shunchaki loyiha uchun dastlab o'rnatilgan mezonlarga rioya qilinganligiga qarab baholashdir. Tasdiqlash bosqichidagi muvaffaqiyat odamlar endi vaqtinchalik echimlarni yaratmayotganlarida va eski jarayonlarga murojaat qilganlarida aniq bo'ladi.

Rahbarlarga maslahat. Yangi innovatsiyalarni amalga oshirishni ko'rib chiqayotganda, rahbarlar innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlovchi shaxsning innovatsion tarafdorligidan xabardor bo'lishlari kerak. Chempionlar yangilikning foydaliligi va foydalari haqida boshqalarga aytib berish uchun barcha imkoniyatlarni izlaydilar. Ularning roli o'zgarishlarni amalga oshirish jarayonida energiya va impulsni saqlashga yordam berishdir. Rahbarlar, agar o'zgarish faqat mandatlar tufayli sodir bo'lsa, ular natijalarga erishishning ehtimoli ko'proq ekanligini bilishlari kerak.

O'zgarishlarni qabul qilish borasida ongli bo'lish va barcha bosqichlar ketma-ketlikda bajarilishini ta'minlash muhimdir. Shunday qilib, yakuniy tasdiqlash bosqichiga kelganda, yangilik uning qiymati va oqibatlari to'g'risida to'g'ri maslahat olmagan manfaatdor tomonlar tomonidan shubhalanmaydi. Buni qilmaslik tashkilotning innovatsiyalarni qabul qilishda oldinga borish qobiliyatini cheklaydigan noaniq xatti-harakatlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Doirani o'zgarishi. O'zgarishlarni amalga oshirishni ko'rib chiqayotganda, jalb qilingan shaxslarning konteksti ularning yangilikni idrok etishiga sezilarli ta'sir qiladi. Keng ko'lamli texnologik amalga oshirishda tashkilotning yuqori darajalarida qaror qabul qiluvchi shaxslar ushbu vositaning afzalliklarini idrok etishlari bilan individual ishtirokchilardan farq qiladi. Misol uchun, yangi call center dasturini amalga oshirishda etakchilik jamoasi mijozlar tendentsiyalarini yaxshiroq aks ettiradigan axborot tizimiga ega bo'lishga urg'u beradi. Shu bilan birga, dasturiy ta'minotning bevosita qiymatiga ta'sir qilmasligi mumkin bo'lgan front ishchilari uni ish sifatini baholash uchun monitoring vositasi sifatida qabul qilishlari mumkin.

O'zgarish ta'sirini kamaytirishda jarayonni bosqichma-bosqich ajratish mumkin-agar o'zgarishlarni amalga oshirayotgan shaxslar asta-sekin ular uchun foydalilikning oshishini ko'rsalar. Boshqa tomondan, shaxs qiymatni ko'rishdan oldin oylar va yillar kutishi kerak bo'lganda, harakat yo'qoladi va innovatsiya to'xtab qolishi mumkin.

17-BOB. DAVLAT BOSHQARUVI SAMARADORLIGINI BAHOLASH TIZIMI: MOHIYATI, TURLARI VA ASOSIY USULLARI

1. Davlat boshqaruvi samaradorligi tushunchasining ijtimoiy-siyosiy mohiyati. Davlat boshqaruvi samaradorligini baholashga oid konsepsiyalar. 2. Xalqaro tashkilotlar tomonidan davlat boshqaruvi samaradorligini baholash bo'yich ishlab chiqilgan yondashuv va uslublar tahlili (*Jahon banki, Jahon iqtisodiy forumi, Transparency International tashkilotlari* misolida). 3. Davlat boshqaruvi samaradorligini baholashga oid xalqaro tajriba. Davlat boshqaruvi samaradorligini baholashning “*efficiency*” (*samaradorlik*), “*effectiveness*” (*natijadorlik*), “*economy*” (*tejamkorlik*) modellari. 4. Davlat boshqaruvi samaradorligini baholashning (*sarf-xarajatlar-inputs, oraliq- outputs, yakuniy natijalar-outcomes*) modellari. Umumiy baholash sxemasi *CAF – Common Assessment Framework*) modelining mazmuni va mohiyati.

Mahalliy darajadagi davlat boshqaruvi faoliyati munitsipalitetlarda samaradorlikka oid sotsiodemografik, iqtisodiy va madaniy omillarning ta'siri aniqlanadi. Munozara ushbu omillar bilan bog'liq bo'lgan markaziy ijtimoiy siyosatdagi ko'rsatkichlarga aks etadi, bunda ta'lim samaradorligi, samaradorligi va samaradorligiga asoslangan tadqiqotlar topiladi. Samaradorlik uzoq vaqtdan beri davlat boshqaruvi qadriyatlarining bahsli jihatlarida markaziy rol o'ynagan.

Jarayonlarni takomillashtirishga qaratilgan har qanday urinishda ishlashni o'lchash mumkin bo'lishi kerak, aks holda yaxshilanish bo'lganligini bilish yoki isbotlashning iloji yo'q. Tadqiqot davomida bir qator mumkin bo'lgan asosiy ko'rsatkichlar aniqlandi. Faoliyatning asosiy ko'rsatkichlari KPI-bu tashkilotlar, xo'jalik bo'linmalari va ularning bo'linmalari, bo'limlari va xodimlarining ish faoliyatini vaqti-vaqti bilan baholash, taqqoslash mumkin bo'lgan chora-tadbirlar.

Tashkilot darajasida ishlashning asosiy ko'rsatkichlari ko'rib chiqish uchun ishlatilishi mumkin va biznes jarayonlariga kiritilgan har qanday o'zgarishlarning samaradorligini kuzatish uchun foydali bo'ladi. Ishlashning asosiy ko'rsatkichlari ierarxik faoliyat va qaror qabul qilish jarayonining bir qismi sifatida belgilanadi.

Samaradorlik va davlat boshqaruvining ta'rifi va xususiyatlari. Har bir tashkilotning, davlat boshqaruvining asosiy masalasi samaradorlik masalasidir. Davlat xizmatining samaradorligi fuqarolar va boshqa shaxslar tomonidan to'lanadigan soliqlar, iloji boricha samarali, yuqori sifatli davlat xizmatlariga aylantirilishini anglatadi.

Davlat boshqaruvi foyda yo'naltirilgan tashkilotlar emas. Bu cheklash xodimlari o'z vazifalarini bajarish maksimal ta'minlash uchun hech qanday rag'bat bor, deb shama. Davlat boshqaruvini boshqarish xodimlarni rag'batlantirish qobiliyati bilan bog'liq bir qator cheklovlarga ega. Shunday qilib, davlat boshqaruvi bir silliqlash erishish unumdorligi kelsa. Davlat sektori samaradorligi va samaradorligini baholashda standart ko'rsatkichlar tizimi va muammolarni tahlil qilish usullarining yo'qligi.

Davlat ma'muriyati o'z oldida turgan asosiy muammolarga javob berish uchun moslashishi kerak:

milliy iqtisodiyotdagi tsiklik tendentsiyalar tufayli davlat xarajatlariga bosim, davlat xizmatlarining yuqori sifatini izlash,

xususiy sektordan keladigan xizmatlarning samaradorligi va boshqaruvi haqidagi fikrlarni kuchaytiradigan raqobatbardosh bosim.

Faoliyatning asosiy ko'rsatkichlari (KPI) - bu tashkilotlar, xo'jalik bo'linmalari va ularning bo'linmalari, bo'limlari va xodimlarining faoliyatini vaqti-vaqti bilan baholash, taqqoslash mumkin bo'lgan chora-tadbirlar.

Davlat boshqaruvi an'anaviy ravishda jamoat tovarlari va xizmatlarini taqdim etish bilan bog'liq maqsadlarni amalga oshirishda davlat idoralari ishida samaradorlikka erishishga asoslanadi. Demak, samaradorlik davlat boshqaruvi va hukumat ishini o'rganishda doimiy o'rin topadi. Samaradorlikning umumiy ta'rifi ko'proq texnik atamalarga kiritilgan bo'lib, u chiqish va kirish nisbati o'lchovidir. Bu texnik samaradorlik sifatida ham tanilgan; biz kirish va chiqishlarning yaxshi miqdoriy o'lchovlari tizimida ish olib borganimizda qabul qilinadi. Biroq, biz uni qadriyatlar, ilhomlar va inson idroklariga asoslangan tizimda an'anaviy ravishda o'lchanadigan miqdorlar muhitida o'rganishga harakat qilsak, samaradorlik butunlay yangi istiqbolni oladi. Ushbu "qiymat" o'lchovining qo'shilishi davlat boshqaruvidagi samaradorlikka noyob istiqbolni beradi.

Taqqoslash va maqsadni belgilash uchun tashkilot o'z faoliyatini baholashi kerak; ishlashni o'lchash har doim o'z missiyasi va faoliyati, shuningdek, u faoliyat yuritayotgan muhit bilan bog'liq. Biznes tashkilotlari uchun ishlashni o'lchash juda sodda, chunki yagona mezon yaxshi aniqlangan va foydani ko'paytirish maqsadini o'lchash oson. Aksincha, mavjudligi maqsadi foydadan boshqa bo'lgan tashkilot uchun ishlash choralari muhokama qilish uchun ochiqdir. Garchi kirishlar odatda pul shaklida bo'lishi mumkin bo'lsa-da, chiqimlar pul ko'rinishida osonlikcha o'lchanmaydi va bundan keyin foyda maksimallashtirish mavjudlik uchun yakuniy maqsad bo'lmasligi mumkin bo'lgan qiymat bazasiga ega. Bu davlat boshqaruvi dunyosida

samaradorlik kontsepsiyasini o'rganishda ehtiyot bo'lish uchun yetarli sababdir.

Samaradorlikning turli istiqbollari. Shaxter samaradorlikni davlat boshqaruvidagi ichki qiymat sifatida biladi, uning ta'rifi ushbu soha olimlari o'rtasida muhokama qilinishini ta'kidlaydi. Demak, davlat boshqaruvi sohasida samaradorlik tushunchasi bo'yicha ikkita juda aniq fikrlar maktabi mavjud. Birinchi qarash "ideal turdagi" byurokratiyaning Vebercha modeliga asoslanadi va jamoat tashkilotlari jamoat tashkilotlariga oqilona va samarali tashkiliy tuzilmalarni ta'minlaydigan byurokratiya sifatida tuzilgan deb ta'kidlaydi. Demak, bir nechta olimlar byurokratiyani samarali tashkilotlar bilan bog'lashgan. Aksincha, boshqa olimlar maktabi jamoat tashkilotlarini demokratik tizimda bir nechta qadriyatlarga asoslangan maqsadlarni ko'zlagan deb biladi. Ushbu maqsadlar va siyosiy asoslarning ko'pligi jamoat tashkilotlari uchun "samaradorlikning yetishmasligi"ga duch kelish uchun asos yaratishi mumkin. Shaxterning yozishicha, jamoat fabrikalari samarali bo'lishning kamida ikki tomonlama maqsadlariga ega, shuningdek, unumdorlik hisobiga ham Qonunchilik hisobdorligi parametrlari doirasida ishlaydi. Shuning uchun davlat boshqaruvidagi samaradorlik resurslar va ishlab chiqarish o'rtasidagi texnik bog'liqlikdan ko'proq; demokratik boshqaruvning o'ziga xos sifati sifatida qadriyatlar va hisobdorlik bilan bog'liq natijalarni o'z ichiga olgan yana bir o'lchov mavjud.

J.Frederikson "adolatli, samarali va iqtisodiy" ni davlat boshqaruvining "uchta ustuni" deb ta'kidlagan. U "adolatli"ni "adolat, adolat va tenglik" kabi fazilatlaridan tashkil topgan deb hisoblaydi, "samarali" esa eng yaxshisini yoki eng afzalini qilish, "iqtisodiy" esa unga eng kam mablag' sarflash orqali erishishdir. Ushbu ta'riflarga qarab "samaradorlik" haqida ozgina kuzatuvlar qilish mumkin. Birinchidan, davlat boshqaruvidagi samaradorlik raqamli kirish-chiqish munosabatlaridan ko'proq narsani qamrab oladi. Ikkinchidan, jamoat tashkilotlari ko'p qirrali maqsadlarga ega bo'lganligi sababli, yakuniy mahsulot xususiy tashkilotlardagi kabi osonlikcha aniqlanmaydi. Bundan tashqari, xususiy tashkilotlarda samaradorlik shunchaki

daromadni ko‘paytirish ko‘rsatkichidir; ammo, bu jamoat tashkilotlarida daromad olish asosida ishlashga kirish uchun hayotiy ko‘rsatkich bo‘lmasligi mumkin.

O‘nlab yillar davomida olimlar, bu o‘z-o‘zidan maqsadmi yoki boshqa ba’zi maqsadlarga erishish vositasi bo‘ladimi, samaradorlik pozitsiyasiga ishora qildilar. Bu holat ta’lim, xavfsizlik, sog‘liqni saqlash yoki transport kabi jamoat tashkilotlari uchun boshqa maqsadlarga erishishda samaradorlik vositasi sifatida o‘rganilganda yuzaga keladi. Bu “eng kam harakat bilan maqsadga erishish” va shu bilan birga, boshqa kerakli natijalarga erishishga ishora qiladi.

Rutgers va van der Meer samaradorlikning kelib chiqishini Aristotelning bilim tabiati haqidagi tadqiqotlaridan, xususan uning izdoshlari samaradorlik tushunchasini oladigan “sababning to‘rt jihati” dan izlaydilar. Bundan tashqari, ular Aristotelning samaradorligi “samaradorlikning mazmunli ma’nosida” bo‘lgani kabi ba’zi maqsad yoki vazifalarga erishishga qaratilgan deb ta’kidlaydilar. Ular Aristoteldan keyin bu atama XIX-asrda cheklangan foydalanishni topdi; masalan, J. Bentham bu atamani kengroq ma’noda ishlatgan va uni qasamyodning samaradorligi bilan bog‘lagan. Ular Benthamning samaradorlikdan foydalanishini “resurslar va ta’sirlar o‘rtasidagi iqtisodiy munosabat sifatida emas, balki maqsadlarga qo‘shgan hissa nuqtai nazaridan” ko‘rishadi. Ammo, keyinchalik, ular Bentham samaradorligi doirasida taqqoslash vositasi sifatida ishlatiladi uning “Siyosiy iqtisod qo‘llanmasi”da samaradorlikning tushunchasini boshqacha, ya’ni “boylik yaratish” deb topadi.

Niderlandiya davlat arbobi J. Rudol Torbek 1848 yilgi konstitutsiyani tartibga keltirib, kollegial tashkilotlarining faoliyatini sud masalalari, manfaatlarning muvozanatida samarali deb hisobladi. Rutgers va van der Meer esa J.S.Mill (1859)ning byurokratiyaning samaradorligini hukumatning demokratik qadriyatlariga xavf deb hisobladi. Hukumat ishini olib borish uchun samarali amaldorlar zarurligini ta’kidlagan Britaniyalik muallif G.Teylorning ishini sharhlab va bunday amaldorlar bilan davlat idoralarini tashkil qilish uchun asos yaratgan Rutgers va van der Meer yuqorida aytib o‘tilgan samaradorlik

tushunchasini qayd etish lozim. Ishni bajarish va samaradorlikning kirish-chiqish dinamikasi uchun qabul qilinmasligi kerak.

Rutgers va van der Meer kontsepsiya va soʻzning samaradorligi 1854 yildagi doimiy davlat xizmatini tashkil etish toʻgʻrisidagi hisobotda (Northcote va Trevelyan hisoboti sifatida ham tanilgan) tez-tez ishlatilganligini aniqladilar. Bu atamaning taʼrifi bilan taʼminlanmaydi, shuning uchun ular atamaning kontekstual maʼnosini undan olishadi. Ularning xulosasiga koʻra, dastlabki olimlar Aristotel yoʻnalishi boʻyicha samaradorlikni "harakat qilish va oʻzgartirish uchun kuch yoki kuch, yaxshi ish qilish qobiliyati" sifatida ishlatishgan. Qonunlar, qasamyodlar va siyosatning samaradorligi koʻzlangan maqsadlarga erishishdadir.

Iqtisodiy tafakkurdagi samaradorlik atamasidan foydalanishni kuzatayotganda, Rutgers va van der Meer iqtisodiy maʼnoda samaradorlik atamasi V. J. M. Rankine (1855) tomonidan dvigatellar uchun ishlash nisbati sifatida kiritilgan. Samaradorlik iqtisodiy oʻlchov sifatida joy yaratdi. Farrellning maqolasi nafaqat iqtisodiy kontekstda samaradorlikning turli shakllarini belgilaydi, balki batafsil tushuntirib beradi, masalan, narx samaradorligi va texnik samaradorlik. U "narx samaradorligi" atamasini ishlatishdagi cheklovlarni bir nechta talqinlarga moyil boʻlgan beqarorlik sifatida belgilaydi. Oʻtgan yillar davomida iqtisodiyot resurslarni taqsimlash bilan bogʻliq boʻlgan "taqsimlovchi samaradorlik"ni qoʻshish orqali samaradorlik kontsepsiyasini ishlab chiqdi.

F.U. Teylor tomonidan targʻib qilingan ilmiy menejment bir tomondan vaqt va harakatni oʻrganish bilan mahsulot miqdoriga va ishni bajarishning eng yaxshi usulini topishga eʼtibor qaratdi. Boshqa tomondan, u rahbariyat va ishchilar oʻrtasidagi masʼuliyatni taqsimlashga ham chaqirdi. Rutgers va van der Meer ilmiy boshqaruvni "samaradorlikka paradigmatic chaqiriq" deb bilishadi va uning davlat boshqaruviga taʼsirini "Yangi Davlat boshqaruvi (NPM) Neo-Teylorizm sifatida" shaklida taʼkidlaydilar. Ilmiy menejment 19-asrning boshlarida munitsipal islohotlar harakatiga uning tamoyillarini hukumat ishiga kiritish orqali katta taʼsir koʻrsatdi. Stillmanning taʼkidlashicha,

samaradorlik ilmiy menejmentning muhim tarkibiy qismi sifatida qaralmagan, chunki ilmiy menejment “eng yaxshi yo‘lni” topishga urg‘u bergan. Ushbu nuqta Teylorning Kongressga bergan guvohligi bilan yanada ko‘proq ishlab chiqilgan bo‘lib, u erda ilmiy menejment samaradorlik vositasi emas va u “samaradorlikni ta‘minlash” uchun ishlatilmaydi, deb ta’kidladi Sh.Teylor samaradorlikni samaradorlik bilan “ishlab chiqarish qobiliyati” sifatida tenglashtiradi, deb ta’kidlaydi. Bir qator olimlar NPMni hukumatda samaradorlikni oshirishda jamoat qadriyatlariga minimal e’tibor qaratganligi sababli tanqid qilishdi.

Shaxterning ta’kidlashicha, munitsipal tadqiqotlar davrida samaradorlikka e’tibor fuqarolar va siyosat o‘rtasidagi munosabatlarni ta‘minlash vositasi sifatida qaraldi, chunki u ta‘minotni jamoat tovarlari va xizmatlarini bajarish bilan bog‘liq deb tarjima qilishi mumkin edi. XIX-asrning boshlarida Amerika shaharlari tez sur‘atlar bilan o‘sib borar ekan, professional ma’murlarga ehtiyoj ham oshdi. Scheer strongdan iqtibos keltiradi, bu rasmiylar duch keladigan qiyinchiliklarning kattaligini ko‘rsatadi:

Istiqbolda. Hozirgi vaqtda elektron boshqaruvni amalga oshirish hukumatning fuqarolarga xizmat qilish ishida misli ko‘rilmagan samaradorlikni keltirib chiqardi. Bu nafaqat aloqa vaqtini (fikrlash samaradorligi) qisqartirdi, balki hukumatlarni yanada mas’uliyatli qildi. Texnologik jihatdan rivojlangan jamiyatda tug‘ilgan va o‘sgan odamlar dunyoning rivojlanayotgan qismidan kelgan odam kabi texnologiya olib keladigan davlat xizmatlarining samaradorligini qadrlay olmasligi mumkin. Masalan, avtotransport vositalari bo‘limi bir necha daqiqa ichida haydovchilik guvohnomalarini qayta ishlaydi va chiqaradi va buning uchun onlayn uchrashuv va bo‘limga bitta tashrif buyurish kifoya. Aksincha, haydovchilik guvohnomalarini berish uchun qo‘lda sozlashda samaradorlikni tasavvur qiling; men faqat fuqaro va mansabdor shaxs yanada samaraliroq narsaga bag‘ishlashi mumkin bo‘lgan vaqtni behuda sarflashiga ishora qilaman.

Tizim yondashuvi mavjud ekan, ushbu tizimni samarali qilish kerak. Fuqarolar ko‘proq ma’lumotli va xabardor, davlat ma’murlari esa zamonaviy texnologiyalarga ega; birgalikda texnologiya va qadriyatlar

yaxshi kelajak uchun ishlaydigan kelajak mumkin. Frederikson davlat ma'murlari axloqiy va amaliy sabablarga ko'ra kelajak avlodlar oldida majbur ekanligini ta'kidlaydi.

Tarix XIX-asrda davlat boshqaruvi urbanizatsiya, sanoatlashtirish va immigratsiya kabi noyob muammolarga duch kelayotganini kuzatdi. Hukumat va jamiyat, ikkalasi ham vaziyatni hal qilishga tayyor emas edilar va echimlarni ishlab chiqish uchun misollar yo'q edi. Kommunal xizmatlar taqdim etildi, ammo bundan ham muhimi, kelajakda tizimni takomillashtirish, kuchli boshqaruv yo'nalishi. Munitsipal tadqiqotlar byurolari operatsiyalar samaradorligini oshirish, shuningdek xodimlarni ilmiy boshqaruv texnikasi bo'yicha o'qitish bo'yicha treninglar o'tkazdilar. Ilmiy menejment o'sha paytdagi eng ilg'or samaradorlik vositalari va usullarini taqdim etdi. Bundan tashqari, fuqarolar o'rtasida xabardorlikni shakllantirish va ularni jamiyatni yaxshilash uchun mazmunli jalb qilishga harakat qilindi. So'rovnomalar fuqarolarning fikr-mulohazalarini izlash, kelajakdagi xizmatlarni yaxshilash uchun foydalanish uchun o'tkazildi.

Kelajakda oila, iqtisodiyot yoki tashkilotlarning tabiatida qanday o'zgarishlar bo'lishidan qat'i nazar, davlat boshqaruvi echimlarni yaratish uchun o'nlab yillik tajribasidan foydalanishi mumkin. Muammo shundaki, ichki va tashqi muhit o'zgaradi; aksincha, bu davlat xizmatiga rioya qilishda texnologik o'zgarishlar va ijtimoiy o'zgarishlarni yonma-yon olib borishda yotadi.

Ushbu yangi dinamika doirasida hukumatlarni samarali boshqarish axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish va inson resurslarini rivojlantirishda mutanosiblikni talab qiladi. Sog'liqni saqlash davlat, mustaqil va xususiy sektorlar o'rtasida tarmoqqa ulangan sa'y-harakatlarga oid hozirgi davr tajribasiga asoslanib, Kettl tomonidan davlat boshqaruvi maqsadlariga erishish uchun boshqaruvni qabul qilish bo'yicha tavsiyalarga amal qilish maqsadga muvofiqdir.

Uy-joy, ta'lim va fan, sog'liqni saqlash, ijtimoiy himoya va turmush sharoiti, madaniy meros va turizm, energetika, konchilik, transport, telekommunikatsiya va raqamli, suv ta'minoti va kanalizatsiya, kommunal xizmat ko'rsatish, qishloq xo'jaligi, savdo va

sanoat (biznes), moliya va bank ishi, irrigatsiya va suv resurslari, makroiqtisodiy ta'sir, qashshoqlik, inson ta'sirini baholash / zaif guruhlar (ijtimoiy barqarorlik va inklyuzivlik; ko'chish / zaiflik, mojaro va zo'ravonlik), atrof-muhit va o'rmon xo'jaligi, adliya va davlat boshqaruvi, favqulodda vaziyatlarda harakat qilish va fuqarolik muhofazasi, portlash xavfini boshqarish.

Ta'minot zanjiri, sanoat mahsuldorligi va barqarorlik bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan muammolar hisoblanib, iqtisodiy o'sishni ta'minlash va bandlik imkoniyatlarini yaxshilash uchun mahalliy, milliy va global hamkorlikni talab qiladi. Jahon bankiga ko'ra boshqaruv nima? Bu siyosiy rejimning bir shakli. Mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy resurslarini boshqarish yo'li bilan mamlakatni rivojlantirish va yuksaltirish niyatida, buni ta'minlash uchun vakolatlar amalga oshiriladi. Bu hukumatning siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirish qobiliyatidir.

Jahon iqtisodiy forumi. Jahon Iqtisodiy Forumi (WEF) mustaqil xalqaro tashkilot bo'lib, dunyo ahvolini yaxshilashga intiladi. O'z missiyasida ta'kidlanganidek, u "global, mintaqaviy va sanoat kun tartibini shakllantirish uchun biznes, siyosiy, akademik va jamiyatning boshqa rahbarlarini jalb qiladi". Forum ilk marta 1971 yilda Shveysariyaning Davos tog'-chang'i shaharchasida bir guruh Yevropa biznes rahbarlari kunning asosiy global muammolarini ko'rib chiqish, bu muammolarni hal qilish bo'yicha fikr almashish uchun uchrashganida tashkil etilgan. U hukumat, biznes va fuqarolik jamiyati rahbarlarini o'z sa'y-harakatlariga faol jalb qiladi, bu turli ta'sir doiralarini "Davosning hamkorlik va kollegial ruhida" birlashtiradi.

Jahon Iqtisodiy Forumi asoschisi va Ijrochi raisi, professor Klaus Shvab ta'kidlaganidek, "Jahon Iqtisodiy Forumida biz jamiyatning uchta asosiy ustuni uchun platformalar yaratishimiz kerak... global kun tartibidagi muammolar bilan o'zaro hamkorlik qilish va ularga qarshi turish". Hozirgi iqtisodiy inqiroz – qadriyatlar inqirozi – shaxslar, oilalar, jamoalar va jamiyatlar uchun o'ziga xoslik va axloqiy yo'nalish manbalari bo'lib xizmat qiladigan e'tiqod an'analariga tegish orqali jamoaviy axloqiy Kompasimizni qayta tiklash imkoniyatini taqdim etadi.

Global qayta loyihalash tashabbusi Jahon Iqtisodiy Forumi tomonidan sektorlar, tarmoqlar va fanlar bo'yicha hamkorlikni kuchaytirishga yordam berish uchun ishlab chiqilgan. Uning maqsadi, WEF tomonidan ta'kidlanganidek, "Integratsiyalashgan fikrlashni rivojlantirish va keng doiradagi xalqaro hamkorlik tuzilmalarini takomillashtirish bo'yicha takliflarni ishlab chiqish uchun tuzilgan bir qator uchrashuvlar va tadbirlar orqali Forumning turli jamoalarini integratsiya qilish".

To'qqizta asosiy mavzu Global qayta loyihalash tashabbusidan iborat: Qadriyatlar bazasini yaratish; barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash; xalqaro valyuta- moliya tizimini mustahkamlash; bandlikni yaratish, qashshoqlikni yo'q qilish va ijtimoiy farovonlikni yaxshilash; Global xavflarni boshqarish va kamaytirish; hamma uchun salomatlikni ta'minlash; Global xavfsizlikni kuchaytirish; barqarorlikni ta'minlash; vakolatli jamiyatda samarali institutlarni qurish.

Jahon iqtisodiy forumi sanoat rahbarlari, hukumatlar, ilmiy muassasalar va fuqarolik jamiyati tashkilotlarini birlashtirgan sun'iy intellektni boshqarish alyansini ishga tushirdi va shaffof va inklyuziv sun'iy intellekt tizimlarining mas'uliyatli global dizayni va chiqarilishini qo'llab-quvvatladi.

Umumiy baholash doirasi rejasi nima?

Umumiy baholash doirasi (CAF) - bu bolalarning qondirilmagan ehtiyojlarini aniqlash va ularni qo'llab-quvvatlash uchun ishlatiladigan jarayon. CAF-dan foydalanib, baholovchi bola va ularning ota-onalari yoki tarbiyachilari bilan muammolarni tushunish uchun ishlaydi va keyin eng yaxshi yordam ko'rsatish uchun harakat rejasini tuzadi.

Umumiy baholash tizimining 4 bosqichi qanday?

Umumiy baholash doirasi

1- bosqich - erta ehtiyojlarini aniqlash;

2-bosqich - bu ehtiyojlarni baholang;

3-bosqich – "bola atrofidagi jamoa" va "yetakchi professional" kabi integratsiyalashgan jarayonlardan foydalanib integratsiyalashgan xizmatlarni taqdim eting;

4-bosqich-taraqqiyotni ko'rib chiqing.

Umumiy baholash tizimining (Common Assessment Framework-CAF) 3 ta sohasi nima? CAF nimadan iborat? Baholash uchta sohani qamrab oladi: bola yoki yosh shaxsning rivojlanishi; ota-onalar va tarbiyachilar; va oila va atrof-muhit. CAF kim uchun mo'ljallangan? CAF qo'shimcha ehtiyoji bo'lgan bolalarni baholash uchun o'qituvchilar va boshqa bolalarni parvarish qilish amaliyotchilari tomonidan qo'llaniladigan protseduradir. Bu ularga kuchli va zaif tomonlarini tan olishga yordam beradi va jalb qilingan yoshlarning ehtiyojlarini qondirish uchun samarali xizmatlar va yordamni yo'lga qo'yadi.

Baholashning uchta ustuni nima? Haqiqiylik, ishonchlilik va adolat-bu ta'limni baholashning uchta ustuni va har biriga diqqat bilan e'tibor berishni talab qiladigan usullar bilan o'zaro bog'liqdir. Ular amal qiladigan universal muhim fazilatlaridir: norasmiy va rasmiy baholash. o'rganish uchun baholash va o'rganishni baholash.

Hukumatning javobgarligi; Ijro etuvchi javobgarlik; Qonunchilikning javobgarligi; Sud javobgarligi; byudjet jarayonlari; Ma'muriyat va Davlat xizmati; Davlat xizmati qoidalari; hushtak chalish choralari; xaridlar; Xususiy lashtirish

Box 1 – Davlat boshqaruvi faoliyatini o'lchash uchun ishchi tipologiyasi

- Davlat xizmatlarini boshqarish: huquqiy va axloqiy asoslar, inson huquqlarini boshqarish siyosati va protseduralari, institutsional asoslar;
- Davlat moliyaviy menejmenti: byudjetni tayyorlash va ijro etish, buxgalteriya tizimlari, audit va qonunchilik nazorati;
- Hukumat siyosatini ishlab chiqish: jarayonlar, tuzilmalar va muammolarni tahlil qilish, variantlarni aniqlash va baholash, manfaatdor tomonlar bilan maslahatlashish, qarorlar qabul qilish, monitoring va baholash imkoniyatlari;
- Yetakchilik: katta davlat xizmatchilarining salohiyatini tanlash, mukofotlash, joylashtirish va rivojlantirish, katta davlat xizmatchilarini mukofotlash, joylashtirish va salohiyatini rivojlantirish;

▪ Xizmatni yetkazib berish: mijozning ehtiyojlarini aniqlash, xizmat ko'rsatish standartlari va maqsadlarini ishlab chiqish, ishlashni kuzatish, etkazib berish qobiliyatini oshirish.

Demokratik boshqaruv doirasi davlat boshqaruvining alohida o'lchovlariga e'tiborni qanday jalb qilishiga misol javobgarlik printsipli bilan bog'liq. Hali ham bugungi kunda dunyodagi ko'plab byurokratiyalarda hisobdorlik asosan ichki, nazoratchilar ierarxiyasi va gorizontal nazorat orqali amalga oshiriladi. Mijoz ustavlari pastga qarab hisob berishning osonlikcha qo'llaniladigan usullari. Fuqarolarga hokimiyatni suiiste'mol qilish to'g'risida xabar berishga imkon beradigan jamoat tinglovlari va jamoatchilik shikoyatlari mexanizmlari ham mahalliy darajada demokratik nazoratni kuchaytirishi mumkin.

Baholash vositalari va axborot manbalari nimani o'lchaydi?

	<i>Manba</i>	<i>Baholash vositasi</i>
1	<i>Jahon Banki</i>	<i>Quantitative Service Delivery Surveys</i>
2	<i>Jahon Banki</i>	<i>Public Expenditure Tracking Surveys</i>
3	<i>Public Affairs Centre</i>	<i>Citizen report cards</i>
4	<i>Asian Development Bank (ADB)</i>	<i>Country Governance Assessment</i>
5	<i>European Institute of Public Administration (EIPA)</i>	<i>Common Assessment Framework</i>
6	<i>UK Civil Service</i>	<i>Capability reviews</i>
7	<i>UK Civil Service</i>	<i>Self-Assessment Tool for Customer Service Excellence</i>
8	<i>Multi-institution project (World Bank, IMF, EC, DFID, SPA)</i>	<i>Public Expenditure and Financial Accountability (PEFA)</i>
9	<i>Jahon Banki – Niderlandiya hamkorlik dasturi(BNPP)</i>	<i>Public Officials' Survey</i>
10	<i>BMTTD</i>	<i>Country Assessment in Accountability and Transparency (CONTACT)</i>
11	<i>Jahon Banki</i>	<i>Evaluation Matrix of Civil Service Human Resource Management in the EU</i>
12	<i>SIGMA (OECD & EU)</i>	<i>Control & Management System Baselines</i>

13	<i>Management Sciences for Health</i>	<i>Human Resource Management (HRM) Assessment Instrument</i>
14	<i>Inter-American Development Bank (IADB)</i>	<i>Analytical Framework for Institutional Assessment of Civil Service Systems</i>
15	<i>Commonwealth Secretariat</i>	<i>Engendering Budgets: A Practitioners' Guide to Understanding and Implementing Gender-Responsive Budgets</i>
15	<i>Transparency International</i>	<i>National Integrity Systems</i>
16	<i>Jahon Banki</i>	<i>HRM Actionable Governance Indicators (currently under development)</i>
17	<i>Jahon Banki</i>	<i>Diagnostic Framework for Revenue Administration</i>

Birta mavzuga diqqatni qaratgan sinov vositalari va axborot manbalari

<i>Civil Service Management</i>	<i>Human Resources Self-Assessment Guide</i> <i>Human Resource Management Assessment Instrument</i> <i>Cross-National Data on Government Employment & Wages</i> <i>Analytical Framework for Institutional Assessment of Civil Service Systems</i>
<i>Public Financial Management</i>	<i>Public Expenditure Tracking Surveys CONTACT</i> <i>Public Expenditure and Financial Accountability</i> <i>Engendering Budgets: A Practitioners' Guide to Understanding and Implementing Gender-Responsive Budgets</i> <i>Open Budget Initiative</i> <i>Diagnostic Framework for Revenue Administration</i>
<i>Service delivery</i>	<i>Quantitative Service Delivery Surveys</i> <i>Citizen Report Cards</i> <i>Self-Assessment Tool for Customer Service Excellence</i>
<i>Yetakchilik</i>	<i>Capability Reviews</i>

Foydalanuvchi baholash mashqlari uchun o'z maqsadlarini aniq bilishi kerak ushbu qo'llanma uchun vositani tanlashdan oldin,

maqsadlar ushbu vosita bo'yicha rasmiy adabiyotlarda keltirilgan ma'lumotlarga va ba'zi hollarda bizning intervyularimizga asoslanib besh toifaga bo'lingan:

Tashxis va rejalashtirish: bunda hosil bo'lgan ma'lumotlar islohotlarning ustuvor yo'nalishlari bo'yicha qarorlar qabul qilinadigan rejalashtirish mashqlariga kiritilgan kuchli va zaif tomonlarni rasmiy ko'rib chiqishni tashkil qiladi. Ko'pgina vositalar diagnostika maqsadida foydali ekanligini da'vo qiladi. Ammo haqiqat shundaki, ko'pchilik islohotlarning bevosita maqsadlariga mos keladigan yuqori darajadagi ko'rsatkichlar to'g'risida ma'lumot beradi, ularni yanada tahlil qilish kerak. Bunday vositalar intensiv diagnostika jarayonining bir qismi sifatida qo'shimcha tekshirish uchun zaif joylarni aniqlashi mumkin.

Monitoring va javobgarlik: qaysi ma'lumotda hukumat ma'lum bir tematik sohada qanchalik yaxshi ishlayotgani tasvirlangan. Monitoring kelajakdagi yaxshilanishlarni o'lchash mumkin bo'lgan belgilangan standartga nisbatan mavjud vaziyatni aniqlash uchun foydalidir. Monitoring maqsadida ko'plab vositalardan foydalanish mumkin. Ammo agar foydalanuvchi davom etayotgan islohot dasturining bajarilishini kuzatishni xohlasa, tanlangan chora-tadbirlar uning strategik maqsadlarini aks ettirish uchun moslashtirilishi kerak [misol-fuqarolar hisoboti kartalari].

O'zaro taqqoslash: unda ma'lumot bir mamlakatni boshqasi bilan taqqoslash uchun ishlatiladi, odatda o'lchanadigan hodisalar uchun ballni hisoblash orqali. Benchmarking standarti qarshi o'lchov o'z ichiga oladi yanada rivojlantirish, yoki "yaxshi amaliyot". Bu, ayniqsa, donorlar hamjamiyatidan kelib chiqadigan manbalar va vositalar uchun umumiy maqsaddir (Masalan: Davlat bandligi va ish haqi to'g'risidagi Milliy ma'lumotlar).

Dialog va birgalikda qaror qabul qilish: o'zgarishlar va yaxshilanishlar haqida suhbatni boshlash uchun ma'lumotlardan foydalanish mumkin. Dialog- bu Parij Deklaratsiyasiga muvofiq donor-hukumat hamkorligi targ'ib qilinayotgan joyda ayniqsa dolzarb bo'lgan kamtarona maqsad. Dialog chuqurroq tashxis qo'yishda birinchi qadamni tashkil qilishi mumkin [misol-ochiq byudjet indeksi].

Resurslarni taqsimlash: bunda mashq natijasi yordamni taqsimlash bilan bog'liq. Bu bizning biron bir vositamiz yoki manbamizning aniq maqsadi emas, lekin u milliy hukumatlar tomonidan qabul qilingan maqsad bo'lishi mumkinligi sababli kiritilgan.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Davlat boshqaruvi samaradorligi tushunchasining ijtimoiy-siyosiy mohiyati. Davlat boshqaruvi samaradorligini baholashga oid konsepsiyalar.
2. Xalqaro tashkilotlar tomonidan davlat boshqaruvi samaradorligini baholash bo'yich ishlab chiqilgan yondashuv va uslublar tahlili.
3. Davlat boshqaruvi samaradorligini baholashga oid xalqaro tajriba. Davlat boshqaruvi samaradorligini baholashning, modellari.
4. Davlat boshqaruvi samaradorligini baholashning modellari. Umumiy baholash sxemasi modelining mazmuni va mohiyati.

18-BOB. BOSHQARUVNI NOMARKAZLASHTIRISHNING XUSUSIYATLARI

1. Boshqaruvni nomarkazlashtirish. 2 Boshqaruv muassasalarida yetakchilik, fuqarolik xizmati, Davlat moliyaviy boshqaruvi, Siyosatni yuritish, Xizmatlarni yetkazish sohalari.

Bir qator mavzularni o'lchashga harakat qiladigan vositalar, xususan boshqaruvni kengroq baholash, ularni umuman chuqur o'lchamaydi. Bitta mavzuga yo'naltirilgan asboblarning nisbatan qisqa vaqt ichida o'lchanadigan hodisalarni ancha chuqurroq baholashni ta'minlaydi. Nomarkazlashish siyosatining o'ziga xos mazmuni va dinamikasi. Siyosiy sohada boshqaruvni nomarkazlashish konsepsiyalari. Funksional, hududiy nomarkazlashish shakllari. Nomarkazlashishning ma'muriy yondashuv nazariyotchilari (M.Shixan, F.Beyley, R. Champan)ning ilmiy-nazariy yondashuvlari. Boshqaruvni dekonstratsiya, delegatsiya va devolyatsiya nomarkazlashish usullari. Nomarkazlashishning xususiyatlari. Boshqaruv sohasini nomarkazlashtirishning ijobiy va salbiy omillari.

Dekontsentratsiya. Dekontsentratsiya-bu markaziy tashkilot o'zining ba'zi majburiyatlarini o'z yurisdiksiyasidagi quyi darajadagi bo'linmalarga o'tkazadigan jarayonni tavsiflash uchun ishlatiladigan atama. Ushbu jarayon markaziy ma'muriyat va boshqa bo'linmalar o'rtasidagi kuch va hokimiyat muvozanatini turli nisbatlarda qayta taqsimlaydi. Ingliz tilidagi adabiyotda dekontsentratsiya ko'pincha ma'muriy markazsizlashtirishning pastki toifasi sifatida taqdim etilishidan ma'lum bir chalkashlik paydo bo'lishi mumkin. Ammo shuni yodda tutish kerakki, oxirgi atama markaziy shaxs tomonidan majburiyatlarni uning vakolati ostidagi shaxslarga emas, balki o'z yuridik shaxsiga ega bo'lgan periferik organlarga topshirishni anglatadi. Chalkashlik uchun potentsial dekontsentratsiya va markazsizlashtirish bir vaqtning o'zida sodir bo'lishi va aniq ta'rifga qarshilik ko'rsatadigan usullar bilan o'zaro ta'sir qilishi mumkinligi bilan ortadi. Aytish joizki, printsiipial jihatdan ikki jarayon bir-birini o'zaro mustahkamlashi uchun bir vaqtning o'zida amalga oshirilishi kerakligi odatda tan olingan.

Dekontsentratsiya funktsiyaga asoslangan bo'lishi mumkin – masalan, markaziy ma'muriyat tomonidan mustaqil xizmat ko'rsatish bo'limi yaratilganda yoki geografik asosga ega bo'lganda – masalan, ma'lum bir hudud bo'ylab turli ma'muriy birliklarga qaror qabul qilish qobiliyati darajasi berilganda. Dekonsentratsiyaning so'nggi turi siyosiy va hududiy markazsizlashtirish targ'ib qilinayotgan sharoitda avvalgisiga qaraganda ko'proq e'tibor beradi.

Dekontsentratsiya tomonidan taqdim etiladigan afzalliklar qisman markazsizlashtirish bilan bog'liq bo'lganlarga o'xshaydi: mahalliy xususiyatlar va mijozlarni chuqurroq bilishga asoslangan harakatlar; qarorlar mahalliy kontekstga yaxshiroq moslashtirilgan va tezroq qabul qilingan; va mahalliy aktyorlarning davlat tomonidan rag'batlantirilgan ishtiroki va hamkorligi. Boshqa tomondan, dekontsentratsiya bir xillikning pasayishiga, boshqaruvning sustlashishiga va ba'zi masalalarni chetlab o'tishga olib kelishi mumkin, ierarxiyadagi birliklar javobgarlikni boshqasiga o'tkazishga harakat qilishadi.

Konsentratsiyaning muvaffaqiyati asosan mas'uliyat topshirilgan subyektlar tomonidan avtonomiya darajasiga bog'liq. Ushbu avtonomiya

doimiylik bo'yicha sezilarli darajada farq qilishi mumkin, bir uchida markazlashgan qaror qabul qilish kuchi va boshqa tomondan boshqaruvning turli jihatlari (masalan, tashkilot, resurslar, faoliyat, tashqi aloqalar va boshqalar) uchun quyi darajadagi subyektlarga berilgan mustaqil qaror qabul qilish vakolatlari.). Asosiy faoliyat menejerlari bu turli jihatlarga nisbatan ularning barchasi bir xil ta'sirga ega emasligini juda yaxshi bilishadi.

Tegishli darajadagi avtonomiya bo'yicha tanlovlarni tuzish uchun ishlatiladigan mezonlar qattiq va tez yoki konvergent retseptlarni ishlab chiqara olmaydi. Biroq, Aucoin va Bakvisning fikricha, quyidagi mezonlarni hisobga olish kerak: muvofiqlashtirish va integratsiya, bir xillik va standartlashtirish, o'lchov iqtisodiyoti, o'ziga xoslik va ixtisoslashuv, moslashuvchanlik va sezgirlik, samaradorlik va samaradorlik. Ushbu mezonlarni qo'llashda mavjud texnologiyalarga, ayniqsa axborot-kommunikatsiya bilan bog'liq texnologiyalarga, har bir hududning tashkiliy madaniyati va o'ziga xos xususiyatlariga e'tibor qaratish lozim.

Har qanday dekontsentratsiya jarayonini tatbiq etish ikkita asosiy manbaning qarshiligiga duch kelishi mumkin. Birinchisi, markaziy ma'muriyat bo'lib, unda turli bo'linmalar nazoratni yo'qotishdan ehtiyot bo'lishlari mumkin va davlat xizmatchilari o'zlarining joylashuvi va professional harakatchanligining afzalliklarini yo'qotishdan tashvishlanishlari mumkin. Ikkinchisi siyosiy tizimning ishlashi bilan bog'liq bo'lib, unda vazirlarning javobgarligi printsiipi va turli darajadagi saylangan mansabdor shaxslar o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri munosabatlar markaziy hukumat rahbarlarini hudud bo'ylab sodir bo'layotgan barcha voqealarni diqqat bilan kuzatishga undaydi. Ommaviy axborot vositalari ushbu tendentsiyani kuchaytiradi va shu bilan mahalliy mas'uliyatni e'tiborsiz qoldiradi.

Dekontsentratsiya, avvalambor, har bir davlat boshqaruvi uchun ichki jarayondir. Agar u bir vaqtning o'zida va kelishilgan holda bir nechta vazirliklar o'rtasida amalga oshirilsa, natijada Markaziy hukumat va uning quyi darajadagi bo'linmalari o'rtasidagi munosabatlar o'zgarishi va yaxshilanishi mumkin. birlashtirilgan jamoat harakati.

Albertini uchun bu jarayon “Markaziy ma’muriyat tomonidan beriladigan dekontsentratsiya turidan siljishni o‘z ichiga oladi, bu tarmoq doirasi bo‘yicha va turli darajadagi ma’muriyat tomonidan birgalikda qabul qilinadigan dekontsentratsiya turiga qarab dizaynda muhim ahamiyatga ega. mazmuni jihatidan vazirlararo va bu boshqaruv sohasida boshqaruv. usul yoki yondashuv shartlari. Frantsiyadagi vaziyatga taalluqli ushbu kuzatuv, boshqa kontekstlarda ham qo‘llanilishi mumkin. Masalan, mintaqaviy jamoatchilik harakatlarini muvofiqlashtirish, Kvebekning mintaqaviy ma'muriy konferentsiyalari kabi vazirliklararo hamkorlik mexanizmlariga tayanadi (*conférences administratives régionales, or CARs*). U kelishilgan harakat tashabbuslari va mintaqaviy aktorlarni safarbar qilishni o‘z ichiga oladi. Bu, o‘z navbatida, markazlashtirilmagan subyektlarni markazlashtirilmagan subyektlar bilan moslashtirishni talab qiladi.

Jamiyat miqyosidagi munozaralarda, hukumat siyosatini ishlab chiqishda va xalqaro kun tartibida siyosiy va hududiy markazsizlashtirish kontseptsiyasiga berilgan ahamiyat, ehtimol markazsizlashtirish bilan taqqoslaganda dekontsentratsiyaga qaratilgan tadqiqotlarning etishmasligini ma’lum darajada tushuntiradi.

Chunki u qarorlar mahalliy aholi, jamoalar va ular ta’sir qiladigan korxonalarga yaqinroq qabul qilinishini ta’minlashi mumkin. Devolyutsiya mahalliy darajada katta erkinlik va moslashuvchanlikni ta’minlaydi, ya’ni kengashlar o‘z hududlari uchun davlat xizmatlarini yaxshilash uchun yanada samarali ishlashlari mumkin. Natijada mahalliy joylarda davlat, xususiy va jamoat rahbarlari o‘rtasida yanada samarali, maqsadli davlat xizmatlari, o‘sish va mustahkam sheriklik bo‘ladi

Ulardan 11 tasi dastlab muzokaralar uchun olib kelingan va 11 tasi devolution bitimlari tayinlangan. O’sha paytda, muvaffaqiyatsiz hududlarning aksariyati hukumat tomonidan nima uchun ularning takliflari ilgari surilmaganligi to‘g‘risida aniq javob etishmasligini his qilishdi. Muvaffaqiyat mezonlari etarlicha shaffof emasligi yoki to‘g‘ridan-to‘g‘ri saylangan merga bo‘lgan ehtiyojga juda katta e’tibor qaratilganligi haqida xavotir ham bor edi. Bu birinchi marta metropoliten hududlaridan tashqarida devolyutsiyani kengaytirib, yangi

devolyutsiya doirasini yaratdi. Ushbu ramka har bir devolyutsiya darajasi uchun har xil kuch va funktsiyalarga ega bo'lgan bitta o'lchamdagi barcha modelga mos kelmasligini anglab, devolyutsiyaga moslashuvchan, uch darajali yondashuvni belgilaydi.

Devolyutsiyaning muvaffaqiyatlariga misollar: Kerak bo'lganlarga arzon sayohatni ochish: Liverpool grafligi besh yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan yoshlar uchun Mersisayd bo'ylab cheksiz kunlik sayohat qilish imkonini beruvchi chiptani o'rnatdi. Birlashgan hokimiyat, 19 yoshdan 24 yoshgacha bo'lgan o'quvchilar uchun yarim narxdagi avtobus sayohatini moliyalashtiradi. Buyuk Manchester Birlashgan ma'muriyati tomonidan 2019 yil sentyabr oyida boshlangan bizning Pass ' sxemasi Buyuk Manchesterdagi 16 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan bolalarga bepul avtobus sayohatlarini taqdim etadi. G'arbiy Yorkshir 19 yoshgacha bo'lganlar uchun sayohat xarajatlarini qoplash uchun transport vakolatlaridan foydalangan yoshlar uchun tarif shartnomasi tashabbus va pandemiya sababli o'zgaruvchan shaharsozlik naqshlariga javoban moslashuvchan chiptalarni sotish rejalarini ishlab chiqish.

G'arbiy Midlands Birlashgan hokimiyatining ko'lami unga yangi sheriklik aloqalarini o'rnatishga imkon berdi, shu jumladan ish beruvchilar, kollejlari, universitetlar va boshqa provayderlar o'rtasida ko'nikmalar. Mintaqa kengashlari uchun qo'shimcha tajriba, salohiyat va barqarorlik yaratildi va zo'ravonlikni kamaytirish bo'limi, shahar markazlari dasturi va sog'liqni saqlash tengsizligi dasturi kabi bir qator hamkorlikdagi va chegaraviy loyihalar mavjud.

G'arbiy Yorkshir Birlashgan ma'muriyati mintaqadagi Covid-19 ta'siri tufayli ishdan bo'shatilgan yoki ishdan bo'shatish xavfi ostida bo'lgan 10,000 dan ortiq odamlarga yordam berish uchun devolution bitimi orqali ta'minlangan 13.5 million funt sterling mablag'dan foydalangan. Keying ikki yil ichida yangi ko'nikmalar va o'qitish yoki ish topish. Birlashgan hokimiyatning mintaqaning kattalar ta'limi byudjetini nazorat qilishi unga mahalliy ehtiyojlarni qondirish va kelajakdagi talabni, shu jumladan yangi mahalliy raqamli ko'nikmalar

sharikligini aniqlash uchun maxsus ko'nikmalar dasturini taqdim etishga imkon beradi.

Yaqinda nashr etilgan *Greater Manchester Population Health Plan* yangilanishi, bu sog'liqni saqlash va ijtimoiy yordamning o'tkazilishidan so'ng mahalliy aholi uchun sog'liq uchun katta foyda keltiradi. Bunga maktabga tayyorgarlikning sezilarli darajada oshishi va chekishning tarqalish darajasi milliy o'rtacha ko'rsatkichdan ikki baravar tez tushishi kiradi.

Cambridgeshire va Peterborough birlashgan hukumati sheriklar va asosiy manfaatdor tomonlar bilan ish bilan bandlikka yo'naltirilgan yangi universitetni ochish uchun ishladilar. Birlashgan hokimiyat organlari-bu saylangan yoki saylanmagan holda tashkil etilgan ikki yoki undan ortiq kengash hududlaridan tashkil topgan korporativ organlar shahar hokimi. Ular ikki yoki undan ortiq kengash guruhlariga biron bir mahalliy hokimiyat manfaatlaridan tashqarida bo'lgan masalalar bo'yicha chegaralar bo'ylab qaror qabul qilishga imkon beradi. Ular ikkilamchi qonunchilikdan foydalangan holda tashkil etilgan yuridik organdir (Birlashgan hokimiyat buyruqlari), lekin mahalliy mulkka tegishli va jalb qilingan kengashlar tomonidan boshlanishi kerak. Bu haqda ko'proq ma'lumotni LGA nashrida topishingiz mumkin Birlashgan hokimiyat: oddiy ingliz qo'llanmasi.

Birlashgan hokimiyatni o'rnatish uchun bir nechta yo'nalishlar mavjud. Mahalliy demokratiya, iqtisodiy rivojlanish va qurilish to'g'risidagi Qonunning 2009 yildagi dastlabki tartibiga binoan kengash yoki kengashlar guruhi "boshqaruvni ko'rib chiqish", bu qo'shma hokimiyatni yaratishni tavsiya etadigan "sxemani" nashr etishi kerak. Sxemani nashr etish sxemaga kiritilgan mahalliy hokimiyat organlarining roziligini talab qiladi. Keyin davlat kotibi ikkinchi darajali Qonunchilik orqali Birlashgan hokimiyatni yaratishga rozi bo'lishi mumkin.

Shaharlar va mahalliy hokimiyatni topshirish to'g'risidagi qonun 2016 yil, Davlat kotibi, agar tegishli hududdagi kengashlar rozi bo'lsa, birlashgan hokimiyatni tashkil etish to'g'risida qaror qabul qilishi mumkin. Davlat kotibi jamoatchilik maslahatini o'tkazishi kerak, agar u

allaqachon mahalliy darajada o'tkazilmagan bo'lsa va "sxema" e'lon qilinmagan bo'lsa.

Mavjud birlashgan hokimiyat davlat kotibining keyingi buyrug'i bilan shahar hokimining Birlashgan hokimiyatiga o'zgartirilishi mumkin. Barcha a'zo organlar bunga rozi bo'lishlari kerak. Shu bilan birga, shaharlar va mahalliy hokimiyatni topshirish 2016 to'g'risidagi qonunda rozilik bermagan har qanday hokimiyat saylangan shahar hokimi tashkil etilganda Birlashgan hokimiyatdan chetlashtirilishi kerak.

Levelling up va Regeneration Bill bir county Birlashgan hukumatni shakllantirish uchun jarayonini belgilaydi (CCA). Agar ushbu qonun loyihasi qonunchilikka aylansa, Davlat kotibi okrugning Birlashgan hokimiyatini o'rnatishi mumkin. CCA tashkil etishning ikkita sharti shundaki, u ikki darajali okrug Kengashining butun maydonini va ikki darajali okrug Kengashining bir yoki bir nechta maydonini, unitar okrug Kengashining maydonini yoki unitar tuman Kengashining maydonini qamrab olishi kerak; va CCA hududining biron bir qismi boshqa biron bir CCA, Birlashgan hokimiyat yoki integratsiyalashgan transport organining yaxlit transport maydonining bir qismi bo'lishi mumkin emas. Mcalardan farqli o'laroq, faqat okrug kengashlari yoki tuman kengashlari aCCA ta'sis a'zolari bo'lishi mumkin. Grafluk kengashlari, agar mavjud ta'sis a'zolari boshqacha qaror qilmasa, sukut bo'yicha ovoz bermaydigan a'zolar bo'lishi mumkin.

Qonun loyihasi ta'sischi bo'lmagan a'zolari faqat tuman kengashlari, universitetlar yoki boshqa mahalliy tashkilotlarga, masalan, ta'sischi bo'lmagan maqom berilishi mumkin bo'lgan ishchi guruhlariga qaraganda kengroq hovuzdan jalb qilishga imkon beradi. Bill ham dotsent a'zolari uchun rizq o'z ichiga oladi, CCA tayinlangan shaxslar kim. Assotsiatsiya a'zolari ham sukut bo'yicha CCA bo'lmagan ovoz beruvchi a'zoldir.

Davlat kotibi CCA ni faqat mintaqadagi ayrim yoki barcha odamlarning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik farovonligini yaxshilashga, samarali mahalliy boshqaruv zarurligini hisobga olishga, shaxsiyat va manfaatlarni aks ettirishga ishonsagina tashkil qilishi mumkin. mahalliy

jamoalar, tomonidan belgilangan(s) bu maqsadga erishish uchun taklif, CCA rozilik ta'sis kengashlari deb, va davlat maslahat amalga oshirildi.

Markazsizlashtirish hukumatning ba'zi xizmat qarorlari markazdan ko'chirilganda va u xizmat qilmoqchi bo'lgan jamoalarga yaqinlashganda sodir bo'ladi. Devolyutsiya markazsizlashtirishning eng kuchli shakli hisoblanadi, chunki u fuqarolar tomonidan saylanadigan va xizmatlar to'g'risida avtonom qarorlar qabul qiladigan mahalliy hokimiyatlarni yaratadi.

2023 yilgi Konstitutsiyada barcha suveren hokimiyat Keniya xalqiga tegishli ekanligi va fuqarolar ushbu hokimiyatni to'g'ridan-to'g'ri yoki milliy va okrug darajasida demokratik yo'l bilan saylangan vakillar orqali amalga oshirishi mumkinligi aytilgan. Hukumatning har bir darajasida qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyat mavjud. Sud hokimiyati milliy va okrug hukumatlariga xizmat ko'rsatadigan hukumatning uchinchi tarmog'ini anglatadi.

Devolyutsiyaning maqsadlari. O'zbekiston ushbu ulkan va keng ko'lamli islohotlar jarayonini-devolyutsiyani aniq maqsadlar bilan boshladi:

- hokimiyatni demokratik va mas'uliyatli amalga oshirishga ko'maklashish;
- xilma-xillikni tan olish orqali milliy birlikni mustahkamlash;
- xalqqa o'zini o'zi boshqarish vakolatlarini berish va ularning boshqaruvdagi ishtirokini kuchaytirish;
- jamoalarning o'z ishlarini boshqarish huquqini tan olish;
- ozchiliklar va marginallashtirilgan jamoalarning manfaatlari va huquqlarini himoya qilish va targ'ib qilish;
- O'zbekiston bo'ylab ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish va qulay, qulay xizmatlarni taqdim etishga ko'maklashish;
- O'zbekiston bo'ylab milliy va mahalliy resurslarning teng taqsimlanishini ta'minlash;
- O'zbekiston poytaxtidan Davlat organlari, ularning vazifalari va xizmatlarini markazsizlashtirishga ko'maklashish; va
- Tiyib turish va muvozanatni oshirish va vakolatlarni ajratish.

Ushbu maqsadlar milliy qadriyatlar va boshqaruv tamoyillari bilan birgalikda hokimiyatni taqsimlash va topshirish, demokratiya va xalqning ishtiroki tenglik, ijtimoiy adolat, yaxlitlik, shaffoflik va hisobdorlik – har doim okruglar boshqaruvini boshqarishi kerak.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Boshqaruvni nomarkazlashtirish. 2 Boshqaruv muassasalarida yetakchilik, fuqarolik xizmati, Davlat moliyaviy boshqaruvi, Siyosatni yuritish, Xizmatlarni yetkazish sohalari.

19-BOB. DAVLAT XIZMATINING UMUMIY TAVSIFI.

1.Davlat xizmati tushunchasi, o‘ziga xos xususiyatlari va turlari. Davlat xizmatiga tashkiliy va instistutsional yondashuvlar. 2.Davlat-xizmat munosabatlarini tartibga soluvchi tuzilmalar. Davlat xizmatining asosiy tamoyillari. Davlat xizmati sohasida xorijiy tajriba (Germaniya, Fransiya, Angliya, AQSh, Yaponiya, Singapur va hkz). 3.Davlat xizmatini amalga oshirish tartibi. Davlat xizmati etikasi. Davlat xizmati tizimining istiqbolini belgilashda innovatsion yondashuvlar.

Tarix. Boshqaruv organlari uzoq vaqtdan beri asosiy davlat xizmatlarini taqdim etishgan. Uyushgan harbiy mudofaa orqali fuqarolarni xavfsizligini ta'minlash an'anasi kamida to'rt ming yil oldin paydo bo'lgan. Mahalliy vakolatli hokimiyat orqali tartibni saqlash hech bo'lmaganda urushayotgan davlatlar davrida (mil.avv. 5-3-asrlar) qadimgi Xitoyda markazdan tayinlangan prefekt nazorati ostida *xian* (prefekturalar) instituti bilan paydo bo'lgan. Huquqiy/Adliya tizimi orqali nizolarni hal qilishning davlat tomonidan ta'minlanishining tarixiy dalillari hech bo'lmaganda qadimgi Misrga borib taqaladi.

Qadimgi tarixdagi asosiy davlat xizmati teologik va tantanali ravishda to'g'ri davlat dini orqali xudolarning umumiy marhamatini ta'minlashni o'z ichiga olgan. Rivojlangan mamlakatlarda kommunal xizmatlarning davlat xizmatlari sifatida keng ta'minlanishi odatda XIX asr oxirida, ko'pincha gaz va suv xizmatlarining shahar rivojlanishi bilan boshlangan. Keyinchalik hukumatlar elektr energiyasi va sog'liqni

saqlash kabi boshqa xizmatlarni ko'rsatishni boshladilar. Ko'pgina rivojlangan mamlakatlarda mahalliy yoki milliy hukumatlar bunday xizmatlarni taqdim etishda davom etmoqdalar, eng katta istisnolar AQShdir. va xususiy ta'minot mutanosib ravishda muhimroq bo'lgan buyuk Britaniya. Shunga qaramay, bunday xususiy ko'rsatilayotgan davlat xizmatlari ko'pincha qat'iy tartibga solinadi, masalan (AQShda) kommunal xizmatlar komissiyalari tomonidan.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda davlat xizmatlari ancha kam rivojlangan. Masalan, suv xizmatlari faqat boy o'rta sinf uchun mavjud bo'lishi mumkin. Siyosiy sabablarga ko'ra, xizmat ko'pincha subsidiyalanadi, bu esa kambag'al jamoalarga kengayish uchun mavjud bo'lgan mablag'ni kamaytiradi. BMTning Barqaror Rivojlanish Maqsadi 5-bu marginal demografiyaga davlat xizmatlari va infratuzilmasini taqdim etishga ta'sir ko'rsatishga qaratilgan global tashabbus.

Davlat xizmati yoki umumiy (iqtisodiy) manfaatlar xizmati jamiyatning umumiy a'zolariga tegishli aniq ehtiyojlarni qondirish uchun mo'ljallangan har qanday xizmatdir. Davlat xizmatlari hukumat yurisdiksiyasidagi odamlar uchun to'g'ridan-to'g'ri davlat sektori agentliklari orqali yoki xususiy korxonalar yoki ixtiyoriy tashkilotlarga davlat tomonidan moliyalashtirish orqali taqdim etiladi (yoki hatto oilaviy uy xo'jaliklari tomonidan taqdim etilgan bo'lsa ham, terminologiya kontekstga qarab farq qilishi mumkin). Boshqa davlat xizmatlari hukumat rezidentlari nomidan yoki uning fuqarolari manfaati uchun amalga oshiriladi. Bu atama ijtimoiy konsensus bilan bog'liq (odatda demokratik saylovlar orqali ifodalanadi) daromad, jismoniy qobiliyat yoki aqliy keskinlikdan qat'i nazar, ma'lum xizmatlar hamma uchun mavjud bo'lishi kerak. Bunday xizmatlarga o't o'chirish brigadasi, politsiya, havo kuchlari va feldsherlar kiradi (shuningdek qarang davlat xizmatlarini translyatsiya qilish).

Hatto davlat xizmatlari ommaviy ravishda taqdim etilmasa ham, davlat tomonidan moliyalashtirilmasa ham, ular odatda ijtimoiy va siyosiy sabablarga ko'ra aksariyat iqtisodiy tarmoqlarga nisbatan qo'llaniladigan tartibga solinadi. Davlat siyosati, jamoat manfaati va

uning motivlari bilan amalga oshirilganda, davlat xizmatining bir turi hisoblanadi. Davlat xizmatlari bepul xizmatlardir.

Zamonaviy rivojlangan mamlakatlarda “davlat xizmatlari” (yoki “umumiy qiziqish xizmatlari”) atamasi ko‘pincha quyidagilarni o‘z ichiga oladi: Sudlar, ta’lim, elektr energiyasi, Favqulodda xizmatlar, atrof-muhitni muhofaza qilish, Sog’liqni saqlash, pochta, harbiy, jamoat binolari, jamoat kutubxonalari, jamoat bog’lari, Davlat siyosati, kommunal xizmatlar, jamoat transporti, Ijtimoiy xizmatlar, Davlat maktablari, telekommunikatsiya, transport infratuzilmasi, shaharsozlik, chiqindilarni boshqarish, suv ta’minoti tarmog’i.

Davlat xizmatlari ko‘p jihatdan yoki shakllarda qurilishi, muvofiqlashtirilishi va boshqarilishi mumkin. Ularga davlat idoralari, mustaqil davlat tomonidan moliyalashtiriladigan institutlar, hukumat tomonidan muvofiqlashtirilgan tashkilotlar, fuqarolik jamiyati, harbiylar va ko‘ngillilar kiradi.

Davlat xodimlari. Davlat idoralari foyda olishga yo‘naltirilgan emas va ularning xodimlari ko‘pincha boshqacha motivatsiyaga ega. Ularning ishlarini o‘rganish qarama-qarshi natijalarni topdi, shu jumladan yuqori darajadagi harakatlar va kamroq ish soatlari. Buyuk Britaniyada o‘tkazilgan so‘rov shuni ko‘rsatdiki, xususiy sektorni yollash bo‘yicha menejerlar hukumat tajribasini xususiy sektor tajribasi kabi kreditlamaydilar. Davlat ishchilari ta’limga moslashishda ish haqini kamroq to‘lashga moyildirlar, garchi imtiyozlar va soatlar kiritilganda bu farq kamayadi. Davlat xizmatchilari ish xavfsizligini oshirish va yuqori ish haqi kabi boshqa nomoddiy imtiyozlarga ega.

Qoniqish va barqarorlik kerak. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, davlat xizmatlari insonning yuqori ehtiyojlarini qondirish va energiya talablarining pastligi bilan bog‘liq, iqtisodiy o‘sishning zamonaviy shakllari esa buning aksi bilan bog‘liq. Mualliflar zamonaviy iqtisodiy tizim barqaror rivojlanish maqsadlariga tizimli ravishda mos kelmasligini va shu kungacha hech bir davlat energiya va resurslardan foydalanishning barqaror darajasida munosib turmush darajasini ta’minlay olmasligini aniqladilar. Ular ijtimoiy ta’minot omillari to‘g‘risida tahlil o‘tkazadilar va foydali ta’minot omillari va

infratuzilmani takomillashtirish ehtiyojni qondirishning barqaror shakllariga imkon berishini baholaydilar.

Xususiyatlari. Davlat xizmati ba'zan jamoat tovarining xususiyatlariga ega bo'lishi mumkin (raqobatdosh bo'lmagan va istisno qilinmaydigan), ammo aksariyati (amaldagi ijtimoiy me'yorlarga muvofiq) bozor tomonidan kam ta'minlangan xizmatlardir. Aksariyat hollarda davlat xizmatlari xizmatlardir, ya'ni ular mahsulot ishlab chiqarishni o'z ichiga olmaydi. Ular mahalliy yoki milliy monopoliyalar tomonidan ta'minlanishi mumkin, ayniqsa tabiiy monopoliyalar bo'lgan sohalarda.

Ular ma'lum bir individual harakatga bog'lash qiyin bo'lgan yoki sifat kabi asosiy xususiyatlar bo'yicha o'lchash qiyin bo'lgan natijalarni o'z ichiga olishi mumkin. Ular ko'pincha yuqori darajadagi tayyorgarlik va ta'limni talab qiladi. Ular o'z ishlari orqali keng jamoatchilikka yoki jamoatchilikka biror narsa berishni xohlaydigan davlat xizmati axloqiga ega odamlarni jalb qilishlari mumkin.

Hudud aholisining ehtiyojlarini baholash, so'ngra ushbu ehtiyojlarni qondirish uchun tegishli davlat xizmatini loyihalashtirish va ta'minlash jarayoni ko'pincha buyuk Britaniyada ishga tushirish deb ataladi. Buyurtma qilingan xizmatlar davlat sektori, xususiy sektor yoki uchinchi sektor tashkilotlari tomonidan taqdim etilishi mumkin: xususiy yoki uchinchi sektor ishtirok etganda, ishga tushirish jarayoni odatda xaridlar jarayoni bilan bog'liq bo'lib, xizmatlarni kim, qanday narxda va qanday shartlarda taqdim etishini aniqlaydi. Ishga tushirish ko'pincha tsiklik jarayon sifatida qaraladi. Yigirmanchi asrning birinchi yarmidagi jahon urushlaridan so'ng milliylashtirish boshlandi. Evropaning ayrim qismlarida Markaziy rejalashtirish ishlab chiqarishni yanada samaraliroq qilishiga ishongan holda amalga oshirildi. Ko'pgina davlat xizmatlari, ayniqsa elektr energiyasi, qazib olinadigan yoqilg'i va jamoat transporti bu davrning mahsulotidir. Ikkinchi Jahon urushidan so'ng, ko'plab mamlakatlar ham amalga oshirishni boshladilar universal sog'liqni saqlash va kengaytirilgan ta'lim davlat mablag'lari va rahbarligi ostida.

Xususiylashtirish. Davlat xizmatlarini xususiylashtirishning bir necha yo'li mavjud. Erkin bozor korporatsiyasi tashkil etilishi va

xususiy investorlarga sotilishi, hukumat nazoratidan butunlay voz kechishi mumkin. Shunday qilib, u xususiy (davlat emas) xizmatga aylanadi. Skandinaviya mamlakatlarida ishlatiladigan yana bir variant-bu korporatsiya tashkil etish, ammo egalik huquqini yoki ovoz berish vakolatini asosan hukumat qo'lida ushlab turish. Masalan, Finlyandiya davlati 2007 yilgacha Kemiraning 49 foiziga egalik qilgan, qolganlari xususiy investorlarga tegishli. 49% ulush uni "davlat korxonasi"ga aylantirmadi, ammo bu boshqa barcha investorlar birgalikda aktsiyadorlar yig'ilishida davlat qarorlarini bekor qilish uchun davlat fikriga qarshi chiqishlari kerakligini anglatadi.

Tartibga solinadigan korporatsiya, shuningdek, muayyan davlat xizmat vazifalarini bajarganligi to'g'risida shartnoma bo'yicha ruxsatnomalarni olishi mumkin. Xususiy korporatsiya tabiiy monopoliyani boshqarganda, monopol hokimiyatni suiiste'mol qilishning oldini olish uchun korporatsiya odatda qattiq tartibga solinadi. Hukumat xizmatni erkin bozorda sotib olishi mumkin. Ko'pgina mamlakatlarda dori-darmonlar shu tarzda taqdim etiladi: hukumat dori narxining bir qismini qoplaydi. Shuningdek, avtobus harakati, elektr energiyasi, sog'liqni saqlash va chiqindilarni boshqarish shu tarzda xususiylashtiriladi. Buyuk Britaniyada, Avstraliya va Kanadada tobora ko'proq qo'llaniladigan so'nggi yangiliklardan biri bu davlat-xususiy sherikligidir. Bu infratuzilmani qisman moliyalashtirish evaziga xususiy konsortsiumlarga uzoq muddatli ijara berishni o'z ichiga oladi.

Davlat xizmatlari uchun qanday tamoyillar? Tenglik, uzluksizlik, o'zgaruvchanlik va mavjudlik tamoyillari qonuniy kuchga ega - ular 19-asr oxiridan boshlab sudlar tomonidan mustahkamlangan. Shaffoflik, betaraflik va ishonchlilik tamoyillari Davlat xizmatlari Ustavida (Charter of Public Services -1992) mavjud. Yevropa Ittifoqi darajasida muhokama qilinganlar singari, ular ham ommaviy munozaralarning mavzusi.

Tenglik. Bu davlat xizmatining asosiy printsiplari va respublikaning qadriyatlaridan biridir. Davlat xizmatlari ushbu tamoyilning asosiy vositasi bo'lib, davlat xizmati oldidagi tenglik va davlat xizmatlaridan

foydalanishning tengligi ushbu “missiya”ni amalga oshirish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

“Tenglik tamoyili foydalanuvchilar o‘rtasida davlat xizmatidan foydalanish va taqdim etilayotgan xizmat o‘rtasida hech qanday farqqa yo‘l qo‘yilmasligini nazarda tutadi. Har bir inson ijtimoiy ahvoli, nogironligi, yashash joyi yoki shaxsiy ahvoliga yoki ijtimoiy guruhga tegishli bo‘lgan boshqa sabablarga ko‘ra kam bo‘lmagan holatda bo‘lmasdan, davlat xizmatidan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak. u tegishli.

Ammo teng huquqlar foydaning bir xilligini anglatmaydi. Teng kirish va teng muomala printsiplari iqtisodiy va ijtimoiy tengsizlikka qarshi kurashish uchun davlat xizmatining harakat usullarini farqlashga to‘sqinlik qilmaydi. Ehtiyojlarga javoblar makon va vaqt bo‘yicha farqlanishi mumkin va foydalanuvchilarning vaziyatlarining xilma-xilligiga qarab farqlanishi kerak.

Davomiylik. Davlat xizmatlarining ahamiyati uzluksizlik tamoyilini keltirib chiqaradi. Davlat xizmatlarining uzluksizligi-bu davlatning konkretizatsiyasi va uni tenglikning natijasi sifatida ham ko‘rish mumkin, chunki xizmatning uzilishi undan foyda ko‘radiganlar va undan mahrum bo‘lganlar o‘rtasida kamsitishni keltirib chiqarishi mumkin.

“Uzluksizlik” davlat xizmatining mohiyatidir. Bu xavfsizlik xizmatlari (politsiya, o‘t o‘chiruvchilar), sog‘liqni saqlash xizmatlari (kasalxonalar), aloqa xizmatlari, ba’zi texnik xizmatlar (elektr, gaz, suv) va boshqalar kabi ijtimoiy hayot uchun zarur xizmatlarning doimiyligini talab qiladi. Bu shuni anglatadiki, barcha xizmatlar muntazam ravishda, amaldagi qoidalarda nazarda tutilganidan tashqari uzilishlarsiz va foydalanuvchilarning ehtiyojlari va umidlariga muvofiq ishlashi kerak. Bu, hozirgi qabul qilinishida qishloq joylarida va shahar mahallalarida yangilangan va ko‘p qirrali davlat xizmatlarining mavjudligini anglatadi. Texnologiyalar va ehtiyojlarning tez o‘zgarishi davrida uzluksizlik tuzatishlarni nazarda tutadi va xizmatlarni moslashtirish printsiplari bilan bog‘liq. Uzluksizlik tamoyilini qo‘llash yuzaga keladigan asosiy bahs-

munozaralar uning davlat xizmatlarida ish tashlash huquqi bilan muvofiqligi, ijtimoiy mojaroning ifodasi, xususan transportda.

Moslashuv (o'zgaruvchanlik). Moslashuv texnologiyalarni ehtiyojlarga moslashtirish uchun zarur, ikkalasi ham tez o'zgarib turadi; umumiy qiziqish talablari o'zgarganda, xizmat ushbu o'zgarishlarga moslashishi kerak.

Texnologik, iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar (yoki hatto mutatsiyalar) asosida ushbu tamoyil qonunga tarjimasini topishda qiynaladi, bu erda u ko'pincha xizmatni yaratish yoki bekor qilish bilan bog'liq savollar shaklida bo'ladi. Davlat xizmati o'z mohiyatiga ko'ra doimiy asosda mavjud bo'lmagani uchun va ularning barchasi, eng so'nggida, davlat hokimiyati organlarining tanlovi bo'lganligi sababli, o'zgaruvchanlik tamoyilidan qat'iy xulosa chiqarish amalda mumkin emas. menejer uchun majburiyat yoki foydalanuvchi uchun aniq huquq. Boshqa tomondan, bu xizmatni umumiy manfaatlardagi o'zgarishlarga moslashtirish uchun zarur bo'lgan o'zgarishlarga rioya qilish majburiyatini anglatishi mumkin.

Mavjudlik. Qulaylik va soddalik-bu foydalanuvchilarga yo'naltirilgan xizmatning shartlari. Ma'muriy qoidalarining murakkabligi, Qonunchilik va me'yoriy matnlarning inflyatsiyasi haqli ravishda qoralanadi va ba'zi qoidalarining shaffofligi faqat davlat xizmatlari va foydalanuvchi-fuqaro o'rtasida tushunmovchilikka olib kelishi mumkin.

O'zi tobora murakkablashib borayotgan va xilma-xil bo'lgan jamiyatda va tobora kuchayib borayotgan talablarga va tobora shaxsiylashtirilgan talablarga javob berishga intiladigan ma'muriyat uchun murakkablik qisman muqarrar. Ammo aniq va tushunarli protseduralar yoki matnlarning mavjudligi bizning respublika jamiyatimizda qonun ustuvorligining kafolati hisoblanadi: betaraflik, tenglik va har bir insonning ahvoliga qarab hamma uchun bir xil sharoitlarda qonunga hurmat.

Ma'muriy protseduralarni soddalashtirish va aniqlashtirish bo'yicha harakatlar davlat xizmatlari va ularning foydalanuvchilari o'rtasidagi munosabatlarni yaxshilash uchun muhim vosita hisoblanadi.

Davlat xizmatlari barcha turdagi standartlar inflyatsiyasiga qarshi kurashishga intilishi va qo'yilgan muammoni boshqa usullar bilan hal qilib bo'lmaydigan darajada yangi huquqiy qoidalarni tayyorlashi kerak.

Ular doimiy ravishda xizmat yoki foyda olish uchun foydalanuvchilar bajarishi kerak bo'lgan protseduralar va rasmiyatchiliklar sonini kamaytirish yo'llarini izlashlari kerak va barcha foydalanuvchilar o'zlariga tegishli rasmiyatchiliklarni to'ldirishda davlat xizmatlari agentlari tomonidan yordam berishlari kerak.

Foydalanuvchiga taqdim etiladigan xizmat ma'muriy harakatlarning maqsadi hisoblanadi. Shuning uchun davlat xizmatlarining ichki cheklovlari foydalanuvchiga og'irlik qilmasligi kerak. Shunday qilib, foydalanuvchi uchun foydali choralar davlat xizmatlarining ichki faoliyatini murakkablashtiradi degan bahona bilan ajratilmasligi kerak. Albatta, bu qoida umumiy xarajat-foyda balansi bilan bog'liq bo'lishi kerak va chora-tadbirlar har qanday holatda ham soliq to'lovchi tomonidan to'lanadigan davlat xizmatlari yukini asossiz ravishda oshirmasligi kerak.

Davlat xizmatlari shuningdek geographik manzil nuqtai nazaridan foydalanishga qulay joyda o'rtnashgan bo'lishi kerak. Bu qishloq va shahar joylaridagi muammoli kvartallardagi ma'muriy jihatdan mavjudlikka ham tatbiq etiladi. Davlat tashkilotlari o'rtasidagi hamkorliklarning yangi shakllari har bir alohida keys holatida, mahalliy ehtiyojlar va xususiyatlarga kora mamlakat miqyosida davlat xizmatlarining mavjudligini kafolatlash maqsadida ko'rib chiqiladi. Ushbu mahalliy davlat xizmatlari resurslarni birlashtirish, bir martalik xarid qilish, qo'shma o'qitish yoki xizmatlarni qayta guruhlash yoki mahalliy harakat tumanlarini qayta taqsimlashga olib keladigan funktsional qayta tashkil etish shaklida bo'lishi mumkin. Quyida keltirilgan printsiplar birinchi navbatda siyosiy va munozaralarda davom etmoqda.

Neutrality. The Public Services Charter introduces a principle of neutrality: «As a corollary of the principle of equality, neutrality guarantees free access for all to public services without discrimination. Intimately linked to the nature of the republican State, to its role as

guardian of republican values, neutrality must be part of the daily activity of public services. It implies the secularity of the State, the impartiality of public agents and the prohibition of any discrimination based on political, philosophical, religious or trade union convictions, or on social origin, sex, state of health, disability or ethnic origin.

Betaraflik. Davlat xizmatlari xartiyasida betaraflik printsipli joriy etilgan: “tenglik tamoyilining natijasi sifatida betaraflik hamma uchun kamsitilmasdan davlat xizmatlaridan erkin foydalanishni kafolatlaydi. Respublika davlatining tabiati, uning respublika qadriyatlarini himoya qiluvchi roli bilan chambarchas bog'liq bo'lgan betaraflik davlat xizmatlarining kundalik faoliyatining bir qismi bo'lishi kerak. Bu davlatning dunyoviyligini, jamoat agentlarining xolisligini va siyosiy, falsafiy, diniy yoki kasaba uyushma e'tiqodlari yoki ijtimoiy kelib chiqishi, jinsi, sog'lig'i, nogironligi yoki etnik kelib chiqishi asosida har qanday kamsitishni taqiqlashni nazarda tutadi. Shuning uchun barcha foydalanuvchilar ma'muriyatga nisbatan bir xil huquqlarga ega va protseduralar uning xolisligini kafolatlashi kerak.

Shaffoflik. Shaffoflik va hisobdorlik fuqarolar va foydalanuvchilarga davlat xizmatlarining to'g'ri ishlashini ta'minlash va o'z huquqlarini himoya qilish imkonini beradi. Ushbu talab 1980-yillarning o'rtalarida davlat xizmatlari delegatsiyasi shartnomalari siyosiy partiyalarni yashirin moliyalashtirish uchun asos yaratganligini ko'rsatadigan turli janjallarga javoban kuchaytirildi.

Va umuman olganda, jamoat shartnomalarini berish qoidolari ko'pincha mahalliy hokimiyat tomonidan hurmat qilinmagan.

Har bir foydalanuvchi davlat xizmatlari harakati to'g'risida ma'lumot olish huquqiga ega va ikkinchisi foydalanuvchilarni muntazam ravishda xabardor qilishi shart (OAV, matbuot, risola, qo'llanma). Shaffoflik muloqot va maslahat uchun shart sifatida, shuningdek, foydalanuvchilar tomonidan davlat xizmatlari harakatlarini nazorat qilish vositasi sifatida tasavvur qilinishi kerak.

harakati muayyan protseduralarni hurmat qilishi kerak (ommaviy so'rovlar, maslahat protseduralari, qarorlarni rag'batlantirish. Ma'muriyat fuqaroga o'z dalillarini ilgari surishiga imkon berish uchun

qaror qabul qilinishidan oldin tortishuv tartibiga rioya qilishga intilishi kerak. Ko'p hollarda, buni qilish shart. Xuddi shu tarzda, davlat xizmatlari, iloji boricha, ularning asosiy bo'linmalarida taqdim etilayotgan xizmatning tashkil etilishi va mazmuniga ta'sir qiluvchi qarorlar qabul qilishdan oldin o'z foydalanuvchilari bilan maslahatlashishlari kerak. Davlat xizmatlarini o'zgartirish ushbu harakat natijalarini ob'ektiv baholashni va shu asosda ularning samaradorligini o'lchash choralarini talab qiladi. Davlat siyosati va harakatlarini baholash barcha xizmatlarga va davlatning barcha darajalariga yuklangan burchdir. Bu samaradorlikning kafolati, shuningdek, davlat xizmatining samaradorligi.

Har qanday foydalanuvchi amaldagi qonunchilik doirasida ma'muriy hujjatlar bilan aloqa o'rnatishi mumkin. Ular o'zlariga tegishli hujjatlarni nomlari bo'yicha olishlari va o'z kuzatuvlarini taqdim etilgan hujjatga ilovada qayd etishlari mumkin.

Davlat xizmatlari foydalanuvchini qabul qilingan qaror sabablari to'g'risida xabardor qilishi shart. Ular foydalanuvchini shikoyat qilish imkoniyatlari va apellyatsiya vositalari to'g'risida xabardor qilishlari kerak.

Ishonch va ishonchlilik. Ishonch va ishonchlilik bizni har qanday sharoitda o'zimizni sodiq sheriklar sifatida tutishimizni talab qiladi.

Foydalanuvchi ma'muriyat va davlat xizmatlari bilan munosabatlarida huquqiy xavfsizlik va ishonchlilik huquqiga ega. Bu shuni anglatadiki: Davlat o'z davlat xizmatlarining ishlash shartlari va shartlarini aniq belgilashi kerak ; qoidalar barqaror bo'lishi kerak: agar o'zgarishlar jamiyat evolyutsiyasi yoki sharoitlar tomonidan kiritilgan bo'lsa, yangi qoidalar foydalanuvchiga eng yaxshi sharoitlarda moslashishga imkon beradigan tarzda kuchga kirishi kerak shartlar.

Iqtisodiy va ijtimoiy sohada davlat xizmatlarining ishonchliligi Ovrupa bozori ochilayotgan bir paytda asosiy masala hisoblanadi. Darhaqiqat, o'zlarini o'rnatishni va shu bilan ish o'rinlarini yaratishni istagan kompaniyalar qonuniy jihatdan xavfsiz va samarali ma'muriy muhitni taqdim etadigan mamlakatlarga osonroq murojaat qilishadi.

Mavjud qoidalarni baholashni amalga oshirish kerak va iloji boricha yangi qoidalar uchun ma'muriyat va foydalanuvchilar uchun to'g'ridan-to'g'ri va kelib chiqadigan xarajatlarni baholaydigan ta'sir bayonotlari o'rnatiladi. Kodifikatsiya komissiyasi tomonidan amalga oshirilgan mavjud matnlarni kodifikatsiya qilish ishlari qonunning holatini aniqlashtirish maqsadida davom ettiriladi. Davlat xizmatlaridan foydalanuvchilar va mijozlar bilan munosabatlarni majburiyatlar va shubhalar nuqtai nazaridan emas, balki sheriklik va o'zaro ishonch nuqtai nazaridan o'ylash kerak.

Va nihoyat, davlat xizmatlari o'zlarining xatolarini tan olishlari, ularni imkon qadar tezroq tuzatishlari va mumkin bo'lgan kompensatsiya nuqtai nazaridan ham, xizmatlarni tartibga solish va tashkil etish nuqtai nazaridan ham foydalanuvchilar uchun barcha oqibatlarni keltirib chiqarishi kerak. Shu munosabat bilan, davlat xizmatlari ular bilan bog'liq har qanday sud qarorini kechiktirmasdan amalga oshirishi kerak.

Yevropa komissiyasining yondashuvi 9 printsipga asoslanadi: Davlat organlarining fuqarolarga yaqin bo'lishiga ruxsat bering: umumiy manfaatlariga ega xizmatlar fuqarolarga iloji boricha yaqinroq tashkil etilishi va tartibga solinishi va sheriklik tamoyiliga qat'iy rioya qilinishi kerak.

Ochiq va raqobatbardosh bozorlarda davlat xizmatlari maqsadlariga erishish: komissiya, bir tomondan, ochiq va raqobatbardosh ichki bozor, ikkinchi tomondan, umumiy manfaatlariga ega bo'lgan yuqori sifatli, arzon va arzon xizmatlarni rivojlantirish mos maqsadlar : EC shartnomasi bo'yicha va qo'yilgan shartlarga rioya qilgan holda 86-2-moddada umumiy manfaatlar missiyasini samarali bajarish, keskinlik yuzaga kelganda, shartnoma qoidalarini qo'llashdan ustun turadi.

Ensuring cohesion and universal access: access for all citizens and enterprises to high-quality and affordable services of general interest throughout the territory of the Member States is essential to foster the social and territorial cohesion of the European Union. In this context,

universal service is a key concept that the Community has developed to ensure the effective accessibility of essential services.

Hamjihatlik va universal ommaboplikni ta'minlash: barcha fuqarolar va korxonalar uchun A'zo davlatlar hududida umumiy manfaatlarga ega bo'lgan yuqori sifatli va arzon xizmatlardan foydalanish Ovrupo Ittifoqining ijtimoiy va hududiy birligini ta'minlash uchun juda muhimdir. Shu nuqtai nazardan, universal xizmat-bu muhim xizmatlardan samarali foydalanishni ta'minlash uchun jamiyat tomonidan ishlab chiqilgan asosiy tushuncha.

Sifat va xavfsizlikning yuqori darajasini ta'minlash: xizmatlarni taqdim etish xavfsizligi, ta'minot xavfsizligi davlat xizmatlari missiyalarini belgilashda e'tiborga olinishi kerak bo'lgan muhim talabdir. Xizmat ko'rsatish shartlari, operatorlarga uzoq muddatda investitsiyalarning adekvat darajasini saqlab qolish uchun yetarli darajada rag'batlantirishi kerak.

Iste'molchilar va foydalanuvchilarning huquqlarini kafolatlash: ushbu tamoyillar, butun Ittifoq bo'ylab va barcha aholi guruhlari uchun xizmatlardan, shu jumladan transchegaraviy xizmatlardan foydalanish, xizmatlarning arzonligi, kam daromadli odamlar uchun maxsus sxemalar, jismoniy xavfsizlik, xavfsizlik va ishonchlilik, uzluksizlik, yuqori sifat, tanlov, shaffoflik va provayderlar va regulyatorlar tomonidan ma'lumotlardan foydalanishga tegishlidir. Ushbu tamoyillarni amalga oshirish, odatda, aniq belgilangan vakolat va majburiyatlarga ega bo'lgan mustaqil regulyatorlarning mavjudligini talab qiladi. Bularga ijro etuvchi vakolatlar kiradi (transpozitsiya va universal xizmat qoidalarining ijro etilishini nazorat qilish vositalari), iste'molchilar va foydalanuvchilarning xizmatlarni aniqlash va baholashda vakillik va faol ishtirok etish, tegishli qoplash va kompensatsiya mexanizmlarini taqdim etish qoidalarini o'z ichiga olishi kerak. va quyosh botishi to'g'risidagi bandning mavjudligi. Talablarni o'zgaruvchan foydalanuvchi va iste'molchilarning ehtiyojlari va tashvishlariga, shuningdek iqtisodiy va texnologik muhitdagi o'zgarishlarga moslashtirish.

Xizmatlarning ishlashini monitoring qilish va baholash: jamoatchilik bilan maslahatlashuvda eng ko'p ifodalangan nuqtai

nazarni baham ko‘rish, komissiya har qanday baholash ko‘p o‘lchovli bo‘lishi va barcha tegishli huquqiy, iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatlarni qamrab olishi kerak deb hisoblaydi.

Xizmatlar va vaziyatlarning xilma-xilligini hurmat qilish: umumiy manfaatlarga oid xizmatlar bo‘yicha har qanday jamoat siyosati umumiy manfaatlarga oid turli xil xizmatlarni va ular taqdim etiladigan sharoitlarni tavsiflovchi xilma-xillikni hisobga olishi kerak. Biroq, bu turli sohalarda yondashuvning izchilligini ta‘minlashning hojati yo‘q yoki bir nechta tarmoqlarga taalluqli umumiy tushunchalarni ishlab chiqish kerak emas degani emas.

Shaffoflikni oshirish: ushbu tamoyil amalga oshirish jarayonining barcha jihatlariga, shu jumladan davlat xizmatlari missiyalarini aniqlash, xizmatlarni tashkil etish, moliyalashtirish va tartibga solish, shuningdek ularni ishlab chiqarish va baholash, shu jumladan shikoyat mexanizmlariga nisbatan qo‘llanilishi kerak.

Huquqiy aniqlikni ta‘minlash: komissiya jamoat qonunchiligini umumiy manfaatlarga oid xizmatlarga tatbiq etish murakkab masalalarni ko‘tarishi mumkinligini biladi. Shuning uchun u Ovrupa Adliya sudi va Birinchi Instantsiya Sudining sud amaliyotiga zarar etkazmasdan, umumiy manfaat xizmatlarini ko‘rsatishda jamoat qonunchiligini qo‘llashning huquqiy aniqligini oshirish uchun doimiy choralar ko‘radi.

Davlat xizmatlari nemis tajribasi. Germaniyada davlat boshqaruvini modernizatsiya qilish munitsipal ma‘muriy boshqaruv assotsiatsiyasi (Kommunale Gemeinschaftsstelle für Verwaltungsmanagement) tashabbusi bilan amalga oshirildi. 1991 yilda KGST keskin burilish yasadi - u yangi ijtimoiy boshqaruv bo‘yicha munozaralarga qo‘shildi va Tilburg(Niderlandiya)da shakllangan modernizatsiya kontseptsiyasiga asoslangan yangi ijtimoiy boshqaruvning nemis modeli sifatida “Yangi boshqaruv modeli” (Neues Steuerungsmodell) ilgari surdi.

Responsibilities: Enforcement of government decisions, pensions, health care, housing benefits, rescue services. Due to the decentralization of the public administration system, local government manages its budget independently. Regional strategic plans can also be

developed independently or supplemented and amended. The same issue is the subject of the most debate and controversy, as well as the most democratic link.

GFRda boshqaruv samaradorligini baholash davlat organlarining monitoringi natijasida shakllanadi. Shuni ta'kidlash kerakki, nemis baholash texnologiyasi asosan faoliyatning o'xshash sohaslarini taqqoslashga asoslangan ("benchmarking" texnologiyasi). Benchmarking texnologiyasi milliy sharoitlarsiz o'xshash tizimlarda innovatsion, ilg'or, ya'ni yanada samarali mexanizmlar va usullarni joriy etishni o'z ichiga oladi. Ijtimoiy-iqtisodiy sohada amalga oshirilayotgan xizmatlar - benchmarking Germaniya fuqarolari uchun bir qator imkoniyatlarni yaratdi. Xususan, so'nggi yillarda xizmatlar sohasida tezlik, shaffoflik, tejamkorlik va samaradorlik kabi fazilatlar oshdi.

Davlat boshqaruvi tizimida samaradorlikni ta'minlashning o'ziga xos xususiyatlaridan biri byurokratik to'siqlarning deyarli to'liq bartaraf etilishi bo'ldi. Aholiga ko'rsatilayotgan davlat xizmatlari sifatini oshirish davlat organlari faoliyati samaradorligini monitoring qilish bilan uzviy bog'liq.

Frantsiyada davlat boshqaruvini isloh qilishi. Frantsiya byurokrtiyasi ko'pincha boshqa kontinental Ovrupa (Germaniya) yoki Napoleon davlatlari (Ispaniya yoki Italiya) bilan reytinglangan eng "muzlatilgan" davlat ma'muriyatlaridan biri sifatida qaraldi. Ba'zi so'nggi tadqiqotlarda Frantsiya hali ham ma'muriy islohotlar nuqtai nazaridan orqada qolgan yoki yangi davlat boshqaruvi g'oyalari ta'siriga chidamli asosiy mamlakat sifatida tasvirlangan, bu fransuz sotsiologi Michel Crozierning Frantsiyani "turg'un mamlakatdagi to'xtab qolgan jamiyat" sifatida ko'rish nazariyasining tarixiy muvaffaqiyatini aks ettiradi "to'xtab qolgan holat".

Ma'lumki, ma'muriy islohotlar Frantsiyada XX asrning 80-90 yillarda Angliya-Amerika va Antipodiya mamlakatlarida hukmron rol o'ynamagan; ular ham xuddi shu buzg'unchi niyatlarni da'vo qilmaganlar va dastlab dunyoning tabiatini o'zgartirishga qaratilgan bir xil "paradigmatik" burilishni rejalashtirmaganlar. Ma'muriy tizim.

Siyosat tahlili yondashuvidan (qo'shimcha o'zgarishlar baholanadi) va neo-institusionalistik nazariyalardan (institutsional cheklovlar va tarixiy naqshlarning tuzilishi tufayli islohot trayektoriyalarining milliy va original o'ziga xosligini talab qilish) olingan saboqlar o'zgarishlarni tasvirlash uchun yanada xilma-xil linzalarni taklif qiladi. Birinchi sabab shundaki, ma'muriy islohotlar siyosati boshqa joylarda bo'lgani kabi frantsuz kontekstida ham jadal rivojlandi, bu "Napoleon" davlatida yoki kontinental davlat sifatida sodir bo'ladigan o'zgarishlarning turi va usullari bilan bog'liq bo'lishi mumkin bo'lgan o'ziga xos xususiyatlarga ega. Boshqa sabablar past darajadagi yoki bosqichma-bosqich o'zgarishlar usullari yoki barqaror institutlar kontekstida uzoq muddatli istiqbolda muhimligini ta'kidlash zarurligini anglatadi. Yana bir dalil shundan iboratki, yangi davlat boshqaruvi g'oyalari Frantsiya kontekstida, lekin o'ziga xos institutsional cheklovlar bilan rivojlangan va tarqalgan. Mualliflar, shuningdek, vazirliklarning o'ziga xos xususiyatlarini ta'kidladilar, ularning ba'zilari ma'muriy o'zgarishlarning o'ziga xos dinamikasini va boshqaruv vositalarini o'ziga xos joylashtirishni rivojlantirmoqda.

1980-yillarning boshlarida Frantsiya birinchi navbatda samaradorlik yoki boshqaruv vositalariga e'tibor qaratishdan ko'ra markazsizlashtirish siyosati bilan shug'ullangan. 1981 yilda hududiy nomarkazlashuv bo'yicha Defferre qonunlari mahalliy hokimiyat organlarining maqomi va kuchini oshirdi va frantsuz rejimi doirasida konstitutsiyaviy va siyosiy muvozanatni yaratdi.

Frantsiya ma'muriy tizimi byurokratik hayotni boshqaradigan kuchli huquqiy qoidalar organidan va barcha davlat xizmatchilarining kasbiy hayotini tashkil etuvchi nizomdan tortib murakkab huquqiy kirish bilan ajralib turardi (*statut general des fonctionnaires*). Ushbu "qat'iy" [huquqiy] tizimning mavjudligi, nima uchun "yangi davlat boshqaruvi" harakati kabi har qanday yangi g'oyalar turlarining filtrlanganligini asoslaydi.

Davlat amaldorlari orasida axloqiy xatti-harakatlar. Fuqarolarning hukumatga ishonchi, xizmat ko'rsatish sifati, innovatsiyalar, siyosat samaradorligi, siyosatning izchilligi va

muvofiglashtirilishi, tashqi shaffoflik va ochiqlik, fuqarolarning ishtiroki va ishtiroki, ijtimoiy birdamlik, ichki byurokратиyani qisqartirish / qisqartirish, davlat amaldorlari o'rtasida axloqiy xatti-harakatlar, xizmatlardan teng foydalanish, fuqarolarga adolatli munosabat, xodimlarning motivatsiyasi va munosabat ish, Davlat sektorining ish beruvchi jozibadorligi xarajat va samaradorligi sifatida.

Ijtimoiy qiymat imtiyozlari. Men ko'pchilikka ishonish mumkinligiga ishonaman, tavakkal qilishni yaxshi ko'raman, muvaffaqiyatga erishish men uchun juda muhim, men vaziyatni buzishi mumkin bo'lgan narsalarni qilishdan qochaman, ijodiy va yangi g'oyalarni o'ylash men uchun muhim, men mas'uliyatni o'z zimmamga olishni yaxshi ko'raman. qaror qabul qilish uchun, men qaror qabul qilaman va davom etaman, Muvaffaqiyat omadga emas, balki qobiliyatga bog'liq deb o'ylayman.

O'zaro ta'sir chastotasi. Mening mas'ul vazirim, boshqa siyosatchilar, ma'muriy rahbarlarim va yuqori ma'muriy darajalar, to'g'ridan-to'g'ri xodimlarim, bo'ysunuvchi idoralar va organlar, byudjet kabi tashkilotimdagi ma'muriy birliklar, xodimlar, IT va boshqalar, kasaba uyushma vakillari.

Turli xulq-avvorlar. Fuqarolarning hukumatga bo'lgan ishonchi, ish beruvchi sifatida davlat sektorining jozibadorligi, xodimlarning motivatsiyasi va mehnatga munosabati, fuqarolarga adolatli munosabatda bo'lish, xizmatlardan teng foydalanish, davlat amaldorlari o'rtasida axloqiy xatti-harakatlar, ichki byurokратиyani qisqartirish / qisqartirish, ijtimoiy birdamlik, fuqarolarning ishtiroki va ishtiroki, tashqi shaffoflik va ochiqlik, siyosat izchilligi va muvofiglashtirish, siyosat samaradorligi, innovatsiyalar, xizmat ko'rsatish sifati, tannarx va samaradorlik

AQShda davlat xizmati.

- AQSh bo'ylab 24 millionga yaqin kishi ishchi kuchining 15 %dan ko'prog'i—mahalliy, shtat va federal darajada harbiy, jamoat va milliy xizmatga jalb qilingan.
- federal hukumatning AQSh aholisiga nisbati so'nggi 50 yil ichida sezilarli darajada kamaydi.

- federal ishchi kuchining uchdan bir qismi hozirgi paytdan boshlab va 2025 yil o'rtasida nafaqaga chiqish huquqiga ega bo'ladi.

Hukumatning barcha darajadagi samaradorligi va mas'uliyatini ta'minlash hukumat nazorati organlari, Qo'shma Shtatlar va hatto 1916 yilda federal darajada davlat siyosatini tahlil qilish uchun Hukumat tadqiqotlari instituti sifatida birinchi marta tashkil etilgan Brukings instituti kabi tashkilotlarning doimiy mashg'ulotidir. Har bir saylov tsiklidan so'ng, AQShning har bir yangi ma'muriyati yangi siyosatni amalga oshirishda federal hukumat idoralarining doimiy xodimlariga rahbarlik qilish uchun taxminan 4000 yuqori darajadagi siyosiy xodimlarni tayinlaydi. Brukings olimlari Franklin Delano Ruzveltdan beri har bir prezident ma'muriyatida xizmat qilishadi.

Davlat xizmatining etikasi

Axloqiy bo'lish nimani anglatadi?

Axloqiy bo'lish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- a) ish joyida belgilangan eng yuqori xulq atvor standartini qo'a himoya;
- b) jamoatchilik bilan muomala qilishda adolatli va xolis munosabatni qabul qilish;
- c) sizning kasbiy va tashkiliy Axloq kodeksingizga rioya qilish;
- d) har qanday buzuvchi harakat yoki qonunbuzarlikka berilmaslik;
- e) har doim hamkasblaringizni va hamkasblaringizni hurmat qiling;
- f) har doim jamoat manfaati uchun ishlash.
- g) bag'rikenglik va ochiqlik muhitini targ'ib qilishga intilish

Axloqiy dilemma nima? Axloqiy dilemma - bu ko'pincha axloqiy imperativlar o'rtasidagi ziddiyatni o'z ichiga olgan vaziyat bo'lib, unga bo'ysunish boshqasini buzishga olib keladi. Bu oq ham, qora ham bo'lmagan va qaror qabul qilishni murakkablashtiradigan holat.

Axloqiy dilemma holatida biz:

- a) to'g'ri harakat yo'nalishini bilmaymiz;
- b) to'g'ri deb hisoblangan narsani qilishda qiynalamiz;
- c) qarama-qarshi qadriyatlar va majburiy vazifalarga duch kelamiz
- d) noto'g'ri tanlovni juda jozibali deb topamiz;
- e) davlat yoki xususiy idorani suiiste'mol qilishga uchun shaxsiy daromadlar tomonidan jalb qilamiz.

Axloqiy Dilemma bilan qanday kurashishim mumkin? Axloqiy dilemmalar bilan shug'ullanish ko'pincha juda murakkabdir. To'g'ri harakat yo'nalishini tanlash qiyin. To'g'ri harakat yo'nalishini tanlash murakkab, noaniq va to'liq bo'lmagan faktlarni baholash qobiliyatiga va axloqiy qarorlarni samarali amalga oshirish mahoratiga bog'liq. Ushbu turdagi kulrang vaziyatlarni hal qilish uchun qaror qabul qilish jarayonini engillashtirish uchun turli xil ko'rsatmalar va modellar ishlab chiqilgan. Yuqoridagi misollarda tasvirlanganidek, axloqiy dilemmalarga duch kelganda, to'g'ri axloqiy qarorlar qabul qilishni ta'minlash uchun quyidagi modeldan foydalanish mumkin.

Normativ doira. Davlat xizmatchilari oldida xalqqa halol va imkoni boricha xizmat qilishdek olijanob vazifa turibdi. Jamoatchilik bilan kundalik aloqada bo'lganlarida, ular har doim jamoatchilik a'zolari o'zlarining talablari/so'rovlari samarali va adolatli ko'rib chiqilishini kutish huquqiga ega ekanligini yodda tutishlari kerak. Davlat sektori o'zining yaxlitlik tizimlari ustidan hushyorlik va nazoratni amalga oshirishga majburdir. Shuning uchun davlat xizmatchilari o'z vazifalarini bajarishda qonunlar, qonun hujjatlari va qoidalar, uzoq vaqtdan beri o'rnatilgan qoidalar va amaliyotlar, xulq-atvor standartlari va ilg'or tajribalar bilan tanishish va ularga bo'ysunish zimmasida.

HUKUMAT BIZ UCHUN AMALGA OSHIRADIGAN 50 ISH

1. Ijtimoiy sug'urta to'lovlari 51 million amerikalikka yordam beradi.
2. Kollej kredit dasturlari, oliy ma'lumot olishga imkoni bo'lmagan millionlab odamlarga yordam beradi.
3. AQSh pochta xizmatini tekshirish dasturlari pochta firibgarligining oldini olishga yordam beradi.
4. Agar siz ishlash uchun juda nogiron bo'lib qolsangiz, ijtimoiy sug'urta nogironligi nafaqasi beriladi.
5. Medicare qariyalar uchun hukumat sog'liqni saqlash beradi.
6. Oziq-ovqat markazlari qiyinchiliklarga duch kelgan oilalarni sog'liq uchun zarur bo'lgan oziq-ovqat mahsulotlarini sotib olishga yordam berish orqali himoya qiladi.

7. Organik ovqatlar AQSh Qishloq xo'jaligi vazirligi standartlari bilan sertifikatlangan.
8. Mehnat xavfsizligi va salomatlik qoidalari va tekshiruvlari zaharli kimyoviy moddalar ta'sirini cheklash orqali Amerika ishchi kuchini himoya qiladi.
9. Federal eng kam ish haqi qonun har qamrab olingan ishchiga asosiy ish haqi to'lanishi ta'minlanadi.
10. Oilabiy va tibbiy ta'til to'g'risidagi qonun sizning ishingizni yo'qotmasdan kasal bolaga yoki ota-onaga g'amxo'rlik qilish uchun ishdan tanaffus olish huquqini beradi.
11. Milliy Arxiv mustaqillik Deklaratsiyasi, Konstitutsiya va Huquqlar to'g'risidagi qonun loyihasini nazorat qiluvchi millatning depozitariysi hisoblanadi.
12. Ichki ishlar vazirligi barcha amerikaliklarning zavqlanishi uchun milliy bog'larimizni himoya qiladi.
13. Agar kimdir sizning kartangiz bilan hisobingizdan pul o'g'irlasa, Bank qoidalari sizning zararingizni 50 dollargacha cheklaydi.
14. Mualliflik huquqi va patent qonunlari ixtiro yoki ijodiy ishni uning o'g'irlanishidan himoya qiladi.
15. Bolalarbop qadoqlash qoidalari tibbiyot va maishiy tozalash vositalaridan zaharlanishni kamaytiradi.
16. Xalq ta'limi har bir bola uchun ochiqdir.
17. AQSh zarbxonasi valyutani bosib chiqaradi va tanga ishlab chiqaradi.
18. Go'sht, sut va oziq-ovqat mahsulotlarini tekshirish zaharlanish va kasalliklardan himoya qiladi.
19. Kredit berish to'g'risidagi qonunlar kredit karta kompaniyalari tomonidan o'g'irlanishini oldini oladi.
20. Maktab tushlik qoidalari to'yimli ovqatlarni talab qiladi.
21. Toza havo to'g'risidagi federal qonunning bajarilishi nafas olish uchun xavfsizroq havoni ta'minlashga majburiyatni kafolatlaydi.
22. Federal suv omborlari elektr energiyasi, suv toshqini nazorati va sug'orishni ta'minlaydi.
23. Federal depozit sug'urtasi bank hisoblarini himoya qiladi.

24. Mamlakatni bog'laydigan davlatlararo avtomobil yo'llarini qurish va ta'mirlash.
25. Hukumat Amerika madaniyatini rivojlantirish va saqlab qolish uchun rassomlar va musiqachilarga yordam beradi.
26. Harbiy shifokorlar tif va sariq isitma kabi kasalliklarni bartaraf etishdi.
27. Qoidalar voyaga etmaganlarga alkohol va tamaki sotilishining oldini oladi.
28. AQSh ob-havo xizmati bo'ron va dovul haqida ogohlantirishlarni taqdim etadi.
29. Federal qonun yoshi, irqi, jinsi, rangi, milliy kelib chiqishi, dini, tug'ilishi yoki nogironligi bo'yicha bandlikni kamsitishni taqiqlaydi.
30. Federal uy-joy organi amerikaliklar uy-joy mulkdorlari bo'lishga yordam beradi.
31. Konsulliklar va elchixonalar chet elga sayohat qilayotgan AQSh fuqarolariga yordam beradi.
32. FEMA bo'ronlar, toshqinlar yoki boshqa ofatlar qurbonlarini qo'llab-quvvatlaydi.
33. Milliy bog' xizmati parkga tashrif buyuruvchilar uchun bir necha ming kilometrlik yo'llarning ekspluatatsiyasini ta'minlaydi.
34. AQSh armiyasining muhandislar korpusi mamlakat portlari, gavanlari va navigatsiya kanallarini saqlashga yordam beradi.
35. Faxriylar AQSh veteranlar ishlari departamenti GI Bill orqali ta'lim olishda yordam olishadi.
36. Har yili AQSh oziq-ovqat va farmatsevtika idorasi (FDA) yangi dori-darmonlarni tasdiqlaydi.
37. Kongress kutubxonasi dunyodagi eng yirik kutubxona bo'lib, o'z fondlarida millionlab kitoblar, yozuvlar, fotosuratlar, xaritalar va qo'lyozmalar mavjud bo'lib, ularni ommaga taqdim etiladi.
38. Umumiy suv tizimlari EPA tomonidan belgilangan standartlar asosida xavfsiz ichimlik suvi bilan ta'minlaydi.
39. Transport xavfsizligi boshqarmasi (Transportation Security Administration) har yili yo'lovchi va yuk tashuvchilar tomonidan tashiladigan 39 mlrd tonna yukni nazorat qiladi.

40. Federal aviatsiya ma'muriyati (Federal Aviation Administration) tufayli AQShning havo harakatini boshqarish tizimi dunyodagi eng xavfsiz hisoblanadi.
41. Universitetlar barcha tadqiqot mablag'larining 60 foizini federal agentliklardan oladi.
42. Kichik biznes ma'muriyati amerikaliklarga biznesni boshlash, rivojlantirish va qurishda yordam beradi.
43. Nogironligi bo'lgan amerikaliklar to'g'risidagi qonun (The Americans with Disabilities Act) nogironlar uchun jamoat joylarida, ish bilan ta'minlashda, transportda, davlat va mahalliy hukumat xizmatlari va telekommunikatsiyalarda teng imkoniyatlarni kafolatlaydi.
44. Veteranlar ishlari muassasalari har yili millionlab amerikaliklarni davolashadi.
45. Bojxona va chegara xizmati xodimlari har kuni chegaralarimizni himoya qiladi.
46. Mehnat to'g'risidagi qonunlar, agar siz adolatsiz mehnat amaliyotiga qarshi ish tashlasangiz, sizni muddatidan oldin almashtirib bo'lmashligini kafolatlaydi.
47. Iqtisodiy statistikani yuritish inflyatsiyani kuzatishga yordam beradi.
46. Milliy Sog'liqni saqlash instituti olimlari saraton, Parkinson kasalligi va Altsgeymer kasalligi kabi kasalliklarni tashxislash va davolash usullarini ishlab chiqish uchun yangi usulni belgilagan inson genomini ketma-ketlashtirdilar.
48. Milliy saraton instituti kasallikni davolashda ko'plab kashfiyotlar qildi.
50. "Qo'ng'iroq qilmang" reyestri iste'molchilarga nomatlub telemarketing qo'ng'iroqlarini olishni to'xtatishni osonlashtiradi.

AXLOQSIZ XATTI-HARAKATLARNING OQIBATLARI

Keys 1

Davlat xizmatchisi o'z vazifalarini bajarishda moddiy boylik/pora olgan. Mehmonxona menejeri politsiya shtabini mehmonxonada o'g'irlik, yaramas harakatlar va shantaj holatlari bo'yicha tergov o'tkazishga chaqirdi. Politsiya komissari ishni bo'limning yuqori lavozimli amaldoriga topshirdi. Tergovga yordam beradigan va

mehmonxonada yashirin ish olib boradigan amaldor mehmonxonada bepul tushinlgan tushunilgan. Xuddi shu patytda amaldorning qaynakasi, AQSh kelgan kishi Mavrikiyda ta'tilda bo'lgan va hafta oxiriga mehmonxonani bron qilmoqchi bo'lib amaldor va uning oilasini taklif qilgan. Amaldor ikki kecha-kunduz qaynakasi nomidan o'z nomiga bitta mehmonxonada to'rtta xonani shaxsan bron qilgan. Dam olish kunlarida mehmonxonada turar ekan davlat xizmatchisi mehmonxonada o'g'irlik holatlari bo'yicha tergovni o'tkazishni taklif qildi tergov. Mehmonxonadan jo'nash kuni u hisobni hal qilishni so'raganini da'vo qildi. Biroq, unga qonun loyihasini o'tkazmaslik bo'yicha ko'rsatmalar borligi haqida xabar berildi. U hisob-kitobni hal qilmasdan mehmonxonadan chiqib ketdi va hisob-kitobni unga yuborishni so'radi.

Korrupsiyaning oldini olish to'g'risidagi 2002 yilgi qonunning 4 qismini buzganlik uchun javobgarlikka tortilishi mumkin, bu erda davlat xodimi o'zi uchun yoki boshqa shaxs uchun o'z funktsiyalari yoki vazifalarini bajarishda harakat qilgani uchun mamnuniyat bilan qabul qiladi.

QAYD ETISH LOZIM BO'LGAN JIHATLAR

Public officers hold public office to serve public interest

All public officers hold public office to serve public interest. They have the responsibility to work solely in public interest, ahead of other interests. They are accountable for their deeds and they should act and be seen to act in all fairness and not in self-interest. All decisions and actions should be guided by principles of transparency, accountability and integrity. Public officers are expected to carefully use their powers and authority and should in no way misuse this power.

Davlat xizmatchilari jamoat manfaatlariga xizmat qilish uchun davlat lavozimlarini egallaydilar. Barcha davlat amaldorlari jamoat manfaatlariga xizmat qilish uchun davlat lavozimlarini egallaydilar. Ular boshqa manfaatlardan oldin faqat jamoat manfaati uchun ishlashga mas'uldirlar. Ular o'z qilmishlari uchun javobgardirlar va ular o'z manfaatlari uchun emas, balki adolat bilan harakat qilishlari va ko'rishlari kerak. Barcha qarorlar va harakatlar shaffoflik, hisobdorlik va yaxlitlik tamoyillariga asoslanishi kerak. Davlat xizmatchilari bizni

o‘z vakolatlari va vakolatlarini ehtiyotkorlik bilan bajarishlari kerak va hech qanday tarzda bu kuchdan suiiste'mol qilmasliklari kerak.

CASE 2

Davlat amaldori o‘z vazifalarini bajarishda imtiyoz/pora qabul qiladi. Haydovchi Janob Z xavfsizlik kamarini taqmagani uchun jarimaga tortilgan. Janob Z uzr so‘rash va qarama-qarshilikni qo‘zg‘atish uchun yaqin atrofdagi politsiya bo‘limiga borishga qaror qildi. Politsiya bo‘limiga etib borgach, u bitta politsiyachi bilan uchrashdi, politsiyachi unga: “Donne moi Rs 500 toi, mo faire necessaire pou toi” deydi. Janob Z zarur qilish dedi summasini ekstraditsiya va politsiya xodimi zid yirtib. Politsiya xodimi S4(1) korruptsiyaning oldini olish to‘g‘risidagi 2002 yilgi Qonunni (2002) buzgan holda poraxo‘rlik jinoyati uchun ayblanishi mumkin, ya'ni uning vazifalari yoki vazifalari bilan ta'minlanadigan harakatni bajarish uchun o‘zi uchun qoniqish hosil qilgan.

Eslab qolish lozim bo‘lgan jihatlar

Davlat xizmatchilari axloq kodeksiga rioya qilish. Davlat amaldorlari uchun axloq kodeksiga binoan, davlat amaldorlari shaxsiy manfaatlari uchun o‘z lavozimlarini suiiste'mol qilmasliklari kerak. Davlat xodimi o‘zi yoki oilasi, yaqin qarindoshlari va do‘stlari yoki u bilan ishbilarmonlik yoki siyosiy munosabatlarga ega bo‘lgan yoki ta'sir qilishi mumkin bo‘lgan shaxslar yoki tashkilotlar uchun sovg‘alar, ne'matlar, mehmondo‘stlik yoki boshqa imtiyozlarni talab qilmaydi yoki qabul qilmaydi. u o‘z vazifalarini bajaradigan xolislikka ta'sir qiladi yoki uning vazifalari bilan bog‘liq mukofot bo‘lishi yoki ko‘rinishi mumkin.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1.Davlat xizmatining xususiyatlari va turlarini tavsiflang. Davlat xizmatiga tashkiliy va instistutsional yondashuvlar. 2.Davlat-xizmat munosabatlarini tartibga soluvchi tuzilmalar. Davlat xizmatining asosiy tamoyillari. Davlat xizmati sohasida xorijiy tajribani mamlakatlar misolida keltiring. 3.Davlat xizmatini amalga oshirish tartibi. Davlat xizmati etikasini tavsiflang.

20-BOB. DAVLAT XIZMATCHISI TUSHUNCHASI

1. Davlat xizmati tushunchasi, mazmuni va mohiyati. 2.Davlat xizmatchilarning huquqiy maqomi. 3.Davlat xizmatchisini tayyorlash bo'yicha xorij tajribasi. 4.Davlat xizmati tizimidagi lavozimlarning tasnifi. 5.Davlat xizmatchilarning tasnifi: davlat hokimiyati organlarining faoliyat doirasiga qarab; davlat xizmatining xususiyatlaridan kelib chiqib; hokimiyatning bo'linish tamoyillaridan kelib chiqib; mansab vakolatlarining hajmiga qarab. 5.Davlat xizmatchilarining majburiyatlari. Davlat xizmatchilari uchun belgilangan kafolatlar. Davlat xizmatiga kirish tartibi va sinov muddati. Davlat xizmatchisini rag'batlantirish asoslari. Davlat xizmatida javobgarlik choralari.

Davlat xizmatchilari hukumat va fuqarolar uchun ishlaydi. Ular siyosiy partiya emas, balki saylangan hukumat oldida javobgardirlar. Ular davlat dasturlari yoki xizmatlarini ishlab chiqadilar va yetkazib beradilar, siyosat ishlab chiqarishni xabardor qiladilar va rahbarlarga dalillarga asoslangan maslahatlar beradilar.

Ochiqdan-ochiq o'zgarish orqali ishlash,. Davlat xizmatchilari muntazam ravishda siyosat va xizmatlarni hozirgi ehtiyojlarni qondirish uchun moslashtiradilar. Ular bardoshli va kuchli – jamoatchilik e'tiboriga javob berishadi va hatto eng qiyin vaziyatlarda ham xizmatlarni saqlashga qat'iy qaror qilishadi.

Bu faqatgina kasb emas. Davlat xizmatidagi martaba o'zgarishni istagan har bir kishi uchun. Bu jamoat manfaatlarini birinchi o'ringa qo'yishni anglatadi – shaxsiy manfaatlardan ustun. Ko'pgina davlat xizmatchilari davlat xizmatini tanlaganliklarini aytishadi, chunki ular o'z jamoalariga qaytishni yoqtirishadi.

Muhim narsalar atrofida martabani qurish. Bu faqat pul, obro'-e'tibor yoki "pastki chiziq" haqida emas. Davlat xizmatchisi bo'lish ezgu maqsad yo'lida astoydil mehnat qilish va fuqarolarga xizmat qilish bo'yicha kundalik ishingizga bag'ishlanishni anglatadi.

Siz murakkab muammolar yoki tizimlarda muammoni hal etishning yoqtirasizmi?

Bu siz uchunmi? Boshqalarga xizmat qilishni xohlaysizmi?

Shaxsiy manfaatlarinigizni jamoatchilik uchun ajratasizmi?

Murakkab muammolar yoki tizimlarda faoliyatning qiyinligi sizga yoqadimi?

Davlat xizmatchilari to'g'ri ishni qilishlari kutilmoqda – hatto bu oson bo'lmagan taqdirda ham. Ular eng yuqori kasbiy va axloqiy me'yorlarni qo'llab-quvvatlaydilar, chunki ular jamoatchilikning o'z ishlariga bo'lgan katta umidlarini tushunishadi.

Har bir davlat xizmatchisi ishga kirishda qasamyod qiladi. Har safar ular qasamyod qilganda, ularga davlat xizmatchilariga yuklangan vazifalar, vakolatlar va ishonchlar eslatiladi. Qasamyodning bir qismi sifatida davlat xizmatchilari nafaqat o'z ishlarini bajarishga, biroq:

- Halollik, sadoqat, xolislik va xolislik bilan xizmat qiladi;
- Davlat xizmati manfaatlarini o'z shaxsiy manfaatlaridan ustun qo'yadi;
- Davlat xizmatiga aholining ishonchini va ishonchini oshirish.

Ushbu majburiyatlar bizning harakatlarimiz xolis, obyektiv va tanbehdan tashqarida ekanligiga ishonch hosil qiladi. Standartlar bajarilmaydigan holatlarda xodimlar menejer bilan suhbatlashishga, axloq bo'yicha maslahatchi bilan ish joyidagi noo'rin xatti-harakatlar to'g'risida suhbatlashishga yoki jiddiy qonunbuzarliklar to'g'risida jamoat manfaatlarini oshkor qilishga da'vat etiladi.

Professionallar sifatida davlat xizmatchilari jamiyatda muhim rol o'ynaydi.

Ular eng yuqori darajadagi yaxlitlikka sodiqdirlar. Ular eng yaxshi ma'muriyatni yetkazib berishga sodiqdirlar. Ular adolatli va shaffof boshqaruvga, yuqori sifatli xizmatlarni taqdim etishga, iqtisodiy samaradorlikni va javobgarlikni maksimal darajada oshiradigan davlat mablag'larini boshqarishga sodiqdirlar. Davlat xizmatchilari davlatning siyosat ishlab chiqish va xizmat ko'rsatish qobiliyatlarini yaxshilashga sodiqdirlar.

Kanada Davlat boshqaruvi instituti (Institute of Public Administration of Canada). Bu ishonchni mustahkamlash uchun juda

muhimdir. Aholining hukumatga bo'lgan ishonchi davlat xizmatlari, dasturlari yoki siyosatidan foydalanganda o'zlarini qanday his qilishlariga asoslanadi.

The **Frantsiya Davlat xizmati** (frantsuzcha: *Fonction publique française*) Frantsiya hukumati uchun ishlaydigan (*fonctionnaires*) davlat xizmatchilari to'plamidir.

Davlat va jamoat muassasalari yoki korporatsiyalarning barcha xodimlari davlat xizmatchilari emas; ammo, ommaviy axborot vositalari ko'pincha "davlat xodimi" yoki "davlat korporatsiyasi xodimi" ni funkcioner bilan noto'g'ri tenglashtiradilar. RATP va SNCF (metropolitan va milliy temir yo'l transporti organlari) xodimlarining aksariyati davlat xizmatchilari hisoblanmaydi. Davlat xizmati ba'zan noto'g'ri ma'muriyat deb ham ataladi, ammo to'g'ri aytganda, ma'muriyat ularning xodimlari emas, balki davlat ma'muriyatlari va davlat ma'muriy muassasalarining birikmasidir.

Frantsiya davlat xizmatidagi ish joylarining aksariyati Ovrupo Ittifoqi fuqarolari uchun ochiqdir. politsiya va huquq tartibot sohasi mamlakatning fuqarolari uchun maxsus ajratilgan, ozchiligina fuqaroligidan qat'iy nazar hammaga ochiq. Davlat xizmatchilarining qariyb yarmi Frantsiya xalq ta'limi tizimida ishlaydi.

Frantsiya davlat xizmatidagi ish joylarining aksariyati Ovrupo Ittifoqi fuqarolari uchun ochiqdir. Boshqalar, ayniqsa politsiya va adolat sohasida, fuqarolar uchun maxsus ajratilgan, ozchilik esa fuqaroligidan qat'iy nazar ochiq. Davlat xizmatchilarining qariyb yarmi Frantsiya xalq ta'limi tizimida ishlaydi.

Davlat xizmati quyidagilarga bo'linadi:

- jamiyatning davlat xizmati (*fonction publique de l'État*);
- sud hokimiyati (*magistratura*);
- davlat shifoxonalarining davlat xizmati (*fonction publique hospitalière*);
- mahalliy davlat hokimiyati organlarining davlat xizmati (*fonction publique territoriale*).

Texnik jihatdan *fonction publique* ham murojaat qilishi mumkin *fonction publique militaire*, harbiy maqomdagi xodimlar. Ular odatda alohida hisoblanadi. Mavjud *ouvriers d'etat* – ya'ni davlat ishchilari – uchun sanoat funktsionerlari.

Davlat xizmatchisi diniy yoki siyosiy fikrlarga, kelib chiqishi yoki jinsiga nisbatan betaraf bo'lishi va o'z fikrlarini bildirishdan tiyilishi kerak. Frantsiya davlat xizmati modeli uchta asosiy printsiptan asosida qurilgan:

“Davomiylik: jamoat manfaatlari ehtiyojlarini doimiy ravishda qondirish majburiyatiga asoslangan konstitutsiyaviy printsiptir. “Davlat xizmatlaridan foydalanishda teng imkoniyatlar, davlat xizmatlari xodimlari uchun betaraflik burchidan kelib chiqadi: har bir kishi davlat xizmatlaridan foydalanish huquqiga ega bo'lgan konstitutsiyaviy printsiptir, ushbu xizmatlarning moliyaviy narxiga teng hissa qo'shadi va ushbu xizmatlarning boshqa barcha foydalanuvchilari bilan bir xil munosabatda bo'ladi. Bu betaraflik burchi davlat xodimlaridan dunyoviylik tamoyiliga amal qilishni talab qiladi.

“Moslashuvchanlik: uzluksizlik tamoyilining natijasi, bu davlat xizmatlari foydalanuvchilarning ehtiyojlarini qondirishi va texnik va texnologik ishlanmalar bilan hamnafas bo'lishi kerak degan printsiptir. Garchi frantsuz modeli mansabga asoslangan davlat xizmati bo'lsa-da, shartnoma bo'yicha xodimlarni jalb qilish ko'paygan. 2019 yilda Frantsiya davlat xizmati bo'yicha har beshinchi ishchidan birtasi shartnoma bo'yicha ishlagan⁵.

Frantsiya davlat xizmatining uchta tarmog'i. Frantsiya davlat xizmati uchta bo'limdan iborat bo'lib, ularning har biri o'z qoidalariga ega:

- Markaziy hukumat davlat xizmatida 2,49 millionga yaqin xodim ishlaydi (ham doimiy, ham doimiy bo'lmagan). Ushbu xodimlar davlat vazirliklarida, hukumat idoralarida va milliy jamoat muassasalarida ishlaydi. Ishga qabul qilish ommaviy qonun bilan tartibga solinadi;

⁵ Rapport annuel sur l'état de la fonction publique (data as at 31 December 2019). 2021

- Mahalliy hukumat davlat xizmatida 1,94 million xodim mavjud bo'lib, ular mahalliy va mintaqaviy hokimiyatlar, masalan, mintaqaviy kengashlar, departamentlar kengashlari va munitsipalitetlarda ishlaydi;

- Sog'liqni saqlash davlat xizmati 1,18 million xodimni o'z ichiga oladi, ular davlat sog'liqni saqlash muassasalari (davlat shifoxonalari) va tibbiy/ijtimoiy yordam muassasalarida (qariyalar uylari va boshqalar) ishlaydi.

Frantsiyada davlat xizmatining huquqiy asos. Frantsiyaning yangi davlat xizmati kodeksi davlat xizmatchilariga nisbatan qo'llaniladigan barcha qonunlarni (va oxir-oqibat barcha qoidalarni) birlashtiradi. Kodeks davlat xizmatining umumiy qoidalarini belgilovchi to'rtta qonunni o'z ichiga oladi (1983 yil 13 iyuldagi "Davlat xizmatchilarining huquq va majburiyatlari to'g'risida"gi qonun, "umumiy qoidalar" deb nomlanadi, bu uch sohani ham qamrab oladi; 1984 yil 11 yanvardagi Davlat xizmati to'g'risidagi qonuni 1984-yil 26-yanvardagi "Mahalliy hukumatning davlat xizmati to'g'risida"gi qonuni va 1986-yil 9-yanvardagi "Kasalxona davlat xizmati to'g'risida"gi qonun). Kodeks, 2021 yil 2 iyundagi 702-2 sonli markaziy hukumat davlat xizmatida yuqori boshqaruvni isloh qilish to'g'risidagi buyruq va 2019 yil 6 yil avgustdagi "Davlat xizmatini o'zgartirish to'g'risida"gi qonun kabi so'nggi o'zgartirish vositalarini qamrab oladi, bu mehnat munosabatlari organlariga o'zgartirishlar kiritdi, shartnoma lavozimlari orqali ishga qabul qilishni kengaytirdi, martaba rivojlanishini qo'llab-quvvatladi va chora-tadbirlarni kuchaytirdi ish joyidagi gender tengligi uchun. Mavjudligi va mavjudligini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan kodeks 5.6 million davlat xizmatchilariga tegishli bo'lgan davlat xizmatining asosiy tamoyillari atrofida tuzilgan. Birinchi marta ish beruvchilar va xodimlarning huquqlari, majburiyatlari va himoyasi bitta hujjatda keltirilgan. 1 yil 2022 martda nashr etilgan ushbu kodeks davlat xizmati qonunchiligi mutaxassislari va amaliyotchilari uchun ham katta foyda keltiradi.

Davlat xizmatiga kirish. Har bir davlat xizmatining tanlov imtihonida ishga qabul qilinadigan kasb va kutilayotgan ishga qabul

qilish darajalariga asoslangan o'z qoidalar va shartlari mavjud. Ishga yollashda xilma-xillikni ta'minlash uchun raqobatning uch turi mavjud:

Tashqi tanlovlar ta'lim talablariga javob beradigan barcha nomzodlar uchun ochiq (ta'lim darajasi, o'qish sohasi). Ular ko'pincha o'z karyerasini endigina boshlagan yangi bitiruvchilarni ishga olish uchun ishlatiladi. Ichki musobaqalar ma'lum darajadagi ish stajiga ega bo'lgan hozirgi xodimlar uchun cheklangan.

“Uchinchi” tanlovlar xususiy yoki notijorat sektorda yoki mahalliy davlat idoralarida ish tajribasiga ega nomzodlar uchun ochiq. Ma'muriyat va davlat xizmati bosh boshqarmasi (*Directorate General for Administration and the Civil Service*) 1945 yilda davlat xizmati masalalarining vazirliklararo istiqbolini ta'minlash uchun tashkil etilgan. U davlat xizmati siyosatini, kadrlar sohasidagi siyosatni boshqaradi va hukumatni modernizatsiya qilish bo'yicha barcha tashabbuslarni qamrab olish uchun uning ko'lami kengaytirildi. 2020 yildan boshlab u Hukumat islohoti va davlat xizmati vazirligining bir qismi bo'lib, uning asosiy vazifasi markaziy hukumat uchun kadrlar funksiyasini nazorat qilish va davlat xizmatining uchta tarmog'i o'rtasidagi muloqotni muvofiqlashtirishdan iborat. U uchta tarmoq o'rtasida izchillikni ta'minlash va o'zining beshta asosiy missiyasi orqali vazirliklararo va davlat xizmati orasida HR loyihalarini boshqarish uchun javobgardir.

2022-yil 1-yanvarda tashkil etilgan va Milliy boshqaruv maktabi (ENA) o'rini bosuvchi Davlat xizmatlari milliy instituti (INSP - Fransiyaning markaziy hukumat yuqori lavozimli davlat xizmatchilari va menejerlarini ishga olish, o'qitish va malakasini oshirishga ixtisoslashgan yangi yetakchi davlat muassasasidir.

Place de l'emploi public. Ushbu rasmiy ish o'rinlari platformasi davlat xizmatchilarining ish mobilligini oshirish va davlat xizmatiga yangi ishchilarni jalb qilish maqsadida davlat xizmatining barcha uch bo'g'ini uchun ish o'rinlari e'lonlarini bir joyda e'lon qiladi. Saytda 40 000 dan ortiq ish takliflari mavjud va 200 000 dan ozroq odam akkaunt yaratgan. Yangi versiya 2022 yil boshida chiqariladi⁶.

⁶ https://www.eupan.eu/wp-content/uploads/2022/04/Presentation_french-civil-service.pdf

2. XMT talablariga binoan dunyo mamlakatlari parlamentlari “Davlat xizmatchilarining axloq kodeksi to‘g‘risida” gi qonunni qabul qilishlari kerak⁷.

Turli mamlakatlarning konstitutsiyalari tug‘ilishi, kastasi, e‘tiqodi, rangi va jinsidan qat‘i nazar, barcha fuqarolarga ma‘lum asosiy huquqlarni kafolatlaydi. Davlat xizmatchilari mamlakat fuqarolari bo‘lib, konstitutsiyalar davlatlarga o‘z huquqlarini tartibga solish va davlat xizmatchilariga majburiyatlarni yuklash huquqini beradi. Davlat xizmatchilarining turli huquqlariga kelsak, turli mamlakatlar o‘z xalqlarining dahosiga, kelib chiqishiga, iqtisodiy rivojlanish bosqichiga va siyosiy va ma'muriy tuzilishiga qarab ma'lum vaqt ichida turli xil huquq tizimlarini rivojlantirdilar.

Davlat xizmatchilari birinchi navbatda fuqarolar, keyin esa xodim hisoblanishadi. Ammo ular mamlakatlarning qonun va tartib tuzilishini saqlab qolish uchun alohida burchga ega. Xodimlarga fuqarolar va davlat xizmatchilari sifatida qo‘llaniladigan ikki tomonlama maqomning alohida maqomi mavjud. Ularning pozitsiyasi demokratik hukumat kontseptsiyasi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u xodimlardan o‘z manfaatlarini o‘ylamasdan, barcha odamlarga sodiq xizmat ko‘rsatishini kutadi. Shuningdek, davlat xizmatchilariga oddiy fuqaro rolini berish kerakligi haqida dalillar mavjud, garchi ular davlat xizmatchilari bo‘lsa ham va ularga ikkinchi darajali fuqarolar sifatida qarash mumkin emas.

Gretsiyaning amaldagi qonunchiligiga ko‘ra faqatgina Gretsiya fuqarosigina davlat fuqarolik xizmatiga tayinlanadi⁸.

AQShda davlat xodimlarining siyosiy faoliyatiga oid qoidalar belgilangan. Ular quyidagi faoliyatni taqiqladilar: 1) siyosiy partiya qurultoyiga nomzod yoki muqobil sifatida xizmat qilish, 2) siyosiy hissalarini so‘rash yoki ko‘rib chiqish, 3) saylash bilan shug‘ullanish, 4) saylanadigan siyosiy lavozimga nomzod bo‘lish, 5) partiyaviy siyosiy uchrashuvlar yoki mitinglarga rahbarlik qilish yoki nutq so‘zlash

⁷ <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/78584/84069/F1121621425/MDA78584.pdf>

⁸ Code of civil servants. Law 2683/1999 <https://www.oecd.org/mena/governance/35526160.pdf>

Kasaba uyushma huquqlari – birlashmalarga qo‘shilish huquqi-ish tashlash huquqi.

Gretsiyaning amal qilish jarayoniga ko‘ra faqat Gretsiya fuqarosigina davlat fuqorolik xizmatiga tayinlanadi.

Davlat xizmatining asosiy majburiyati. Davlat xizmatining asosiy majburiyati.

Axloqiy xulq-atvor uchun asos 12674-sonli ijroiya buyrug'i

T.Jefferson davlat xizmatining asosiy tamoyilini bayon qildi: “agar kishi jamoat ishonchini o‘z zimmasiga olsa, u o‘zini jamoat mulki deb bilishi kerak”. Bu his boshqalar tomonidan ifoda etilgan bo‘lib, vaqt o‘tishi bilan tanish tamoyilga aylandi. “Davlat xizmati-bu jamoat ishonchidir”. Federal hukumatning yaxlitligiga jamoatchilik ishonchini ta'minlash uchun 12674-sonli Ijroiya buyrug'i (o‘zgartirilgan) barcha Federal xodimlardan talab qilinadigan va kutilayotgan axloqiy xatti-harakatlar uchun asos yaratadi. Davlat xizmatining sharti sifatida siz axloqiy xatti-harakatlarning ushbu asosiy tamoyillariga rioya qilishingiz kutiladi:

- Davlat xizmati - bu Konstitutsiya, qonunlar va axloqiy tamoyillarga sodiqlikni shaxsiy manfaatlardan ustun qo‘yishingizni talab qiladigan jamoat ishonchidir:
- Siz o‘z burchingizni vijdonan bajarishga zid keladigan moliyaviy manfaatlarga ega bo‘lmaysiz;
- Siz davlatga tegishli bo‘lmagan ma'lumotlardan foydalangan holda moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirmasligingiz yoki shaxsiy manfaatlar uchun bunday ma'lumotlardan noto‘g‘ri foydalanishga yo‘l qo‘ymasligingiz kerak;
- Siz qonun hujjatlarida nazarda tutilgan oqilona istisnalar bundan mustasno, agentligingiz tomonidan tartibga solinadigan faoliyatni amalga oshirish uchun rasmiy choralar ko‘rmoqchi bo‘lgan har qanday shaxs yoki yuridik shaxsdan sovg‘a yoki boshqa pul qiymatidagi narsalarni so‘ramasligingiz yoki qabul qilmasligingiz kerak, yoki o‘z vazifalarini bajarish yoki bajarmaslik manfaatlariga jiddiy ta'sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan;

- Hukumatni majburiy deb hisoblaydigan ruxsatsiz majburiyatlar yoki va'dalar bermasligingiz kerak;
 - Siz o'z vazifalaringizni bajarishda halol harakat qilishingiz kerak;
 - Siz davlatning rasmiy majburiyatlari va majburiyatlariga zid keladigan ish yoki faoliyat bilan shug'ullanmasligingiz kerak;
 - Siz isrofgarchilik, firibgarlik, suiiste'mollik va korrupsiyani tegishli organlarga oshkor qilishingiz kerak;
 - Siz fuqarolar sifatida o'z majburiyatlaringizni, jumladan, barcha adolatli moliyaviy majburiyatlaringizni, xususan, qonun bilan belgilangan federal, shtat yoki mahalliy soliqlar kabi majburiyatlaringizni vijdonan bajarishingiz kerak;
 - Siz irqi, dini, rangi, jinsi (shu jumladan homiladorlik, jinsi va jinsiy orientatsiyasi), ota-ona maqomi, milliy kelib chiqishi, yoshi, nogironligi, oilaviy kasallik tarixi yoki genetik ma'lumot, siyosiy mansublik va harbiy xizmatidan qat'iy nazar qat'iy nazar, barcha amerikaliklar uchun teng imkoniyatlarni ta'minlaydigan barcha qonun va qoidalarga rioya qilishingiz kerak
 - Siz o'zingizning davlat lavozimingizdan shaxsiy manfaat uchun foydalanmasligingiz kerak;
 - Siz xolis harakat qilishingiz va hech qanday xususiy tashkilot yoki shaxsga imtiyoz bermasligingiz kerak;
 - Siz federal mulkni himoya qilishingiz, saqlashingiz va undan vakolati berilgan faoliyatdan tashqarida foydalanmasligingiz kerak;
5. Davlat xizmatchilarning tasnifi: davlat hokimiyati organlarining faoliyat doirasiga qarab; davlat xizmatining xususiyatlaridan kelib chiqib; hokimiyatning bolinish tamoyillaridan kelib chiqib; mansab vakolatlarining hajmiga qarab.
- davlat sektori;
 - davlat organi;
 - byurokratiya;
 - byurokrat;
 - texnokratiya;

- munosiblik tizimi / spoils tizimi;
- diplomat;
- davlat boshqaruvi;
- davlat siyosati;
- davlat xizmati

Mavzuni mavzuni mustahkamlash uchun sabollar:

1. Davlat xizmatining mohiyatini tavsiflang.
2. Davlat xizmatchilarning huquqiy maqomini sharhlang.
3. Davlat xizmatchisini tayyorlashda xorij tajribasining ustun jihatlarini bayon eting.
4. Davlat xizmatchilarning tasniflang.
5. Davlat xizmatchilarining majburiyatlari.

21-BOB. ELEKTRON HUKUMAT VA ELEKTRON XIZMAT KO'RSATISH TARTIBI

1. Elektron hukumat tushunchasi, shakllanish bosqichlari. 2. Elektron hukumatning asosiy vazifalari va tamoyillari. 3. Elektron hukumat to'g'risidagi qonunchilik. 4. Elektron hukumat sohasida xorijiy tajriba. 5. Elektron hukumat infratuzilmasi. 6. Elektron hukumat sohasini davlat tomonidan tartibga solish. 7. Davlat organlarining elektron hukumat sohasidagi vakolatlari. 8. Elektron davlat xizmatlari korsatish tartibi. 8. Elektron davlat xizmatlariga oid talablar. 9. Elektron davlat xizmati ko'rsatish to'g'risidagi so'rov va javob berish shakllari va talablari. Elektron davlat xizmatlari ko'rsatish sifatini baholash.

Elektron hukumat (yoki elektron hukumat) - bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) davlat funktsiyalari va protseduralariga samaradorlik, oshkoralik va fuqarolar ishtirokini oshirish maqsadida qo'llash. Ushbu ta'rif elektron hukumat AKTni yaxshi boshqaruvni rivojlantirishda qo'llab-quvvatlash vositasi sifatida

qanday ishlatishini ko'rsatadi. Elektron hukumatning to'g'ri qo'llanilishi davlat vazifalarida samaradorlik va samaradorlikni oshirish, jarayon va protseduralarni takomillashtirish, davlat xizmatlari sifatini oshirish, shuningdek qarorlarni qabul qilish jarayonida ma'lumotlardan foydalanishni yaxshilash va turli davlat idoralari o'rtasida aloqani yaxshilash imkonini beradi.

Munitsipalitet fuqarolar bilan noyob to'g'ridan-to'g'ri o'zaro ta'sirga ega. Munitsipalitet va ularning fuqarolari o'rtasidagi munosabatlar muqarrar: biznesni ro'yxatdan o'tkazish, avtoulavlarni ro'yxatga olish, haqiqiy davlat rivojlanishi yoki hatto maktabda bolaning obunasi, masalan, fuqarolarning munitsipalitet bilan aloqa qilishlarini talab qiladi. Elektron hukumatning maqsadi hukumatlar va fuqarolar o'rtasida yangi dinamik munosabatlarni yaratishdir: fuqarolar uchun sodda va ishtirok etadigan tsikl. Bunga erishish uchun nafaqat munitsipalitetning an'anaviy vazifalariga texnologiyani joriy etish, balki davlat sektorini boshqarishda ham muhim ahamiyatga ega, chunki davlat fuqarolari va ularning ehtiyojlari ushbu yangilikning asosiy nuqtasi hisoblanadi. Ushbu davlat boshqaruvini yangilashning katalizatori bu AKT dir.

Kraudsorsing (Crowdsourcing) - bu fuqarolarning ishtirok etish shakli bo'lib, unda muassasa fuqarolarni muammoning innovatsion echimlari to'g'risida o'ylashga undash uchun Internet orqali fuqarolarga savol beradi. Dunyo bo'ylab bir nechta munitsipalitetlar allaqachon ushbu vositadan foydalanganlar, ammo ular undan qanday foydalanishlari va bunda qanday old shartlar rol o'ynashi hali aniq emas. Ushbu bobda elektron hukumat va elektron mahalliy hokimiyat bilan bog'liq ikkita atamani ta'kidlab, AKT davrida fuqarolarni jalb qilish kontseptsiyasi ilgari surildi, ikkinchidan, ushbu bobda fuqarolarning siyosat ishlab chiqish jarayonida ishtirok etishi zarurligi ta'kidlandi. Ushbu bobning uchinchi qismida AKT asrida ishtirok etish vositasi sifatida kraudsorsing kontseptsiyasi muhokama qilindi. Va nihoyat, qog'oz qaror qabul qilish jarayonida kraudsorsing yondashuvidan foydalanishi mumkin bo'lgan mahalliy hukumatlar uchun modelni bayon qildi.

Elektron hukumat “onlayn davlat xizmatlari” dan “fuqarolar, korxonalar va hukumatning boshqa qurollari bilan elektron shaklda ma'lumot va xizmatlar almashish”gacha bo‘lgan barcha narsani anglatadi. An'anaga ko‘ra, elektron hukumat Davlat idoralari samaradorligini oshirish va davlat xizmatlarini onlayn tarzda taqdim etish uchun AKTdan foydalanish sifatida ko‘rib chiqilgan. Keyinchalik, elektron hukumat doirasi kengayib, hukumat tomonidan fuqarolar va korxonalar bilan keng ko‘lamli o‘zaro aloqalarni amalga oshirish uchun AKTdan foydalanish, hukumatning ochiq ma'lumotlari va boshqaruvda innovatsiyalarni ta'minlash uchun AKTdan foydalanish.

Electron hukumatni fuqarolar va korxonalarga davlat xizmatlarini yanada samarali va samarali etkazib berish uchun AKTdan foydalanish deb ta'riflash mumkin. Bu AKTni davlat operatsiyalarida qo‘llash, raqamli vositalar yordamida jamoat maqsadlariga erishishdir. Samarali elektron boshqaruv institutsional bazasi tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan elektron hukumatning asosiy printsiplari ish oqimlari va jarayonlarini yaxshiroq birlashtirish va resurslardan samarali foydalanishni ta'minlash uchun moliyaviy xarajatlar va tranzaksiyalar vaqtini qisqartirish orqali davlat sektorining ichki ishini yaxshilashdir. barqaror echimlarga yo‘naltirilgan turli davlat sektori agentliklari. Innovatsiyalar va elektron hukumat orqali butun dunyo hukumatlari samaraliroq bo‘lishi, yaxshi xizmatlar ko‘rsatishi, fuqarolarning shaffoflik va hisobdorlik talablariga javob berishi, yanada inklyuziv bo‘lishi va shu bilan fuqarolarning o‘z hukumatlariga bo‘lgan ishonchini tiklashi mumkin.

Elektron hukumat nomenklaturasi. Hukumat hukumatga (*Government-to-Government - G2G*) hukumatga yoki hukumat aktorlari o‘rtasida ma'lumot almashish va elektron almashinuvni o‘z ichiga oladi. Bunga milliy darajadagi ichki va idoralararo almashinuvlar, shuningdek milliy, viloyat va mahalliy darajalar o‘rtasidagi almashinuvlar kiradi.

Hukumat biznesga (*Government-to-Business - G2B*) biznesga xos operatsiyalarni (masalan, to‘lovlar, tovarlar va xizmatlarni sotish va sotib olish), biznesga yo‘naltirilgan xizmatlarni taqdim etishni o‘z ichiga oladi.

Hukumatdan iste'molchiga / (*Government-to-Consumer- G2C*) Fuqaro davlat xizmatlari iste'molchilari va fuqarolar sifatida kishilarning hukumat bilan o'zaro munosabatlarini rivojlantirishga qaratilgan tashabbuslarni ilgari suradi. Bunga davlat xizmatlarini ko'rsatish, shuningdek maslahat va qaror qabul qilish jarayonida ishtirok etish bilan bog'liq o'zaro aloqalar kiradi.

e-hukumat imperativi. Elektron hukumat "e"dan ko'ra ko'proq hukumat haqida. Yangi axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining tarqalishi jamiyatning barcha darajalarida, xususan, fuqarolarning kutishlarida katta o'zgarishlarga olib keldi. Hukumatlar, shuningdek, ushbu texnologiyalarni siyosat natijalarini, xizmat ko'rsatish sifatini va ularning samaradorligini belgilaydigan fuqarolarga nisbatan sezgirlikni oshirish uchun ish amaliyotiga qo'shmoqdalar. Elektron hukumat tashabbuslari hukumatning samaradorligini murakkab muammolar bo'yicha idoralararo hamkorlikni osonlashtirish, mijozlarga xizmatlarga e'tiborni jalb qilish va xususiy sektor sheriklari bilan munosabatlarni o'rnatish kabi muhim usullarda oshirishi mumkin. Elektron hukumat islohotlarini amalga oshirishning kechikishi bu tobora raqobatbardosh, tez o'zgaruvchan dunyoda iqtisodiy rivojlanishni to'xtatib qo'yishi mumkin.

5. Elektron hukumat infratuzilmasi.

Elektron hukumat tizimining ma'lumotlarni qayta ishlash markazlarini hamda idoralararo axborot tizimlari va markazlashgan ma'lumotlar bazalarini yaratish va rivojlantirish.

Elektron hukumat infratuzilmasi quyidagilardan iborat:

markazlashgan ma'lumotlar bazalari; idoralararo elektron o'zaro hamkorlik tizimi; davlat organlari va ularning komplekslarining axborot tizimlari va axborot resurslari; davlat organlarining rasmiy veb-saytlari va Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali; ma'lumotlarni qayta ishlash markazi va idoralararo ma'lumotlarni uzatish tarmog'i.

Elektron hukumat markazlashgan ma'lumotlar bazalari

Elektron hukumatning markazlashgan ma'lumotlar bazalari - bu davlat xizmatlarini ko'rsatish va idoralararo elektron o'zaro aloqalar uchun davlat organlarining asosiy ma'lumotlarini umumlashtiruvchi va

saqlaydigan yagona markazlashtirilgan axborot manbalarini aks ettiruvchi davlat axborot resurslari hisoblanadi.

Idoralararo elektron o‘zaro hamkorlik tizimi, davlat organlarining axborot tizimlari va axborot resurslari va ularning komplekslari.

Idoralararo elektron o‘zaro hamkorlik tizimi davlat organlarining elektron davlat xizmatlarini ko‘rsatishda ularning funksiyalari va vazifalarini amalga oshirish maqsadida o‘zaro ta’sirini ta’minlaydi.

Axborot tizimlari va axborot resurslarini yaratishda davlat organlari idoralararo elektron o‘zaro hamkorligini ta’minlash uchun ularni elektron hukumatning markazlashgan ma’lumotlar bazalari bilan integratsiya qilish imkoniyatini ta’minlashi kerak.

Idoralararo elektron o‘zaro hamkorlik tizimi axborot to‘plash, saqlash, qayta ishlash, uzatish va almashish talablari asosida ishlaydi.

Davlat idoralarida ishlatiladigan hujjatlar asosan elektron hujjat aylanishi to‘g‘risidagi qonun hujjatlariga muvofiq elektron hujjatlar shaklida yaratilishi, yuborilishi va saqlanishi kerak.

Idoralararo elektron o‘zaro hamkorlik tizimi orqali uzatiladigan hujjatlar va ma’lumotlar ro‘yxati elektron davlat xizmatlari reglamentida belgilanadi. Idoralararo elektron o‘zaro hamkorlik tizimining ishlash tartibi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi. Elektron hukumatdagi davlat organlarining axborot tizimlari va axborot resurslari ushbu organlarning vakolatlari doirasida ma’lumotlarni to‘plash, saqlash, qidirish, qayta ishlash va foydalanishni ta’minlaydi.

Elektron hukumat tizimidagi davlat organlarining axborot tizimlari va axborot resurslarini yig‘ish, saqlash, qidirish, qayta ishlashni, shuningdek ushbu organlarning bir-biri bilan elektron o‘zaro hamkorligi jarayonlarini avtomatlashtirishni ta’minlaydigan komplekslarga birlashtirish mumkin.

Elektron davlat xizmatlari murojaat etuvchilarga davlat idoralarining rasmiy veb-saytlari va davlat organlari tomonidan ko‘rsatiladigan interaktiv davlat xizmatlaridan foydalanishning yagona nuqtasi bo‘lgan Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali taqdim

etiladi. Elektron xizmatlar ko'rsatadigan davlat idoralari elektron davlat xizmatlarini ko'rsatish tartibi to'g'risida ma'lumotlarni o'zlarining rasmiy veb-saytlarida joylashtiradilar.

Elektron hukumat ma'lumotlarni qayta ishlash markazi va idoralararo ma'lumotlarni uzatish tarmog'idan iboratdir. Elektron hukumat ma'lumotlarini qayta ishlash markazi elektron hukumat xizmatlari, elektron hukumatning markazlashtirilgan ma'lumotlar bazalarini taqdim etuvchi davlat organlarining idoraviy va idoralararo axborot tizimlari va axborot resurslarini saqlash va integratsiyasini ta'minlaydi. Elektron hukumat xizmatlarini ko'rsatadigan davlat organlarining idoraviy va idoralararo axborot tizimlari va axborot resurslari, elektron hukumatning markaziy ma'lumotlar bazalari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik elektron hukumat ma'lumotlarini uzatishning idoralararo tarmog'i orqali amalga oshiriladi.

“Elektron hukumat” tizimini rivojlantirish dasturining asosiy loyihalari milliy ma'lumotlar bazalari va registrlarini shakllantirishdir: jismoniy va yuridik shaxslar to'g'risidagi ma'lumotlar, transport to'g'risidagi ma'lumotlar, kadastr ma'lumotlari, ko'chmas mulk, birlashtirilgan ma'lumotnomalar va klassifikatorlar va boshqalar.

6. Turkmaniston Prezidenti Serdar Berdimuhamedov 24 yil 2022 iyulda Turkmanistonning “Elektron hukumat to'g'risida” gi Qonunni imzoladi. Ushbu qonun Turkmaniston Konstitutsiyasiga asoslanib, elektron hukumatning ishlash tartibini belgilaydi va Turkmanistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish kontseptsiyasini amalga oshirishga ko'maklashish uchun ishlab chiqilgan. “Elektron hukumat to'g'risida”gi Qonunning asosiy vazifalari davlat organlari faoliyatining samaradorligi va shaffofligini ta'minlash, ularning mas'uliyati va ijro intizomini mustahkamlashdan iborat.

Raqamli texnologiyalardan foydalanish davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining shaffofligini oshiradi va fuqarolar uchun qulayroq bo'ladi. Elektron hukumat sohasidagi davlat organlari o'z vakolatlari doirasida yagona davlat siyosatini amalga oshirishda

ishtirok etadilar, o'z faoliyat sohalarida elektron xizmatlar ko'rsatish to'g'risidagi nizomlarni ishlab chiqadilar va tasdiqlaydilar, elektron hukumat to'g'risidagi qonun hujjatlarini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqishda ishtirok etadilar. davlat, aholiga ko'rsatilayotgan raqamli xizmatlarning ishonchli faoliyatini, sug'urtasini, axborot xavfsizligini va kiberxavfsizligini ta'minlaydi.

Elektron davlat xizmatlarini ko'rsatuvchi davlat provayderlari boshqa davlat organlaridan qo'shimcha hujjatlar va ma'lumotlarni olishlari zarur bo'lgan hollarda "Yagona darcha- One Window" tamoyili qo'llaniladi. Ya'ni, davlat organi ko'rsatilgan hujjatlar va ma'lumotlarni ariza beruvchining ishtirokisiz, idoralararo elektron axborot almashinuvi tizimi orqali oladi. Elektron davlat xizmatini ko'rsatish to'g'risidagi elektron hujjat shaklida yuborilgan so'rov qog'ozdagi so'rovga tenglashtiriladi. Elektron xizmatlar ariza beruvchilarga davlat organlarining rasmiy veb-saytlari va Yagona davlat xizmatlari portali (<https://e.gov.tm/>) orqali ko'rsatiladi. Elektron davlat xizmatlarini ko'rsatuvchi davlat organlari elektron davlat xizmatlarini ko'rsatish tartibi to'g'risidagi ma'lumotlarni o'zlarining rasmiy veb-saytlarida joylashtiradilar. Ushbu Qonunni buzish Turkmaniston qonunchiligida belgilangan javobgarlikka sabab bo'ladi⁹.

2015 yil 9 dekabrda O'zbekiston Respublikasining O'RQ-395 son "Elektron hukumat to'g'risida" qonuni qabul qilindi. Mazkur qonunning 3 moddasida "**elektron hukumat** — davlat organlarining jismoniy va yuridik shaxslarga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash yo'li bilan davlat xizmatlari ko'rsatishga doir faoliyatini, shuningdek idoralararo elektron hamkorlik qilishni ta'minlashga qaratilgan tashkiliy-huquqiy chora-tadbirlar va texnik vositalar tizimi" sifatida ta'rif etildi. Qonunda shuningdek, quyidagi atamalarga ham ta'rif berilgan:

davlat xizmati — ariza beruvchilarning so'rovlariga ko'ra amalga oshiriladigan, davlat organlarining vazifalarini bajarish bo'yicha ular tomonidan ko'rsatiladigan xizmat. Agar qonunchilikka muvofiq

⁹ E-government in Turkmenistan – legal framework. <https://www.newscentralasia.net/2022/07/28/e-government-in-turkmenistan-legal-framework/>

davlat xizmatlari ko'rsatish funksiyalari boshqa tashkilotlar zimmasiga yuklatilgan bo'lsa, ular ham davlat xizmatini ko'rsatishlari mumkin;

so'rov — ariza beruvchining davlat xizmati ko'rsatilishi to'g'risida davlat organlariga yuboriladigan talabi;

ariza beruvchi — davlat organiga so'rov bilan murojaat etgan jismoniy yoki yuridik shaxs;

idoralararo elektron hamkorlik qilish — davlat organlari o'rtasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida ma'lumotlar almashish;

elektron hukumatning yagona identifikatorlari — har bir jismoniy va yuridik shaxsga, kadastr va ko'chmas mulk obyektlariga, geografik va boshqa obyektlarga beriladigan, ularni elektron hukumatda identifikatsiyalash imkonini beruvchi noyob kodlar;

elektron davlat xizmatining reglamenti — elektron davlat xizmati ko'rsatishga doir tartibni va talablarni belgilovchi normativ-huquqiy hujjat;

elektron davlat xizmati — axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo'llanilgan holda ko'rsatiladigan davlat xizmati¹⁰.

“Elektron hukumat” tizimining yagona asosiy bo'g'inlari faoliyati jadal sur'atlar bilan kengayib, u orqali 260 turdagi interaktiv xizmatlar ko'rsatilmoqda. 2013-2014 yillarda tadbirkorlar va fuqarolar uchun 102 mingdan ortiq xizmatlar ko'rsatilgan bo'lsa, faqat 2015 yilda ularning soni 420 000 dan oshdi. Davlat organlari rahbarlarini qabul qilishda onlayn ro'yxatdan o'tish, ularning faoliyati to'g'risida ma'lumot olish, turli so'rovlar va so'rovlar yuborish ommalashdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 20 aprelda qabul qilingan PF-113-son-son “2021 yil 24 iyulda “Davlat xizmatlari ko'rsatishni soddalashtirish, byurokratik to'siqlarni qisqartirish hamda davlat xizmatlari ko'rsatish milliy tizimini rivojlantirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida” qabul qilingan farmoni muhim voqea bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali (keyingi o'rinlarda Yagona portal deb ataladi) Internet tarmog'ida

¹⁰ <https://lex.uz/docs/-2833860>

O‘zbekiston Respublikasining Hukumat portalı doirasida, shu jumladan, “bir darcha” tamoyilida faoliyat ko‘rsatadi.

Yagona portal orqali interaktiv davlat xizmatlarini ko‘rsatish O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 15 sentyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi yagona interaktiv davlat xizmatlari portalı orqali elektron davlat xizmatlari ko‘rsatish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 728-sonli qarorida keltirilgan “O‘zbekiston Respublikasi Yagona interaktiv davlat xizmatlari portalı to‘g‘risida nizomi”ga muvofiq ro‘yxatdan o‘tish va avtorizatsiya qilish jarayonlaridan o‘tgan foydalanuvchilar uchun amalga oshiriladi. Davlat organlarining rasmiy veb-saytlari, Yagona interaktiv davlat xizmatlari portalı (<https://my.gov.uz>) tashkil qilindi.

Yagona portal maqsad va vazifalari. Yagona portal davlat organlari tomonidan ko‘rsatiladigan, shu jumladan pulli asosda ko‘rsatiladigan interaktiv davlat xizmatlaridan erkin foydalanishning yagona nuqtasi hisoblanadi. Yagona portalning asosiy vazifalari quyidagilardir:

foydalanuvchilarga davlat organlariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri murojaat qilish uchun imkoniyat berish; foydalanuvchilarni axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi boshqa loyihalar bilan integratsiyalash; foydalanuvchilarning davlat organlari bilan o‘zaro hamkorligi samaradorligini oshirish; davlat organlariga murojaat qilinganda foydalanuvchilar uchun byurokratik to‘siqlarni qisqartirish va ularni bartaraf etish; “Elektron hukumat” tizimini yanada rivojlantirish va davlat boshqaruviga zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishda ko‘maklashish.

Yagona portal zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish asosida interaktiv davlat xizmatlari olishda foydalanuvchilarning shart-sharoitlarini rivojlantirish va imkoniyatlarini kengaytirish uchun mo‘ljallangan.

Yagona portal orqali interaktiv davlat xizmatlaridan foydalanish

Yagona portal, foydalanuvchilarga davlat organlari tomonidan ko‘rsatiladigan bir tomonlama, ikki tomonlama va tranzaktsion

shakldagi interaktiv davlat xizmatlaridan foydalanish imkoniyatini beradi.

Interaktiv davlat xizmatlari Yig'ma reestri 2013-2020 yillarda O'zbekiston Respublikasining Milliy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish kompleks dasturini amalga oshirishni muvofiqlashtirish bo'yicha Respublika komissiyasi tomonidan tasdiqlanadi. Yig'ma reestrغا kiritilgan interaktiv davlat xizmatlari majburiy tartibda Yagona portal orqali berilishi kerak.

Yagona portalni qo'llab-quvvatlash: Axborot ta'minoti va tuzilmaviy ma'muriyatchilik – Davlat axborot tizimlarini yaratish va qo'llab-quvvatlash bo'yicha yagona integrator "UZINFOCOM".

Me'yoriy hujjatlar bazasi:

1. "Elektron hukumat to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni;

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 15 sentyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi yagona interaktiv davlat xizmatlari portalini orqali elektron davlat xizmatlari ko'rsatish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 728-sonli qarori;

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2007 yil 17 dekabrda "Internet tarmog'ida O'zbekiston Respublikasining Hukumat portalini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 259-son qarori;

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2007 yil 23 avgustda "Davlat va xo'jalik boshqaruvi, mahalliy davlat hokimiyati organlarining axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda yuridik va jismoniy shaxslar bilan o'zaro hamkorligini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 181-son qarori.

9. Elektron hukumatning o'sishi rivojlanayotgan va sanoatlashgan mamlakatlarda ko'plab davlat va mahalliy elektron hukumat tashabbuslarining rivojlanishiga olib keldi. Ko'p hollarda, elektron hukumat dasturlari veb-portallar va veb-saytlarni amalga oshirish va ishlashini o'z ichiga oladi, ma'lumotlarni internetga joylashtiradi, jarayonlarni veb-operatsiyalarga o'zgartiradi, fuqarolar va kompaniyalar bilan o'zaro aloqada bo'ladi. Elektron hukumat veb-saytlari rivojlanib

borayotgan bir paytda, raqamli xizmatlarni optimallashtirish va fuqarolar va kompaniyalarning o'z manfaatlari uchun davlat ma'muriy jarayonlariga jalb qilinishini kuchaytirish maqsadida baholash va samaradorlikni baholash jarayonlari paydo bo'lmoqda. Strategik va dizayn muammolarini hal qilish uchun hukumat veb-saytlari samaradorligining turli choralari ishlab chiqilgan. Miqdoriy va sifat jihatlari tahlil qilinadi, operatsion va funktsional taktikalarga murojaat qilinadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Elektron hukumat tushunchasi, shakllanish bosqichlari. 2. Elektron hukumatning asosiy vazifalari va tamoyillari. 3. Elektron hukumat to'g'risidagi qonunchilik. 4. Elektron hukumat sohasida xorijiy tajriba. 5. Elektron hukumat infratuzilmasi. 6. Elektron hukumat sohasini davlat tomonidan tartibga solish. 7. Davlat organlarining elektron hukumat sohasidagi vakolatlari. 8. Elektron davlat xizmatlari korsatish tartibi. 8. Elektron davlat xizmatlariga oid talablar. 9. Elektron davlat xizmati ko'rsatish to'g'risidagi so'rov va javob berish shakllari va talablari. Elektron davlat xizmatlari ko'rsatish sifatini baholash.

22-BOB. BOSHQARUV KADRLARI TIZIMINI SHAKLLANTIRISH

Davlatning kadrlar siyosati: konseptual asoslar, maqsad va vazifalar. Boshqaruvchi kadrlar tizimini shakllantirishning ilmiy asoslanganlik, demokratik, prognozlash tamoyillarining mazmun-mohiyati. Boshqaruvchi kadrlar tizimini shakllantirishda xorij tajribasi (AQSh, Fransiya, Angliya, Germaniya, Yaponiya). Inson resurslarini rivojlantirish strategiyalari. Kadrlar siyosati va boshqaruvchi kadrlar zahirasi shakllantirish texnologiyalari. Boshqaruvchi kadrlarni rejalashtirish: tamoyillar, usullar va ilmiy yondashuvlar.

Kadrlar siyosati xodimlarning tashkilot bilan va bir-biri bilan o'zaro munosabatlarini boshqaradi. Ular ishchilarni ham, tashkilotni ham himoya qiladi va ma'lum bir joyda ishlash qanday bo'lishini belgilaydi. Masalan, xodim pensiya rejasi yoki ta'til vaqtiga ega

bo'lishdan oldin bir yil davomida ishlashi kerak bo'lishi mumkin. Rejalashtirish siyosati, shuningdek, hakamlar hay'ati vazifasi, kasallik ta'tillari yoki oilaviy kasalliklar bilan shug'ullanadigan kompaniya protokolini belgilaydi.

Kadrlar siyosati mustahkam ishlab chiqarish munosabatlarini yaratishga qaratilgan va o'zaro ishonch va tushunish uchun sharoit yaratishga intiladi. Ishchilar konstruktiv takliflarni ilgari surishga da'vat etiladi va qo'shma boshqaruv kengashlari va ishchi qo'mitalari orqali ishtirok etadi. Bularning barchasi sanoatdagi tinchligiga olib keladi.

Kadrlar siyosati ikki turdagi maqsadlarga, ya'ni, umumiy maqsadlar va aniq maqsadlarga ega bo'lishi kerak. Umumiy maqsadlar yuqori menejmentning inson resurslari falsafasini ifodalaydi, aniq maqsadlar esa kadrlar tayyorlash, o'qitish, ish haqi va motivatsiya kabi muayyan faoliyatni nazarda tutadi.

Maqsadlar:

1. Inson resurslaridan optimal foydalanish: Har bir tashkilot mavjud inson resurslaridan o'z imkoniyatlaridan maksimal darajada foydalanishga harakat qiladi. Munosib ish uchun munosib insonlar erkaklar tanlanishi kerak. Kadrlar siyosati yordamida ish joylari aniqlanadi va xodimlarning majburiyatlari belgilanadi.

2. Hammani o'qitish: kadrlar siyosatining boshqa asosiy maqsadi-har kimni o'z ishini bajarishda malakali qilish uchun o'qitish va rivojlantirishdir. Faqat o'qitilgan ishchi o'z ishini samarali bajarishi mumkin. Kadrlar siyosati ishchilar o'rtasida sog'lom va konstruktiv raqobatni rag'batlantirishi, shuningdek, shaxsning rivojlanishi va o'sishi uchun imkoniyat yaratishi kerak.

3. Sog'lom sanoat munosabatlari: Kadrlar siyosati mustahkam sanoat munosabatlarini yaratishga qaratilgan, o'zaro ishonch va tushunishga sharoit yaratishga intiladi. Ishchilar konstruktiv takliflarni ilgari surishga da'vat etiladi va qo'shma boshqaruv kengashlari va ishchi qo'mitalari orqali ishtirok etadi. Bularning barchasi sanoat tinchligiga olib keladi. Amaliyotdagi ko'plab muammolardan yaxshi shakllantirilgan siyosat orqali ihotalanish mumkin.

4. Adolatli ish haqini to'lash: Kadrlar siyosati xodimlarga ular tomonidan bajarilgan ishlar uchun adolatli ish haqi berilishini ta'minlashga qaratilgan bo'lishi kerak.

5. Bandlik xavfsizligi: kadrlar siyosatining maqsadlaridan biri ishchilarni ish bilan ta'minlanish xavfsizligini ta'minlashdir. Bunday siyosat korxonada ishlaydiganlar o'rtasida o'zaro ishonchni yaratishga qaratilgan samarali maslahat xizmatini taqdim etadi. Ishni yo'qotish bilan bog'liq barcha shubhalar ishchilar ongidan tozalanadi. Shunday qilib, ishchilarga ijtimoiy va iqtisodiy xavfsizlik ta'minlanadi.

6. Inson qadr-qimmatini hurmat qilish: Kadrlar siyosati kasta, rang va e'tiqoddan qat'i nazar, barchaga adolatli munosabatni ta'minlaydi va inson qadr-qimmatini hurmat qilishga qaratilgan. Ishchilarga yaxshi va sog'lom mehnat sharoitlari taklif etiladi.

Kadrlar siyosati tamoyillari: Scot va boshqalarga ko'ra "ehtiyotkorlik bilan belgilangan kadrlar siyosati kompaniyaning maqsadlariga mos kelmaydigan quyidagi dasturlarda energiya isrof bo'lishining oldini olish uchun barqaror ta'sir ko'rsatadi". Menejmentda kadrlar funktsiyasining ahamiyati tufayli kadrlar siyosatini shakllantirish zarurdir.

Ushbu siyosatlar quyidagi tamoyillarni nazarda tutgan holda shakllantirilgan:

1. To'g'ri joylashtirish printsipti: egri mixga egri qoziq degan keng tarqalgan ibora mavjud. Kelajakda bizning aktivimizga aylanishi uchun faqat jismoniy va ruhiy jihatdan ishga yaroqli shaxslarni tanlanishi kerak. Dumaloq teshikdagi kvadrat qoziq " - bu o'z jamiyatining joyiga sig'maydigan g'ayrioddiy individualistni tasvirlaydigan idiomatik ibora.

2. Rivojlanish printsipti: barcha ishchilarga pul mavqei va ijtimoiy mavqei yaxshilanishi uchun rivojlanish imkoniyati berilishi kerak. Ishchilar tashkilotda ko'tarilish imkoniyatlaridan xabardor bo'lganlarida yanada samimiy va mehnatsevar bo'lishadi.

3. Ishtirok etish printsipti: ushbu tamoyil tashkilotni muvofiqlashtirilgan jamoa deb hisoblashimiz kerakligini ta'kidlaydi.

Agar ishchilar siyosatni shakllantirishda ishtirok etsalar, tushunmovchilik tufayli yuzaga keladigan ko'plab muammolarning oldini olish mumkin.

4. O'zaro manfaatdorlik printsipti: ishchilar menejmentning manfaati ishchilar bilan umumiy ekanligini his qilishlari kerak. Bu ishchilarga yuqori ish haqi va pul bo'lmagan foyda olish huquqini beradigan og'ir ishlarni bajarishga turtki beradi.

5. Yaxshi mehnat sharoitlari printsipti: ishchilarga yaxshi vositalar, yaxshi mehnat sharoitlari, yetarli ish haqi berilishi kerak va ularning ishlariga xolis baho berilishi kerak.

6. Moslashuvchanlik printsipti: kadrlar siyosati shunday bo'lishi kerakki, uni vaziyat o'zgarishi bilan o'zgartirish mumkin. Texnologik o'zgarishlar tarmoqlarda juda tez sur'atlarda ro'y bermoqda va shuning uchun bunday siyosatni doimiy ravishda ko'rib chiqish zarur. Kadrlar siyosati adolat va tenglik tamoyilini o'z ichiga olishi va barcha xodimlar uchun adolatli bo'lishi kerak.

Kadrlar siyosatining manbalari quyidagilardir: 1. An'analar va o'tmish tajribasi; 2. Shunga o'xshash muammolarda kadrlar siyosati; 3. Direktorlar kengashi falsafasi; 4. Xodimlarning takliflari; 5. Mehnat qonunchiligi va hukumat siyosati; 6. Kasaba uyushmasi va jamoaviy bitimlar; 7. Tashkilotning maqsadlari; 8. Xalqaro sharoitlar; 9. Ishbilarmonlik muhiti; 10. Kadrlar bilan bog'liq muammolarni hal qilishning kunlik tajribasi.

Kadrlar siyosatining mazmuni:

Hindistonda kuzatiladigan kadrlar siyosatida quyidagi masalalar qayd etiladi: 1. Xodimlarni yollash; 2. Kadrlar rejalashtirish va rivojlantirish; 3. O'quv dasturlari; 4. Absenteeism; 5. Ish soatlari; 6. Bandlik shartlari; 7. Qo'shimcha ish soati; 8. Ishdan bo'shatish, xizmatlarni tugatish va farovonlik; 9. Ish haqi siyosati, motivatsiya va rag'batlantirish; 10. Kasaba uyushmasi, jamoaviy bitimlar va ishchilarning boshqaruvdagi ishtirokini tan olish; 11. Rag'batlantirish, jarimalar va xizmat pillapoyasida o'sish.

Kadrlar siyosati kadrlar menejeri tomonidan ishlab chiqilgan, ammo yuqori menejment oxir-oqibat bunday siyosatga sanksiya berish uchun javobgardir. Ishchilar bunday siyosat haqida guruh yig'ilishlarida yoki bukletlar orqali xabardor qilinishi kerak.

Kadrlar Siyosati. Kadrlar siyosati kadrlar menejmentining barcha sohalarini qamrab olishi kerak. Odatda kadrlar siyosati quyidagilarga nisbatan belgilanadi:

Ishga qabul qilish va tanlash (bandlik) siyosati:

- (i) bo'lajak xodimlarda talab qilinadigan minimal malaka
- (ii) mehnat ta'minoti mavjud bo'lgan manbalar
- (iii) tanlov sinovlari.

2. Xizmat pillapoyalarida ilgarilash siyosati

3. Ta'lim siyosati. U

- (i) induksiya;
- (ii) trening turlari;
- (iii) ijrochilarni tayyorlashni qamrab oladi

4. Ish haqi siyosati. Bunga quyidagilar kiradi:

- (i) eng kam ish haqi;
- (ii) moliyaviy bo'lmagan imtiyozlar;
- (iii) rag'batlantirish rejalari;
- (iv) Bonus, foyda almashish va hokazolarni qamrab oladi.

5. Xizmat pillapoyasida tushirish va tugatish siyosati

6. Mehnat sharoitlari va motivatsiya siyosati

7. Farovonlik siyosati

8. Integratsiya siyosati:

U (a) shikoyatlarni qayta ishlash; (b) uyushmalarni tan olish; (c) boshqaruvda ishchilarning ishtirokini qamrab oladi. Kadrlar siyosatini yetkazish uchun risola nashr etilishi mumkin. Ba'zi hollarda siyosat qo'llanmasi menejerlar, rahbarlar va xodimlarga tarqatilishi mumkin. Agar biron bir xodimda chalkashlik bo'lsa, ularning barcha savollariga qoniqarli javob berish kerak bo'lgan joyda munozara bo'lishi mumkin.

Siyosat sinovlari: Menejer siyosatni ishlab chiqishda etakchi sifatida siyosat sifati uchun katta mas'uliyat yuklaydi. Sog'lom siyosatning eng yaxshi dalili tarixiy ko'rsatkichdir. Siyosat yaxshi yoki

boshqacha ekanligini aniqlash uchun quyidagi testlarni qo'llash mumkin:

a) aniq aytilganmi?

b) bu davlat siyosatiga mos keladimi?

(c) bu tashkilot bo'ylab bir xilmi?

(d) tashkilot a'zolari orasida yuqori darajadagi qabul qilinishga egami?

(e) u tegishli nazariyada tovush bazasiga egami? Misol uchun, ish haqi parcha-stavka bo'yicha to'lanishi mumkin. Bu ish haqi nazariyasi asosida oqlanishi mumkin.

f) u tez-tez ko'rib chiqiladimi va baholanadimi?

Yuqoridagi savollarga ijobiy javob kadrlar siyosati haqiqatan ham yaxshi ekanligini ko'rsatadi.

Dastur Tavsifi

Kadrlarni tayyorlash dasturi nogiron bolalarga xizmat ko'rsatish uchun yetarli miqdordagi to'liq sertifikatlangan xodimlar bo'yicha davlat tomonidan belgilangan ehtiyojlarni qondirishga yordam beradi:

- Imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlash uchun maxsus ta'lim, tegishli xizmatlar, erta aralashuv va doimiy ta'lim bilan xodimlarini tayyorlash uchun tadqiqot asosida o'qitish va malakasini oshirish ta'minlanishi lozim;
- Imkoniyati cheklangan bolalarga xizmat ko'rsatish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va bilimlarga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.

Departament bir nechta ustuvor yo'nalishlarda ta'lim faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi raqobatbardosh grantlarni ajratishi kerak, jumladan:

- Umumiy kadrlar tayyorlash va boshlang'ich maxsus o'qituvchilarni tayyorlash;
- Imkoniyati cheklanganligi darajasi past bo'lgan bolalarga xizmat ko'rsatuvchi xodimlar;
- rahbar kadrlar.
- ushbu grantlar odatda 5 yil davom etadi.

Xodimlarni Rivojlantirish.

Ushbu keng vakolat bo'limdan quyidagi tadbirlardan kamida bittasini qo'llab-quvvatlashni talab qiladi:

- a. oliy ta'lim muassasalari va mahalliy ta'lim bo'limlari o'rtasida hamkorlik va hamkorlikda kadrlar tayyorlash va o'qitishni rivojlantirish,
- b. o'qituvchilarni jalb qilish, jalb qilish, saqlash va baholash uchun innovatsion modellarni ishlab chiqish, baholash va tarqatish,
- c. maxsus ta'lim va umumiy ta'lim o'qituvchilari va tegishli xizmat xodimlarini qo'llab-quvvatlash uchun uzluksiz ta'lim va malaka oshirishni ta'minlash,
- d. paraprofessionallar uchun maxsus murabbiy bo'lish dasturlarini ishlab chiqish va takomillashtirish,
- e. ta'limda yetakchilikni rivojlantirish, umumiy va maxsus ta'lim o'rtasidagi hamkorlikni yaxshilash,
- f. 25 foizdan kam bo'lmagan ozchilik guruhlarini o'qitayotgan OTMni qo'llab-quvvatlash va
- g. autizm spektrining buzilishi bo'yicha tajribani rivojlantirish uchun maxsus o'qituvchilarni tayyorlash dasturlarini ishlab chiqish va takomillashtirish.

Frantsiyada mehnat siyosati. Frantsuzlarning ish vaqti odatda 8 yoki 9 dan 16 yoki 17 gacha, 1 soatlik ish haqi to'lanmagan tushlik tanaffusi bilan. Haftalik ish vaqti 35 (kuniga 7 soat, haftada besh kun). Ushbu rejadan tashqari ishlagan soatlar uchun qo'shimcha ish haqi to'lanadi.

Frantsiyadagi mehnat munosabatlari va sharoitlari qonunchilik bilan keng tartibga solinadi, asosan mehnat kodeksi (*Code du Travail*). Kodeks individual va jamoaviy bandlik masalalari bilan bog'liq deyarli barcha qonuniy qoidalarni o'z ichiga oladi va yangi qonunlar, qoidalar va farmonlar qabul qilinishi bilan doimiy ravishda unga qo'shiladi va o'zgartiriladi. Ish qonuni mehnat kodeksini sharhlaydi. Ijtimoiy Xavfsizlik (*Code de la Sécurité Sociale*) xodimlar uchun kasallik, onalik yoki otalik ta'tillari bo'yicha imtiyozlar kabi masalalar bilan shug'ullanadi. The Jinoyat kodeksi (*Code pénal*) kamsitmaslik, sog'liq va xavfsizlik kabi ba'zi sohalarga tegishlidir.

Jamoat shartnomalari Frantsiyada bandlikni tartibga solishning yana bir asosiy manbasi hisoblanadi. Sanoat darajasidagi jamoa shartnomalari aksariyat sohalarda mavjud va xodimlarning katta qismini qamrab oladi (ular ko‘pincha hukumat tomonidan sektordagi barcha ish beruvchilar va xodimlar uchun majburiy hisoblanadi). Kompaniya darajasidagi jamoaviy shartnomalar asosan yirik kompaniyalarda muzokaraga olinadi.

Huquqning boshqa muhim manbalari-bu shaxsiy mehnat shartnomalari va 50 va undan ortiq xodimga ega kompaniyalar va muassasalar tuzishi kerak bo‘lgan, sog‘liq va xavfsizlik, intizom kabi masalalar bilan shug‘ullanadigan “ichki qoidalar”.

Umuman olganda, agar Mehnat kodeksi, jamoa bitimlari va mehnat shartnomasining shartlari o‘rtasida tafovut yoki ziddiyat mavjud bo‘lsa, xodim uchun eng foydali bo‘lgan qoidalar qo‘llaniladi. Kompaniya darajasidagi jamoa bitimlari shartlari sanoat darajasidagi jamoaviy bitimlar shartlaridan ustundir, bunda eng kam ish haqi stavkalari kabi oz sonli sohalar bundan mustasno. Bir qator muhim sohalarda, masalan, ish vaqti va ta‘tilning ko‘plab jihatlarida, Mehnat kodeksi asosiy qoidalarining majmuasini belgilaydi va boshqa ko‘plab masalalarni jamoa shartnomasi bo‘lmagan taqdirda aralashuvni nazarda tutib jamoaviy muzokaralar (birinchi navbatda, kompaniya darajasida) ixtiyoriga qo‘yadi.

Bu mavzu faqat xususiy sektorda mehnat qonunchiligiga tegishli.

Frantsiyada bandlik to‘g‘risidagi qonun: tezkor faktlar

- Ish beruvchilar ishga qabul qilishda kamsitmaslik, nomzodlarning shaxsiy daxlsizligi, reklama ishlari va, agar kerak bo‘lsa, chet el fuqarolarini ishga joylashtirish bo‘yicha qonuniy qoidalariga rioya qilishlari kerak;

- Sinov muddatlari xodimning toifasiga qarab qonunda belgilangan maksimal ikki oydan to‘rt oygacha bo‘lgan muddatga belgilanadi;

- To‘liq vaqtli ish uchun muddatsiz mehnat shartnomalari norma hisoblanadi. Biroq, muayyan sharoitlarda shartnomaning bir qator

boshqa turlariga, jumladan, muddatli shartnomalar va qisqa shartnomalarga ruxsat beriladi;

- Ish beruvchilar bir tomonlama ravishda xodimlarning mehnat sharoitlarini o'zgartirishi mumkin, ammo mehnat shartnomasining muhim elementlariga ta'sir ko'rsatadigan o'zgartirish odatda xodimning roziligini talab qiladi;

- Ish haqi har oy chek yoki pul o'tkazish yo'li bilan, yoki xodimning iltimosiga binoan naqd to'lanishi kerak. Ish beruvchilar to'liq ish haqi varaqalarini taqdim etishlari, ish haqining ushlanib qolinishi qoidalariga rioya qilishlari kerak.

- Oddiy to'liq ish vaqti haftasiga 35 soatni tashkil qiladi va har qanday qo'shimcha haftalik soatlar, qoida tariqasida, qo'shimcha ish sifatida to'lanadi, lekin ba'zi moslashuvchanlik ham mumkin. Ish vaqtining maksimal chegaralari mavjud. Qisqartirilgan ish kunida ishlarydigan ishchilar odatda haftasiga kamida 24 soat ishlashi kerak.

- Xodimlar minimal dam olish tanaffuslari, kunlik va haftalik dam olish vaqtlariga (odatda yakshanba kunlarini o'z ichiga olgan holda) ega bo'lishlari kerak va besh haftalik haq to'lanadigan yillik ta'til olish huquqiga ega.

- Ishlayotgan ota-onalar, tegishli ravishda, homiladorlik va tug'ish ta'tillari, onalik dekret ta'tili, otalik ta'tillari, farzandlikka olish ta'tillariga ega. Xodimlar boshqa turdagi ta'tillardan ham parvarish qilish, oilaviy va shaxsiy masalalarda foydalanishlari mumkin.

- Ish bilan bandlikda diskriminatsiya qilish juda keng asoslar bo'yicha taqiqlanadi, ammo ba'zi hollarda munosabatlardagi farqlarga yo'l qo'yiladi. Ayollar va erkaklar bir xil ish yoki teng qiymatdagi ish uchun teng haq olishlari kerak.

- Ishchilar jinsiy va psixologik zo'ravonlikdan himoyalangan bo'lishi va ish beruvchilar bunday ta'qiblarning oldini olish uchun zarur bo'lgan barcha choralarni ko'rishlari kerak.

- Ish beruvchilar xodimlar orasida ma'lum darajada qo'llab-quvvatlanadigan kasaba uyushmalari bilan kelishishga savdolashishga majburdirlar. Xodimlar ish tashlash huquqiga ega.

- Kamida 11 nafar xodimga ega bo‘lgan kompaniyalar keng ko‘lamli axborot va maslahat huquqlariga ega bo‘lgan, saylangan xodimlar vakillari va ish beruvchidan tashkil topgan ijtimoiy-iqtisodiy qo‘mitaga ega bo‘lishlari shart.
- Ish beruvchilar sog‘liqni saqlash va xavfsizlik sohasida ko‘plab batafsil majburiyatlarga ega.
- Mehnat shartnomalari: ish beruvchi tomonidan “haqiqiy va jiddiy” sabablarga ko‘ra, shaxsiy yoki iqtisodiy sabablarga ko‘ra; xodim tomonidan; yoki o‘zaro kelishuv asosida bekor qilinishi mumkin. Iqtisodiy jihatdan ishdan jamoaviy bo‘shatish uchun qo‘shimcha talablar qo‘llaniladi.
- Agar ish beruvchi xodimni ishdan bo‘shatsa, u odatda qonuniy minimal ogohlantirish muddatiga rioya qilishi va ishdan bo‘shatish uchun minimal to‘lovni amalga oshirishi kerak.
- Xodimlar ishdan bo‘shatilishining haqiqiyligini “bekor”, "asossiz" yoki “tartibsiz” deb baholashlari mumkin.
- Agar mehnat faoliyati joyi kochirilsa, xodimlarning mehnat shartnomalari avtomatik ravishda yangi ish beruvchiga uzatiladi.
- 50 va undan ortiq xodimga ega bo‘lgan barcha kompaniyalar va muassasalarda yozma ichki qoidalar to‘plami bo‘lishi kerak.
- Xodimlarni intizom talablariga chaqirganda ish beruvchilar qonuniy tartibga rioya qilishlari shart.
- Ish beruvchilar turli xil kasb-hunar ta’limi majburiyatlariga ega va xodimlar ushbu sohada bir qator huquqlarga ega.

Frantsiyada xodimlarni ishga yollashda lozim bo‘lgan 10 talablar

Frantsiya bandlik qonuni boshqa mamlakatlar, shu jumladan AQShnikidan farq qiladi, shuning uchun Frantsiyada biznes yuritadigan yoki biznes yuritmoqchi bo‘lgan, ammo frantsuz qonunchiligi bilan tanish bo‘lmagan kompaniyalar odatda e’tibordan chetda qoladigan bir nechta talablarni bilishlari kerak. Xorijiy kompaniyalar bilmasligi mumkin bo‘lgan 10 ta mandat mavjud.

1. Yozma Mehnat Shartnomalari. Frantsiya qonunchiligi yozma shartnomalarni faqat muayyan holatlarda, masalan, muddatli yoki qisqa

muddatli shartnomalarda talab qiladi. Bunda tegishli jamoa shartnomasi bo'limi bilan yozma shartnoma talab qilinishi mumkin. Ish beruvchilar uchun yozma shartnoma shartnomaga, ayniqsa intellektual mulk huquqlari, maxfiylik va raqobatsizlik bandlariga nisbatan muayyan qoidalarni kiritish imkonini beradi. Mehnat shartnomasi frantsuz tilida tuzilishi kerak.

2. Ishdan bo'shatishdan himoya qilish va ishdan bo'shatish to'lovi. Frantsiyada o'z xohishiga ko'ra bandlikka o'xshash tushuncha yo'q. Ish beruvchi har doim xodimni ishdan bo'shatish uchun qonuniy adolatli sababga ega bo'lishi kerak va u odatda ishdan bo'shatishdan oldin uchrashuvga taklif, ishdan bo'shatishdan oldin yig'ilish va ishdan bo'shatish to'g'risidagi xatni o'z ichiga olgan muayyan protseduraga amal qilishi kerak. Jiddiy qonunbuzarlik holatlaridan tashqari har bir ishdan bo'shatishda ish beruvchi xodimning o'rtacha ish haqi va uning kompaniyadagi ish stajiga qarab hisoblangan ishdan bo'shatish uchun tovon to'lashi shart. Agar ishdan bo'shatish sababi asoslanmasa, ish beruvchi Frantsiya qonunlari bilan qamrab olingan va ishdan bo'shatilgan ishchining ish staji, ish haqi va u zarar ko'rgan zararga bog'liq bo'lgan qo'shimcha tovon to'lashi kerak.

3. Ogohlantirish davrlari. Ishdan bo'shatishning aksariyat holatlarida, jiddiy noto'g'ri xatti-harakatlar bundan mustasno, xodim ogohlantirish muddatiga ega. Huquqiy ogohlantirish muddati ishchining kompaniyadagi ish stajiga bog'liq va jamoaviy bitimlar odatda bir oydan uch oygacha ogohlantirish muddatini talab qiladi. Xodim unga ishlamagan vaqt uchun pul to'lanmaydigan ogohlantirish muddatini qisqartirishni talab qilishi mumkin.

4. Mehnat tatili. Xodimlar yiliga 30 kunlik pullik ta'til olish huquqiga ega. Jamoa shartnomalari xodimning ish stajiga qarab ko'proq haq to'lanadigan ta'til kunlarini yoki ko'proq ta'tilni taqdim etishi mumkin.

5. Ish vaqti qoidalari. Qonun besh kunlik ish haftasini 35 soatda qamrab oladi va xodim har qanday ish kunida 10 soatdan ortiq ishlay olmaydi. 35 soatdan ortiq ishlagan soatlar qo'shimcha ish vaqti hisoblanib, oshirilgan stavkada to'lanadi.

6. Kasallik paytida to'lovning davom etishi. Fransiya qonunchiligi garchi jamoaviy bitim boshqacha yo'l tutishi mumkin bo'lsada ish beruvchilardan kasallik ta'tilining dastlabki uch kunida ishchilarga pul to'lashni talab qilmaydi, Uchinchi kundan keyin kasallik ta'tilida bo'lgan xodim Fransiya ijtimoiy ta'minot tizimidan kelib chiqib ish haqining 59 %dan 66,66 % gacha (oilaviy vaziyatga qarab) oladi. Kasallik ta'tilining yettinchi kunida ish beruvchilar ijtimoiy sug'urta to'lovlarini to'ldirishlari kerak, shunda xodim keyingi 30 kun uchun to'liq ish haqining kamida 90 foizini va keyingi 30 kun uchun 66 foizini oladi. Jamoa shartnomalari ko'pincha ko'proq haq to'lashni ta'minlaydi.

7. Onalik va ota-ona ta'tillari. Yangi tug'ilgan onalar chaqaloq tug'ilishidan oldin 6 haftagacha va chaqaloq tug'ilgandan keyin 10 haftagacha haq to'lanadigan tug'ruq ta'tilini olishlari mumkin. Yangi onalar, agar ular bir nechta bolani tug'sa yoki ikki yoki undan ortiq bola allaqachon uyda yashasa, uzoqroq ta'tilga chiqishi mumkin. Bola tug'ilgandan keyin yangi otalar uch kunlik va tug'ilgandan keyingi dastlabki to'rt oy ichida 11 kungacha pullik ta'tilni olishlari mumkin. Farzand asrab oluvchilar 10 haftalik yoki agar ular bir nechta bolani asrab olsalar 22 hafta pullik ta'tilga chiqishlari mumkin.

8. Eng kam ish haqi. 1-yanvar holatiga ko'ra, Fransiyada eng kam ish haqi soatiga 10,03 yevroni (taxminan 11,39 AQSh dollari) tashkil qiladi. Biroq, jamoaviy bitimlarda ko'pincha eng kam ish haqining yuqori miqdori ko'rsatiladi.

9. Raqobatsiz va kelishilmaydigan qoidalar. Ish beruvchilar sobiq ishchilardan raqobat bo'lmagan shartnomalarni agar kompaniya buni kompaniya manfaatlarini himoya qilish uchun zarurligini isbotlasa imzolashni talab qilishlari mumkin. Bundan tashqari, ish beruvchi raqobat bo'lmagan shartnoma tugagunicha odatda ishchi ish haqining taxminan 30 foizini ishchiga to'lashi kerak. Bunday shartnomalar faqat cheklangan vaqtga, odatda bir yilga cho'zilishi mumkin. Ish beruvchilar raqobat bo'lmagan shartnomaning kerakligini yoki yo'qligini moliyaviy ma'noda ko'rib chiqishi kerak.

10. Mehnat Kengashlari. To'liq yil davomida kamida 11 ishchini ishlatgan kompaniyalar kompaniya rahbarlariga tashvish va shikoyatlar

bilan murojaat qiladigan saylangan xodimlar qo‘mitasini tuzishlari kerak. Kamida 50 nafar xodimi bo‘lgan kompaniyalarda qo‘mitaning roli muhimroq: u kompaniya rahbarlari bilan kompaniyaning tashkil ishlari, boshqaruvi umumiy operatsiyalar bo‘yicha qarorlar bo‘yicha maslahatlashadi. Shuningdek, u xodimlar uchun ijtimoiy va madaniy tadbirlarni nazorat qiladi. Frantsiyada har qanday yozma mehnat shartnomasida muayyan ish bilan bog‘liq quyidagi aniq ma‘lumotlar bo‘lishi kerak:

- Xodim va ish beruvchining shaxsini aniqlash;
- Xodimning vazifalari va majburiyatlari;
- Shartnomaning amal qilish muddati;
- Ish joyi;
- Kompensatsiya miqdori;
- Ishga qabul qilish boshlanishida ma‘lum bir sinov muddati mavjudmi yoki yo‘qmi;
- Bandlik bilan bog‘liq har qanday amaldagi xabarnoma muddatlari;
- Pullik ta‘tilning mavjud miqdori; va
- Muntazam ish vaqti.

Demokratik tamoyillar asosida tashkil etilgan Yaponiya Konstitutsiyasi 3 yil 1946 noyabrda e‘lon qilinib, 1947 yil 3 mayda kuchga kirdi. Bu millatning oliy qonuni hisoblanib imperator, qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud vakolatlari uni hurmat qilishi va qo‘llab-quvvatlashi kerak (Konstitutsiyaning 99-moddasi).

Mehnat qonunchiligi

Asosiy mehnat standartlari konstitutsiyada berilgan. Bular: ishlash huquqi va majburiyati (Art. 27 paragraf 1); bolalar mehnatini taqiqlash (Art. 27 paragraf 3) va ishchilar uyushmasi erkinligi-tashkil qilish ishchi huquqi, kelishib va birgalikda harakat qilish (Art. 28).

Shaxsiy mehnat qonunchiligiga kelsak, bu ish haqi, soat, dam olish va boshqa mehnat sharoitlari qonun bilan belgilanishi shart (27-modda 27 paragraf 2).

Yaponiya mehnat qonunchiligi ushbu konstitutsiyaviy doirada belgilangan. U aktlar, farmoyishlar, jamoaviy bitimlar va ish qoidalari

bilan ishlab chiqilgan. 1896 yil 27 aprelda qabul qilingan fuqarolik kodeksi mehnat shartnomalarining asosiy ta'rifini beradi. Mehnat munosabatlari to'g'risidagi qonunlar minimal mehnat standartlarini belgilash orqali qo'shimcha ravishda konstitutsiyaviy talablarga javob berishi kerak. Uchta asosiy mehnat qonunlari mavjud, ya'ni:

- Mehnat standartlari to'g'risidagi qonun ,
- Kasaba uyushmalari to'g'risidagi qonun va
- Mehnat munosabatlarini tartibga solish to'g'risidagi qonun.

Hujjatlar xususiy sektorning yapon xodimlariga nisbatan qo'llaniladi, dengizchilar bundan mustasno, ishlash uchun ruxsatnoma bilan vizaga ega bo'lgan chet ellik ishchilarni ham o'z ichiga olishi mumkin. Davlat korxonalarida ishlaydigan xodimlarga nisbatan faqat LSL qo'llaniladi.

Davlat xizmatchilarining mehnat munosabatlari asosan tegishli toifaga muvofiq maxsus qoidalar bilan tartibga solinadi. Mehnat qonunchiligi ko'pincha sog'liqni saqlash, mehnat va farovonlik vazirligi (2001 yil 6 yanvargacha bu vazifa mehnat vazirligi) va tegishli mehnat munosabatlari komissiyasi tomonidan chiqarilgan farmonlar bilan to'ldiriladi. Oxirgi organ ishchilar va ish beruvchilar safidan hamda keng jamoatchilikdan teng keladigan vakillardan iborat. Mehnat qonunchiligi ham mavhum bo'lishga moyil va shuning uchun Yaponiyada maxsus mehnat sudlari mavjud emasligi tufayli oddiy sudlar tomonidan talqin qilinishi kerak.

Ikkinchi eng kuchli huquqiy norma-bu jamoa shartnomasi bo'lib, u amalda ko'pchilik uchun korxonaga asoslanadi, chunki asosan korxona kasaba uyushmasi va tegishli ish beruvchi shartnomalarni tuzadi. Jamoa shartnomalari, birinchi navbatda, kasaba uyushma a'zolari bo'lgan firma ishchilariga ta'sir qiladi. Odatga ko'ra, ular faqat qonuniy talab qilinadigan darajada yozma ravishda tashkil etiladi. Albatta, qonunga muvofiq bo'lishi kerak bo'lgan shartnomaning keyingi qoidalari ko'pincha og'zaki ravishda kelishib olinadi. Shuning uchun shartnomalarning yozma qismi oddiy yoki noaniq bo'lishi mumkin.

Bu fakt korxona darajasida umumiy mehnat sharoitlarini nazarda tutadigan mehnat qoidalariga ko'proq ahamiyat beradi. 10 dan ortiq

xodimga ega bo'lgan har qanday ish beruvchi ularni kasaba uyushmasi bilan kelishilgan holda tuzishi kerak. Ish qoidalari qo'llash jamoa shartnomasi buzmasligi kerak. Keyinchalik, ular alohida ishchi kasaba uyushmasi a'zosi yoki yo'qligidan qat'i nazar, kompaniya ichidagi mehnat shartnomalarining elementlarini tuzatadilar. O'zgartirilgan mehnat standartlari qonunining 15 moddasiga ko'ra uning tartibot qoida, ish haqi kabi shartnoma masalalar, ish vaqti va mehnat sharoitlari mehnat shartnomasi tuzilganda yozma ravishda qo'yilishi kerak. Amalda, shartnoma har doim ish qoidalari va jamoa shartnomasiga muvofiq bo'lishi uchun noaniq shartnoma qoidalari tomonlar tomonidan afzal ko'riladi.

23-BOB. DAVLAT BOSHQARUVIDA IQTISODIY SIYOSAT

1. Davlat iqtisodiy siyosatining maqsadi va uni amalga oshirishning asosiy yonalishlari Davlat budjetini shakllantirish. 2. Barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlash. Davlat iqtisodiy siyosatining asosiy yonalishlari. 3. Global iqtisodiy siyosat markazlarining ilmiy izlanishlari va erishilgan natijalari. 4. Davlatning iqtisodiy o'sish modellari. Xalqaro iqtisodiy integratsiya. Integratsiya turlari, bosqichlari va yonalishlari.

Marksizm nuqtai nazaridan qaralsa: sinflar bo'lmagan tizim, ya'ni ibtidoiy jamoa tizimi, sinflar mavjud bo'lgan quldorlik, feodalizm, kapitalistik tizimlar, keyin esa sotsializm. Sotsializm ham bosqichlarga bo'linib ketadi. Ko'pgina kapitalistik mamlakatlarda ijtimoiy himoya masalasi juda yaxshi yo'lga qo'yilgan, bizda bu narsa faqat sotsializmga xos deyiladi.

«O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida»gi Qonunga muvofiq, xalqaro zahiralar Markaziy bankning pul-kredit siyosatini amalga oshirish, shuningdek, xalqaro operatsiyalar bo'yicha hisob-kitoblarni ta'minlash uchun yetarli bo'lgan darajada saqlab turiladi.

Markaziy bank tomonidan oltin ishlab chiqaruvchilardan monetar oltinning sotib olinishidir. Bunda Markaziy bank ishlab chiqaruvchilardan London oltin birjasida belgilangan o'rtacha oylik narxda (milliy valuta ekvivalentida) oltin quymalarini sotib oladi.

Markaziy bank tomonidan jahon bozorida monetar oltinni sotish bo'yicha qaror ko'plab omillarga, jumladan, bozor kon'yunkturasi, oltin narxlari prognozi va likvidlikka bo'lgan ehtiyojga bog'liq. Hozirgi paytda oltin narxi bo'yicha prognozlar turli yo'nalishlar bilan xarakterlanmoqda. Boshqacha aytganda, qimmatbaho metallar bozori tahlilchilari o'rtasida oltin narxining keyingi yo'nalishi (ko'tarilishi yoki tushishi) prognozlari bo'yicha yagona kelishuv mavjud emas.

Jahon amaliyotida oltin-valuta zaxiralari moliya bozorlaridagi zarbalarning iqtisodiyotga salbiy oqibatlarini yumshatish vositalaridan biri hisoblanadi. Markaziy bank pul-kredit siyosati doirasida ishlab chiqaruvchilardan monetar oltin sotib olish natijasida iqtisodiyotda vujudga kelgan ortiqcha likvidlikni «so'rib» olish uchun ichki valuta bozorida sterilizatsiya operatsiyalarini amalga oshiradi. Markaziy bank oltin-valuta zaxiralari «betarafligi» tamoyili asosida ichki valuta bozoriga sotib olingan monetar oltin miqdori darajasida intervensiyalarni amalga oshiradi.

Sterilizatsiya operatsiyalarini o'tkazishdan asosiy maqsad barqaror valuta kursini ushlab turish emas, balki pul-kredit siyosatini amalga oshirish jarayonida inflatsiyaga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan likvidlikni boshqarish hisoblanadi. Milliy valutaning xorijiy valutilarga nisbatan kursi esa ichki valuta bozoridagi talab va taklifning ichki fundamental omillari, shuningdek, tashqi omillar ta'sirida shakllanadi. Bu eksport va import hajmi, xorijiy investitsiyalar, chet eldan O'zbekistonga pul o'tkazmalari hajmiga bog'liq. «Imkonsiz uchlik» nazariyasiga ko'ra, bir vaqtning o'zida kapital erkin harakati sharoitida qat'iy belgilangan valuta siyosati va mustaqil pul-kredit siyosati olib borish imkonsiz hisoblanadi. Markaziy bank inflatsiyani targetlash rejimi doirasida mustaqil pul-kredit siyosatini olib bormoqda. Mazkur rejim doirasida asosiy maqsad narxlar barqarorligini ta'minlash hisoblanadi.

2023 yil sentyabrda qabul qilingan “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish, aholi farovonligini oshirish bo‘yicha maqsad va vazifalar belgilandi. Hukumatga 2024 yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturni mazkur strategiyadagi vazifalarni bajarish nuqtai nazaridan puxta ishlab chiqish topshirildi. Bunda yalpi ichki mahsulotning hozirgi o‘sish sur‘atini kelgusi yilda ham davom ettirish uchun barcha imkoniyat va zahiralar borligi ko‘rsatib o‘tildi.

Davlatning iqtisodiy siyosati. Iqtisodiy siyosat-makroiqtisodiy darajada iqtisodiy qarorlarni tanlash va amalga oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar, hukumatning harakatlari to‘plami. Iqtisodiy siyosatni amalga oshirish ijtimoiy ahamiyatga ega maqsadlarga erishishni o‘z ichiga oladi. Iqtisodiy siyosatning maqsadlari hozirgi paytda mamlakat iqtisodiyotining holati bilan belgilanadi.

Iqtisodiy siyosatning asosiy maqsadi jamiyat rivojlanishining ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarini yaratish va ijtimoiy takror ishlab chiqarish jarayonini iqtisodiy va ijtimoiy maqsadlarga muvofiq ravishda ta‘minlashdir.

Davlatning iqtisodiy siyosati va uning turlari: antitsiklik, tarkibiy, investitsiya, ilmiy-texnik va innovatsion, fiskal, pul-kredit (pul), narx, tashqi iqtisodiy, ijtimoiy, mintaqaviy va ekologik siyosat.

Iqtisodiy siyosatning maqsadlari:

- Iqtisodiy siyosatning maqsadlari
- Milliy iqtisodiyotning iqtisodiy o'sishi;
- To'liq ish kuni;
- Iqtisodiy samaradorlik;
- Narxlar darajasining barqarorligi, inflyatsiya yoki deflyatsiyaga qarshi kurash;
- Iqtisodiy erkinlik;
- Daromadlarni adolatli taqsimlash;

- Iqtisodiy xavfsizlik (ijtimoiy kafolatlar);

Xalq xo'jaligini yuritishning asosiy usuliga aylangan bozor iqtisodiyoti so'nggi bir necha asrlar davomida bir qator muhim o'zgarishlarga duch keldi. Iqtisodiyotning namoyon bo'lishining bozor shakllari uchun asos tovarlarni ommaviy ishlab chiqarish usullarini joriy etish edi, bu esa yirik mashina ishlab chiqarishga o'tish bilan bog'liq edi. Mashina usulining rivojlanishi mahsulot birligiga sarflanadigan xarajatlarni keskin kamaytirishga imkon berdi. Mahsulot tannarxining pasayishi aholi daromadlarining ko'payishi bilan birga bozor aylanmasining keskin kengayishiga olib keldi.

XVIII - XIX asrlarda sodir bo'lgan iqtisodiy jarayonlar jamiyatda sifat jihatidan yangi vaziyatni yaratdi, ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning boshqa o'zaro bog'liqligi uchun asos yaratdi: bozor va davlat mexanizmlari o'rtasida. Muayyan bosqichda iqtisodiy tizimning rivojlanishi davlatning qo'llab-quvvatlovchi va tuzatish choralarini kuchaytirishga muhtoj bo'ldi.

1929-1933 yillardagi jahon iqtisodiy inqirozi butun bozor tizimi uchun hal qiluvchi saboq bo'ldi. Ushbu darsning natijasi shundan iboratki, davlat ishtirokining rolini yangi sifat darajasiga ko'tarish, ikkita ijtimoiy-iqtisodiy hodisa (bozor va davlat) o'rtasidagi munosabatlarning yanada samarali variantini topish kerak. Bozorning jadal rivojlanishi sharoitida davlat choralari aralashmaslik, davlatning "tungi qorovul" rolidagi neytral xatti-harakatlaridan tashqariga chiqishi kerak edi. Iqtisodiyot yanada murakkab davlat choralariga muhtoj bo'la boshladi. "Iqtisodiy siyosat" deb nomlangan hodisa paydo bo'ldi.

Iqtisodiy siyosat sohasidagi birinchi sinov qadamlari XIX -asrning oxirida qilingan. Bunga Germaniya misol bo'a oladi, bu borada ko'plab mamlakatlardan oldinda. Otto fon Bismark tashabbusi bilan qonunlar qabul qilindi, uning asosida yangi soha — ijtimoiy sug'urta paydo bo'ldi. 1883 yilda, xususan, qonun kasallik sug'urtasini, 1884 yilda baxtsiz hodisalardan sug'urtalashni va nihoyat 1889 yilda sanoat

ishchilari va ularning pensiya xizmatlari uchun nogironlik sug'urtasini joriy etdi.

Iqtisodiy siyosatni amalga oshirishga qaratilgan birinchi urinishlar “nuqta ta'sir qilish” strategiyasi bilan bog'liq edi. Bunday sharoitda siyosatning bo'xona, agrar, sanoat va ijtimoiy shakllari nisbatan mustaqil yo'nalish sifatida ko'rib chiqildi. XX asr boshida bunday tarqoq yondashuv o'rniga kompleks, o'zaro bog'liq yondashuv varianti keldi. Iqtisodiy siyosat yanada keng qamrovli umumiy iqtisodiy xususiyatga ega bo'ldi.

Umumiy iqtisodiy siyosatning shakllanishiga ikki jahon urushi, ularning siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy muammolari ta'sir ko'rsatdi. Davlatning iqtisodiy jarayonlarga aralashuvi nafaqat mintaqaviy, balki umumiy iqtisodiy va biroz keyinroq xalqaro xarakterga ega bo'ldi. C. R. Makkonnell va S. L. Bryuga ko'ra iqtisodiy siyosatning maqsadlari quyidagilardan iborat

Iqtisodiy siyosat subyektlari

Iqtisodiy siyosat sub'ektlari quyidagilar bo'lishi mumkin:

Davlat, shu jumladan mintaqaviy va mahalliy institutsional tashkilotlar;

Nodavlat kasaba uyushmalari va birlashmalari.

Davlat iqtisodiy siyosatning asosiy sub'ekti bo'lib, turli xil ijtimoiy guruhlarining manfaatlarini bog'laydigan va ularni muayyan maqsadlar yo'lida harakat qilishga undaydigan vakolatlarga ega. Qonun chiqaruvchi hokimiyat darajasida iqtisodiy siyosatning asosiy yo'nalishlari muhokama qilinadi va Qonunchilik rasmiylashtiriladi. Uni amalga oshirish uchun mas'ul ijro etuvchi hokimiyat-hukumat. Hukumat, o'z navbatida, iqtisodiy siyosatni amalga oshirish bo'yicha vazifalarni qo'yadi va huquqlarni muayyan ijro etuvchi hokimiyat organlariga o'tkazadi.

Nodavlat kasaba uyushmalari va birlashmalariga “ijtimoiy-huquqiy maqom” deb nomlangan institutlar kiradi. Davlatga yaqin bo'lgan bu

tuzilmalar ham iqtisodiy siyosat subyektlaridir. Ularga davlat boshqaruv tuzilmalari faoliyat doirasidan olib tashlangan muayyan boshqaruv vazifalari berilishi mumkin. Germaniyadagi bunday muassasalar qatoriga mintaqaviy sug'urta idoralari, yuklarni tenglashtirish jamg'armasi, mahalliy shifoxona kassalari tizimi kiradi. Shveytsariyada bular: jamoat transportini qo'llab-quvvatlash agentligi, yong'in xavfsizligi muassasalari.

Iqtisodiy siyosatning nodavlat subyektlariga jamiyatning muayyan qatlamlari va aholi guruhlari manfaatlarini ifoda etuvchi turli birlashmalar ham kiradi. Bular kasaba uyushmalari, tadbirkorlar uyushmalari, diniy va madaniy tashkilotlar bo'lishi mumkin. Iqtisodiy siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirishda nodavlat subyektlarning roli hokimiyatga ta'sir (bosim) berish imkoniyati bilan belgilanadi. Xususiy guruhlarining manfaatlari jamiyat farovonligini birinchi o'ringa qo'yadigan davlatning maqsadli yo'nalishiga to'g'ri kelmasligi mumkin. Bunday sharoitda nodavlat sub'ektlar va davlat o'rtasida ko'pincha o'zlarining kuch imkoniyatlarini namoyish etish uchun ochiq kurash mavjud.

Iqtisodiy siyosatni amalga oshirishda bevosita ishtirok etadigan davlat institutlari va iqtisodiy ittifoqlardan tashqari, jamiyatning ayrim guruhlari va institutlari iqtisodiy siyosatni shakllantirishga bilvosita ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bularga quyidagilar kiradi: siyosiy partiyalar va tashkilotlar, ommaviy axborot vositalari, nufuzli shaxslar (olimlar, siyosatchilar). Ushbu subyektlarning iqtisodiy siyosatga ta'siri darajasi mamlakatdagi vaziyat, siyosiy tizim turi, uning tuzilishi bilan belgilanadi.

Globalashuv jarayonlarining rivojlanishida iqtisodiy siyosat subyektlari orasida davlatdan ustun bo'lgan institutlar ham paydo bo'ldi. Ularning faoliyatining asosi davlatlararo kelishuvlardir. Milliy hokimiyat ularga boshqaruv funktsiyalarining bir qismini beradi. Shunday qilib, yaqinda davlatdan tashqari iqtisodiy siyosat shakli paydo bo'ldi. Bunga Yevropa Ittifoqining faoliyati misol bo'la oladi.

Umuman olganda, turli mamlakatlarda iqtisodiy siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirish tajribasiga asoslanib, “iqtisodiy siyosat” tushunchasi "davlat tomonidan tartibga solish" atamasidan kengroq degan xulosaga kelish kerak. Iqtisodiy siyosatni olib borishda davlat tashabbuskor, asosiy bo'g'in bo'lib xizmat qiladi, ammo shu bilan birga u amalga oshirilayotgan iqtisodiy siyosatning barcha ishtirokchilarining birgalikdagi harakatlarini tashkil qilishi kerak.

Xalqaro integratsion jarayonlar.

Bularga Yevropa Ittifoqi, NAFTA, ASEAN, MDH, MERCOSUR va kamroq darajada ECOWAS va And hamjamiyati kiradi. Ushbu yettita birlashma jahon yalpi ichki mahsulotining qariyb 60 foizini va dunyo aholisining 36 foizini tashkil qiladi.

24-BOB. DAVLAT BOSHQARUVIDA IJTIMOIIY SIYOSAT

1. Ijtimoiy siyosat tushunchasi, nazariy asoslari va ustuvor yonalishlari. 2. Ijtimoiy totuvlik va ijtimoiy himoya tizimi shakllanishining tarixiy bosqichlari. 3. Aholi daromadlari va uning tarkibi. Aholi turmush darajasi va uning korsatkichlari. Ijtimoiy siyosatning asosiy yonalishlari. 4. Bozor iqtisodiyoti sharoitida ijtimoiy muammolar, ularni bartaraf qilish mexanizmlari. 5. Ijtimoiy barqarorlik ko'rsatkichlari. Ijtimoiy siyosat sohasida xorij davlatlari tajribasi.

Oksford inglizcha lug'atiga ko'ra, eng keng tarqalgan talqin: “Ijtimoiy siyosat - bu aholining ijtimoiy ehtiyojlar odatda farovonlik ehtiyojlari sifatida talqin qilinadi ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish, ijtimoiy ta'minot, sog'liqni saqlash, uy-joy, ta'lim va (ba'zan) huquq-tartibotga oid siyosatlarga qaratilgan hukumat (markaziy va mahalliy) siyosati, o'z ichiga oladigan ro'yxatdan iborat”. Ijtimoiy siyosat ta'lim, sog'liqni saqlash, bandlik, xavfsizlik, qariyalarni parvarlash, uy-joy, jamoat xizmatlari kabi sohalarni qamrab olishi mumkin.

Ijtimoiy siyosat nima? Ijtimoiy siyosat jamiyatda yashovchi odamlarning farovonligini oshirishga qaratilgan siyosat, tamoyillar, qonunchilik va ko'rsatmalarni o'z ichiga oladi. ijtimoiy siyosat ta'lim,

sog'liqni saqlash, bandlik, xavfsizlik, qariyalarni parvarish qilish, uy-joy, jamoat xizmatlari kabi sohalarni qamrab olishi mumkin.

Ijtimoiy siyosat, shuningdek, dunyodagi jamiyatlar demografik, iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar, migratsiya, qashshoqlik, sog'liqni saqlash, tengsizlik va globallashuv kabi global muammolarni qanday hal qilishlarini ko'rib chiqadi.

Tadqiqot sohasi sifatida ijtimoiy siyosat tengsizlik, qashshoqlik, kamsitish, jinoyatchilik, ishsizlik, ta'lim, sog'liqni saqlash va uy-joy kabi zamonaviy ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy masalalarni, ushbu masalalar va muammolarga potentsial siyosat javoblarini fanlararo o'rganishdir.

Davlat siyosati nima? Davlat siyosati hukumatlar tomonidan keng jamoatchilikka ta'sir ko'rsatadigan siyosat va harakatlar bilan bog'liq. Davlat siyosati soliq, jinoyat qonuni, mehnat qonunlari, energetika va zararli chiqindilar, qishloq xo'jaligi, korruptsiyaga qarshi kurash kabi sohalarni qamrab olishi mumkin.

Ijtimoiy siyosat va davlat siyosati o'rtasidagi bog'liqlik qanday? Garchi ikkalasi ham jamiyat farovonligini yaxshilash va himoya qilishni maqsad qilgan bo'lsa-da, ijtimoiy siyosat va davlat siyosati o'rtasida asosiy farqlar mavjud.

Ushbu asosiy farqlardan ba'zilar:

- Ijtimoiy siyosat jamiyatning muayyan sohalariga, ma'lum marginallashgan jamoalarga qaratilgan bo'lishi mumkin, davlat siyosati odatda keng jamoatchilikka qaratilgan;
- Ijtimoiy siyosat irqiy va sog'liqni saqlash nomutanosibliklari, ta'lim va iqtisodiy tengsizlik kabi ijtimoiy muammolarni hal qilishga qaratilgan bo'lsa, davlat siyosati keng jamoatchilikka tegishli hukumat bilan bog'liq har qanday harakatlarni qamrab oladi;
- Ijtimoiy siyosat asosan davlat siyosatining bir qismidir, ya'ni barcha ijtimoiy siyosat davlat siyosati bo'lsa-da, barcha davlat siyosati ijtimoiy siyosat emas.

Ijtimoiy siyosatni tahlil qilishda, garchi ishlarning katta qismi sotsiologiya doirasidan tashqarida ijtimoiy boshqaruv bo'limlarida ishlab chiqilgan bir qator yondashuvlar mavjud edi. 1950 va 1960 yillarda hukmronlik qilgan ijtimoiy siyosatga ijtimoiy boshqaruv yondashuvi ateoretik sifatida keng tanqid qilindi va marksistik yondashuvlar 1970-yillarda sotsiologlar orasida ayniqsa ta'sirchan edi. Yaqinda T.H. Marshallning fuqarolikni tahlil qilishi yana bir bor farovonlik va ijtimoiy siyosat muhokamalarini shakllantirdi. Qiyosiy ijtimoiy siyosatga ko'proq e'tibor qaratilgan (ingliz yozuvchilarining ijtimoiy siyosatga nisbatan beparvoligi pasayish belgilarini ko'rsatmoqda). Feminist olimlarning ta'siri ham sezilarli bo'lib, ayollarning farovonlikni ta'minlashdagi roli, kasallar va nogironlarni norasmiy parvarish qilish orqali, ayollarga ijtimoiy ta'minot oluvchilar sifatida katta e'tibor berildi.

Ijtimoiy va davlat siyosati nima? Tadqiqot sohasi sifatida davlat siyosati davlat tomonidan qabul qilingan har qanday qarorlarni tahlil qilish bilan bog'liq. Ijtimoiy siyosat ijtimoiy ehtiyoj masalalarini hal qilish uchun qabul qilingan qarorlarga ko'proq e'tibor qaratadi. Umuman aytganda, ijtimoiy siyosat an'anaviy ravishda farovonlik davlati bilan bog'liq hukumat harakatlarining sohalariga qaratilgan.

Ijtimoiy siyosatga qanday omillar ta'sir qiladi?

- Iqtisodiy omil. Bu davlatda ijtimoiy siyosatni shakllantirishga ta'sir qiluvchi eng muhim omillardan biri yoki;
- Siyosiy omil. siyosiy omil iqtisodiy omil kabi muhimdir;
- Madaniy omillar;
- Milliy mudofaa;
- Xalqaro yordam.

Xalqaro Maslahatchi.

Qabul qiluvchilarning qiziqishi.

Ijtimoiy siyosat nima? Xalqaro, fanlararo va amaliy.

Ijtimoiy siyosat dunyodagi jamiyatlarning xavfsizlik, ta'lim, ish, sog'liq va farovonlikka bo'lgan ehtiyojlarini qondirish usullari bilan bog'liq. Ijtimoiy siyosat davlatlar va jamiyatlarning ijtimoiy, demografik va iqtisodiy o'zgarishlar, qashshoqlik, migratsiya va globallashuv muammolariga qanday munosabatda bo'lishini ko'rib chiqadi.

Ijtimoiy siyosat dunyodagi jamiyatlarning xavfsizlik, ta'lim, ish, sog'liq va farovonlikka bo'lgan ehtiyojlarini qondirish usullari bilan bog'liq. Ijtimoiy siyosat davlatlar va jamiyatlarning ijtimoiy, demografik va iqtisodiy o'zgarishlar, qashshoqlik, migratsiya va globallashuvning global muammolariga qanday munosabatda bo'lishini ko'rib chiqadi. Ijtimoiy siyosat turli xil: milliy hukumatlar, oila, fuqarolik jamiyati, bozor va xalqaro tashkilotlarning bolalikdan qarilikgacha bo'lgan hayot davomida xizmat ko'rsatish va qo'llab-quvvatlashdagi rollarini tahlil qiladi. Ushbu xizmatlarga bolalar va oilalarni qo'llab-quvvatlash, maktab va ta'lim, uy-joy va mahallalarni yangilash, daromadlarni saqlash va qashshoqlikni kamaytirish, ishsizlikni qo'llab-quvvatlash va o'qitish, pensiya, sog'liqni saqlash va ijtimoiy yordam kiradi. Ijtimoiy siyosat ijtimoiy-iqtisodiy maqom, irqi, etnik kelib chiqishi, migratsiya holati, jinsi, jinsiy orientatsiyasi, nogironligi va yoshi bilan belgilanadigan ijtimoiy guruhlar o'rtasida hamda mamlakatlar o'rtasida xizmatlardan foydalanish va qo'llab-quvvatlashdagi tengsizliklarni aniqlash va kamaytirish yo'llarini topishga qaratilgan.

Xalqaro: Yangi ijtimoiy siyosat ilg'or farovonlik tizimlari va rivojlanayotgan mamlakatlar nuqtai nazaridan ijtimoiy va davlat siyosatiga aniq murojaat qiladi. U turli kontekstlarda ijtimoiy farovonlikni ta'minlashda ishtirok etuvchi davlat siyosati subyektlarining (davlat, oila, bozor, fuqarolik jamiyati) turli konfiguratsiyalariga katta e'tibor beradi.

Fanlararo aloqa: Ijtimoiy va davlat siyosatiga yangi yondashuv antropologiya, kriminologiya, demografiya, iqtisod, siyosatshunoslik, sotsiologiya va rivojlanish istiqbollari tayangan holda ijtimoiy o'zgarishlar sharoitlari, institutlari va mexanizmlarini keng fanlararo tushunishni o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy siyosat birinchi marta 1940-yillarda Britaniyada ijtimoiy boshqaruv sohasida R.Titmuss tomonidan ishlab chiqilgan. Titmussning “farovonlikning ijtimoiy taqsimot” (1955) haqidagi essesi ijtimoiy boshqaruvni asta-sekin o‘zlashtirish uchun ijtimoiy siyosatning rivojlanishiga asos bo‘ldi.

Ijtimoiy siyosat ta’limotlari. Ijtimoiy siyosat butun dunyo bo‘ylab jamiyatlarning xavfsizlik, ta’lim, mehnat, sog‘liq va farovonlikka bo‘lgan inson ehtiyojlarini qondirish usullari bilan bog‘liq. Ijtimoiy siyosat davlatlar va jamiyatlarning ijtimoiy, demografik va iqtisodiy o‘zgarishlar, qashshoqlik, migratsiya va globallashuv kabi global muammolarga qanday javob berishini ko‘rib chiqadi.

Ijtimoiy siyosatning modellari. Ijtimoiy siyosatning uchta modeli - qoldiq, institutsional va rivojlanish - har birining o‘ziga xos kuchli va zaif tomonlari mavjud. Qoldiq modeli individual mas’uliyat va maqsadli imtiyozlarga urg‘u beradi, institutsional model esa ijtimoiy farovonlik nafaqalardan universal foydalanishni qayd etadi.

Ijtimoiy siyosatning 5 tamoyilining tavsifi. Ijtimoiy adolatning beshta asosiy tamoyillari resurslardan foydalanish, tenglik, ishtirok etish, xilma-xillik va inson huquqlarini o‘z ichiga oladi.

Ijtimoiy siyosatning uchta istiqboli. Bugungi kunda sotsiologlar uchta nazariy istiqbol: ramziy interaksionistik istiqbol, funksionalistik istiqbol va nizo istiqbollari foydalanadilar.

Ijtimoiy siyosatning qadriyatlari. Ijtimoiy siyosatning asosiy maqsadi jamiyatdagi har bir insonning tinchlik va totuvlikda, nizolardan uzoqda yashashini ta’minlashdan iborat. Ijtimoiy siyosat ijtimoiy adolat, ijtimoiy rivojlanish, ijtimoiy muvozanat, ijtimoiy integratsiya va ijtimoiy tinchlikni ta’minlashga qaratilgan.

Ijtimoiy siyosatning xususiyatlari. Ijtimoiy siyosatni uchta asosiy xususiyatga ega deyish mumkin. U o‘z fuqarolari uchun farovonlikni yo‘naltirish orqali foydali bo‘lishni maqsad qiladi. b) u iqtisodiy va iqtisodiy bo‘lmagan maqsadlarni o‘z ichiga oladi. c) Bu resurslarni boshqarishda boylardan kambag‘allarga tomon bo‘lgan progressiv qayta taqsimlashni o‘z ichiga oladi.

Siyosatning asosiy xususiyatlaridan biri nima? Ideal siyosatning xususiyatlari. Maqsadga yo'naltirilgan. Aniq va ravshan, bu tartibsizlik va noaniqliklarni yo'q qiladi. Ehtiyotkorlik bilan ishlab chiqilgan. Oddiy tarzda taqdim etilgan, hamma uchun to'g'ri tushunishni osonlashtiradi.

Foyda tarkibiga korxonaning barcha daromad manbalarining yig'indisi kiradi: asosiy faoliyat, mulkni sotish, asosiy vositalarni ijaraga berish, investisiya investisiyalari. Faoliyatning har xil turlaridan olinadigan daromadlarning nisbati kompaniyaning xususiyatlariga, uning faoliyat doirasiga, bozordagi raqobat darajasiga bog'liq.

Turmush tarzi-bu shaxs, guruh yoki madaniyatning qiziqishlari, fikrlari, xatti-harakatlari va xulq-atvor yo'nalishlari. Bu atama avstriyalik psixolog A. Adler tomonidan kiritilgan. Uning 1929 yilgi "Miss R. ishi" nomli kitobida "insonning asosiy xarakteri bolaligida erta shakllangan" deb qayd etadi.

Turmush tarzining uchta misoli qanday? Turmush tarzining olti turiga ovqatlanish, jismoniy faollik, aqliy rag'batlantirish, ijtimoiy faoliyat, tibbiy xabardorlik va yuqori xavfli xatti-harakatlardan qochish kiradi¹¹.

Farovonlik davlati - bu davlat yoki belgilangan ijtimoiy institutlar guruhi o'z fuqarolari uchun asosiy iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlaydigan boshqaruv usuli. Ta'rifga ko'ra, ijtimoiy davlatda hukumat o'z fuqarolarining shaxsiy va ijtimoiy farovonligi uchun javobgardir.

Ijtimoiy davlat nima? "Farovonlik davlati" atamasi milliy hukumat o'z fuqarolarining iqtisodiy va ijtimoiy farovonligini himoya qilish va rag'batlantirishda muhim rol o'ynaydigan boshqaruv turini anglatadi. Ijtimoiy davlat imkoniyatlarning tengligi, boylikni teng taqsimlash va yaxshi hayotning minimal qoidalaridan foydalana olmaydiganlar uchun jamoat javobgarligi tamoyillariga asoslanadi. Ijtimoiy himoya, majburiy ishsizlikni sug'urtalash dasturlari va mehnatga layoqatsiz odamlarga ijtimoiy to'lovlar-bularning barchasi ijtimoiy davlatning namunalaridir.

¹¹ <https://www.who.edu/files/whoedu.do?id=154445&pt=10&p=80293>.

Aksariyat zamonaviy mamlakatlar ijtimoiy davlat deb hisoblanadigan ba'zi elementlarni amalda qo'llaydilar. Ya'ni, bu atama tez-tez kamsituvchi ma'noda, ko'rib chiqilayotgan hukumat aql bovar qilmaydigan imtiyozlarni yaratadigan holatni tasvirlash uchun ishlatiladi, natijada ishsiz odam farovonlik uchun kurashayotgan ishchidan ko'proq daromad oladi. Ijtimoiy davlat ba'zan "enaga davlati" sifatida tanqid qilinadi, unda kattalar kodlangan va bolalar kabi muomala qilinadi.

Asosiy jihatlar

- Ijtimoiy davlat - davlat yoki belgilangan ijtimoiy institutlar guruhi o'z fuqarolari uchun asosiy iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlaydigan boshqaruv usulidir;
- Ijtimoiy davlatda hukumat o'z fuqarolarining shaxsiy va ijtimoiy farovonligi uchun javobgardir;
- Ko'pgina zamonaviy mamlakatlarda ishsizlik sug'urtasi va farovonlik to'lovlari kabi ijtimoiy davlatni aks ettiruvchi dasturlar mavjud;
- Biroq, "farovonlik davlati" atamasi nisbiydir, chunki bunday tizim tanqidchilari bu davlatning fuqarolar hayoti va farovonligiga juda ko'p aralashuvini qamraydi.

Understanding the Welfare State. Some countries take this to mean offering unemployment benefits and base level welfare payments, while others take it much further with universal healthcare, free college, and so on. Despite most nations falling on a spectrum of welfare state activity, with few holdouts among the most developed nations, there is a lot of charged rhetoric when the term comes up in conversation. A lot of this owes to the history of the welfare state.

Farovonlik davlatini tushunish. Ijtimoiy davlat masxara qilish kinoya nishoniga aylandi. Bu tizimda fuqarolarning farovonligi davlat zimmasida. Ba'zi mamlakatlar buni ishsizlik bo'yicha nafaqa va asosiy darajadagi ijtimoiy to'lovlarni taklif qilish deb qabul qilishadi, boshqalari esa uni universal sog'liqni saqlash, bepul kollej va boshqalar bilan ancha oldinga olib boradi. Ko'pgina davlatlar ijtimoiy davlat faoliyatining spektriga tushib qolishlariga qaramay, eng rivojlangan

davlatlar orasida kam o‘rin tutsalar ham, bu atama suhbatda paydo bo‘lganida juda ko‘p ritorika mavjud. Buning ko‘pchiligi ijtimoiy davlat tarixiga bog‘liq.

Farovonlik davlati tarixi. Fuqarolarga adolatli munosabatda bo‘lish va kambag‘allar uchun davlat tomonidan ta‘minlangan turmush darajasi Rim imperiyasi davridan ancha oldinga borib taqalsada, bu kontseptsianing tarixiy yuksalishi va qulashiga eng yaxshi misol bo‘lgan zamonaviy farovonlik davlatlari Buyuk Britaniya va AQShdir. 1940-yillardan 1970-yillarga qadar Buyuk Britaniyada farovonlik davlati - Beverij hisobotiga asoslanib, hukumatning bir paytlar xayriya tashkilotlari, kasaba uyushmalari va cherkov tomonidan taqdim etilgan xizmatlarni almashtirishdagi harakatlariga olib keldi. AQShda farovonlik davlatining asosi Buyuk Depressiya va bu davrda kambag‘allar, ishlaydigan kambag‘allar tomonidan to‘langan katta narxdan kelib chiqdi.

1980-yillarda Margaret Tetcherning kuchli qarshiliklariga qaramay Buyuk Britaniya tizimi o‘sdi va garchi u tez-tez qayta qurish, uni haddan tashqari noqulay bo‘lib qolmasligi uchun tuzatishlarga muhtoj bolishiga qaramasdan bugungi kunda davom etmoqda. AQSh hech qachon Buyuk Britaniya darajasiga, hatto Germaniya yoki Daniya darajasiga chiqmagan va R. Reygan hukumatni qisqartirishda Tetcherdan ko‘proq muvaffaqiyatga erishgan. Ko‘pchilik AQSh va Buyuk Britaniyaning gullab-yashnagan farovonlik davlati va tanazzulga yuz tutgan davrlaridagi iqtisodiy o‘sish sur‘atlariga xalq uchun yaxshi yoki yomon degan xulosaga kelish uchun qarashadi.

Bozor iqtisodiyotida qanday muammolar mavjud? Bozor iqtisodiyotining kamchiliklariga monopoliyalar, davlat aralashuvining yo‘qligi, yomon ish sharoitlari va ishsizlik kiradi.

Social Justice as Political and Economic Aim Social has a double meaning. The term relates to society and on the other, to the concept of welfare services as in social security. Social justice is achieved through social security measures, like health services, pension systems, etc. and the redistribution of income in favor of those who cannot help themselves. This is not the place to discuss the philosophy

of justice. In economic terms, social justice means equal opportunities, facilitated by a sufficiently open educational system. It means as well that those who make a greater effort should obtain more benefits. However, the satisfaction of basic needs like food, housing, and healthcare may be taken as a minimum standard. Social justice, in economic terms, cannot be measured exactly. In the end, it has to be judged politically by the majority of the population through the process of democratic elections. The notion of social justice for all is somewhat idealistic because, while human beings are of course all equal under the law, they are unequal in terms of potential, ambition, and expectations.

The then German Prime Minister Otto von Bismarck pushed very progressive social legislation through parliament in the latter part of the 19th century, creating an insurance system for workers that provided health protection, pensions, and unemployment payments. Social stability serves as a link among different dimensions of sustainable development and is the ultimate objective of sustainable development. Economic and environmental developments are also of the objectives of sustainable development and are the means to achieve social stability. The main purpose of social stability is to provide the future generation with equal or greater accessibility to social resources than the current generation. In 2000, the European Union in Lisbon initially defined social stability as an integral part of development models, and social stability received special attention.

Despite the discussions, the social dimension of sustainability has received scant attention in comparison with the economic and environmental dimensions. McKenzie associates this fact with the difficulty of quantitative measurement of social stability. He believes the social stability dimension tends to concentrate on the qualitative characteristics of human societies. Therefore, quantitative measurement of economic and environmental dimensions of stability is easier and more feasible. In general, social stability means moving toward a condition where all people in the society are able to provide all their basic needs (achieving a rational level of tranquility, living a meaningful, purposeful and passionate life, having fair and equal

accessibility to opportunities in health and education). In the process of rural sustainable development, social instability plays a pivotal role in the achievement of the objectives of rural development. Proof for this fact is that the emergence of instability in its environmental dimensions lies in mismanagement; and economic instability whose concrete representations are evident in inducing economic instability, inequality, poverty and unemployment in rural communities is due to the lack or neglect of social stability in rural areas.

Social stability is a difficult concept to implement, and instability in human societies generally refers to stability along time. Therefore, this concept is not easy to measure. If social stability is to turn from a general description into an ultimate goal, it is necessary to define it in a clear, distinguishable, controllable and measurable way. It is essential to design social stability indicators. **The main indicators for measuring social stability include** population dynamism; empowerment; social cohesion and unity; health and social security; quality of employment and income; quality of education, services, housing, and environment; quality of information accessibility; community involvement; quality of institutional-national structures; optimism about the future; satisfaction with the place of living and place attachment; rates of crime and divorce; equality; compatibility; co-existence; social accountability; hope for the future; sense of happiness; extroversion and social interaction; social trust; fear of prevalence of social abnormalities; sense of deprivation; satisfaction with the performance of institutions; satisfaction with the quantity of service accessibility; satisfaction with the quality of service accessibility; place attachment; participation in cultural and recreational activities; participation in religious activities; participation in local activities; interpersonal trust; civil or institutional trust; and social justice. In addition, the indicators of social stability also include social networks, the right to choose one's life and occupation, accessibility to equal opportunities, democracy, social innovations, concrete basic needs, concrete social resources, mental social resources, equal concrete opportunities, cultural variety, cultural heritage, and equal accessibility to welfare.

Factors of social stability: 1) Satisfaction with trustee institutions 2) Social accountability 3) Social justice 4) Social dynamism 5) Social dynamism 6) Social trust 7) service accessibility satisfaction 8) place attachment 9) Job satisfaction 10) Social cohesion 11) Community involvement 12) Extroversion and social interaction 13) Sence of happiness 14) Social abnormalities 15) Hope for future.

Mavzuni mustahkamlash bo'yich savollar:

1. Ijtimoiy siyosat nima?
2. Ijtimoiy va davlat siyosati nima?
3. Ijtimoiy siyosatning qadriyatlari nimalar?
4. Ijtimoiy siyosat ta'limotlari nimalardan iborat?
5. Ijtimoiy siyosatning modellari nimalardan iborat?
6. Ijtimoiy siyosatning 5 tamoyilini tavsiflang?
7. Ijtimoiy siyosatning uchta istiqbollari qanday?
8. Ijtimoiy siyosatning xususiyatlari nimalardan iborat?

25-BOB. DAVLAT HOKIMIYATI VA BOSHQARUVI ORGANLARI FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA SAYLOV TIZIMI.

1. Saylov tushunchasi, turlari, mazmuni va mohiyati. 2. Referendum tushunchasi va uni o'tkazish tartibi. Saylov va referendum o'tkazish tartibining huquqiy asoslari. Saylov tizimining asosiy elementlari. Saylov tamoyillari. Davlat hokimiyat organlarini saylash tartibi va xorij tajribasi. 3. President sayloviga tayyorgalik ko'rish va uni o'tkazish jarayonlari. 4. Parlament saylovini tashkil etish tartibi. Vakillik organlarini saylash tartibi. Saylov komissiyalarini tuzish tartibi. 5. Xalqaro saylov standartlari. Saylov jarayonlarini o'tkazish muddatlari. Saylov jarayonlarini moliyalashtirish tartibi.

Saylovlar tarixda qadimgi Yunoniston va qadimgi Rim va o'rta asrlar davomida Muqaddas Rim imperatori va Papa kabi hukmdorlarni tanlash uchun ishlatilgan. **Saylov**-bu rasmiy guruh qarorlarini qabul qilish jarayoni bo'lib, aholi bilan davlat lavozimini egallash uchun shaxsni yoki bir nechta shaxsni tanlaydi. Saylovlar fuqarolarning

hayotiga ta'sir qiladigan qarorlarda ishtirok etishi va natijalar uchun o'z vakillarini javobgarlikka tortishi mumkin bo'lgan eng ko'zga ko'ringan va muhim usullardan biridir. Milliy va xalqaro tashkilotlar tomonidan fuqarolarning siyosiy vakillarini parlament va prezident darajasida tanlash jarayoni erkin va adolatli bo'lishini ta'minlash uchun katta sa'y-harakatlar amalga oshirilmoqda. Agar siyosiy rahbarlar va institutlar biron bir qonuniylikka ega bo'lsa va o'z navbatida mamlakat rivojlanishini davom ettirishga qodir bo'lsa, ularni saylash jarayoni ular vakillik qilish uchun tanlangan fuqarolar oldida ham qonuniy bo'lishi kerak.

Barcha fuqarolar ovoz berish va davlat lavozimlarini egallash huquqiga ega bo'lgan ko'pchilik ovoz bilan davlat lavozimlariga rasmiylarning birinchi qayd etilgan ommaviy saylovi mil.av. 754 yilda Sparta Konstitutsiyasining aralash hukumati ostida Sparta Eforlarida sodir bo'lgan. Barcha fuqarolar davlat lavozimlarini egallashi mumkin bo'lgan Afina demokratik saylovlari 247 yildan so'ng Kleisten islohotlarigacha joriy etilmadi. Solon konstitutsiyasiga binoan (mil. av.574 yil), barcha Afina fuqarolari xalq yig'ilishlarida, qonun va siyosat masalalarida va hakamlar sifatida ovoz berish huquqiga ega edilar, ammo saylovlarda faqat uchta eng yuqori toifadagi fuqarolar ovoz berishlari mumkin edi. Afina fuqarolarining to'rtta sinf ham (tug'ilish joyi bilan emas, ularning boyligi va mol-mulki bilan emas, balki belgilanadi) Solon islohotlari orqali davlat lavozimini egallash huquqiga ega emas edi. The spartada eforlarning saylovi, shuningdek, islohotlardan oldin Solon Afinada taxminan 180 yil.

Saylov huquqi. Kim ovoz berishi mumkinligi masalasi saylovlardagi asosiy masala hisoblanadi. Saylovchilar odatda barcha aholini o'z ichiga olmaydi; masalan, ko'plab mamlakatlar voyaga etmaganlarga ovoz berishni taqiqlaydi. Barcha yurisdiksiyalar ovoz berish uchun minimal yoshni talab qiladi. Avstraliyada aborigenlarga 1962 yilgacha ovoz berish huquqi berilmagan va 2010 yilda federal hukumat 3 yil va undan ko'proq vaqt xizmat qilgan mahbuslarning ovoz berish huquqlarini olib tashlagan (ularning katta qismi Aborigen avstraliyaliklar edi). Saylov huquqi odatda faqat mamlakat fuqarolari

uchun, ammo qo'shimcha cheklovlar qo'yilishi mumkin. Ovrupo Ittifoqida, agar munitsipalitetda yashasa va Ovrupo Ittifoqi fuqarosi bo'lsa, shahar saylovlarida ovoz berish mumkin; yashash mamlakatining fuqaroligi talab qilinmaydi. Ba'zi mamlakatlarda ovoz berish qonun bilan talab qilinadi. Ovoz berishga huquqi bor saylovchilarga ovoz bermaganlik uchun jarima kabi jazo choralari qo'llanilishi mumkin. G'arbiy Avstraliyada birinchi marta ovoz bermaganligi uchun jazo \$20.00 jarima hisoblanadi, agar huquqbuzar oldin ovoz berishdan bosh tortsa, bu \$50.00 gacha oshadi.

Ovoz beruvchi aholi. Tarixiy jihatdan munosib saylovchilarning soni kichik bo'lib, aristokratlar va shahar erkaklari (fuqarolar) kabi imtiyozli erkaklar guruhlari yoki jamoalari soniga teng edi. Shaharlardan tashqarida burjua fuqaro huquqlariga ega bo'lgan odamlar sonining ko'payishi, fuqaro atamasini kengaytirish bilan saylovchilar minglab sonlardan oshib ketdi. Yuz minglab saylovchilar bilan saylovlar Rim Respublikasining so'nggi o'n yilliklarida paydo bo'ldi, bilan Rimdan tashqaridagi fuqarolarga ovoz berish huquqini kengaytirish orqali Lex Julia mil. av. 90 yilda 910,000 saylovchiga yetib bordi va saylovchilarning maksimal ishtiroki mil.av. 70 yilda 10% ni tashkil etdi, bu hajm bo'yicha Amerika qo'shma Shtatlari birinchi sayloblar bilan taqqoslana olinadi. Shu bilan birga Buyuk Britaniya Qirolligi 1780 yilda 214000 ga yaqin saylovchilarga ega edi, bu butun aholining 3%ini tashkil etgan.

Nomzod. Vakillik demokratiyasi siyosiy lavozimga nomzodlikni boshqarish tartibini talab qiladi. Ko'pgina hollarda, lavozimga nomzod ko'rsatish uyushgan siyosiy partiyalar orqli oldindan tanlov jarayonlari orqali amalga oshiriladi. Partiyasiz tizimlar nominatsiyalar bo'yicha partizan tizimlaridan farq qiladi. To'g'ridan-to'g'ri demokratiya, partiyasiz demokratiyaning bir turi, har qanday ma'qul shaxs nomzod bo'lishi mumkin. Saylovlar qadimgi Afinada, Rimda va papalar, Muqaddas Rim imperatorlarini saylashda ishlatilgan bo'lsa-da, zamonaviy dunyoda saylovlarning kelib chiqishi XVII-asrdan boshlab Ovrupo va Shimoliy Amerikada vakillik hukumatining asta-sekin paydo bo'lishida yotadi. Ba'zi tizimlarda hech qanday nominatsiyalar umuman

o'tkazilmaydi, saylovchilar ovoz berish paytida har qanday shaxsni tanlashlari mumkin—ba'zi mumkin bo'lgan istisnolardan tashqari, masalan, minimal yosh talablari—yurisdiksiyada. Bunday hollarda, saylovchilar a'zolarining barcha saylov huquqiga ega bo'lgan shaxslar bilan tanish bo'lishi shart emas, garchi bunday tizimlar ushbu darajalarda potentsial saylanganlar orasida birinchi qo'ldan tanish bo'lishini ta'minlash uchun katta geografik darajalarda bilvosita saylovlarni o'z ichiga olishi mumkin.

Saylov tizimlari. Saylov tizimlari-bu ovoz berishni siyosiy qarorga aylantiradigan mufassa konstitutsiyaviy kelishuvlar va ovoz berish tizimlaridir. Birinchi qadam saylovchilar uchun saylov byulletenlarini berishdir, bu oddiy bitta tanlovli byulletenlar bo'lishi mumkin, ammo boshqa turdagi, masalan, ko'p tanlovli yoki reytingli byulletenlardan ham foydalanish mumkin. Keyin ovozlar hisoblab chiqiladi, buning uchun turli xil ovozlarni hisoblash tizimlaridan foydalanish mumkin. va keyin ovoz berish tizimi natijani hisob asosida aniqlaydi. Ko'pgina tizimlarni mutanosib, majoritar yoki aralash deb tasniflash mumkin. Proportsional tizimlar orasida eng ko'p ishlatiladigan partiyalar ro'yxatidagi mutanosib vakillik tizimlari, majoritar orasida birinchi o'tgan saylov tizimi (bitta g'olib ko'p ovoz berish) va ko'pchilik ovoz berishning turli usullari (masalan, keng qo'llaniladigan ikki tomonlama tizim). Aralash tizimlar mutanosib va majoritar usullarning elementlarini birlashtiradi, ba'zilar odatda birinchisiga yaqinroq natijalar beradi (aralash a'zo mutanosib) yoki boshqasi (masalan, parallel ovoz berish).

Ko'pgina mamlakatlarda saylovlarni isloh qilish harakatlari rivojlanmoqda, ular tasdiqlash uchun ovoz berish, bitta o'tkaziladigan ovoz berish, tezkor ikkinchi darajali ovoz berish yoki Kondorse usuli kabi tizimlarni qo'llab-quvvatlamoda; ushbu usullar, muhimroq saylovlar hali ham an'anaviy hisoblash usullaridan foydalanadigan ba'zi mamlakatlarda kamroq saylovlar uchun mashhurlikka erishmoqda. Ochiqlik va hisobdorlik odatda demokratik tizimning asosi deb hisoblansa-da, ovoz berish akti va saylovchilarning byulletenining mazmuni odatda muhim istisno hisoblanadi. Yashirin ovoz berish

nisbatan zamonaviy rivojlanishdir, ammo hozirda u aksariyat erkin va adolatli saylovlarda hal qiluvchi hisoblanadi, chunki bu qo'rqitish samaradorligini cheklaydi.

Kampaniyalar. Saylovlar o'tkazilganda, siyosatchilar va ularning tarafdorlari saylovchilarning ovozlari uchun to'g'ridan-to'g'ri raqobatlashish orqali kampaniyalar deb ataladigan siyosatga ta'sir o'tkazishga harakat qilishadi. Kampaniya tarafdorlari rasmiy ravishda tashkil etilgan yoki erkin bog'langan bo'lishi mumkin va tez-tez kampaniya reklamalaridan foydalanadilar. Siyosatshunoslar saylovlarni siyosiy prognozlash usullari orqali bashorat qilishga urinishlari odatiy holdir. Eng qimmat saylov kampaniyasiga 7 milliard AQSh dollari sarflangan 2012 yil Amerika qo'shma Shtatlaridagi prezidentlik saylovi va undan keyin 5 milliard AQSh dollari sarflangan 2014 yil Hindiston umumiy saylovi.

Saylov vaqtini belgilash. Demokratiyaning mohiyati shundaki, saylangan amaldorlar xalq oldida hisobot berishadi va ular o'z lavozimlarida davom etish uchun o'z vakolatlarini izlash uchun belgilangan vaqt oralig'ida saylovchilarga qaytishlari kerak. Shu sababli, aksariyat demokratik konstitutsiyalar saylovlar belgilangan vaqt oralig'ida o'tkazilishini ta'minlaydi. AQShda davlat idoralari uchun saylovlar odatda har ikki yildan olti yilgacha aksariyat Shtatlarda va federal darajada o'tkaziladi, bundan uzoqroq vakolat muddati bo'lishi mumkin bo'lgan saylangan sud lavozimlari bundan mustasno. Masalan, prezidentlar uchun turli xil jadvallar mavjud: Irlandiya Prezidenti har yetti yilda, Rossiya Prezidenti va Finlyandiya Prezidenti har olti yilda, Frantsiya Prezidenti har besh yilda, AQSh Prezidenti har to'rt yilda bir marta saylanadi.

Rolling saylovlari - bu organdagi barcha vakillar saylanadigan saylovlar hisoblanadi, ammo bu saylovlar bir vaqtning o'zida emas, balki ma'lum vaqt ichida amalga oshiriladi. AQShlardagi prezidentlik praymeriz saylovlari, Ovrupo parlamentiga saylovlar (bunda har bir a'zo davlatda turli xil saylov qonunlari tufayli saylovlar haftaning turli kunlarida o'tkaziladi) va logistika tufayli Livan va Hindistondagi umumiy saylovlar. Rim respublikasi Qonunchilik Assambleyalarida

ovoz berish tartibi ham klassik misoldir. Saylovlarni o'tkazishda saylovchilar avvalgi saylovchilarning tanlovi to'g'risida ma'lumotga ega. Birinchi saylovlarda umidvor nomzodlar ko'p bo'lishi mumkin bo'lsa, so'nggi turlarda odatda bitta g'olib bo'yicha konsensusga erishiladi. Bugungi tezkor aloqa sharoitida nomzodlar nomutanosib resurslarni dastlabki bir necha bosqichda kuchli raqobatlashishi mumkin, bu bosqichlar keyingi bosqichlarning reaksiyasiga ta'sir qiladi.

Nodemokratik saylovlar. Qonun ustuvorligi zaif bo'lgan ko'plab mamlakatlarda saylovlar "erkin va adolatli" bo'lishning xalqaro standartlariga javob bermasligining eng keng tarqalgan sababi amaldagi hukumatning aralashuvidir. Diktatorlar ijro etuvchi hokimiyat vakolatlaridan foydalanishlari mumkin (politsiya, harbiy holat, tsenzura, saylov mexanizmini jismoniy amalga oshirish va boshqalar.) olib tashlash foydasiga xalq fikriga qaramay hokimiyatda qolish. Qonun chiqaruvchi organdagi ma'lum bir fraksiya a'zolari ko'pchilik kuchidan foydalanishi mumkin yoki supermajority (jinoyat qonunlarini qabul qilish va saylov mexanizmlarini, shu jumladan muvofiqlik va okrug chegaralarini belgilash) tanadagi kuchlar muvozanatining raqib fraksiyaga o'tishini oldini olish uchun saylov.

Zamonaviy liberal demokratiyalarda saylovlarning ustunligi, ular aslida aristokratik selektsiya mexanizmlari bo'lib, har bir fuqaroga davlat lavozimini egallash uchun teng imkoniyatni inkor etadi. Bunday qarashlar qadimgi Yunoniston davridayoq Aristotel tomonidan bildirilgan. Fransuz siyosatshunosi Bernard Maninning so'zlariga ko'ra, saylovlarning inegalitar tabiati to'rt omildan kelib chiqadi: saylovchilar tomonidan nomzodlarga teng bo'lmagan munosabat, tanlov talab qiladigan nomzodlarning farqi, bilim ustunligi va ma'lumot tarqatish xarajatlari. Ushbu to'rt omil nomzodlarni saylovchilarning qisman sifat standartlari va ijtimoiy aniqlik (masalan, terining rangi va tashqi ko'rinishi) asosida baholashga olib keladi. Bu saylovchilar tomonidan obyektiv bo'lmagan muomala standartlari va siyosiy obro'sini oshirish bilan bog'liq xarajatlar (kirish to'siqlari) tufayli nomzodlar havzalarida o'z-o'zini tanlashga olib keladi. Oxir oqibat, natija - ular vakili bo'lishi kerak bo'lgan saylovchilardan obyektiv ravishda ustun bo'lgan

(haqiqatda yoki madaniy kontekstda qabul qilingan) nomzodlarning saylanishidir.

2. Referendum-bu elektorat tomonidan taklif, qonun yoki siyosiy masala bo'yicha to'g'ridan-to'g'ri ovoz berish. Bu vakil tomonidan ovoz berilgan masaladan farq qiladi. Bu yangi siyosat yoki aniq qonun qabul qilinishiga olib kelishi mumkin yoki referendum faqat maslahat mazmunida bo'lishi mumkin. Ba'zi mamlakatlarda u plebissit, votatsiya, ommabop maslahat, byulleten savoli, byulleten chorasi yoki taklif bilan sinonimdir. 'Plebissit' ning ba'zi ta'riflari bu mamlakat Konstitutsiyasi yoki hukumatini o'zgartirish uchun ovoz berishning bir turi ekanligini ko'rsatadi. So'z, "referendum" ko'pincha ko'p qamrovli bo'ladi, Qonunchilik yo'riqlar va tashabbuslar uchun ham ishlatiladi.

Referendum nomi va ishlatilishi Shveytsariyaning Graubunden kantonida XVI-asrdayoq paydo bo'lgan deb o'ylashadi. Referendum siyosiy vosita sifatida 1970-yillardan beri ommalashib bormoqda. ushbu o'sish jamoatchilikning siyosiy partiyalar bilan kelishuvi bilan bog'liq, chunki partiya identifikatorlaridan ko'ra aniq siyosat masalalari jamoatchilik uchun muhimroq bo'ldi.

The term "referendum" covers a variety of different meanings, and the terminology is different depending on the us that holds them. A referendum can be binding or advisory. In some countries, different names are used for these two types of referendum. Referendums can be further classified by who initiates them. David Altman proposes four dimensions that referendums can be classified by:

"Referendum" atamasi turli ma'nolarni qamrab oladi va terminologiya ularni ushlab turadigan AQShga qarab farq qiladi. Referendum majburiy yoki maslahat bo'lishi mumkin. Ba'zi mamlakatlarda ushbu ikki turdagi referendum uchun turli xil nomlar qo'llaniladi. Referendumlarni kim boshlaganiga qarab tasniflanishi mumkin. D.Altman referendumlarni tasniflash mumkin bo'lgan to'rt o'lchovni taklif qiladi:

- Majburiy (qonuniy talab qilinadigan) va ixtiyoriy (ad hoc);
- Qamrab oluvchi va konsultativ;

- Fuqarolarning tashabbusi (pastdan yuqoriga) va hokimiyat tashabbusi bilan (yuqoridan pastga)
- Faol (o'zgarishni taklif qiluvchi) va reaktiv (o'zgarishni oldini oluvchi)

XVIII-asrning oxiridan boshlab dunyoda yuzlab milliy referendumlar tashkil etildi; Shveytsariya 600 yilda zamonaviy davlat sifatida ochilganidan beri deyarli 1848 ta milliy ovoz berildi. Italiya 78 ta milliy referendum bilan ikkinchi o'rinda turadi: 72 ta mashhur referendum (ulardan 51 tasi radikal partiya tomonidan taklif qilingan), 4 ta konstitutsiyaviy referendum, bitta institutsional referendum va bitta maslahat referendumi.

3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasining mazkur majlisida 2023 yil 9 iyul kuni bo'lib o'tgan muddatidan ilgari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi natijalari to'g'risidagi masala ko'rib chiqildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovida saylovchilar ro'yxatiga kiritilgan fuqarolarning 15,6 milliondan ziyodi yoki 79,88 foiz o'z xohish-irodasini erkin ifoda etib, o'zi munosib deb bilgan nomzodga ovoz berdi. Majlisda 2023 yil 9 iyul' kuni o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi yakunlari bo'yicha bayonnoma tuzildi hamda saylov natijalarini tasdiqlash to'g'risida qaror qabul qilindi.

Saylovda ovoz berishda ishtirok etgan saylovchilarning 87,05 foiz ovozi bilan Sh.M.Mirziyoev O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga saylanganligi to'g'risida qaror qabul qilindi. U o'zbek xalqi tomonidan keng qo'llab-quvvatlanib bundan keyin ham islohotlarni amalga oshirishi kutilmoqda.

O'zbekiston "Adolat" sosial-demokratik partiyasidan nomzod R.A.Mahmudovaga saylovchilarning 4,43%i, O'zbekiston Xalq demokratik partiyasidan nomzod U.I.Inoyatovga 4,02%i va O'zbekiston Ekologik partiyasidan nomzod A.X. Hamzayevga 3,74 foizi yoqlab ovoz bergan.

Shavkat Mirziyoyev besh yildan kamroq davr oralig'ida O'zbekiston iqtisodiyotini liberallashtirish va siyosiy tizimni modernizatsiya qilishga muvaffaq bo'ldi. Bugungi kunda O'zbekiston

o'zining yaxshi saqlanib qolgan madaniy merosi tufayli muhim sayyohlik maskani, xorijiy biznes va investitsiyalar uchun ancha qulay mamlakat bo'lib qolmoqda.

AQSh Prezidentiga qo'yiladigan talablar. Prezidentlikka nomzodlarga qo'yiladigan qonuniy talablar Vashington prezidentlikni qabul qilgan yildan beri bir xil bo'lib qolmoqda. Konstitutsiya ko'rsatmasiga binoan prezidentlikka nomzod AQShning tabiiy tug'ilgan fuqarosi, mamlakatda 14 yil yashagan, 35 yosh va undan katta rezident bo'lishi kerak.

O'tmishdagi va hozirgi nomzodlarning aksariyati o'z partiyalari nomzodi uchun qattiq kurashdilar. Bugungi kunda ko'plab siyosatchilar shahardan, shtatdan, milliy idoraga ko'chib o'tishni o'zlarining hayotiy ishlariga aylantirmoqdalar. Biroq, ba'zi nomzodlar shubhalarni bildirishdi. Ko'pchilik prezidentlikka birinchi nomzod J.Vashington bu lavozimni qabul qilishni istamaganini bilishmaydi. "Men Qo'shma Shtatlar prezidentligini qabul qilishim yoki rad etishimni aniqlash uchun chaqirilganda og'riqli his-tuyg'ularni tasvirlab berolmayman", dedi Vashington 1789 yilgi nutqida. Vashington Konstitutsiyaviy Konventsiya tugagach, Vernon tog'iga to'liq nafaqaga chiqishni niyat qilgan edi. Vashington prezidentlikni istamagan yagona nomzod emas edi. James K. Polk demokratik partiyaning nomzodligini "na...qidirdi va rad etdi". Bugungi kunda nomzodlar nomzodlik uchun motivatsiya sifatida burch haqida gapirayotganini qanchalik tez-tez eshitasiz? So'nggi nomzodlarda yana qanday motivlarni sezasiz?

1796 yilgi prezidentlik saylovlariga ko'ra, siyosiy partiyalar Amerikada mustahkam o'rin egalladi. Federalistlar G'aznachilik kotibi A.Hamiltonga ergashdilar. Demokratik-respublikachilar (shuningdek, Jeffersonchilar deb ham ataladi) T.Jefferson va avvalroq fraktsiyalardan ogohlantirgan J.Medisonga ergashdilar.

Agar siz AQSh fuqarosi bo'lsangiz, 18 yosh yoki undan katta bo'lsangiz, siz milliy saylovlarda prezidentlikka nomzodlar uchun ovoz berish huquqiga egaman deb o'ylaysiz. Bu qisman to'g'ri. Fuqarolar umumxalq ovoz berishda prezidentlikka ovoz berganda, ovoz beruvchilar jadvalini saylaydilar. Keyin ovoz beruvchilar kimning AQSh

prezidenti bo'lishini hal qiluvchi ovoz berishadi. Odatda, saylovchilarning ovozlari saylovda xalq ovozi bilan mos keladi. Ammo tarixda bir necha bor Oq uyni egallab olgan shaxs eng ommabop ovozlarni ololmaganligi qayd etilgan.

5. Ushbu yo'riqnomalarda keltirilgan xalqaro standartlarning asosiy manbalari inson huquqlari bo'yicha turli xalqaro, mintaqaviy va BMT deklaratsiyalari, konventsionalari va boshqa tegishli huquqiy hujjatlardir. Ushbu vositalarga quyidagilar kiradi:

- 1948 yilgi Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi;

- 1966 yil Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt;

- The 1950 European Convention (together with its Protocols) for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms;

- The 1990 Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the Conference for Security and Co-operation in Europe (CSCE);

- 1948 yilgi Amerika inson huquqlari va burchlari deklaratsiyasi;

- 1969 yilgi Amerika inson huquqlari konvensiyasi

- 1981 yilgi Afrika inson va fuqarolar huquqlari xartiyasi

Mamlakat tegishli saylov tizimini tanlashda o'z ixtiyoriga ega. Biroq saylov tizimini tanlashda bunday ixtiyoriylik cheksiz emas va xalqaro standartlarga mos kelishi kerak. Ko'pgina mamlakatlarning o'zlarining mustamlakachilik davrida yoki boshqa tarixiy sabablarga ko'ra qo'llanilgan saylov tizimlarini qabul qilish tendentsiyasini hisobga olgan holda, mamlakatning qonunchilik bazasini ko'rib chiqish hozirgi madaniy, siyosiy, ijtimoiy yoki boshqa omillar va voqeliklarni foydali tarzda aks ettirishi mumkin. *So'raladigan savol:* bugungi kunda qaysi saylov tizimi demokratik saylovlarga yordam berishi mumkin.

Saylov qonunchiligining o'zida emas, balki davlat organlari yoki saylovni boshqarish organlari tomonidan qabul qilingan me'yoriy hujjatlarga ovoz berish tartib-qoidalarini kabi nozik tafsilotlarni kiritish maqsadga muvofiqdir. Birlamchi saylov qonunchiligida (saylov qonuni va konstitutsiya) hal qilinishi kerak bo'lgan asosiy masalalar quyidagilardan iborat:

- Saylovchi sifatida ro'yxatdan o'tish malakasi, bunday huquqning har qanday cheklovlari bilan, birga agar mavjud bo'lsa,;
- nomzodlik uchun malaka va cheklovlar;
- o'rindiqlarni taqsimlashni tartibga soluvchi qoidalar;
- vakolat muddati bo'yicha malaka;
- tasodifiy bo'sh ish o'rinlarini to'ldirish usullari;
- mandatlarni olib tashlash;
- ovoz berishning maxfiyligi; va
- saylovni boshqarish.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar.

1. Saylov tushunchasi, turlari, mazmuni va mohiyati.
2. Referendum tushunchasi va uni o'tkazish tartibini sharhlab bering
3. Saylov va referendum o'tkazish tartibining huquqiy asoslarini izohlab bering
3. President saylovini o'tkazish jarayonlarining xususiyatlarini ochib bering.
4. Parlament saylovini tashkil etish tartibi. Saylov komissiyalarini tuzish tartibi.
5. Xalqaro saylov standartlarini sharhlab bering.

26. DAVLAT HOKIMIYATI VA BOSHQARUVI ORGANLARI USTIDAN JAMOATCHILIK NAZORATI.

1. Jamoatchilik nazorati - -jamiyat va davlat ortasidagi munosabatni ifodalovchi hodisa. Jamoatchilik nazorati mazmuni, xususiyatlari. Jamoatchilik nazorati prinsiplari va amalga oshirish shakllari. Jamoatchilik nazoratining siyosiy-huquqiy asoslari.
2. Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tizimida intizomni ta'minlash usullari. Ma'muriy nazorat va jamoatchilik nazorati tushunchalarining bog'liqligi. Jamoatchilik nazorati subyektlari.

“Jamoatchilik nazorati to‘g‘risida”gi O‘zbekiston qonuni 2018-yil 12-aprelda qabul qilingan. Hujjat davlat organlari va muassasalari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini tashkil etish hamda amalga oshirish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan¹².

Demokratiyaning konstitutsiyaviy tamoyilini ta'minlash mexanizmining muhim tarkibiy qismi sifatida jamoatchilik nazoratining mohiyati ochib berildi va malaka xususiyatlari aniqlandi. Jamoatchilik nazoratining institutsional bazasi belgilab berilgan va uning asosiy tarkibiy qismlarida ko‘rsatilgan. Bu fuqarolar tomonidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirishning belgilangan usullari va shakllari. Jamoatchilik nazorati fuqarolik jamiyatining funksiyasi sifatidagi ijtimoiy nazorat turi hamda aholini jamiyat va davlatni boshqarishga jalb qilish usuli sifatida belgilanadi. Bu demokratiyani amalga oshirishning muhim shaklidir, chunki u aholining davlat boshqaruvida, davlat va jamiyat ishlarini hal etishda ishtirok etishi, davlat hokimiyati va mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organlari faoliyatiga faol ta’sir ko‘rsatish imkonini beradi.

Bugungi kunda jamoatchilik nazoratining kuzatish kabi bir qator usullari qo‘llanilmoqda; hujjatlarni tahlil qilish, rasmiy statistika; muassasaga tashrif buyurish, sharoitlarni o‘rganish; shikoyatlarni yig‘ish; intervyular, fokus-guruhlar; jamoatchilik ekspertizasi; monitoring va boshqalar. Eng muhim usullar - monitoring va ekspertiza.

Fuqarolar tomonidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirishning ikkita asosiy shakli mavjud bo‘lib, ular O‘zbekiston Konstitutsiyasida jamoat nazoratini ommaviy tadbirlar orqali amalga oshirish qobiliyati bilan mustahkamlangan; fuqarolarning davlat hokimiyati va mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organlariga ta’sir o‘tkazish vositasi sifatida jamoat birlashmasini tuzish yoki o‘z fikrini ifoda etish huquqini amalga oshirishda. amalga oshirilgan siyosatga salbiy munosabat. Fuqarolik jamiyati institutlarining tashkil etilishi davlat siyosatini amalga oshirishda ularga bebaho yordam va yordam ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan jamoatchilik nazorati mexanizmining kengayishi bilan birga keladi.

¹² <https://lex.uz/docs/-3679092>

Siyosiy va huquqiy tizim doirasida tashkil etilgan va maqsadga muvofiq ravishda jamoat nazorati tinch aholi va davlat o'rtasida yuzaga keladigan muammolarni qonun bilan belgilanadigan o'zaro ta'sir va o'zaro javobgarlik kanallaridan foydalangan holda to'liq madaniyatli tarzda hal qilishi kerak.

Mahalliy o'zini o'zi boshqarishning barqaror va samarali ishlashi uchun uni modernizatsiya qilishning turli xil variantlari qo'llaniladi. Tashkilotda mahalliy o'zini o'zi boshqarish qiymatining kuchayishi davlat hokimiyati, uning faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati rolini kuchaytirish, ushbu nazorat mexanizmini takomillashtirish va uni amalga oshirish yo'lidagi mavjud to'siqlarni bartaraf etishni talab qiladi.

Jamoatchilik nazorati jamiyat, davlat va boshqa ijtimoiy institutlarning samarali munosabatlarini o'rnatishning samarali mexanizmi hisoblanadi. Uning yordami bilan fuqarolar o'zlarining konstitutsiyaviy huquqlarini ta'minlaydilar, mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan o'zlariga yuklangan majburiyatlarning bajarilishini samarali tekshiradilar. Ushbu nazorat majburiy majburlash vositasi emas, u faqat davlatning e'tiborini mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatidagi muammolar, kamchiliklarga qaratishga va iloji bo'lsa ularni yo'q qilishga qodir.

Jamoatchilik nazorati fuqarolar va ularning birlashmalari tomonidan mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari, sud, davlat organlariga to'g'ridan-to'g'ri murojaat qilish orqali mahalliy o'zini o'zi boshqarish mansabdor shaxslarining xatti-harakatlaridagi buzilishlarni bartaraf etish va ularning vakolatlarini oshirib yuborishining oldini olish maqsadida amalga oshiriladi.

Fuqarolar va ularning birlashmalarining faoliyati samaradorligi va qonuniyligini ta'minlash uchun ta'sir qilishning eng muhim mexanizmi sifatida jamoatchilik nazoratini tashkil etish muammosi ko'plab ilmiy arboblarning e'tiborini tortdi. Ushbu mavzuga doimiy e'tibor berilishiga qaramay, jamoatchilik nazorati samaradorligini sezilarli darajada to'xtatigan qiladigan ko'plab hal qilinmagan savol va muammolar mavjud.

Avvalo, ijtimoiy nazorat haqida gapirganda, uning o'ziga xosligi va ahamiyatini aniqlash kerak. jamoatchilik nazorati mexanizmi fuqarolarga o'z faoliyati samaradorligini oshirish maqsadida jamoat institutlarining shakllanishi va faoliyatini, shu jumladan davlat hokimiyatini boshqarish va baholash imkoniyatini beradi. Shahar hokimiyati aholi nomidan va manfaatlarini ko'zlab harakat qiladi va saylanadi, ya'ni fuqarolar tomonidan nazorat qilinmasligi mumkin emas.

Ijtimoiy nazoratning quyidagi xususiyatlari ajralib turadi:

- hokimiyat-huquqiy xarakterga ega emas;
- majburiy emas;
- davlat hokimiyati va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari jamoatchilik nazorati subyektlari bo'la olmaydi;
- jamoatchilik nazorati jamoatchilik va fuqarolar nomidan amalga oshiriladi.

Mahalliy o'zini o'zi boshqarish faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirishga qaytsak, jamoatchilik nazoratini tashkil etish shakllariga e'tibor qaratish lozim. Nazorat faoliyati ko'p jihatdan mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari va mansabdor shaxslariga ta'sir qilish imkoniyatlariga bog'liq. Jamoatchilik nazorati subyektlarining mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari va mansabdor shaxslariga ta'siri quyidagi shakllarda mumkin: a) jamoatchilik fikri;

b) sud tartibida organlar, mansabdor shaxslarning qarorlari, harakatlari yoki harakatsizligini noqonuniy deb topish; v) o'z manfaatlarini himoya qilish maqsadida norozilik xarakteridagi individual yoki jamoaviy harakatlar qilish qobiliyati; D) saylovda, mahalliy kengash deputatini chaqirib olish uchun mahalliy referendumda ovoz olish uchun "yoqlab" yoki "qarshi" tashviqot. Ammo ta'sirning sanab o'tilgan barcha shakllari bizning davlatchiligimiz sharoitida samarali va o'zini o'zi ta'minlay olmaydi, ularni buzish kerak.

Mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlarining o'z vakolatlari ham juda kichik. Masalan, tekshiruvlar natijalari bo'yicha chora-tadbirlarni qo'llash nuqtai nazaridan, shahar nazorati organlari, qoidabuzarliklarni nazorat qilish chorasi doirasida aniqlanganda, aybdorlarni mustaqil

ravishda ma'muriy javobgarlikka tortishga haqli emas. Ular faqat tekshiruv materiallarini vakolatli federal va mintaqaviy organlarga topshirishlari mumkin.

Davlat vakolatlari mahalliy hokimiyat organlari tomonidan amalga oshiriladi, agar milliy qonunchilikda yoki O'zbekiston ta'sis organining qonunlarida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa.

Ma'muriy nazorat-bu nazorat qilinadigan ob'ektning holatini tekshirish. Bu nazorat faoliyatining boshqaruv va tashkiliy jihatlarini aks ettiradi. O'z navbatida, ma'muriy nazorat — nazorat obyekti harakatlarining qonuniyligini tekshirish bilan.

Ma'muriy nazorat nima qiladi? Qonunning mazmuniga ko'ra, ma'muriy nazorat-bu ichki ishlar organlari tomonidan ozodlikdan mahrum qilish joylaridan ozod qilingan shaxsning uning huquqlari va erkinliklariga rioya etilishi, shuningdek qonunda nazarda tutilgan majburiyatlarning bajarilishi ustidan nazorat.

Kim nazorat va nazoratni amalga oshiradi? Davlat standartlarining majburiy talablariga rioya etilishi ustidan davlat nazorati va nazoratini amalga oshiruvchi organlar O'zbekiston Davlat standarti, boshqa maxsus vakolatli davlat boshqaruv organlari o'z vakolatlari doirasida hisoblanadi.

Jamoatchilik nazorati subyektlari. Jamoatchilik nazorati subyektlariga tashabbuskor fuqarolar, uyushgan fuqarolar guruhlari, jamoatchilik vakillari, notijorat tashkilotlar, jamoat tashkilotlari kiradi.

Majburiy saqlash joylarida bo'lgan shaxslarga jamoatchilik nazorati va ko'maklashish subyektlari mavjud bo'ladi. Mazkur qonunga muvofiq jamoatchilik nazoratini quyidagilar amalga oshiriladi:

O'zbekistonda tashkil etiladigan jamoat kuzatuv komissiyalari; Majburiy saqlash joylarida bo'lgan shaxslarga jamoatchilik nazorati va ko'maklashish subyektlari.

Mazkur O'zbekiston qonuniga muvofiq jamoatchilik nazorati amalga oshiriladi. O'zbekistonda tashkil etiladigan jamoat kuzatuv komissiyalari.

Davlat xizmatlari ko'rsatishda fuqaro e'tibor markazida (Citizen - centric service) tamoyili amal qiladi.

Yangilangan Konstitusiyamizda mamlakatimizning ijtimoiy davlat ekanligi belgilandi. Ijtimoiy davlat o'z mohiyatiga ko'ra, har bir fuqaroning munosib hayot kechirishiga erishishdir.

Bu borada davlat va fuqarolar o'rtasidagi munosabatlarda alohida o'rin tutuvchi davlat xizmatlari sohasi rivojlantirilmoqda. Sohada keyingi paytda muhim o'zgarishlar yuz berdi. Keyingi besh yil mobaynida davlat xizmatlari sohasini isloh qilishga qaratilgan 20 ga yaqin Prezident hujjati, 170 dan ortiq hukumat qarori qabul qilindi.

Davlat xizmatlari ko'rsatish tizimini modernizasiya qilish va jadal rivojlantirishning 2022 - 2026 yillarga mo'ljallangan milliy strategiyasi tasdiqlandi. Shular asosida keng ko'lamli o'zgarishlar amalga oshirilib, aholi hamda tadbirkorlik subyektlariga qulay va tezkor davlat xizmatlarini taqdim etishning zamonaviy infratuzilmasi barpo etildi.

2018 yil 1 yanvarda davlat xizmatlari markazlari faoliyat boshlagan paytda 37 turdagi davlat xizmati ko'rsatilgan bo'lsa, hozirda ularning soni 310 dan ortdi. Dastlabki paytda kuniga o'rtacha 15-17 ming fuqaro davlat xizmatlaridan foydalangan bo'lsa, bugungi kunda bu ko'rsatgich 70-75 mingni tashkil etmoqda. Hozirga qadar 52 milliondan ortiq davlat xizmati ko'rsatildi. Markazlarda ish hajmi qariyb 4 baravarga ko'paygan bo'lsa-da, xodimlar soni ko'paymagan.

Davlat xizmatlarini toifalarga bo'lgan holda ko'rsatish amaliyoti qanday maqsadda joriy etildi?

Xizmat ko'rsatish tezkorligini oshirish maqsadida xizmatlar "oson", "o'rta" va "murakkab" toifalarga ajratildi. Bu tashrif buyuruvchilarning navbatda turish vaqtini sezilarli darajada qisqartirish imkonini bermoqda. Hozirda ushbu tartib Toshkent shahri va viloyatlar markazlaridagi davlat xizmatlari markazlarida joriy etildi. Ilgari barcha xodimlar istalgan turdagi xizmatni ko'rsatgan bo'lsa, endilikda ular ish tajribasidan kelib chiqib guruhlandi.

Mazkur tartibning yo'lga qo'yilishi natijasida kunlik ko'rsatiladigan davlat xizmatlari sonining ikki baravarga oshishiga hamda fuqarolar kutish vaqtining ikki baravar qisqarishiga erishildi.

Davlat xizmatlaridan eksterritorial tamoyil bo'yicha foydalanish imkoniyatining yaratilgani fuqarolarning vaqti hamda naqdi tejalashiga imkon bermoqda.

Yevropa Ittifoqi hamda BMTning Taraqqiyot dasturi loyihasi doirasida "Pricewaterhouse Coopers" xalqaro kompaniyalar tarmog'i tomonidan davlat xizmatlari markazlariga tashrif buyuruvchilar o'rtasida anonim so'rov o'tkazilgan. So'rovnoma natijasiga ko'ra, fuqarolarning 90 foizi ko'rsatilayotgan xizmatlardan qoniqish hosil qilib, xodimlar faoliyatini a'lo baholadi. Bu bizga bildirilayotgan ishonchgina emas, mas'uliyat hamdir.

2023 yilning oxiriga qadar davlat xizmatlari markazlari orqali ko'rsatiladigan xizmatlar turlarini kamida 350 taga, kelgusi yil oxiriga qadar 450 taga yetkazishni maqsad qilganmiz. Davlat xizmatlarini ko'rsatishda fuqaro e'tibor markazida (Citizen — centric service) tamoyiliga asoslanamiz. Bu tamoyil davlat xizmatlarini ko'rsatishda undan foydalanuvchilar uchun maksimal qulayliklar yaratishni nazarda tutadi. Shundan kelib chiqib, davlat xizmatlari ko'rsatish tartib-taomillari biznes jarayonlarini reinjiniring qilish (BPR) usullarini qo'llagan holda maqbullashtirildi.

Davlat xizmatlari markazlari va Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali ko'rsatilayotgan har bir xizmatdan foydalanishni soddalashtirish bo'yicha adliya vaziri boshchiligida vazirlik va idoralar bilan hamkorlikda ishlar olib borildi. Fuqarolarning nikohga oid ma'lumotnomani olishda markaz xodimi dasturda so'rovnoma yaratish uchun 11 maydonchani to'ldirib, bunga 3 daqiqa vaqt sarflagagan bo'lsa, BPR natijasida bunga 30 soniya vaqt sarflanishiga erishildi.

Xizmatlarni foydalanuvchiga qulay (user-friendly) qilish, ularning mulohazalari bilan hisoblashish (user-driven) operatorlar va mijozlar vaqtining tejalishiga, pirovardida, xizmatlardan qoniqish darajasi ko'tarilishiga xizmat qiladi.

Fuqarolarning xizmatlardan onlayn foydalanish ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan tushuntirish va amaliy choralar ham ko'rilmogda. Davlat xizmatlari markazlarining barchasida o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish

burchaklari tashkil etildi. Ochig'i, qilinayotgan ishlar yetarli emas. Bu yo'nalishda tashkilotlar bilan hamkorlikni kuchaytirish zarur. Taqdim qilinayotgan 310 dan ortiq davlat xizmatidan onlayn foydalanish mumkin (Bundan faqat ID karta olish, xorijga chiqish biometrik pasportini rasmiylashtirish, yuridik shaxslarni qayta tashkil etish xizmatlari mustasno).

Davlat xizmatlarini ko'rsatishda idoralararo elektron hamkorlikni kengaytirish va mavjud ma'lumotlar bazasini raqamlashtirish davlat xizmatlarining transformasiyasida alohida o'rin tutadi. 2022 yil 1 avgustdan davlat xizmatlaridan foydalanishda shaxsni identifikasiya qilishning "Mobil-ID" tizimi joriy etildi. Shu paytgacha 1 million 100 mingdan ortiq fuqaro ushbu tizimda ro'yxatdan o'tdi. Biometrik identifikasiya – Face ID, Finger Print kabi identifikasiya qilishning muqobil usullarini joriy etish ustida faol ish olib borilmoqda.

Davlat xizmatlaridan foydalanishda ariza beruvchilarga xizmatning natijasini ularning mobil telefoniga yuborish tartibi yo'lga qo'yildi. Davlat xizmatlarini ko'rsatish sohasida yuzaga kelayotgan masalalar yuzasidan aholiga 24 soat davomida maslahat va tushuntirishlar berish yo'lga qo'yildi. "@tezkor_murojaat_bot" va "savol-javob (birdarcha)" telegram botlari hamda davlat xizmatlari bo'yicha "1148" ishonch telefoni dushanbadan jumagacha 24 soat davomida faoliyat ko'rsatadi.

Proaktiv davlat xizmatlari – bu davlat tashkilotlarining o'z tashabbusi bilan fuqarolarga muayyan vaziyatda yoki muayyan fakt vujudga kelganda fuqarolarning murojaatisiz davlat xizmatini ko'rsatish hisoblanadi.

Misol uchun, o'tgan yilning noyabr oyidan boshlab 18 yoshgacha nogironligi bo'lgan bolalar va odamning immunitet tanqisligi virusi keltirib chiqaradigan kasallikka chalingan 18 yoshgacha bolalarga to'lanadigan nafaqalarni hamda parvarishlash nafaqasini fuqarolardan qo'shimcha hujjatlarni talab etmagan holda "proaktiv shakl"da tayinlash tizimi joriy etildi.

Fuqarolarning ortiqcha ovora bo'lmasligi hamda idorama-idora sarson bo'lib yurishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida xizmatlarni "kompozit shaklda" ko'rsatish yo'lga qo'yildi. Bu bitta so'rov asosida

o‘zaro bog‘liq davlat xizmatlarini kompozit shaklda, ya’ni bir paytda taqdim etishdir.

Bu bilan 15 dan ortiq hujjat qisqartirildi. O‘rtacha bir oyda 70 mingdan ortiq tug‘ilish qayd etilayotgan bo‘lib, ushbu xizmatning kompozit shaklda ko‘rsatilishi natijasida aholining yana to‘rt idoraga 280 ming marotaba ovora bo‘lib borishiga chek qo‘yildi.

Natijada yiliga har bir xizmatdan foydalanish uchun boshqa idoralarga borib-kelish bilan bog‘liq bo‘lgan o‘rtacha 11 milliard so‘mdan ortiq mablag‘ aholining o‘zida qolishiga erishilmoqda. Davlat xizmatlarini innovasion rivojlantirish, sohada kam xarajat bilan yuqori ijtimoiy qiymat yaratish, huquqiy aniqlik va xavfsizlik davlat xizmatlari sohasidagi muhim tamoyillar bo‘lib, bular davlat xizmatlarini ko‘rsatishda fuqaro e’tibor markazida (Citizen — centric service) tamoyili bilan chambarchas bog‘liq.

Davlat xizmatlarini ko‘rsatish sohasida xorijiy davlatlarning ilg‘or tajribalari amaliyotga joriy etilmoqda. O‘z navbatida, ushbu sohada erishgan yutuqlarimizni o‘zlariga namuna sifatida olayotgan davlatlarning borligi bizga faxr bag‘ishlaydi. 2030 yilga borib davlat xizmatlarini ko‘rsatishda ilg‘or 20 ta davlat qatoriga qo‘shiladi.

27. O‘ZBEKISTONDA DAVLAT BOSHQARUVI FUNKSIYALARINI AMALGA OSHIRISHDA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING ISHTIROKI.

1. O‘zbekistonda davlat boshqaruvi tizimi, qurilish tamoyillarining tarixiy ildizlari. Milliy mustaqillik sharoitida O‘zbekistonda davlat boshqaruvi tizimidagi islohotlar. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, Vazirlar Mahkamasi va sud hokimiyatlarining huquqiy maqomi va vakolatlari. 2. 1991-2000 yillarni o‘z ichiga olgan O‘zbekistonda davlat boshqaruvi asoslari va hokimiyat organlarining milliy demokratik tamoyillar asosida qaror topishi. 3. 2001-2016 yillarni o‘z ichiga olgan mamlakatni faol demokratik yangilash, isloh etish va modernizatsiyalash davri. 4. 2017 yildan hozirgi kungacha bo‘lgan vaqtni o‘z ichiga olgan davlat boshqaruvininng yangi sifat bosqichi: xalq bilan muloqot va demokratlashuv jarayonlarining jadallashuvi davri xususiyatlari.

Vazirliklar

O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi;

O‘zbekiston Respublikasi Transport vazirligi;

O‘zbekiston Respublikasi Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi;

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi;

O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi;

O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi;

O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi;

O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi;

O‘zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi;

O‘zbekiston Respublikasi Tog‘-kon sanoati va geologiya vazirligi;

O‘zbekiston Respublikasi Qurilish va uy-joy kommunal xo‘jaligi vazirligi

O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi;

O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi;

O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi;

O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi;

O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi;

O‘zbekiston Respublikasi Yoshlar siyosati va sport vazirligi;

O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi;

O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi;

O‘zbekiston Respublikasi Suv xo‘jaligi vazirligi;

O‘zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi;

Agentliklar:

O'zbekiston Respublikasi Davlat aktivlarini boshqarish agentligi;

O'zbekiston Respublikasi Milliy antidoping agentligi;

O'zbekiston Respublikasi Madaniy meros agentligi;

Qo'mitalar:

O'zbekiston Respublikasi Raqobatni rivojlantirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qo'mitasi

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Soliq qo'mitasi

O'zbekiston Respublikasi Din ishlari bo'yicha qo'mita

Markazlar

O'zbekiston Respublikasi Narkotik moddalarni nazorat qilish milliy axborot-tahlil markazi

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi

O'zbekistonga oid xorijdagi madaniy boyliklarni tadqiq etish markazi

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Suv muammolari ilmiy-tadqiqot markazi

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi

O'zbekistondagi islom sivilizatsiyasi markazi

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi¹³.

O'zbekiston davlat tizimida muhim o'zgarishlar ro'y berdi. Parlament va siyosiy partiyalarning rolini mustahkamlash, davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish, davlat xizmatining tashkiliy-huquqiy asoslarini rivojlantirish, shuningdek, sud-huquq tizimini isloh qilishni ta'minlaydigan 2022-2026 yillarda O'zbekiston Respublikasi

¹³ Ma'lumotlar 2023 yil 1 sentabr holatiga ko'ra. <https://www.gov.uz/oz/organizations/kind/admin>

rivojlanishining yetti ustuvor yo'nalishi bo'yicha Taraqqiyot strategiyasini qabul qilish bilan bog'liq o'zgarishlar sezilarli bo'ldi.

Islotlarning strategik maqsadi o'z fuqarolarining demokratik tamoyillari va shaxsiy erkinliklarini, ularning kafolati va himoyasini ta'minlovchi davlat qurishdan iborat. Xalq bilan muloqotni faollashtirish uchun elektron portal va ijtimoiy media-ilovalar ishga tushirilib, deputatlarga saylovchilar bilan doimiy muloqotni davom ettirish imkonini berayotgani bu borada salmoqli qadamlar qo'ymoqda. Tizim saylovchi deputatning kundalik faoliyatini kuzatishi, qonun loyihalarini muhokama qilishi va o'z fikrini bildirishi uchun ishlashga mo'ljallangan.

Jahon bankining "Davlat boshqaruvi ko'rsatkichi"da 2019 yilda O'zbekistonning pozitsiyasi 5 ta ko'rsatkich bo'yicha yaxshilandi. Bunga olib borilgan islohotlar asos bo'ldi, ularni hal etishga yordam berish uchun samarali muloqot va xalq muammolarini o'rganish tizimi yaratilib, matbuot erkinligi va davlat organlarining xalqqa hisobdorligini ta'minlash borasida muhim qadamlar qo'yildi.

Bugungi kunda xotin-qizlar Oliy Majlis Senati a'zolarining 25%ini, Qonunchilik palatasi deputatlarining 32% ini tashkil etadi. O'rtacha yosh ikkala palata ham o'tgan saylovga nisbatan o'rtacha uch yilga "o'sdi": 46 va 57 yosh 2015 yil bilan taqqoslaganda 43 va 54 yosh. ijro etuvchi organlarda ayollar vakillik ko'rsatkichlari ham 3,4% dan 16% gacha – deyarli 5 barobar oshdi.

Bugungi kunda ular Oliy Majlis Senati a'zolarining 25% ini, Qonunchilik palatasi deputatlarining 32% ini tashkil yetadi. O'rtacha yoshga kelsak, ikkala palata ham 46 va 57 yil, 2015 da 43 va 54 bilan taqqoslaganda. 3,4% dan 16% gacha-so'nggi yillarda, ijro yetuvchi organlarda ayollar vakillik ham deyarli 5 barobar oshdi. O'zbekiston nufuzli xalqaro parlamentlararo tuzilmalarning faol va tashabbuskor ishtirokchisiga aylandi. Ular orasida Parlamentlararo Ittifoq, Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkilotining Parlamentlararo assambleyasi, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi Parlamentlararo assambleyasi bor. Bundan tashqari, mazkur tashkilotlarda Oliy Majlis deputatlari rahbarlik lavozimlariga saylandi.

Davlat xizmatidagi muammolar. O‘zbekistonda davlat xizmatini tashkil etish masalasi mustaqillikka erishgandan buyon eng dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Uzoq vaqt davomida davlat xizmatchilarining tarkibi, lavozimlari va sinflari masalalari noaniq bo‘lib qoldi. Qisman, normativ-huquqiy tartibga solishdagi bu bo‘shliq Respublika davlat boshqaruvi tizimini rivojlantirish chog‘ida chiqarilgan normativ-huquqiy hujjatlar bilan qoplandi.

Davlat xizmati tizimidagi mavjud vaziyatni o‘nglashga qayta-qayta urinishlar bo‘ldi. Dastlab ko‘rilayotgan chora-tadbirlar, avvalo, davlat xizmatchilari sonining nazoratsiz o‘shishining oldini olishga qaratildi. 1996 va 2003 yillarda mamlakatning yuqori rahbariyati oliy va mintaqaviy ijroiya organlarida ikkita keng ko‘lamli xodimlarni qisqartirish tashabbusi bilan chiqdi. Ushbu chora-tadbirlar mamlakat aholisiga nisbatan davlat xizmatchilari sonini 6 dan 1000 aholisiga nisbatiga erishish imkonini berdi. O‘zbekiston Respublikasi davlat xizmatini tartibga solishning ko‘pgina muammolari uni shakllantirishning dastlabki bosqichida normativ-huquqiy hujjatlar tuzilishining turlichaligi bilan izohlandi.

Ushbu chora-tadbirlar fuqarolarni tanlash va davlat xizmatiga qabul qilishni normativ jihatdan tartibga solishning yetarli emasligi bilan bog‘liq tizimli muammolarni hal qila olmadi. 2016 yilda davlat organlarida band bo‘lgan fuqarolar uchun professional mezonlarni belgilashga urinish-O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Davlat boshqaruvi organlari va mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari xodimlarining odob-axloq namunaviy qoidalarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori qabul qilindi. Ushbu qaror davlat xizmatchilarining barcha turdagi davlat xizmati uchun umumiy bo‘lgan rasmiy xulq-atvor tamoyillarini belgilab berdi. Nizomning 5-bandiga asosan Davlat xizmatchilari o‘z kasbiy faoliyatini quyidagi prinsiplar asosida amalga oshirishlari kerak:

Qonuniylik; fuqarolar huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarining ustuvorligi; vatanparvarlik va xizmat burchiga fidoiylik; davlat va jamiyat manfaatlariga sodiqlik; adolatlilik, halollik va xolislik; manfaatlar to‘qnashuviga yo‘l qo‘ymaslik.

Nizom matnida ilgari davlat xizmatchilari faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarga kiritilmagan manfaatlar to‘qnashuvi tushunchasi qo‘shimcha tarzda ochib berilgan bo‘lib, unga yo‘l qo‘ymaslik ko‘plab davlat xizmati lavozimlari faoliyatini nazarda tutilgan.

Davlat xizmatini isloh qilish. Xizmatga qabul qilish, mansabni oshirish bo‘yicha malakaviy imtihonlarni o‘tkazish tartibi va davlat xizmatchilarining moddiy, tashkiliy, huquqiy va mehnat kafolatlari masalalari hal etilmay qoldi.

O‘zbekistonda davlat xizmatini isloh qilish yo‘lidagi eng muhim qadamlari 2017 yil 7 fevralda “Beshta harakat strategiyasi” va “O‘zbekiston Respublikasida ma’muriy islohototlar tushunchasi” qabul qilinganidan so‘ng amalga oshirildi. Konsepsiyaning yo‘l xaritasi “Davlat xizmati to‘g‘risida”gi qonun loyihasini ishlab chiqish, shuningdek, korrupsiyaga qarshi kurashish va davlat xizmati lavozimlariga kadrlarni tanlash tizimini tartibga solishga qaratilgan bir qator byulletenlarni o‘z ichiga oladi. 2022 yil 8 avgustda “Davlat fuqarolik xizmati to‘g‘risida”gi qonun qabul qilindi¹⁴. Hozirgi kundagi ushbu muhim hujjat 64 ta moddani o‘z ichiga oladi. Qonun ishlab chiquvchilar O‘zbekiston Respublikasi davlat suvereniteti e‘lon qilingan paytdan e‘tiboran tartibga solinmagan davlat xizmatining masalalarini normativ tartibga solishni ta‘minlash vazifasini bajaradi.

Hozirgi kunda davlat xizmati tizimini takomillashtirish ishlari davom etmoqda. Ushbu o‘zaro hamkorlikning salmoqli natijalaridan biri “Taraqqiyot” istiqbolli rahbar kadrlarni tanlash bo‘yicha respublika tanlovini o‘tkazish bo‘ldi. Tanlov Davlat boshqaruvi akademiyasi va “Buyuk kelajak” nodavlat notijorat tashkiloti tomonidan tashkil etildi. Tanlov har 3 yilda o‘tkazilishi rejalashtirilgan.

2019 yilda mamlakat rahbariyati kadrlar siyosatini takomillashtirish choralari ko‘rdi. 2019 yil 3 oktyabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida kadrlar siyosati va davlat fuqarolik xizmati tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni kuchga kirdi. Ushbu Farmonning

¹⁴ <https://lex.uz/uz/docs/-6145972>

asosiy natijasi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi tashkil etilib, unga bevosita hisobot berildi.

Agentlikning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- davlat fuqarolik xizmati transformatsiyasining g'oyaviy platformasini, uni rivojlantirish dasturlari va loyihalarini ishlab chiqish, davlat fuqarolik xizmati sohasida yagona siyosatning amalga oshirilishini ta'minlash;
- davlat organlari va tashkilotlarining davlat kadrlar siyosati sohasidagi faoliyatini muvofiqlashtirish;
- davlat fuqarolik xizmatini rivojlantirish jarayonlari va istiqbollari monitoring va tahlil qilish hamda ushbu sohadagi muammolar va tahdidlarni bartaraf etish bo'yicha takliflar ishlab chiqish;
- ochiqlik, professionallik va hisobdorlik tamoyillariga asoslangan xodimlarni boshqarish va inson resurslarini rivojlantirishning innovatsion usullarini joriy etish;
- Milliy kadrlar zaxirasini boshqarish, davlat fuqarolik xizmati lavozimlarining davlat reyestrini yuritish, davlat fuqarolik xizmatchilari vakant lavozimlarining yagona ochiq portalini tashkil etish va yuritish;
- davlat fuqarolik xizmatchilari faoliyati samaradorligini baholashning o'lchanadigan indikatorlari (eng muhim ko'rsatkichlari) tizimini joriy etish va ularning natijalarini tahlil qilish, jamoatchilik fikrini o'rganish hamda davlat organlari va tashkilotlari rahbarlarining ochiq reytingini shakllantirish;
- malakali va yuqori malakali mutaxassislarni, shu jumladan xorijda yashayotgan vatandoshlar orasidan aniqlash va jalb etish, davlat fuqarolik xizmatiga iqtidorli yoshlar va xotin-qizlarni keng jalb etish bo'yicha tizimli ishlarni olib borish;
- eng istiqbolli kadrlarni davlat fuqarolik xizmatiga ochiq mustaqil tanlov asosida qabul qilishni tashkillashtirish;
- davlat fuqarolik xizmatchilarida yuksak kasbiy axloq-odobni, korrupsiyaga qarshi turish madaniyatini va unga toqatsiz munosabatni shakllantirish;

- davlat fuqarolik xizmati sohasiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish va ularni izchil takomillashtirib borish, davlat fuqarolik xizmatchilari shaxsiy ma'lumotlarining xavfsizligini ta'minlagan holda ular to'g'risidagi ma'lumotlar bazasini shakllantirish;
- davlat fuqarolik xizmatchilarining ish beruvchilar bilan o'zaro munosabatlarida ularning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, shuningdek, ularning mehnat faoliyati va ijtimoiy himoyasi uchun munosib shart-sharoitlar yaratishga ko'maklashish;
- davlat xizmatchilari va mutaxassislarni xorijdagi nufuzli ta'lim, ilmiy va boshqa muassasalarda ta'lim olishini tashkil etishga ko'maklashish.

2021 yilning 1 yanvaridan davlat organlari va tashkilotlarida davlat xizmatiga qabul qilish ochiq mustaqil tanlov asosida amalga oshirilishi belgilangan ushbu Farmon O'zbekiston Respublikasining davlat davlat xizmatini ko'rsatuvchi barcha davlat organlari va tashkilotlariga tegishlidir.

Bu holatda Davlat xizmatini rivojlantirish agentligining regulyator sifatida roli juda muhim bo'ladi. Farmonga ko'ra, Davlat tashkilotlarining kadrlar bo'limi rahbarlari Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi va tegishli ravishda uning filiallari bilan kelishilgan holda lavozimga tayinlanadi va lavozimdan ozod qilinadi. Bundan tashqari, Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi davlat xizmatini tartibga solish bo'yicha barcha normativ-huquqiy hujjatlarni, shu jumladan haq to'lash va moddiy rag'batlantirish masalalari bo'yicha ekspertizadan o'tkazadi.

Agentlik oldida qo'yilgan yana bir muhim vazifa davlat xizmatchilarining xalqaro amaliyotlarini tashkil etish edi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 3-oktyabrdagi qaroriga muvofiq, Argos tashqi ishlar vazirligi, investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi, moliya vazirligi va O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi davlat boshqaruvi Akademiyasi bilan birgalikda davlat organlari va tashkilotlarining o'rta va quyi bo'g'inlarining eng istiqbolli 1000 nafardan kam bo'lmagan ish stajiga bosqichma-bosqich ta'lim berish bo'yicha besh yillik dastur ishlab chiqishni amalga oshiradi. Qarorga

muvofig, chet el stajiga yo'naltiriladigan shaxslarga O'zbekiston Respublikasi elchisining yashash joyidagi ish haqi miqdorining 60% miqdorida ish haqi to'lanishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat xizmatchilari va mutaxassislarni xorijda tayyorlash hamda ularning salohiyatini yanada oshirish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonida jahonning 56 davlati, jumladan, Yevropa, Osiyo va Amerikaning eng rivojlangan davlatlari xorijiy stajirovka joylari sifatida taklif etilgan.

O'zbekiston Respublikasi davlat xizmati tizimi rivojlanish jarayonida. Ushbu jarayonni yakunlash uchun yagona tizim tuzish qonunlarini qabul qilish talab etiladi, biroq ularning mavjud emasligiga qaramasdan, mamlakat rahbariyati davlat xizmatining sifat darajasini oshirish uchun sa'y-harakatlarni amalga oshirmoqda.

O'zbekistonda Ma'muriy islohotlar konsepsiyasi ijrosi doirasida 12 ta yangi davlat organlari tashkil etildi, 20 ta vazirlik va idoralarning faoliyati tubdan o'zgartirildi. Ijtimoiy-iqtisodiy sohaning o'rta va uzoq muddatli istiqbolga mo'ljallangan ustuvor yo'nalishlarini jadal rivojlantirish bo'yicha 30 dan ortiq konsepsiya va strategiyalar qabul qilindi. Kelgusi besh yilga yuqori iqtisodiy o'sishni ta'minlash, sanoat tarmoqlari va ijtimoiy sohani rivojlantirish bo'yicha muhim vazifalar qo'yildi, yalpi ichki mahsulotni qariyb ikki barobarga oshirish – 58 mlrd. doll. 100 mlrd doll. va aholining hayot darajasini oshirish, amalga oshirilayotgan islohotlarni samarali davlat boshqaruvisiz amalga oshirish mumkin emas.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar.

1. O'zbekistonda davlat boshqaruvi tizimi, qurilish tamoyillarining tarixiy ildizlarini izohlang.
2. O'zbekistonda davlat boshqaruvi tizimidagi islohotlarning bosqichlarini bayon eting.
3. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, Vazirlar Mahkamasi va sud hokimiyatlarining huquqiy maqomi, vakolatlari nimalarni o'z ichiga oladi?

4. 1991-2000 yillarda O‘zbekistonda davlat boshqaruvi asoslari va hokimiyat organlarining milliy demokratik tamoyillar asosida qaror topishi, 2001-2016 yillarda mamlakatni faol demokratik yangilash, isloh etish va modernizatsiyalash davri; 2017 yildan hozirgi kungacha davlat boshqaruvining yangi sifat bosqichi: xalq bilan muloqot va demokratlashuv jarayonlarining jadallashuvining xususiyatlarini bayon eting.

28-BOB. O‘ZBEKISTONDA DAVLAT BOSHQARUVI FUNKSIYALARINI AMALGA OSHIRISHDA FUQROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING ISHTIROKI

1.O‘zbekiston Respublikasida jamoat birlashmalari to‘g‘risidagi Qonunning amaliy ahamiyati va mazmuni. 2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Jamoatchilik palatasi. 3.O‘zbekiston davlat boshqaruvi tizimida siyosiy partiyalar, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari va OAVning tutgan o‘rni. O‘zbekiston Respublikasining Ijtimoiy sheriklik tog‘risidagi Qonuni mazmuni va amaliy ahamiyati. Fuqarolik jamiyatu institutlarining jamoatchilik nazorati sohasidagi funksiyalari.

Jamoat birlashmalari quyidagi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi— 1) fuqarolar manfaatlari umumiyligi va ixtiyoriylik asosida vujudga keluvchi, lekin o‘z faoliyati natijasida daromad olishni ko‘zlamaydigan tashkilotlar (siyosiy partiyalar, ommaviy harakatlar, kasaba uyushmalari, ayollar, keksalar, nogironlar, yoshlar, bolalar tashkilotlari, ilmiy texnik, madaniy-ma‘rifiy, sport va boshqa ko‘ngilli jamiyatlar, jamg‘armalar, assotsiatsiyalar, boshqa tuzilmalar). Demak, fuqarolarning har qanday ko‘ngilli uyushmasi – ijtimoiy uyushmadir. Mavjud siyosiy hayotni o‘zgartirishga yoki unga ta‘sir etishga urinuvchi ijtimoiy uyushmalar siyosiy, deb qaraladi. 2) fuqarolarning qonunda belgilangan tartibda ro‘yxatdan o‘tkazilgan birlashmalari. O‘zbekiston Respublikasida Jamoat birlashmalari sirasiga kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar, olimlarning jamiyatlari, faxriylar va yoshlarning tashkilotlari, ijodiy uyushmalar, ommaviy harakatlar va fuqarolarning boshqa birlashmalari

kiradi. Jamoat birlashmalari – xalq tashabbuskorligi, ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishining namoyon bo‘lishi, demokratiya va huquqiy davlatning tarkibiy qismi, fuqarolik jamiyatiga xos turmush shaklidir. Jamoat birlashmalari quyidagi maqsadlarda tuziladi: kishilarning fuqarolik, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy sohalaridagi huquqlari hamda erkinliklarini amalga oshirish va himoya qilish, davlat va jamoat ishlarini boshqarishdagi ishtirokini kuchaytirish, kasb va havaskorlikka oid qiziqishlarini qondirish, ilmiy-texnik va badiiy ijodkorlikni rivojlantirish, aholi salomatligini saqlash, xayriya ishlarida qatnashish, kasb, madaniyat, sog‘lomlashtirish, jismoniy tarbiya va sport, tabiatni, tarixiy va madaniy yodgorliklarni muhofaza etish sohasida tadbirlar o‘tkazish, fuqarolarni vatanparvarlik va insonparvarlik ruhida tarbiyalash, xalqaro aloqalarni kengaytirish va qonun bilan taqiqlanmagan boshqa sohalarida faoliyat yuritish. Jamoat birlashmalari haqidagi qonun-qoidalar O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi XIII bobining 69-70 moddalarida va “O‘zbekiston Respublikasida jamoat birlashmalari to‘g‘risida”gi qonunda belgilab berilgan. Ularda ta‘kidlanishicha, fuqarolik jamiyati institutlari, shu jumladan jamoat birlashmalari va boshqa nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari, ommaviy axborot vositalari fuqarolik jamiyatining asosini tashkil etishi, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasida kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar, olimlarning jamiyatlari, xotin-qizlar tashkilotlari, faxriylar, yoshlar va nogironligi bo‘lgan shaxslar tashkilotlari, ijodiy uyushmalar, ommaviy harakatlar hamda fuqarolarning boshqa birlashmalari jamoat birlashmalari sifatida e’tirof etiladi. Jamoat birlashmalarini tarqatib yuborish, ularning faoliyatini taqiqlab yoki cheklab qo‘yish faqat sud qarori asosidagina amalga oshiriladi. Shu bilan birlagiljda davlat Jamoat birlashmalarining huquqlari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishini ta‘minlaydi, Jamoat birlashmalarida ishtirok etish uchun barchaga teng huquqiy imkoniyatlar yaratadi. Davlat organlari va mansabdor shaxslarning Jamoat birlashmalari faoliyatiga, Jamoat birlashmalarining esa davlat organlari va mansabdor shaxslar faoliyatiga aralashuviga yo‘l qo‘ymasligi qayd etilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 4 maydagi “Mamlakatni demokratik yangilash jarayonida fuqarolik jamiyati institutlarining rolini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni kelgusida yurtimizning har tomonlama jadal rivojlanishida fuqarolik jamiyati institutlarining roli va ahamiyatini tubdan oshirish, ularning davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari bilan hamkorligini kuchaytirishda muhim huquqiy asos bo‘lib xizmat qilyapti.

Fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish maqsadida bu sohadagi xorijiy ilg‘or tajribalarni o‘rganib, xalqimiz qadriyatlariga mos milliy modelni ishlab chiqish hamda u asosda istiqbolga mo‘ljallangan o‘rta va uzoq muddatli strategik yo‘nalishlarni yaratish, shuningdek, sohani rivoltantirishda fundamental va amaliy tadqiqotlarni tashkil etish, bu borada davlat siyosati va uning amaliy natijalari haqidagi jamoatchilik fikrini tizimli ravishda o‘rganish, umumlashtirish va tahlil qilishni tashkil etish lozim.

NNTlar faoliyatining samaradorligini oshirishga qaratilgan 200 dan ortiq normativ-huquqiy hujjat qabul qilinganligi, ularni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash uchun zarur institutsional baza yaratilganligi va ularni yanada takomillashtirish maqsadga muvofiqligi, jumladan “O‘zbekiston Respublikasi jamoat birlashmalari to‘g‘risida”gi Qonunni yangi tahrirda qabul qilish lozimligi, “Volontyorlik haqida”gi qonunni qabul qilish zarurati haqida o‘z mulohazalarini bildirdi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo'yicha Maslahat Kengashi tarkibiga O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori, davlat maslahatchilari, NNT rahbarlari ham kiritiladi. Mazkur kengash 2018 yil 4 mayda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan imzolangan “Mamlakatni demokratik yangilash jarayonida fuqarolik jamiyati institutlarining rolini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonga ko‘ra tuzildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo‘yicha Maslahat kengashi tashkil etilib tashkilot 2020 yil aprelgacha faoliyat yuritdi.

“Yuksalish” umummilliy harakati Qozog‘istonning Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish assotsiatsiyasi va AQShning Xalqaro taraqqiyot

agentligi bilan birgalikda O‘zbekistonda “Innovatsiyalar uchun hamkorlik” dasturini ishga tushirgan. Dastur mustaqil nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, shu jumladan, ularga grantlar taqdim etish, uslubiy va amaliy ko‘nikmalar berish, trening va o‘quv kurslarini tashkil qilishga yo‘naltirilgan. “Innovatsiyalar uchun hamkorlik” dasturi doirasida tashkil etilgan Jamoatchilik kengashlari forumi ko‘plab tashabbuslarni muhokama qilish, o‘zaro tajriba almashish va eng asosiysi, o‘tgan vaqt davomida bajarilgan ishlarni tahlil qilish orqali kelgusi rejalar va soha rivojiga qaratilgan yangi takliflarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

“Yuksalish” umummilliy harakati tomonidan jamoatchilik kengashlari faoliyatini rivojlantirish bo‘yicha bildirilgan tavsiyalar, davlat idoralari bilan o‘zaro hamkorlik, fuqarolarni ustuvor vazifalar va islohotlarga faol jalb qilish bo‘yicha takliflar umumlashtirilgan. Yurtimizda so‘nggi yillarda xalq bilan muloqotning bir necha samarali usullari qo‘llanilmoqda. Xalq qabulxonalari, Virtual qabulxona kabi institutlarning joriy qilingani bunga yaqqol misoldir.

Keyingi 6 yil mobaynida salkam 8,3 milliondan ortiq fuqarolar aynan 209 Xalq qabulxonalariga murojaat qilishgan¹⁵. Ular muammolarining 70-80 foizi hal etilgan. Ammo o‘z ishiga mas’uliyatsizlik bilan qarayotgan ayrim rahbarlar borki, ular sababli oddiy fuqarolar davlat idorasidan kerakli ma’lumotlarni, axborotlarni olishga qiynalmoqda. Shuning uchun davlat organlari qoshida tashkil etilgan jamoatchilik kengashlarining faol bo‘lishi talab qilinadi.

Bugun yurtimizdagi har bir fuqaro O‘zbekistonda kechayotgan islohotlarga daxldorlik hissini kuchaytirishi, davlatga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashi muhim. Jamoatchilik kengashlari xalqning davlatga ishonchini mustahkamlash uchun ishlashi, bu munosabatlarni yanada kuchaytiruvchi “ko‘prik”ka aylanishi lozim. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 4 iyulda qabul qilingan “Davlat organlari huzurida jamoatchilik kengashlari faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorida davlat organlari huzuridagi jamoatchilik

¹⁵ <https://pm.gov.uz/oz#/>

kengashlarining huquqiy maqomi belgilab berilgan. Ushbu qaror bilan “Davlat organlari huzuridagi jamoatchilik kengashlarining namunaviy nizomi” tasdiqlangan.

Jamoatchilik kengashi o‘z ishini jamoatchilik asosida olib boradigan, doimiy faoliyat yurituvchi maslahat-kengash organidir. Jamoatchilik kengashi davlat organining markaziy apparati huzurida tashkil etiladi va uning faoliyati mazkur davlat organining barcha hududiy bo‘linmalari va o‘ziga bo‘ysunadigan tashkilotlarga tarqaladi.

2020 yil aprel oyidan boshlar jamoatchilik palatalari a‘zolari jamoatchilik asosida ishlaydi. Hududiy jamoatchilik palatalarida ular 21 nafardan - hududlarda faoliyat olib borayotgan NNT (chet el NNT vakolatxonalari va filiallari bundan mustasno), ilmiy doiralar, OAV va keng jamoatchilik vakillari. Prezident huzuridagi Jamoatchilik palatasida – 50 nafar a‘zo bo‘lib, ulardan:

- 18 nafar a‘zosi Prezident tomonidan katta hissa qo‘shgan, el-yurt izzat-hurmatiga sazovor bo‘lgan fuqarolar, NNT va OAV orasidan tayinlanadi;
- 18 nafar a‘zosi – respublika miqyosida faoliyat ko‘rsatayotgan NNTlari (chet el nodavlat notijorat tashkilotlari vakolatxonalari va filiallari bundan mustasno), OAV va keng jamoatchilik vakillari taqdim etgan nomzodlar orasida tanlovdan keyin Jamoatchilik palatasi qaroriga asosan qabul qilinadi;

14 nafar a‘zosi - hududiy jamoatchilik palatalari raislari.

Ularning vakolat muddati - birinchi umumiy yig‘ilish o‘tkazilgan kundan boshlab 3 yil. Jamoatchilik palatasi a‘zolari orasidan rais va uning uchta o‘rinbosari, shu jumladan birinchi o‘rinbosari – uning apparati rahbari saylanadi, shuningdek kengash shakllantirilib, unga rais (kengash rahbari), uning o‘rinbosarlari hamda komissiyalar rahbarlari kiradi.

Palatalar raislari boshqa a‘zolar bilan teng ravishda jamoatchilik asosida faoliyat yuritadi. Birinchi o‘rinbosar, o‘rinbosarlar va apparat (hududiy bo‘linmalari bilan) xodimlari (*palataning ijro etuvchi organi, yuridik shaxs*) lavozimlari esa haq to‘lanadigan hisoblanadi. Ularga

vazirliklarning tegishli xodimlari darajasida haq to‘lanadi. Bunda, apparat va uning hududiy bo‘linmallari xodimlari lavozim maoshlari asosida YaTS bo‘yicha ikki baravar miqdorda oshirilgan tarif koeffitsiyentlari yotadi.

Jamoatchilik palatasi vakolatlari takrorlanmasligi uchun Prezident huzuridagi Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo‘yicha maslahat kengashi va Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo‘yicha markaz tugatiladi. “Mening fikrim” veb-portali Jamoatchilik palatasi tasarrufiga o‘tkaziladi.

Jamoatchilik palatalarining maqomi yuksak, vakolatlari – keng:

- ular ishining natijalari Oliy Majlis, Jo‘qorg‘i Kenges va barcha darajadagi xalq deputatlari Kengashlarida har chorakda ko‘rib chiqiladi;
- Jamoatchilik palatasining fuqarolik jamiyatining holati va rivojlanish tendensiyalari to‘g‘risida yillik milliy ma‘ruzalari har yili Prezident va Oliy Majlisga kelib tushadi;
- jamoatchilik palatalari a‘zolari har bir davlat organining ochiq hay‘at majlisida, Parlament palatalarining majlislarida, “Hukumat soati”da, hududiy, tuman (shahar) vakillik organlari majlislarida ishtirok etishga haqli;
- Jamoatchilik palatasiga ko‘rib chiqish uchun Konstitutsiyaga tuzatishlar kiritish to‘g‘risidagi takliflar, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga oid va jamoatchilikda alohida qiziqish uyg‘otadigan o‘ta dolzarb masalalarga doir NHHlar loyihalari yuboriladi;
- palatalarning qarorlari davlat organlari va tashkilotlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari hamda boshqa tuzilmalar uchun tavsiyaviy xususiyatga ega;
- davlat organlari va tashkilotlari palatalar so‘roviga qonunlarning, davlat dasturlarining ijrosi hamda ularning vakolatlariga kiradigan boshqa muhim masalalar yuzasidan tushuntirish berish yoki o‘z nuqtai nazarini bayon etish bilan 10-kunlik muddatda javob berishi shart;
- palatalar har bir davlat organi, jumladan, Qoraqalpog‘iston Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari (*huquqni*

muhofaza qiluvchi bundan mustasno) huzuridagi jamoatchilik kengashlari tarkiblarini shakllantirishda ishtirok etadi;

- davlat hokimiyati organlari NNTning mustaqilligi va ular faoliyatiga aralashmaslik prinsiplariga qat'iy rioya qilgan holda palatalar bilan o'zaro yaqin hamkorlikda amalga oshirishi kerak;
- davlat organlari va mahalliy ijro hokimiyati organlari rahbarlari palatalar ishining tashkil etilishi va amalga oshirilishida zarur shart-sharoitlar yaratadi va har tomonlama ko'maklashadi.

Uch oy muddatda jamoatchilik palatasi faoliyatining huquqiy asoslari, maqsad va vazifalari, huquq, majburiyatlari va funksiyalari, shakllantirish tartibi, uning a'zolari maqomi, kafolatlari, huquq va majburiyatlari va boshqa jihatlarni tartibga soluvchi "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Jamoatchilik palatasi to'g'risida"gi qonun loyihasi ishlab chiqiladi.

O'zbekiston Xalq demokratik partiyasiga (qisqacha nomlanishi – O'zbekiston XDP) 1991-yil 1-noyabrdagi partiyaning Ta'sis qurultoyida asos solindi.

O'zbekiston "Adolat" sosial-demokratik partiyasi 1995-yil 18-fevralda partiyaning birinchi ta'sis qurultoyida tashkil topgan. Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati – O'zbekiston Liberal-demokratik partiyasi 2003-yil 15-noyabrda bo'lib o'tgan ta'sis s'yezdida tashkil topgan.

2008-yil 20-iyun kuni O'zbekiston "Milliy tiklanish" demokratik partiyasi va O'zbekiston "Fidokorlar" milliy demokratik partiyasining birlashish Qurultoyi bo'lib o'tib, ikki partiya negizida yangi O'zbekiston "Milliy tiklanish" demokratik partiyasi tashkil topdi.

2019 yil 24 yanvarda **Adliya vazirligi** tomonidan O'zbekiston Ekologik partiyasi davlat ro'yxatidan o'tkazildi.

O'zbekiston Xalq demokratik partiyasi. 1991 yil 14 sentyabrda – faollar guruhi o'tish davrida manzilli ijtimoiy yordam va ijtimoiy himoyaga muhtoj bo'lgan aholi qatlamlari va guruhlarini manfaatlarini ifoda etuvchi va ilgari suruvchi partiyaning tashkil etish tashabbusi bilan chiqdi.

1991 yil 1 noyabrda – O‘zbekiston Xalq demokratik partiyasining I Ta’sis qurultoyi bo‘lib o‘tdi. Qurultoy partiya ustavi va dasturini qabul qildi, uning ijtimoiy-siyosiy faoliyatining ustuvor yo‘nalishlarini belgiladi.

2005 yil dekabr – 2006 yil yanvar – partiyaning “Faol ayollar” va “Istiqbol” yoshlar qanotlari tashkil etildi va ularning jamoat kengashlari shakllantirildi.

2008 yil 3 dekabr– partiya tizimida ilk bor yosh siyosatchilar tanlovi “Yosh siyosatchi – 2008” o‘tkazildi, u o‘sha vaqtdan boshlab har yili 4 ta bosqichda — boshlang‘ich partiya tashkilotlari darajasidan boshlab o‘tkaziladi.

2021 yil 1 iyul holatiga ko‘ra, partiya a‘zolarining umumiy soni 520 ming kishidan ziyodni tashkil etadi. Partiya tuzilishiga ko‘ra, 1 ta markaziy, 14 ta hududiy – Qoraqalpog‘iston Respublikasi, 12 ta viloyat va Toshkent shahar hamda 22 shahar va 179 tuman tashkilotlari, partiya a‘zolarini ish joyi va yashash joyi bo‘yicha birlashtirgan 10 mingdan ziyod boshlang‘ich tashkilotlari mavjud.

Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati – O‘zbekiston liberal-demokratik partiyasi. 2003 yil 4-5 oktyabrda bir guruh tashabbuskorlar – kichik biznes vakillari, tadbirkorlar va fermerlardan iborat mulkdorlar qatlami, ishlab chiqarishning yuqori malakali mutaxassisleri hamda boshqaruv xodimlari, ishbilarmonlar manfaatlarini ifoda etadigan va himoya qiladigan umummilliy siyosiy partiya tuzish tashabbusi bilan chiqishdi.

2003 yil 15 noyabr – Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati – O‘zbekiston Liberal-demokratik partiyasining Ta’sis syezdi bo‘lib o‘tdi. Unda partiya Dasturi va Ustavi tasdiqlandi, Siyosiy Kengash hamda Markaziy nazorat-taftish komissiyasi tarkibi saylandi. 2004 yil 1 yanvarda “XXI asr” ijtimoiy-siyosiy gazetasining ilk soni nashr etildi. 2005 yil – Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati – O‘zbekiston Liberal-demokratik partiyasining tashabbusi bilan O‘zbekiston Nodavlat notijorat tashkilotlari Milliy assosiasiyasi tashkil etildi.

2020 yil 6 yanvar - Markaziy saylov komissiyasining navbatdagi majlisida parlament saylovining yakuniy tur natijalari e‘lon qilindi.

Saylovlarning umumiy yakunlariga ko'ra, Oliy Majlis Qonunchilik palatasida siyosiy partiyalar – Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati – O'zbekiston Liberal-demokratik partiyasi 53, O'zbekiston “Milliy tiklanish” demokratik partiyasi 36, O'zbekiston “Adolat” sosial-demokratik partiyasi 24, O'zbekiston Xalq demokratik partiyasi 22, O'zbekiston Ekologik partiyasi 15 deputatlik o'rnini egalladi. 2023 yil 10 iyul - Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati - O'zbekiston Liberal-demokratik partiyasidan Prezidentlikka nomzod Sh. Mirziyoev saylovchilarning eng ko'p 87,05% ovozini olib, muqobilik asosida o'tgan saylovda ishonchli g'alaba qozondi.

O'zbekiston “Milliy tiklanish” demokratik partiyasi. 2008-yil 20-iyun kuni O'zbekiston “Milliy tiklanish” demokratik partiyasi va “Fidokorlar” milliy demokratik partiyasining birlashuv qurultoyi bo'lib o'tdi va ushbu ikki partiya negizida yangi O'zbekiston “Milliy tiklanish” demokratik partiyasi (O'zMTDP) tashkil etildi. 2008-yil 9-sentyabrdan boshlab joylarda hududiy partiya tashkilotlarining ta'sis konferensiyalari va plenumlari o'tkazildi. Barcha hududlarda O'zMTDP hududiy partiya tashkilotlarining ta'sis Konferensiya va Plenumlari o'tkazildi. Ularda Kengash, Nazorat-taftish komissiyasi, Kengash Ijroiya qo'mitasi tarkibi tasdiqlandi hamda Ijroiya qo'mitasi raisi va uning o'rinbosarlari saylandi. Joylarda tuman (shahar) partiya tashkilotlarining ta'sis Konferensiya va Plenumlari o'tkazilib, Kengash, Kengash Ijroiya qo'mitasi tarkibi tasdiqlandi hamda Ijroiya qo'mitasi raislari saylandi. Matbuot organi “Milliy tiklanish” gazetasi.

O'zbekiston “Adolat” sotsial demokratik partiyasi. O'zbekiston “Adolat” SDP 1995 yil 18 fevralda tashkil topgan. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 1995 yil 18 fevralda №184-son bilan ro'yhatga olingan. Bosh shiori “Kuch – adolatda!” deb belgilandi. “Adolat” ijtimoiy-siyosiy gazetasi ta'sis etildi va 1995 yilning 22 fevral kuni gazetaning ilk soni nashr etildi. 2012 yil 22 dekabr – partiya Siyosiy Kengashi VII Plenumi bo'lib o'tdi. Unda partiyaning ramziga o'zgartirish kiritildi. Oliy Majlis Qonunchilik palatasiga saylangan deputatlarimizning 13 nafari (54 %) hamda senatorlarning 2 nafari (28 %) xotin-qizlardir. Xalq deputatlari mahalliy Kengashlariga saylangan

deputatlarning 460 nafari (55 %)ni xotin-qizlar, 51 nafari (6 %)ni yoshlar tashkil etadi. 204 ta tuman (shahar) Kengashlari va 14 ta hududiy partiya Kengashlari faoliyat yuritib kelmoqda.

O‘zbekiston Ekologik partiyasi tarixi. 2018 yil 14 noyabrda O‘zbekistonda Ekologik partiya tashkil etish tashabbuskorlari yig‘ilishida Tashkiliy qo‘mita tuzildi. Qonunchilikni takomillashtirish, xalqaro hamkorlik, jamoatchilik ekologik nazorati va ekologik muammolarni hal qilish amaliyotida 2008 yildan buyon faoliyat yuritayotgan O‘zbekiston Ekologik harakatining tajribasini saqlab qolish va yangi siyosiy kuchga o‘tkazishga qaror qilindi. 2019 yil 8 yanvarda Toshkentda O‘zbekiston Ekologik partiyasining Ta’sis qurultoyi bo‘lib o‘tdi, partiyaning Dasturi, Ustavi va ramzlari tasdiqlandi va uning boshqaruv organlari saylandi. 2021 yil 1 sentyabr holatiga ko‘ra, Partiya 14 ta hududiy va 206 ga yaqin tuman va shahar partiya tashkilotlaridan iborat. Boshlang‘ich partiya tashkilotlari ko‘plab mahallalarda, korxona, muassasa va tashkilotlarda ishlaydi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar.

- 1.O‘zbekiston Respublikasida “Jamoat birlashmalari to‘g‘risida”gi qonunning amaliy ahamiyati va mazmunini tavsiflang?
- 2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Jamoatchilik palatasi faoliyatini tavsiflang.
- 3.O‘zbekiston davlat boshqaruvi tizimida siyosiy partiyalar, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlarining o‘rni qanday o‘z aksini topadi.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Ijtimoiy sheriklik tog‘risida”gi qonunining mohiyatini tavsiflang.
4. Fuqarolik jamiyatu institutlarining jamoatchilik nazorati sohasidagi funksiyalari qanday faoliyat ko‘rsatadi?

29-BOB. O‘ZBEKISTONDA DAVLAT BOSHQARUVINI MODERNIZATSIYALASH YO‘NALISHLARI

1. “Taraqqiyot strategiyasi”-Yangi O‘zbekistonning davlat boshqaruvi tizimidagi siyosiy modernizatsiya asosi. O‘zbekistonda davlat organlarining xalq bilan muloqot qilishdagi zamonaviy

mexanizmlarning joriy etilishi. 2. O'zbekiston Respublikasida Mamuriy islohotlar konsepsiyasining mazmuni va mohiyati, O'zbekistonda ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatining institutsional va tashkiliy-huquqiy asoslarining takomillashtirilishi. O'zbekistonda Davlat boshqaruvi tizimiga strategik rejalashtirishning zamonaviy shakllari, innovatsion g'oyalar, ishlanmalar va texnologiyalarni joriy etish amaliyoti. 3. Davlat boshqaruv organlari faoliyatida korrupsiyaga qarshi kurashishning ta'sirchan mexanizmlarining joriy etilishi.

1. Prezident Sh.M.Mirziyoyevning tashabbusi bilan "2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi"ning qabul qilinishi mamlakatimizda tub demokratik islohotlar, transformatsion o'zgarishlar davrini boshlab berdi. Harakatlar strategiyasi doirasida amalga oshirilgan, oshirilayotgan ishlar barcha sohalarni qamrab oldi. Eng asosiysi, mamlakatimizda insonning huquq va erkinliklarini, sha'nini, qadr-qimmatini, manfaatlarini, davlat organlarining jamiyat oldida hisobdorligini ta'minlash islohotlarning bosh maqsadi etib belgilandi.

1. "Harakatlar strategiyasidan – Taraqqiyot strategiyasi sari". Yangi O'zbekiston Taraqqiyot strategiyasi 7 ta yo'nalishdan iborat:

Birinchi yo'nalish erkin fuqarolik jamiyatini rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etishga qaratilgan. Buning uchun kelgusida davlat funksiyalarining katta qismi markazdan hududlarga o'tkaziladi. Har bir mahallada hokim yordamchisi lavozimi joriy etiladi. Tuman byudjeti qo'shimcha manbalar bilan ta'minlanib, mahallaning alohida jamg'armasi shakllantiriladi;

Ikkinchi yo'nalish adolat va qonun ustuvorligini mustahkamlash, inson qadr-qimmatini ta'minlash vazifalarini qamrab olgan. Bu borada sudlov tizimi va advokatura instituti, huquq-tartibot organlari faoliyati takomillashtiriladi. Tadbirkor va mulkdorlar huquqlarining himoyasi kuchaytiriladi. Korrupsiyaga barham berishga davlat va jamiyatning barcha kuch va vositalari safarbar etiladi;

Uchinchi yo'nalish milliy iqtisodiyotni rivojlantirish borasidagi rejalarini qamrab oladi. Bu borada 2030-yilga borib, jon boshiga hisoblaganda, aholi daromadlari o'rtacha ko'rsatkichdan yuqori bo'lgan

davlatlar qatoriga chiqish maqsad qilingan bo'lib, bunga xususiy sektorni rag'batlantirish va ulushini oshirish, to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish hisobidan erishiladi. Aholini uy-joy va toza ichimlik suvi bilan ta'minlash, zamonaviy yo'l va kommunikatsiya tarmoqlarini barpo etish, jamoat transporti hamda hududlararo qatnovlarni yaxshilash bo'yicha ham yirik loyihalar amalga oshiriladi;

To'rtinchi yo'nalishga asosan adolatli ijtimoiy siyosat yuritish hamda inson kapitalini rivojlantirishning eng muhim omili hisoblangan sifatli ta'lim-tarbiya masalasi bundan buyon ham doimiy e'tibor markazida bo'ladi. Yangi maktablar qurish, mavjudlarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, sohaning barcha bosqichlari o'rtasida uzviylikni ta'minlashga qaratilgan Milliy ta'lim dasturi ishlab chiqiladi.

Aholi salomatligini mustahkamlash uchun barcha sharoitlar yaratiladi. Kelgusi besh yilda oliy toifali shifokorlar maoshi ham ekvivalent hisobida 1 ming dollarga yetkaziladi. Viloyat, tuman va shaharlarda ixtisoslashgan tibbiy xizmatlar ko'lami kengaytiriladi. Davlat tibbiy sug'urta tizimi ishga tushirilib, mablag' aniq bemorga bog'langan holda ajratiladi;

Beshinchi yo'nalishda "Yangi O'zbekiston – ma'rifatli jamiyat" konsepsiyasi amalga oshiriladi. Madaniyat va san'atni yuksaltirish, yoshlarni sog'lom e'tiqod ruhida tarbiyalash, millatlararo hamjihatlik va o'zaro hurmatni mustahkamlashga ustuvor ahamiyat qaratiladi.

Oltinchi yo'nalishga asosan global muammolarning milliy va mintaqaviy darajadagi yechimlarini topish, bu boradagi barcha sa'y-harakatlarni uyg'unlashtirishga e'tibor qaratiladi. Orolbo'yini ekologik innovatsiyalar va texnologiyalar hududi sifatida rivojlantirish, Butunjahon ekologiya Xartiyasini ishlab chiqish masalalari diqqat markazida bo'ladi.

Yettinchi yo'nalishda mamlakatimizdagi tinchlik va xavfsizlikni ta'minlash, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish borasidagi vazifalar o'z ifodasini topgan. Xalqaro hamkorlikda pragmatik tashqi siyosat, iqtisodiy diplomatiya, qo'shni mamlakatlar va dunyoning barcha mintaqalaridagi sheriklar bilan o'zaro manfaatli aloqalar kengaytiriladi.

2. Ma'muriy islohotlar konsepsiyasida quyidagilar nazarda tutilgan.

I. Ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatining institutsional va tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirish.

1. Ijro etuvchi hokimiyat organlari, shu jumladan, ularning tarkibiy va hududiy bo'linmalarini tashkil etish va tugatishning ma'muriy apparat, budget yuklamasi asossiz oshishi va davlat boshqaruvini byurokratlashtirishning oldini olishga qaratilgan aniq mezonlari hamda tartib-taomillarini joriy etish.

2. Real ehtiyoj, ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga salbiy ta'sirga yo'l qo'ymaslik, respublika va hududiy ijro etuvchi hokimiyat organlari o'rtasidagi nomutanosiblikni bartaraf etish, kadrlar va moddiy resurslarning to'g'ri taqsimlanishini ta'minlashni hisobga olgan holda, ijro etuvchi hokimiyat organlari, ularning tuzilmalari va bo'linmalarini optimallashtirish.

3. Ijro etuvchi hokimiyat organlari va ular rahbarlarining O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tegishli departamentlari bilan hamkorlik mexanizmlarini qayta ko'rib chiqish, takomillashtirish hisobiga sohada davlat siyosati amalga oshirilishi uchun ularning mustaqilligi, javobgarligini oshirish.

4. Ma'muriy tartib-taomillarni optimallashtirish, boshqaruv jarayonini avtomatlashtirish, hududlar va butun mamlakatda yuzaga kelayotgan tahdid va muammolarga o'z vaqtida, munosib ta'sir ko'rsatish uchun axborot almashishning samarali tizimini shakllantirish maqsadida barcha darajadagi ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatida "Elektron hukumat" tizimi va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini yanada keng joriy etish. Yagona darchalarni tashkil etish nazarda tutilgan.

II. Ijro etuvchi hokimiyat organlarining vazifalarini, ularni amalga oshirish mexanizmlari va javobgarlik sohasini aniqlashtirish, muvofiqlashtirish va o'zaro hamkorlik jarayonlarini takomillashtirish.

1. Ijro etuvchi hokimiyat organlari va ular rahbarlarining aniq vazifalari va javobgarlik sohasini belgilash, har bir vazifa va funksiyani amalga oshirish mexanizmlarini belgilaydigan, shu jumladan, axborot-

tahliliy qo'llab-quvvatlash, strategik rejalashtirish, tartibga solish funksiyalarini amalga oshirish, davlat xizmatlari ko'rsatish masalalari bo'yicha ma'muriy tartib-taomillar hamda reglamentlarni joriy etish.

2. Hududlarni rivojlantirish bo'yicha vazifalarni hal qilishda ijro etuvchi hokimiyat organlarining samarali ishini tashkil etish, tor idoraviy yondashuv holatlarining oldini olish imkonini beruvchi ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatini muvofiqlashtirishning "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti devoni -Vazirlar Mahkamasi - respublika davlat boshqaruvi organlari - tarkibiy va hududiy bo'linmalar-mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari" ta'sirchan tizimini joriy etish.

3. Tegishli vakolatlarni aniq davlat organlariga o'tkazish va ularga qabul qilinayotgan qarorlarning natijasi uchun javobgarlikni yuklash orqali davlat-hokimiyat vakolatlari berilgan idoralararo kollegial organlarni tubdan qisqartirish.

4. Hududlarning o'ziga xos xususiyatlari va joylardagi dolzarb muammolarni kompleks hal etish zaruratini hisobga olgan holda, davlat va hududiy rivojlantirish dasturlarini shakllantirishda hududiy ijro etuvchi hokimiyat organlarining tashabbuskorligini oshirish hamda rolini kuchaytirish.

5. Maqsadli indikatorlarga erishishga va strategik rivojlanish dasturlarini amalga oshirish samaradorligiga asoslangan barcha darajadagi ijro etuvchi hokimiyat organlari va ularning rahbarlari faoliyatini, shu jumladan, dasturiy budjetlashtirish va vakillik hokimiyati organlari tomonidan ular hisobotlarini eshitish yo'li bilan baholashning prinsipial yangi tizimini joriy etish.

6. Normativ-huquqiy hujjatlarni ularning ta'sirini lozim darajada baholamasdan qabul qilishga yo'l qo'ymaslik, korrupsiya ko'rinishlari va davlat tomonidan ortiqcha tartibga solish holatlariga olib keluvchi idoraviy hujjatlar qabul qilish amaliyotini bosqichma-bosqich bartaraf etishni nazarda tutuvchi "aqlli tartibga solish" modellarini va qabul qilinayotgan qarorlarning tartibga solish ta'sirini tahlil qilishning standartlashtirilgan uslubiyotini joriy etish.

7. Ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatini mavjud muammolarning oqibatlariga qarshi kurashishga emas, uning sabablarini bartaraf etishga yo'naltirish maqsadida ayrim davlat funksiyalarini jamoatchilik nazorati subyektlariga o'tkazish va ortiqcha ma'muriy tartibga solishni kamaytirish orqali tartibga solish vositalarini takomillashtirish.

8. Ishni tashkil etishning aniq natijalarga erishishga qaratilgan zamonaviy uslublarini (sifat menejmenti, indikativ rejalashtirish, autsorsing, kraudsorsing) joriy etish.

9. Rivojlanish dasturlarini ishlab chiqish va ularning amalga oshirilishini monitoring qilish jarayoniga fuqarolar va tadbirkorlik subyektlari bilan ochiq muloqotni ta'minlaydigan jamoatchilik bilan hamkorlikning zamonaviy shakllarini (virtual qabulxonalar, "ishonch telefonlari") keng joriy etish.

II. Iqtisodiyot tarmoqlariga ma'muriy ta'sir ko'rsatishni yanada qisqartirish va boshqaruvning bozor mexanizmlarini kengaytirish.

1. Eng zarur iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohalarda sog'lom raqobat muhitini rivojlantirish, davlat va tijorat manfaatlari to'qnashuvini bartaraf etishga qaratgan holda, boshqaruv tizimini takomillashtirish.

2. Xususiy sektor faoliyat ko'rsatayotgan sohalarda davlat ishtirokidagi tijorat tashkilotlarini tuzishga cheklov choralarini belgilash va amaldagi korxonalarni qayta tashkil etish, sog'lom raqobat muhitining rivojlanishini cheklayotgan alohida xo'jalik yurituvchi subyektlarga huquqlar, individual imtiyozlar hamda preferensiyalar berish amaliyotidan voz kechish.

IV. Vertikal boshqaruv tizimi va ijro etuvchi hokimiyat organlari hamkorligining mexanizmlarini takomillashtirish.

1. Respublika davlat boshqaruvi organlari vakolatlarini mahalliy davlat hokimiyati organlariga, viloyatdan tuman (shahar) davlat hokimiyati organlariga o'tkazishni nazarda tutgan holda, davlat boshqaruvini bosqichma-bosqich nomarkazlashtirish. Davlat boshqaruvining turli darajadagi o'zaro funksiya va vakolatlarini,

umumdavlat miqyosidagi strategik masalalarni respublika ijro etuvchi hokimiyat organlarida qoldirish, ular tomonidan mahalliy davlat hokimiyati organlariga berilgan vakolatlardan lozim darajada foydalanayotganligi ustidan nazorat qilishni aniq chegaralash.

2. Mahalliy davlat hokimiyati organlarining moliyaviy imkoniyatlarini, shu jumladan, mahalliy budjetga soliq ajratmalarini ko'paytirish hamda hududlarni rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish maqsadida mahalliy davlat hokimiyati organlarining soliq solish bazasini kengaytirishdan manfaatdorligini kuchaytirish orqali kengaytirish.

3. Hokimning mahalliy hokimiyat vakillik organining rahbari sifatidagi maqomini unda ijro etuvchi hokimiyat rahbari maqomini saqlagan va xalq deputatlari Kengashlarining kotibiyatini tuzgan holda qayta ko'rib chiqish orqali mahalliy davlat hokimiyati tizimini tashkil etishda hokimiyatlar bo'linishi tamoyilining amaliy ro'yobga chiqarilishini ta'minlash.

4. Mahalliy davlat hokimiyati organlarining, xalq deputatlari Kengashlarining ijro etuvchi hokimiyat organlari hududiy bo'linmalari faoliyatini nazorat qilish bo'yicha roli va mas'uliyatini oshirish.

5. Tegishli vakolatlarni hokimga bosqichma-bosqich o'tkazish orqali hududiy ijro etuvchi hokimiyat organlarining rahbar kadrlarini tanlash va joy-joyiga qo'yish masalalarida mahalliy davlat hokimiyati organlarining vakolatlarini kuchaytirish.

6. Kelgusida mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari va hokimlar faoliyati ustidan ta'sirchan jamoatchilik nazoratini ta'minlashga qaratilgan hokimlarni saylash tartibini joriy etish.

7. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning dolzarb masalalarini hal etishda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining rolini va faoliyat samaradorligini oshirish.

V. Davlat boshqaruvi tizimiga strategik rejalashtirishning zamonaviy shakllari, innovatsion g'oyalar, ishlanmalar va texnologiyalarni joriy etish.

1. Mamlakatning intellektual va texnologik salohiyatini oshirishning uzoq muddatli ssenariylari asosida ustuvor sohalarni

innovatsion rivojlantirishning kelajakdagi modellarini shakllantirish imkonini beradigan strategik rejalashtirish tizimini yaratish;

2. Davlat xizmatlari ko'rsatishning tartib-taomillarini optimallashtirish va soddalashtirishni, davlat organlari faoliyatining samaradorligini oshirishni ta'minlaydigan davlat boshqaruvining innovatsion shakllarini joriy etish;

3. Ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatni rivojlantirish sohasini, shu jumladan, innovatsion g'oyalar, texnologiyalarni ishlab chiqish bo'yicha qo'llab-quvvatlash, investitsiyalarni keng jalb qilish, ularni yanada rivojlantirishni ta'minlaydigan normativ-huquqiy bazani shakllantirish;

4. Ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatning zamonaviy yutuqlarini joriy etishning samarali mexanizmlarini, ilmiy-eksperimental ixtisoslashtirilgan laboratoriyalar, yuqori texnologiyalar markazlari va texnoparklarni tashkil etish orqali yaratish;

5. Tabiatni muhofaza qilish, resurs va energiya tejaydigan texnologiyalarni, muqobil va qayta tiklanuvchi energiya manbalarini qo'llashni rivojlantirish, suvni tozalash hamda chuchuklashtirishning zamonaviy shakllarini kengaytirish, undan oqilona foydalanish orqali keng joriy etish.

VI. Professional davlat xizmatining samarali tizimini shakllantirish, ijro etuvchi hokimiyat organlari tizimida korrupsiyaga qarshi kurashishning ta'sirchan mexanizmlarini joriy etish.

1. Davlat xizmatchilarining professional korpusini yaratish maqsadida davlat xizmatini tashkil etish, huquqiy maqomi, xizmatga qabul qilishning shaffof mexanizmlari, kadrlar zahirasi shakllantirish, axloq normalariga rioya etilishini ta'minlash masalalarini tartibga soluvchi huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqish.

2. O'zbekiston Prezidenti huzurida yagona davlat kadrlar siyosatini amalga oshirishga mas'ul bo'lgan ixtisoslashtirilgan organni tashkil etish.

3. Davlat boshqaruvi sohasida mutaxassislar tayyorlashning va davlat xizmatchilari malakasini oshirishning maxsus ta'lim

yo‘nalishlarini ishlab chiqish, shaxsiy yutuq, bilim va kasb mahorati asosida ularning faoliyati samaradorligini baholashning zamonaviy uslublarini joriy etish.

4. Davlat xizmatining jozibadorligini oshirish, korrupsiyaning yuzaga kelish xavfi va mansab suiiste‘molchiligini kamaytirish imkonini beradigan davlat xizmatchilari mehnatiga haq to‘lash va ijtimoiy ta‘minotining zamonaviy tizimini yaratish.

5. Ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatining shaffofligi va ochiqqligini ta‘minlash, jismoniy va yuridik shaxslarga axborot taqdim etishning zamonaviy shakllarini joriy qilish, jamiyat va biznes bilan o‘zaro hamkorlik qilishda ortiqcha ma‘muriy sarf-xarajatlarga barham berish.

6. Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari bilan ishlash tizimini yanada takomillashtirish, aholi bilan ochiq muloqotni yo‘lga qo‘yishning yangi, samarali mexanizm va uslublarini joriy etish.

7. Ish vaqti va moddiy-ishlab chiqarish resurslaridan oqilona foydalanish hisobiga ijro etuvchi hokimiyat organlari xodimlarining mehnat unumdorligini oshirish.

VII. Ma‘muriy islohotlarning amalga oshirilishidan kutilayotgan natijalar.

1. Kutilayotgan islohotlarning to‘liq amalga oshirilishini ta‘minlashga, ijtimoiy-siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning muammolarini o‘z vaqtida aniqlash, innovatsion rivojlanishning jahon tendensiyalariga javob beradigan davlat boshqaruvi tizimini yaratish, quyidagilar orqali:

ortiqcha vazifa, funksiya va vakolatlarni bartaraf etish, takrorlash va parallelizmni tugatish hisobiga davlat boshqaruvi tizimini optimallashtirish hamda nomarkazlashtirish;

davlat boshqaruvini byurokratiyadan xoli qilish va uning sarf-xarajatlarini pasaytirish, boshqaruv qarorlari qabul qilish tizimining faoliyat samaradorligini va shaffofligini oshirish;

strategik rejalashtirish, innovatsion g‘oyalar, ishlanmalar va texnologiyalar tizimini joriy etish;

iqtisodiyot tarmoqlariga ma'muriy ta'sir ko'rsatishni yanada qisqartirish hamda boshqaruvning sog'lom raqobat muhitini rivojlantirish, mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligi va aholining ishchanlik faolligini oshirishga qaratilgan bozor mexanizmlarini kengaytirish;

jamoatchilik va parlament nazoratining, korrupsiya ko'rinishlarining oldini olishga qaratilgan samarali shakllarini joriy etish.

2. Fuqarolar huquq va erkinliklarini ta'minlashning ta'sirchan mexanizmlarini yaratish, ularning farovonligini va ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatidan qanoatlanish darajasini oshirish, quyidagilar orqali:

davlat organlarining jismoniy, yuridik shaxslar bilan huquqiy munosabatlarini tartibga solishga qaratilgan ma'muriy tartiblarni takomillashtirish;

“Elektron hukumat” tizimini takomillashtirish orqali davlat xizmatlari ko'rsatishning samaradorligini oshirish;

Ma'muriy islohotlarni samarali amalga oshirishning pirovard natijasida “Xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak” degan g'oya hayotga to'liq tatbiq etilishi lozim.

3.2022-yil 1-sentabrdan boshlab, quyidagilarni nazarda tutuvchi “E-Antikorrupsiya” loyihasi to'liq ishga tushirildi. E-Anticor.uz” elektron platformasi yaratildi. “Korrupsiyaga qarshi kurashish virtual platformasi” loyihasi

aloqador shaxslar - xodim bilan tijorat tashkilotlarining ustav kapitalida ishtirok etadigan shaxslar, aksiyalari Respublika fond birjasida ommaviy muomalada bo'lgan aksiyadorlik jamiyatlarining besh foizidan kam bo'lgan miqdordagi aksiyaga ega ekanligi holatlari bundan mustasno;

ish jarayonidagi mehmondo'stlik belgilari - Agentlikning markaziy apparati tarkibiy bo'linmalari, hududiy boshqarmalari va idoraviy mansub tuzilmalari xodimlari manfaatlarida faoliyat davomida hamkorlik o'rnatish va (yoki) qo'llab-quvvatlashga aloqador xarajatlar,

shu jumladan, ishbilarmonlik bilan bog‘liq kechki ovqat, transport va yashash xarajatlarini qoplash bilan bog‘liq xarajatlar va h.k.;

korrupsiyaga qarshi kurashish talablari buzilganligi to‘g‘risida vijdonan xabar berish - Agentlikning markaziy apparati tarkibiy bo‘linmalari, hududiy boshqarmalari va idoraviy mansub tuzilmalari xodimi tomonidan korrupsiyaviy huquqbuzarlik sodir etilganligi (sodir etishga suiqasd qilinganligi) to‘g‘risida ruxsat etilgan aloqa kanallari orqali asosliligiga ishonch hosil qilgan holda yo‘llagan murojaat;

kontragent (shartnomaviy sherik) - Agentlikning markaziy apparati tarkibiy bo‘linmalari, hududiy boshqarmalari va idoraviy mansub tuzilmalari bilan shartnomaviy munosabatlarga (mehnat munosabatlari bundan mustasno) kirishgan har qanday yuridik yoki jismoniy shaxs;

korrupsiya - shaxsning o‘z mansab yoki xizmat mavqeidan shaxsiy manfaatlarini yoxud o‘zga shaxslarning manfaatlarini ko‘zlab moddiy yoki nomoddiy naf olish maqsadida qonunga xilof ravishda foydalanishi, xuddi shuningdek bunday nafni qonunga xilof ravishda taqdim etish;

korrupsiyaviy harakatlar - xodim tomonidan pora beruvchining manfaatlarini ko‘zlab harakat yoki harakatsizligi uchun bevosita yoki bilvosita, shaxsan yoki uchinchi shaxslar orqali porani ya’ni pul, qimmatbaho qog‘ozlar, boshqa mol-mulkni, mulkiy tUSDagi xizmatlarni, boshqa mulkiy huquqlarni olish, talab qilish, taklif qilish, va’da qilish va berish, shuningdek, pora berish va (yoki) olishda vositachilik qilish, rasmiyatchiliklarni soddalashtirish uchun to‘lovlarni olish, xodim tomonidan pora olish yoki huquqqa xilof boshqa maqsadlarda o‘z xizmat mavqeidan noqonuniy foydalanish;

korrupsiyaga oid huquqbuzarlik - korrupsiya belgilariga ega bo‘lgan, sodir etilganligi uchun qonun hujjatlarida javobgarlik nazarda tutilgan qilmish;

korrupsiyaga qarshi kurashish tizimi - qo‘llaniladigan amaldagi qonunchilik va ichki hujjatlarni korrupsiyaviy jihatdan buzilishini bartaraf etish, Agentlikning markaziy apparati tarkibiy bo‘linmalari,

hududiy boshqarmalari va idoraviy mansub tuzilmalari xodimlari tomonidan yuqori darajada kasbiy va axloqiy faoliyat olib borishlarini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar majmui;

korruptsiyaviy xavf-xatar - Agentlikning markaziy apparati tarkibiy bo'linmalari, hududiy boshqarmalari va idoraviy mansub tuzilmalari xodimlari yoki uchinchi shaxslar tomonidan Agentlik nomidan va (yoki) ularning manfaatlarini ko'zlab korruptsiyaviy xatti-harakatlarni sodir etish ehtimoli va xavfi;

manfaatlar to'qnashuvi - Agentlikning markaziy apparati tarkibiy bo'linmalari, hududiy boshqarmalari va idoraviy mansub tuzilmalari xodimining shaxsiy (bevosita yoki bilvosita) manfaatdorligi uning xizmat majburiyatlarini lozim darajada bajarishiga ta'sir ko'rsatayotgan yoxud ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan hamda xodimning shaxsiy manfaatdorligi bilan Agentlikning o'rtasida qarama-qarshilik yuzaga kelayotgan yoki yuzaga kelishi mumkin bo'lgan vaziyat;

rasmiyatchilikni soddalashtirish uchun to'lovlar - belgilangan tartib-taomillar bajarilishini ta'minlash yoki tezlashtirish, tegishli qonunchilik, normalar va qoidalarda nazarda tutilmagan harakatlar sodir etish uchun g'ayriqonuniy ravishda beriladigan pul mablag'lari, mol-mulk, mulkiy huquqlar, xizmatlar va boshqa moddiy yoki nomoddiy naf;

xodimning shaxsiy manfaatdorligi – Agentlikning markaziy apparati tarkibiy bo'linmalari, hududiy boshqarmalari va idoraviy mansub tuzilmalari xodimi tomonidan o'z xizmat vazifalarini bajarish chog'ida uning yaqin qarindoshi yoki xodimga aloqador bo'lgan shaxslar tomonidan xodimning mansab yoki xizmat majburiyatlarini lozim darajada bajarishiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan pul mablag'lari, moddiy yoki nomoddiy qimmatliklar, boshqa mol-mulk, boylik va imtiyozlar ko'rinishida shaxsiy naf olish imkoniyati (shaxsiy, ijtimoiy, moliyaviy, siyosiy va boshqa tijorat yoki notijorat manfaatlari);

xodim - Agentlikning markaziy apparati tarkibiy bo'linmalari, hududiy boshqarmalari va idoraviy mansub tuzilmalari bilan mehnat munosabatlariga kirishgan shaxs;

yaqin qarindoshlar - ota-ona, tug'ishgan va o'gay aka-ukalar va opa- singillar, er (xotin), farzandlar, shu jumladan farzandlikka

olinganlar, bobolar, buvilar, nevaralar, shuningdek urning (xotinning) ota-onasi.

Korrupsiyaga qarshi kurashishning asosiy tamoyillari.
Qonuniylik - Agentlikning markaziy apparati tarkibiy bo‘linmalari, hududiy boshqarmalari va idoraviy mansub tuzilmalari korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha chora-tadbirlar O‘zbekiston qonunchiligi talablari, davlat organlarida korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha jahonda tan olingan amaliyotni hisobga olgan holda hamda Agentlik tizimining belgilangan ichki hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi;

korrupsiyaga toqatsizlik - Agentlikning markaziy apparati tarkibiy bo‘linmalari, hududiy boshqarmalari va idoraviy mansub tuzilmalari o‘z faoliyatining barcha sohalarida korrupsiyaning har qanday shakllari va ko‘rinishlariga murosasiz munosabatda bo‘ladi. Agentlikning xodimlariga korrupsiyaviy xavf-xatar kelib chiqishi mumkin bo‘lgan faoliyatda bevosita yoki bilvosita ishtirok etish taqiqlanadi;

Ochiqlik va shaffoflik - Agentlik tizimida korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida qabul qilingan va amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar haqida Agentlik xodimlari va kontragentlarini, keng jamoatchilikni xabardor qilish;

Korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha amalga oshirilayotgan chora- tadbirlarning preventivligi, tizimliliigi va o‘zaro bog‘liqligi - Agentlikning markaziy apparati tarkibiy bo‘linmalari, hududiy boshqarmalari va idoraviy mansub tuzilmalari korrupsiyaviy xatti-harakatlar sodir etilishiga va korrupsiyaviy xavf-xatarlarga ko‘maklashuvchi sabab va shart-sharoitlarni bartaraf etishga qaratilgan preventiv chora-tadbirlarni amalga oshirishga ustuvor ahamiyat beradi. Korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar va tartib-taomillar aniqlangan xavf-xatarlar darajasiga muvofiq keladi hamda Agentlikning barcha funksiyalari va yo‘nalishlariga integratsiya qilingan korrupsiyaga qarshi kurashish tizimiga birlashtirilgan;

korruptsiya bilan bog'liq huquqbuzarliklar uchun javobgarlikning muqarrarlighi - korruptsiya bilan bog'liq huquqbuzarliklarni sodir etgan Agentlik tizimi xodimlari o'zining maqomi va egallab turgan lavozimidan qat'iy nazar Agentlikning ichki hujjatlari va amaldagi qonunchilikka muvofiq javobgarlikka tortiladilar;

texnika taraqqiyotining yutuqlaridan foydalanish - Agentlikning markaziy apparati tarkibiy bo'linmalari, hududiy boshqarmalari va idoraviy mansub tuzilmalarida korruptsiyaga qarshi kurashish tizimini yaratishda ilm-fan taraqqiyotining so'nggi yutuqlaridan, integratsiyalashtirilgan axborot tizimlaridan foydalanishga intiladi;

to'g'ridan-to'g'ri rahbariyatga murojaat qilish - Agentlik tizimining har bir xodimi korruptsiyaviy huquqbuzarliklar sodir etilganligini to'g'risida ishonchli va asosli ma'lumotlar mavjud bo'lganda belgilangan choralarni ko'rish uchun to'sqinliksiz tashkilot rahbariga yoki Agentlikning ichki nazorat va komplayens xizmatiga murojaat qilishi mumkin;

fuqarolik jamiyati vakillari bilan o'zaro hamkorlik - Agentlikning markaziy apparati tarkibiy bo'linmalari, hududiy boshqarmalari va idoraviy mansub tuzilmalari o'zlariga yuklatilgan funksiyalarni bajarishda Agentlik faoliyatini halollik, xolislik va mustaqillik asosida mustaqil nazorat qilish maqsadida fuqarolik jamiyati vakillarini jalb etadilar;

korruptsiyaga qarshi kurashish tizimini doimiy ravishda takomillashtirish - korruptsiyaga qarshi kurashish tizimini monitoring va nazorat qilish hamda korruptsiyaviy xavf-xatarlarni amalga oshirish natijalariga ko'ra Agentlikning markaziy apparati tarkibiy bo'linmalari, hududiy boshqarmalari va idoraviy mansub tuzilmalari Agentlik tizimida korruptsiyaga qarshi kurashish tizimining samaradorligini to'xtovsiz ravishda oshirish choralarini ko'radilar.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar.

1. "Taraqqiyot strategiyasi" - Yangi O'zbekistonning davlat boshqaruvi tizimidagi siyosiy modernizatsiya asosi.

2. O'zbekistonda Mamuriy islohotlar konsepsiyasining mazmuni va mohiyatini sharhlang.

3. O'zbekistonda davlat boshqaruvi tizimida strategik rejalashtirishning zamonaviy shakllarini bayon qiling?

4. Davlat boshqaruv organlari faoliyatida korrupsiyaga qarshi kurashishning ta'sirchan mexanizmlari ishlashi tamoyillarini bayon eting

30-BOB. O'ZBEKISTONDA DAVLAT BOSHQARUVINING ISTIQBOLLI YONALISHLARI.

1. Mahalliy boshqaruv organlariga boshqaruv funksiyalarini berish tizimi. 2. Nomarkazlashtirish natijasida davlat xizmatlarini korsatish darajasi va boshqaruvchi kadrlar sifatini oshirib borish tamoyillari. Davlat xizmatlari korsatishning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish. Hududlarni rivojlantirish dasturlarini shakllantirish va aholining eng muhim muammolarini hal qilishda davlat xizmatining unifikatsiyalangan huquqiy asoslarini qollash bosqichlari. Davlat xizmatchilarining professional korpusini yaratish.

Davlat sektori mamlakatdagi barcha davlat xizmatlarini ko'rsatish uchun jumladan: ta'lim, favqulodda xizmatlar, sog'liqni saqlashni qamragan holda javobgardir. Davlat xizmatchilari hukumat uchun faoliyat yuritadi va fuqarolar uchun ular siyosiy partiyaga emas, balki saylangan hukumat oldida javobgardirlar. Ular davlat dasturlari yoki xizmatlarini ishlab chiqadilar va yetkazib beradilar, siyosatdan xabardor qiladilar va rahbarlarga dalillarga asoslanib maslahatlar beradilar.

Narkomaniyaga qarshi kurash va davolash	Havoning sifatini monitoring qilish va toza tutish
Hayvonlar uchun shelterlar	Binolar uchun ruxsat verish va inspeksiya
Mahalla taraqqiyoti	Bolalarga g'amxorlik
Istemolchilarni himoyalash	Sud
Velosiped yolaklari	Nogironlarga xizmatlar
Falokatlarda yordam	Erta bolalikda ta'lim
Ta'lim xizmatlari	Tez tibbiy yordam

Favqulodda shelterlar	Bandlik xizmatlari
Atrof-muhitni toza tutish	Atrof-muhit himoyasi
Yong'in xavfsizligi	Oziq-ovqat dasturlari
Sog'liqni saqlash	Tarixiy merosni saqlab qolish
Uy-joyga komaklashish	Huquq tartibot
Huquqqiy yordam	Kutubxonalar
Psixiatrik salomatlik xizmatlari	G'aznachilik
Muzeylar	Milliy mudofaa
Tabiiy qo'riqxonalar	parklar
Pochta xizmatlari	Jamoatchilik nazorati va shaffoflik xizmatlari
Jamoat komagi	Jamoat kiberxavfsizligi va axborot xavfsizligi
Jamoat salomaligi	Jamoat infratuzilmalari
Davlat yerini boshqarish	Davlat avtoturargohlari
Jamoat xavfsizligi	Jamoat sanitariyasi
Jamoat joylari	Jamoat transporti
Dam olish joylari	Muruvvat uylari
Yo'llar va trotuarlar	Xavfsizlik inspeksiyalari
Maktablar	Kattalar ta'limi markazlari
Kattalarga xizmat markazlari	Ijtimoiy xavfizlik
Ijtimoiy farovonlik	Yol harakati inspeksiyasi
Ishsizlik uchun nafaqa	Universitetlar va kollejlari
Shaharsozlik	Veteranlar xizmatlari
Kasb hunar dasturlari	Chiqindilarni boshqarish
Ichimlik suv ta'minoti	Yoshlarni ish bilan ta'minlash

Mahalliy o'zini o'zi boshqarish - fuqarolarning umumdavlat manfaatlari va manfaatlaridan kelib chiqqan holda mahalliy ahamiyatga molik ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy masalalarni to'g'ridan-to'g'ri yoki o'zi saylaydigan organlar orqali mustaqil hal qilish uchun tegishli hududda yashovchi aholini uyushtirish va faoliyatining ma'muriy-hududiy birliklarni rivojlantirishning o'z moddiy-moliyaviy bazasi va

jalb qilingan mablag'lar asosida o'ziga xos xususiyatlariga asoslanib boshqarish shaklidir.

2.Nomarkazlashish — funktsiyalar, kuchlar, hokimiyat, odamlar yoki narsalarni markaziy manba yoki boshqaruv organidan qayta taqsimlash, tarqatish jarayoni. Nomarkazlashish tushunchasi davlat va jamoat boshqaruvi (siyosatshunoslik), huquq, iqtisodiyot (menejment va boshqalar) va texnologiyadalarga guruh dinamikasini tavsiflashda qo'llaniladi.

“Nomarkazlashish” so'zi Frantsiyada 1794 yilda, Buyuk frantsuz inqilobidan so'ng, Frantsiya direktoriyasi rahbarlari yangi hukumat tuzilishini e'lon qilgandan so'ng qo'llanila boshlandi. “Nomarkazlashish” so'zi 1820-yillarda qo'llanila boshlandi. “Markazlashish” va “nomarkazlashish” so'zlari XIX asrning birinchi choragida yozma ingliz tiliga kirdi. XIX asr o'rtalarida Aleksis de Tokvil frantsuz inqilobi “markazsizlashtirishga turtki... bo'lib [lekin], oxir -oqibat kengaytirilgan markazlashtirish” ga aylanganligini qayd etgan”. 1863 yilda iste'fodagi frantsuz rasmiysi (byurokrat) Moris Blok frantsuz jurnali uchun “nomarkazsizlashish” sarlavhasi ostida maqola yozib, unda hokimiyat va byurokratik markazlashtirish dinamikasi va davlat funktsiyalarini markazsizlashtirishga qaratilgan so'nggi (o'sha paytda) frantsuz harakatlari ko'rib chiqilgan.

Rivojlanayotgan va o'tish davri iqtisodiyotiga ega bo'lgan ko'plab mamlakatlar nomarkazlashish dasturlarining u yoki bu shaklini amalga oshirishga kirishdilar. Ushbu tendentsiya fuqarolik jamiyati va xususiy sektorning [fuqarolarga] xizmat ko'rsatishning yangi yo'llarini izlayotgan hukumatlar uchun sherik sifatida roliga bo'lgan qiziqishning ortishi bilan bog'liq. Menejmentni nomarkazlashtirish va mahalliy yetakchilik qobiliyatlarini mustahkamlash, kengroq ijtimoiy tendentsiyalarning bir qismidir. Ular, masalan, umuman hokimiyatga bo'lgan ishonchning kuchayishi, dunyodagi eng markazlashgan rejimlarning (ayniqsa Sovet Ittifoqi) sezilarli pasayishi va dunyoning u yoki bu qismida muntazam ravishda paydo bolgan separatistik so'rovlarning paydo bo'lishini o'z ichiga oladi. Mahalliy hisobdorlik va o'z taqdirini ko'proq nazorat qilish harakati, ammo bu nafaqat markaziy

rahbariyatga nisbatan salbiy munosabat natijasi hisoblanadi. Aksincha, ushbu rivojlanish yo‘nalishlari, yuqorida aytib o‘tganimizdek, printsiptial jihatdan fuqarolar va xususiy sektor tashkilotlarining boshqaruvda ko‘proq ishtirok etishiga bo‘lgan kuchli istagi bilan boshqariladi.

Tizimli yondashuv doirasida ko‘rib chiqilgan nomarkazlashuvni ierarxik tizim doirasida davom etayotgan tizim ichidagi jarayonlarni shunday qayta tashkil etish deb tushunish mumkin, bunda jarayonlarning bir qismi ierarxiyaning past darajasiga o‘tkaziladi; markazlashtirishda — yuqori darajaga. Masalan, menejmentda markazsizlashtirish deganda rahbar tomonidan bo‘ysunuvchilarga bunday vakolat va majburiyatlarni topshirish, shu bilan ularga ko‘proq iroda erkinligi, shuningdek katta mas’uliyat berish tushuniladi.

Siyosatshunoslikda odatda nomarkazlashish deganda ma’lum bir markazda davlat hokimiyati ulushining tarqalishi tushuniladi (konfederatsiya — davlat hokimiyatining bir qismi (ulardan foydalanish vakolatlari va javobgarligi) markaziy hukumatdan mintaqalarga topshiriladi). Zamonaviy ma’noda “nomarkazlashish” tushunchasi shartli va terminologik jihatdan eskirgan “federatsiya - konfederatsiya” munosabati bilan unchalik bog‘liq emas. Markazsizlashtirish ko‘proq hokimiyatning turli darajalarida qaror qabul qilish mezonlari va protseduralariga taalluqlidir, Frantsiyadagi kabi “Markaz - departament - kommunalar” yoki Rossiyadagi kabi “federal - mintaqaviy - mahalliy hokimiyat organlari”. Ya’ni, ular sun’iy ravishda belgilangan majmualar emas, balki bir aniq davlat doirasida qo‘llaniladi.

Nomarkazlashish-bu davlat boshqaruvini tashkil etish usuli bo‘lib, unda quyi organlar yuqori organlarga ierarxik ravishda bo‘ysunmaydilar, qonun bo‘yicha ularga yuklangan vazifalarni alohida va mustaqil ravishda, faqat qonuniylik mezoniga nisbatan nazorat ostida bajaradilar.

Nomarkazlashish - qaror qabul qilish vakolatlari va majburiyatlarini markazdan boshqa tashkilotlarga o‘tkazish. Davlat sektori doirasida nomarkazlashish qarorlarning markaziy hukumat tomonidan emas, balki mahalliy va mintaqaviy hukumatlar tomonidan qabul qilinishini anglatadi. Xususiy sektorda nomarkazlashish qarorlar kompaniyalarning shtab-kvartirasida emas, balki to‘g‘ridan-to‘g‘ri

bo‘linmalar yoki filiallarda qabul qilinishini anglatadi. Nomarkazlashish, davlat organlari tomonidan qaror qabul qilish vakolatlarini xususiy tashkilotlarga, uy-joy uyushmalariga topshirish yoki monopolist kompaniyalarni majburan ajratish shakllarini qabul qilishi mumkin.

Nomarkazlashishning sabablari. Boshqaruvning nomarkazlashish jarayonining asoslanishi vaqt va makonda farq qiladi. Lotin Amerikasining ko‘plab mamlakatlarida davlat hokimiyatini nomarkazlashtirish demokratlashtirishning muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Bu avvalgi markazlashgan rejimning tez pasayishi tufayli nomarkazlashish bir martalik asosda amalga oshirilgan sobiq Sovet Ittifoqi mamlakatlaridagi vaziyatdan farq qilishi mumkin (masalan Ukraina) yoki nomarkazlashish ma’lum darajada aholining katta guruhlariga xizmat ko‘rsatishni yaxshilash zarurati bilan bog‘liq birga kechgan ba’zi Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlaridan farq qiladi.

Nomarkazlashish shakllari. Siyosiy, davlat yoki demokratik nomarkazlashish: hokimiyatning turli – markaziy, o‘rta va mahalliy darajalaridagi guruhlar – qaror qabul qilish huquqiga ega.

Ma’muriy nomarkazlashish (dekonsentratsiya): turli darajadagi hokimiyat organlari odatda konstitutsiya asosida ularga berilgan resurslar va masalalarni boshqaradi.

Fiskal nomarkazlashuv: bu holda, ilgari konsentratsiyalangan soliqqa tortish va daromad olish vakolatlari hukumatning boshqa darajalari o‘rtasida taqsimlanadi, masalan, mahalliy hukumatlarga o‘z vazifalarini bajarish uchun moliyaviy resurslarni safarbar qilish va ushlab turish huquqi beriladi.

Nomarkazlashish va vakolatlarni delegatsiyalash.

Nomarkazlashish vakolatlarni topshirish bilan bir xil emas. Aslida, markazsizlashtirish delegatsiyani kengaytirishdir. Nomarkazlashish printsiplari biroz boshqacha. Nomarkazlashish sxemasi kengroq: vakolatlar boshqaruvning eng quyi darajasiga o‘tkaziladi.

Delegatsiya - bu bir kishidan boshqasiga amalga oshiriladigan jarayon. Va markazsizlashtirish faqat eng to‘liq delegatsiya sodir bo‘lganda yakunlanadi. Masalan, kompaniyaning bosh menejeri butun kompaniya xodimlari uchun ta’til arizalarini olish uchun javobgardir.

Bosh menejer bu ishni kadrlar menejeriga topshiradi, u endi ta'tilga da'vogarlarni qabul qilish uchun javobgardir. Bunday vaziyatda vakolatlarni topshirish amalga oshiriladi. Boshqa tomondan, kadrlar menejerining iltimosiga binoan, agar bosh menejer ushbu vakolatlarni barcha darajadagi barcha bo'lim rahbarlariga topshirsa, bu holatda nomarkazlashish sodir bo'ladi.

Nomarkazlashishning ijobiy oqibatlari: Ijro etuvchi hokimiyat boshlig'iga markazlashuvga qaraganda kamroq vaqt ketadi.

Nomarkazlashishda bo'ysunuvchilar mustaqil ravishda qaror qabul qilish va harakat qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar, bu ularning konikmalari va qobiliyatlarini rivojlantiradi. Tashkilot iste'dodlar zahirasi ega boladi.

Nomarkazlashishda faoliyatni diversifikatsiya qilish muammosini samarali hal qilish mumkin, chunki yangi bo'limlarni yaratish uchun ko'proq imkoniyatlar mavjud.

Nomarkazlashish tuzilmasida operatsiyalar bo'linmalar darajasida muvofiqlashtirilishi mumkin, bu markazlashtirishda mumkin emas.

Nomarkazlashish tuzilmasida xodimlar ko'proq motivatsiya va ma'naviyatga ega, chunki ular harakat qilish va qaror qabul qilish uchun ko'proq mustaqillikka erishadilar.

Nomarkazlashish davo emasmi? Iqtisodiyotni nomarkazlashtirish, mintaqaviy hududlarda agar ularning daromad darajasi sezilarli darajada farq qilsa yoki o'zlarining tabiiy resurslarga da'vo qilsalar, mintaqalar o'rtasidagi siyosiy ziddiyatlarni kuchaytirishi mumkin. Davlat xizmatlarini ko'rsatish xarajatlari aholi zichligi va geografik joylashuvi kabi mintaqaviy xususiyatlarga qarab ham farq qilishi mumkin. Ushbu tengsizlikni bartaraf etish uchun markazlashtirilmagan fiskal tizimlarning aksariyati tenglashtiruvchi grantlarni o'z ichiga oladi.

Mahalliy hokimiyat organlari katta kuchga ega bo'lgan markazlashtirilmagan mamlakatlarda makroiqtisodiy barqarorlik xavf ostida bo'lishi mumkin. Masalan, Filippinda markaziy hukumat muhim vaziyatlarga moslashish imkoniyatlari juda cheklangan, chunki soliq tushumlarining deyarli yarmi mahalliy hukumatlarga yonaltiriladi. Lotin

Amerikasining ko‘plab mamlakatlarida daromadlarni yig‘ish markazlashtirilmagan. Shu sababli, Markaziy hukumatlar kamroq resurslar bazasi bilan xarajatlar darajasini saqlab qolishga majbur bo‘ladilar. Nomarkazlashish tuzilmasida muvofiqlashtirishni saqlab qolish biroz qiyin, chunki ko‘plab bo‘linmalar mavjud va vakolatlar imkon qadar, ya’ni delegatsiyaning eng past darajasiga topshiriladi.

1. Davlat hokimiyatining turli pog‘onalari o‘rtasida vakolatlarni taqsimlashning vazifalari va tamoyillari

Turli miqyosdagi hokimiyat organlarining faoliyatini muvofiqlashtirmay, iqtisodiy rivojlangan davlat qurish, jamiyatda siyosiy va ijtimoiy barqarorlikka erishish mushkul. “Davlat boshqaruvi”, “Mintaqaviy boshqaruv” va “Mahalliy boshqaruv” atamaları murakkab tizimni (davlat boshqaruv faoliyatining o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlari majmui)ni tashkil etadiki, odatda, boshqaruv maqsadlari, vazifalari, prinsiplari, vazifalari, usullari, shakllari, subyektlari va obektlari mazkur tizimning asosiy unsurlari hisoblanadi.

O‘zbekistonda Respublikasi mintaq va mahalliy hokimiyat organlari o‘rtasida vakolatlarni o‘zaro manfaatli asosda taqsimlash zarurati - mahalliy tuzilmalar faoliyatining quyidagi muhim muammolari bilan belgilanadi:

- a) mahalliy tuzilmalar va mahalliy o‘zini-o‘zi boshqarish organlarining O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida belgilangan huquqlarini himoya qilish;
- b) davlat mulkini respublika, mintaq va mahalliy mulklarga taqsimlash;
- v) mahalliy mulkning barcha shakllarini muhofaza qilish mexanizmini ishlab chiqish;
- g) mahalliy tuzilmalarning xususiyatidan kelib chiqib, minimal budjet bilan ta’minlash normativlari asosida belgilanadigan mahalliy budjetlarning minimal zarur xarajatlarini qoplash uchun daromad manbalarini mustahkamlash yo‘li bilan mahalliy budjetlarning minimal miqdorini ta’minlash;
- d) mahalliy tuzilmalar iqtisodiy faoliyatining barqaror normativ-huquqiy negizini ta’minlash;

- e) mamlakatdagi mahalliy tuzilmalarning negizini tashkil etuvchi mahalliy o'zini-o'zi boshqarish quyi organlarining mustaqil faoliyatini ta'minlash;
- j) mahalliy hokimiyat organlari va mahalliy o'zini-o'zi boshqarish organlarining sud tartibida himoyalanişga bo'lgan konstitutsiyaviy huquqini ta'minlash;
- z) mahalliy o'zini-o'zi boshqarish organlarining davlat hokimiyat organlari tomonidan qabul qilingan qarorlar natijasida yuzaga kelgan qo'shimcha xarajatlarning qoplanishi bilan bog'liq konstitutsiyaviy huquqini ta'minlash;
- i) mahalliy o'zini-o'zi boshqarish organlari berilgan alohida davlat vakolatlarini amalga oshirishlari uchun zarur moddiy va moliyaviy resurslarning berilishini ta'minlash;
- k) huquqning kompleks sohasi sifatida mahalliy huquqni shakllantirish, mahalliy qurilish va mahalliy o'zini-o'zi boshqarish sohasida qonunchilik faoliyatini takomillashtirish strategiyasini ishlab chiqish.

Mintaqaning rivojlanishi deganda birinchi navbatda iqtisodiy sohada har qanday progressiv o'zgarish tushuniladi. Ushbu o'zgarish miqdoriy bo'lishi mumkin, bunda iqtisodiy o'sish haqida gap boradi. Bu yuqori sifatli bo'lishi mumkin, keyin ular rivojlanish tarkibidagi tarkibiy o'zgarishlarni korib chiqisahadi. Iqtisodiy xususiyatlar bilan bir qatorda rivojlanishning ijtimoiy parametrlari ham ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari, ijtimoiy xususiyatlar mintaqaning rivojlanish darajasini baholashda to'liq ko'rsatkichlardir.

Hududlarni iqtisodiy rivojlantirishning asosiy maqsadi aholining hayot sifatini yaxshilashdir. Mintaqaning rivojlanish maqsadlari daromadlarni ko'paytirish, ta'lim, oziqlanish va sog'liqni saqlashni yaxshilash, qashshoqlikni kamaytirish, atrof-muhitni yaxshilash, imkoniyatlar tengligi, shaxsiy erkinlikni kengaytirish, madaniy hayotni boyitish va boshqalar.

“Mintaqaning barqaror rivojlanishi” tushunchasi. Iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatlarining muvozanatini ta'minlaydigan ketma-ket ijobiy o'zgarishlarning dinamik jarayonini o'z ichiga olgan barqaror rivojlanish paradigmasi hududiy tuzilmalar muammolarini hal qilishga

yondashuvlarni shakllantirishga asos bo'lishi kerak. Bu, ayniqsa, bugungi kunda iqtisodiy islohotlarning og'irlik markazining mintaqalar darajasiga ko'chirilganda va ularning davlatning iqtisodiy siyosatini amalga oshirishdagi roli kuchayganida to'g'ri keladi.

Mintaqa darajasida islohotlarni amalga oshirishda ustuvor yondashuv hududning rivojlanishini uning iqtisodiy rivojlanishi bilan aniqlashdan voz kechish kerak degan ishonch bo'lishi kerak. Mintaqani faqat iqtisodiy ko'rsatkichlarning oshishi asosida barqaror rivojlanayotgan deb hisoblash mumkin emas. Barqaror rivojlanish ko'rsatkichlar majmuasining ijobiy dinamikasi bilan aholining yuqori hayot sifatiga erishishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Mintaqaning barqarorligi deganda tizimning hayotiyligi tushuniladi. Bunda, tizimning hayotiyligi yashash va rivojlanish qobiliyati sifatida belgilanadi, ya'ni barqarorlik xususiyatiga ega bo'lgan hudud ma'lum bir muhitda omon qolish va rivojlanishga qodir.

Mintaqaviy rivojlanishning barqarorligi mintaqaning aholining hayot sifatining zarur parametrlari qiymatini xavfsizlik chegarasida yoki undan yuqori bo'lgan tashqi va ichki ta'sirlarning (ijtimoiy-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, texnogen, tabiiy-iqlim va boshqa tabiat), o'zgarishi bilan saqlab qolish va rivojlantirish qobiliyatini belgilaydi aholi hayoti.

Hududlarni rivojlanish darajasi va sur'ati bo'yicha tasniflashda odatda quyidagilar ajratiladi: rivojlanayotgan, muammoli va depressiv. Mintaqa iqtisodiyotining rivojlanishining barqarorligiga ko'plab to'siqlarni yengib o'tish natijasida erishiladi. Inqiroz sharoitida barqarorlik mintaqalarni iqtisodiy rivojlantirishning asosiy maqsadi aholining hayot sifatini yaxshilash va hayotning asosiy sohalarida keyingi progressiv jarayoniga erishishdir. Mintaqaviy tizim barqarorligining asosiy shakllariga quyidagilar kiradi:

- barqaror bolmagan taraqqiyot;
- giperbarqarorlik;
- global barqarorlik;
- mintaqaviy tizimning barqaror rivojlanishi yaqinlashtirilgan;
- barqaror tizim.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar.

1. Mahalliy boshqaruv organlariga boshqaruv funksiyalari tizimini sharhlang.
2. Davlat xizmatlarini ko'rsatish darajasi va boshqaruvchi kadrlar sifatining oshib borish tamoyillari.
3. Davlat xizmatlari ko'rsatishning innovatsion shakllarini joriy etish yo'llari nimalardan iborat?
4. Hududlarni rivojlantirish dasturlarini shakllantirishning eng muhim bosqichlari nimalardan iborat?
5. Davlat xizmatchilarining professional korpusini tavsiflang.

ADABIYOTLAR

1. Revue francaise d'administration publique. Sverre Bagge. State Formation in Europe, 843–1789. A Divided World. 2019, London. Routeledge , 306 P.
2. The place and role of local government in federal systems. Nico Steytler. 2005 Konrad Adenauer Stiftung. Occasional Papers Johannesburg. 220 P.
3. Users' Guide for public administration performance. 2009 by UNDP. Oslo
4. O'zbekistonning davlat muassasalari tarixi. 1 qism. Darslik. T.: Turon – Iqbol. 2021. B.392.
5. <https://uzlidep.uz/> Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati – O'zbekiston liberal-demokratik partiyasi.
6. <https://xdp.uz/> O'zbekiston Xalq demokratik partiyasi
7. <https://mt.uz/> O'zbekiston "Milliy tiklanish" demokratik partiyasi
8. <https://adolat.uz/history> "Adolat" sotsial-demokratik partiyasi
9. <https://ecouz.uz/> O'zbekiston Ekologiya partiyasi
10. Encyclopedic dictionary of public administration
11. <https://oak.uz/pages/14011>
12. Jozeph Nye. Jahon siyosatida muvaffaqiyatga erishish vositalari. Trust and support, MChJ, 2023, 280 b. Tashkent
13. <https://dba.uz/> O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi

MUNDARIJA

KIRISH	3
HOKIMIYATNING MOHIYATI BU QUDRAT, INSONLARNING QO'LIDA BO'LISHI, SUISTEMOL QILINISHIDIR. JAMES MADISON.....	4
1-BOB. BOSHQARUV TUSHUNCHASI. DAVLAT BOSHQARUVINING MAZMUNI VA XUSUSIYATLARI	4
2-BOB. DAVLAT TUSHUNCHASI, MOHIYATI, BELGILARI VA TIPLARI	12
3. BOB. SHARQ MAMLAKATLARIDA DAVLAT BOSHQARUVI TAMOYILLARI RIVOJLANISHINING TARIXIY ILDIZLARI.....	21
4-BOB. DAVLAT BOSHQARUVINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHIGA XOS BO'LGAN YONDASHUVLAR.....	33
5-BOB. DAVLAT BOSHQARUVI SHAKLLARI VA TURLARI	41
6-BOB. DAVLAT BOSHQARUVINING FUNKSIYALARI VA USULLARI...	51
7. DAVLAT HOKIMIYATI VA BOSHQARUVI ORGANLARINING SHAKLLANISH ASOSLARI	66
8. DAVLAT HOKIMIYATINING BO'LINISH ASOSLARI.....	81
9 BOB. MAHALLIY BOSHQARUV TUSHUNCHASI VA UNING INSTUTUTIONAL BELGILARI	91
10-BOB. DAVLAT BOSHQARUVI TIZIMIDA SIYOSIY HOKIMIYAT LEGITIMLIGI VA LEGALLIGI	108
11-BOB. PREZIDENTLIK INSTITUTI VA UNING SHAKLLARI	122
12-BOB. DAVLAT VA JAMIYAT QURILISHI TIZIMIDA PARLAMENTNING O'RNI.....	133
13-BOB. VERTIKAL BOSHQARUV TIZIMI VA IJRO ETUVCHI HOKIMIYAT ORGANLARI.....	149
14 BOB. DAVLAT BOSHQARUVI TIZIMIDA SUD HOKIMIYATI ORGANLARI FAOLIYATI.....	161
15 BOB. DAVLAT VA NODAVLAT TASHKILOTLARI DAVLAT BOSHQARUVI SUBYEKTI SIFATIDA	174
16-BOB. DAVLAT BOSHQARUV QARORLARINI ISHLAB CHIQISH VA JORIY ETISH TEXNOLOGIYALARI.....	189
17-BOB. DAVLAT BOSHQARUVI SAMARADORLIGINI BAHOLASH TIZIMI: MOHIYATI, TURLARI VA ASOSIY USULLARI	198
18-BOB. BOSHQARUVNI NOMARKAZLASHTIRISHNING XUSUSIYATLARI.....	212
19-BOB. DAVLAT XIZMATINING UMUMIY TAVSIFI.....	220
20-BOB. DAVLAT XIZMATCHISI TUSHUNCHASI	243

21-BOB. ELEKTRON HUKUMAT VA ELEKTRON XIZMAT KO‘RSATISH TARTIBI.....	252
22-BOB. BOSHQARUV KADRLARI TIZIMINI SHAKLLANTIRISH.....	262
23-BOB. DAVLAT BOSHQARUVIDA IQTISODIY SIYOSAT	276
24-BOB. DAVLAT BOSHQARUVIDA IJTIMOIIY SIYOSAT.....	282
25-BOB. DAVLAT HOKIMIYATI VA BOSHQARUVI ORGANLARI FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA SAYLOV TIZIMI.....	292
26. DAVLAT HOKIMIYATI VA BOSHQARUVI ORGANLARI USTIDAN JAMOATCHILIK NAZORATI.	302
28-BOB. O‘ZBEKISTONDA DAVLAT BOSHQARUVI FUNKSIYALARINI AMALGA OSHIRISHDA FUQROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING ISHTIROKI	319
29-BOB. O‘ZBEKISTONDA DAVLAT BOSHQARUVINI MODERNIZATSIYALASH YO‘NALISHLARI.....	328
30-BOB. O‘ZBEKISTONDA DAVLAT BOSHQARUVINING ISTIQBOLLI YONALISHLARI.....	342

SHIRINOV ANVAR QANOATOVICH

DAVLAT BOSHQARUVI ASOSLARI

Darslik

Muharrir: M.Talipova

Musahhih: I.Tursunova

Kompyuterda tayyorlovchi: G.Ibragimova

Bosishga ruxsat etildi 13.12.2023.

Qog'oz bichimi 60x84 ¹/₁₆. TIMES garniturası

Shartli bosma tabog'i 21,3. Nashr tabog'i 18,2

Adadi 50. Buyurtma № 15-12.

«LESSON PRESS» MCHJ nashriyoti

Manzil: Toshkent, Komolon ko'chasi, Erkin tor ko'chasi, 13

«IMPRESS MEDIA» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

Manzil: Toshkent sh. Qushbegi ko'chasi, 6-uy.